T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 4

OSMANLI DEVLETİ İLE AZERBAYCAN TÜRK HANLIKLARI ARASINDAKİ MÜNÂSEBETLERE DÂİR ARŞİV BELGELERİ

(Karabağ-Şuşa, Nahçıvan, Bakü, Gence, Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Hoy)

I

(1578-1914)

Ankara - 1992

<u>Proje Yöneticisi :</u>

İsmet BİNARK
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

<u>Proje Sorumluları :</u>

Necati GÜLTEPE
Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı

Necati AKTAŞ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanı

<u>Hazırlayanlar :</u>

İsmet DEMİR
Hacı Osman YILDIRIM
Uğurhan DEMİRBAŞ
Zahit YILDIRIM
Mücahit DEMİREL
Hüseyin ARSLAN
Fuat YAVUZ
Mustafa SERİN
Muhittin ELİAÇIK

<u>Tashih :</u>

Zekâi METE
Numan YEKELER

<u>Bilgisayar Dizgi :</u>

M. Zeki EKİCİ
Şaduman AYDIN
Zakire SERİN
Bayram Ali KAYA
Hasan ALİOĞLU

<u>Sayfa Düzenleme :</u>

Nizameddin OĞUZ

<u>Montaj :</u>

Ali Rıza BATI

ISBN 975-19-0600-8

SUNUŞ

V-VI ncı yüzyıllardaki büyük Türk akınının, yeni bir yerleşme sahasını teşkil eden Azerbaycan toprakları, VII nci yüzyılda yine bir Türk devleti olan Hazarlar'ın idaresine geçmiş, bilâhare Arap istilâsına uğramıştır.

XI inci yüzyıla doğru Selçuklu hâkimiyetine girmiş yerli sülâlelerin ortadan kalkması üzerine, güney Azerbaycan Selçuklular'ın; kuzey Azerbaycan ise Şirvanşahlar Devleti'nin idaresi altında kalmıştır. Azerbaycan'ın daha sonra Moğol istilâsına uğradığını görüyoruz. Yaklaşık 1220 yıllarında başlayan bu istilâ, uzun bir süre her iki Azerbaycan'ı Moğol idaresi altında tutmuştur.

Azerbaycan bilâhare İran'ın istilâsına uğramıştır. Menşeleri itibariyle Azerî Türkleri'nden olan Erdebil şeyhlerinin baş kaldırmaları, İran'ın siyasî tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Akkoyunlu ve Karakoyunlu sülâlelerinin çekişmeleri, Şah İsmail tarafından bertaraf edilince, yeni ve kuvvetli Safevîler sülâlesi hâkimiyeti altında bir İran doğmuştur. Azerbaycan idaresi de, tamamen İran'ın hâkimiyeti altına girmiştir.

İran'ın siyasî hâkimiyeti, Kafkas Türk kavimleri üzerinde hissedilecek kadar ağır ve devamlı olmuş; İran idaresi, merkezden nispeten uzak bu sahayı, emniyetli ellerde bulundurmak için, buralara çeşitli Türk boylarına mensup hanlar tâyin etmeyi bir politika olarak benimsemiştir.

Başlangıçta yarı bağımsız olan bu hanlar, daha sonra Osmanlı Devleti'nin de bu saha üzerindeki talepleri dolayısıyla, durmadan devam eden muharebelerden bezgin İran idaresinin zayıflığından da faydalanarak, tam bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. XVIII inci yüzyılın ortalarına doğru bağımsız olan bu hanlıkların başlıcaları Bakü, Gence, Karabağ, Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Talıs, Ilısuy'dur. Hepsi Türk aşiret ve kabileleri tarafından idare edilmiş

olup, aralarında devam edegelen anlaşmazlıklar, bu toprakları, İran'ın ve Rusya'nın paylaşmak istedikleri bir ülke haline sokmuştur.

Sonunda, yüz yıla yakın devam eden Kuzey Azerbaycan hanlıkları çeşitli entrikalarla Rus İmparatorluğu'nun istilâsına uğramış ve bu istilâ 1917'de Çarlık Rusyası'nın çöküşü üzerine, 28 Mayıs 1918 yılında müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilân etmesine kadar sürmüştür.

Ancak, çok kısa bir süre sonra, 27 Nisan 1920'de, bu defa Kızılordu ülkeyi işgal edip, Azerbaycan'ı Sovyetler Birliği'ne bağlamıştır. Azerbaycan Parlamentosu'na "Karma İhtilâl Komitesi" adı ile bir ültimatom veren Bolşevikler, yönetimi ele geçirmişlerdir. Yeni idare, 28 Nisan 1920 tarihinde Sovyet Azerbaycanı'nı ilân ederek, Kızılordu'nun yardımıyla yönetime tamamen hakim olmuş; böylece Azerbaycan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'ne bağlı bir cumhuriyet haline getirilmiştir.

Karabağ, Araplar döneminde "Arran" adı ile anılan, Müslüman Türkler'in hâkimiyeti altına girdikten sonra Karabağ adını alan; Azerbaycan'da Kür ve Aras ırmakları ile Gökçegöl arasındaki dağlık bölge ile bu bölgeye bağlı ovalardan ibaret 18.000 km^2.yüzölçümünde yüksek bir yaylanın adıdır.

Uzun asırlar çeşitli Türk devletlerinin hâkimiyetinde Türk toprağı olarak kalan Karabağ, Rus işgalinden sonra çeşitli idarî bölünmelere tâbi tutulmuştur.

14 Mayıs 1805'te Karabağ Hanı İbrahim Han'la, Kafkas birliklerinin Başkomutanı Sisianov arasında imzalanan andlaşma ile Karabağ Hanlığı Rusya'ya tâbi olmuştur.

1822'de Karabağ Hanlığı lağvedilip, yerine aynı adı taşıyan eyalet kurulmuştur. 1840 tarihinde ise eyalet Şuşa kazasına çevrilip, Kaspi (Hazar) vilâyetine dahil edilmiştir. Daha sonraları sırasıyla 1868'de Yelizavetpol (Gence) valiliği ihdas edilmiş, Şuşa kazası da bu valiliğin idaresine katılmış ve bu birleşmeden yeni Zengezûr kazası ortaya çıkmıştır. 1883'te Şuşa kazasının bölünmesiyle yeni Cevanşir ve Cebrâil kazaları teşkil olunmuş; Karabağ'ın bu idarî bölünüşü, 1921'e kadar devam etmiştir.

Karabağ Hanlığı, Rus hâkimiyetine girince, Kafkas orduları Başkomutanı Sisianov, Karabağ'da durumunu sağlamlaştırmak için Zakafkasya'nın diğer eyaletlerinden buraya sistemli bir şekilde Ermenileri yerleştirmiştir.

Böylece Rus Ermenistanı'nın kurulması sağlanırken, tarihî Karabağ'ın büyük bir kısmını teşkil eden Zengezûr kazası da 1921'de buraya dahil edilmiş; 1923'te Karabağ'ın dağlık bölgesinde Cevanşir, Şuşa ve Cebrâil kazalarında Ermeniler'e muhtariyet verilmiş, böylelikle de Dağlık Karabağ Muhtar Vilâyeti meydana getirilmiştir.

Ermeniler'in sistemli bir şekilde iskân edilmeleri, Karabağ'da Ermeni nüfusunun zaman içerisinde artmasına yol açmıştır. Bu arada, Stalin'in emri ile yüzbinden fazla Azerbaycan Türkü başka yerlere iskâna zorlanmıştır.1904 yılında %6 olan Ermeni nüfusu, XX nci yüzyılın ortalarında %60-70'lere çıkarılmıştır.

Özellikle 1900'lerin sonu Kafkasyası'nda, Ermeniler'in Azerbaycan topraklarında saldırılarını yoğunlaştırdıkları yerler, Karabağ ve Nahçıvan bölgeleridir. Zirâ, Karabağ ve Nahçıvan, Doğu Transkafkasya ile Türkiye arasında stratejik bir koridor meydana getirmektedir. İşte bu sebeple, her iki bölgeye Çarlık Rusyası ve daha sonraki dönemlerde sistemli olarak Ermeni göç ve iskânı teşvik edilmiştir. Günümüzde de bu topraklara yapılan saldırı ve katliamlar, göçe zorlamalar aynı politikanın tekrarı ve tezahürleridir.

*

Anadolu'da Millî Mücadele hareketi süratle teşkilâtlanırken Ermeniler'in Türkler'e karşı Doğu Anadolu'da giriştikleri katliamlar da bilindiği gibi dayanılmaz bir hal almıştı. Sovyetler'in bu konudaki kesin tavrını öğrenmek için Moskova'ya gönderilen Türk heyeti ile Sovyet yetkilileri arasında, 24 Temmuz'da başlayan görüşmelerin ağırlık noktasını Ermeni meselesi teşkil etmiştir. Bu görüşmeler sırasında 10 Ağustos 1920'de Erivan yönetimi ile bir andlaşma imzalayan Sovyetler, Türkiye ile Azerbaycan arasında bulunan Nahçıvan'ı Ermenilere bırakmışlardır.

Moskova görüşmelerinin neticesiz kalması üzerine, Sovyetler'in desteğini alan Ermeniler, 24 Eylül'de saldırıya geçmişler; bunun üzerine 28 Eylül'de

Kâzım Karabekir Paşa kumandasındaki Türk Ordusu, Doğu harekâtına başlamıştır.

Bu harekâtın sonunda 2 Aralık 1920'de, Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan Gümrü Andlaşması'nın 2 nci maddesi ile, Nahçıvan bölgesi geçici olarak Türkiye'nin himayesine bırakılmıştır.

Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bilâhare, 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması'nın 3 üncü maddesi ile de, taraflar, Nahçıvan bölgesinin himaye hakkını üçüncü bir devlete hiçbir zaman bırakmamak şartıyla, Azerbaycan koruyuculuğunda muhtar bir bölge teşkil edilmesi konularında anlaşmışlardır.

Söz konusu Andlaşma'nın 3 üncü maddesi şu hükmü taşımaktaydı:

"Bağıtlı taraflar, Andlaşmanın 1 (c) ekinde belirlenen sınır içindeki Nahçıvan kesiminin, koruyuculuk hakkını bir üçüncü devlete hiçbir zaman bırakmamak şartıyla, Azerbaycan koruyuculuğunda özerk bir bölge halinde oluşturulması konusunda anlaşmışlardır."

Nahçıvan bölgesinin Azerbaycan himâyesinde muhtar bir bölge olması için son derece kararlı davranan Türkiye, Moskova Andlaşması'nda yer alan bu hususu, Kars Andlaşması'nın 5 inci maddesine de koydurmuştur.

13 Ekim 1921'de Kars'da imzalanan Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki Dostluk Andlaşması'nın 5 inci maddesinde şu husus yer almaktaydı:

"Türkiye Hükûmeti ile Ermenistan ve Azerbaycan Sovyet Hükûmetleri, işbu Andlaşmanın III sayılı ekinde belirtilen sınırlar içinde olmak üzere, Nahçıvan bölgesinin Azerbaycan'ın koruyuculuğunda özerk bir ülke halinde oluşturulması konusunda anlaşmışlardır."

Bu gelişmelerin öncesinde ve sonrasında, Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi Kafkas Bürosu, 5 Haziran 1920'de, Karabağ meselesini müzakere ederek, bölgede barışın tesisi ve Karabağ'ın iktisadî açıdan Azerbaycan'la olan münasebetini dikkate alarak, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan hudutları içinde kalması ve muhtariyet verilmesine dâir kararı kabul etmiştir. Ancak, coğrafî ve

iktisadî bakımdan bu muhtariyetin yürümemesi üzerine, 1923'te Karabağ, Stalin tarafından özerk olmak şartıyla, tekrar Azerbaycan'a bağlanmıştır.

Atıfta bulunulan her iki Andlaşma'da yer alan hükümler, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında şu milletlerarası hukuk kaidelerini ortaya koymuştur:

—Nahçıvan, muhtar bir bölge olarak Azerbaycan'a aittir. Bu statü, hiçbir suretle değiştirilemez. Bir başka ifade ile, Nahçıvan, bu andlaşma hükümleri yürürlükte kaldıkça, bir üçüncü devlete ve bu arada Türkiye'ye, Ermenistan'a veya Rusya'ya kısmen veya tamamen devredilmez.

—Nahçıvan'ın sınırları andlaşmalarla tespit edilmiş olup, bu sınırların ihlâl edilmesi söz konusu olamaz.

Kars Andlaşması'nın 9 uncu maddesinde de şu hüküm yer almıştır:
"Bağıtlı tarafları, kendi toprakları üzerinde, diğer bir taraf ülkenin veya ona bağlı topraklardan birinin hükûmeti rolünü üstlenmek iddiasında bulunan örgüt ve grupların kurulmasını veya yerleşmesini, diğer ülkeye karşı silâhlı çatışmaya girişmek amacını taşıyan grupların yerleşmesini hiçbir zaman kabul etmemekle yükümlüdürler."

Ermenistan'ın son saldırılarla, Azerî toprağı olan Dağlık Karabağ, Laçin koridoru ve Nahçıvan'la ilgili olarak bu yükümlülüğe uymadığı ortadadır.

Aslında, bu yükümlülük, iyi komşuluk hakkındaki milletlerarası umumî hukuk kaideleri arasında esasen yer almaktadır.

Türkiye, bu andlaşma hükmüne doğrudan taraf olmakla, Ermenistan'dan aynı yükümlülüğe Azerbaycan karşısında da uymasını talep etme hakkına sahip kılınmıştır.

Andlaşmanın koymuş olduğu hukuk kaidesi, Ermenistan'ı Türkiye'ye karşı bağlarken; aynı zamanda, Azerbaycan'a karşı benzeri faaliyetlere girişmemek konusunda da Ermenistan'ı Türkiye karşısında yükümlülük altına sokmaktadır.

Ermenistan, Nahçıvan topraklarını bombalamakla, andlaşma ile Azerî ülkesinin bir parçası olarak kabullenmiş olduğu bir bölgenin sınırlarını ihlâl etmiş olmaktadır. Dolayısıyla Ermenistan, Nahçıvan'ın, Azerbaycan'ın muhtar

bir cumhuriyeti olarak tamamen kendisine ait tasarruf sahasına da ağır biçimde müdahale etmiş olmaktadır.

Ermeni saldırıları neticesi, Türkiye'nin andlaşmalara taraf oluşundan doğan bir takım haklarının ihlâle uğradığı muhakkaktır.

Görüleceği üzere, söz konusu milletlerarası andlaşmalar çerçevesinde bugün, Türkiye'nin herhangi bir statü değişikliğinde söz hakkı vardır.

Türkiye, Azerî topraklarına yapılmış ihlâlleri tanımamak, durdurulmasını istemek ve en önemlisi eski durumun iadesi (restitutio) talebinde bulunarak, bu maksatla milletlerarası hukukun imkân verdiği metodlara başvurmak, yine milletlerarası hukukun koyduğu kayıtlar çerçevesinde müdahalelerde bulunma hakkına ve bu hakkını kullanmakta takdir yetkisine sahiptir.

*

Ermeniler'in ezelî Türk diyarı olan Azerbaycan'ın Karabağ ve Nahçıvan muhtar bölgelerini Ermenistan'a bağlama hususunda, Karabağ'ın idarî merkezi Stepanakent'de, tarihî adı ile Hankendi'nde başlattıkları gösteriler, Ermenistan'ın başşehri Erivan'a, oradan da, başta ABD ve Fransa olmak üzere bir çok yabancı ülkeye yayılmış, Sovyet Ermenileri'nin iddialarını destekleyen gösteriler ve yayınlar yapılmıştır.

Bütün bunların sonucu olarak, Ermeniler'in başlattıkları katliam ve soykırım üzerine Dağlık Karabağ'da ve Azerbaycan Türkleri arasında gerginlik had safhaya varınca, Moskova, Dağlık Karabağ yönetimini Azerbaycan'dan almış ve 12 Ocak 1989'da Yüksek Sovyet üyesi Arkady Volsky başkanlığındaki merkeze bağlı bir geçici komiteye vermiştir. Buna rağmen, Ermeniler'in dıştan destekli hareketleri durmamış ve kanlı eylemlerine devam etmişlerdir.

Tarihî Türk toprakları olan Karabağ ve Nahçıvan üzerindeki Ermeni iddiaları ise, bilinmelidir ki, hiçbir haklı gerekçeye dayanmamaktadır.

Azerbaycan Türkleri, Karabağ üzerindeki Ermeniler'in oynadıkları dış destekli oyun ve kanlı eylemlere rağmen, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası olduğuna yürekten inanmakta, bugün bir hürriyet ve istiklâl mücadelesi vermektedirler.

Kısa bir süre önce bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan Cumhuriyeti, SSCB'nin 15 birlik (ittifak) cumhuriyetinden biriydi. Yüzölçümü 86.600 km2 olup, güneyde İran Azerbaycan'ı, batıda Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan'ı kesen Ermenistan, kuzeyde Dağıstan ve Gürcistan ile komşu olup, 1987 istatistiklerine göre 6.811.000 nüfusu olan cumhuriyetin % 90'ını Azerî Türkleri teşkil etmektedir. SSCB'ye bağlı hiç bir cumhuriyette bu kadar yüksek Türk oranı olmamıştır.

Azerbaycan hem coğrafi-stratejik, hem de nüfus özelliği ile diğer Türk topraklarından ayrılır.

Azerbaycan Türkü'nün başlattığı ve kazandığı son bağımsızlık hareketinden sonra, Dağlık Karabağ bölgesinde Ermeni katliam ve soykırım hareketlerinin tekrar başlatıldığını görmekteyiz.

Azerî-Ermeni çatışmalarına kaynaklık eden Dağlık Karabağ meselesinin temelinde, Ermeniler'in bölgeyi ele geçirerek Büyük Ermenistan'ı kurma hedef ve hayâli vardır.

Bu hedefi gerçekleştirmek için de Ermenistan dışında yaşayan ve diaspora diye tanımlanan Ermeniler'in güçlü desteğini ve Batı dünyasının Ermenistan'a olan tarihî ve dinî-kültürel sempatisini kullanmaktadırlar.

1970'li yıllardan başlayarak günümüze gelen "Ermeni terörü" ve Osmanlı dönemindeki "Ermeni meselesi", Batı'daki ilim çevrelerinin ister istemez gündemine girmiştir. Ermeni asıllı ilim adamları, ilmî objektiflikten uzak, tamamen ırkî ve hissî bir gayret ve ısrarla, Doğu Anadolu'nun Ermeniler'in anayurdu olduğu, Türkler'in bu bölgeyi esas sahiplerinden zorla aldıkları ve sistematik katliamlarla onları buralardan kovmaya çalıştıkları ve 1915'te de nihaî amaçlarına ulaşmak için, plânlı bir soykırım uyguladıkları yolunda, tamamen hilâfı hakikat iddialarda bulunmuşlardır.

Türk'ün vakur sessizliğinin dünya kamuoyunu yanlış istikametlere sevkedeceği dikkate alınarak, son yıllarda bu konuda çok değerli ilmî çalışmalar ortaya konmuştur. Özellikle, Osmanlı Arşivi'ndeki bu konuyla ilgili orijinal belgelerin ortaya konması, yukarıda ifade edilen hilâfı hakikat itham, iddia ve gayretleri kısa ömürlü kılmıştır.

Bugün bu konudaki Türk tezi, milletlerarası forumlarda Ermeni yorumcularını tedirgin edecek şekilde sesini güçlü olarak duyurmaya ve ilmî-objektif esaslar üzerinde tereddütsüz güç kazanmaya başlamıştır.

Endişeye ve ümitsizliğe kapılan Ermeni lobileri, yaşadıkları ülkelerin yöneticilerinden ve kamuoyundan, Türkler'in tarihlerini yeniden inşa etmelerine engel olmaları konusunda baskı yaptırmaya çalışmaktadırlar.

İnsan haklarının dünya kamuoyu gündeminde ilk sırayı aldığı bir dönemde, günümüzde Karabağ ve Nahçıvan'da uygulanan katliam ve soykırım silinmeyecek bir şekilde tarihe damgasını vurmuştur.

Dünya kamuoyu ve sözde demokratik kitle örgütleri, bu katliam ve soykırım karşısında maalesef bir süre seyirci kalmışlardır.

Halbuki, Batı ve Doğu'nun bugün Balkanlar'da, Orta-doğu'da, Kafkasya ile Orta Asya'da temel dengeleri koruyabilmeleri için Türkiye'ye olan ihtiyacı her zamankinden fazladır.

Bugün, özellikle Avrasya başta olmak üzere, hızlı bir biçimde değişen ve gelişen dünya siyasî konjonktürü karşısında Orta-doğu, Kafkaslar ve Balkanlar'ın çevrelediği jeopolitik ve jeostratejik önemi ve değeri çok yüksek olan bölgenin merkezinde bulunan Türkiye'nin temel dengeler bakımından önemi, ağırlığı ve etkinliği inkâr edilemez bir şekilde ortaya çıkmıştır.

*

XX inci yüzyıl biterken, dünyada ve çevremizde, siyasî, ekonomik ve kültürel dengeleri çok derinden etkileyen değişmeler ve gelişmeler olmaktadır.

Dünyanın çok geniş bir coğrafyasında güçlü bir nüfus dinamiğine sahip olan, ancak siyasî bakımdan farklı bölgelerde yaşamakta olan Türkler'in de bu gelişme ve değişmelerden ektilenmemeleri düşünülemezdi.

Nitekim, yıllarca Sovyetler Birliği'nin idarî, ekonomik ve kültürel baskısıyla hayatlarını sürdürmeye çalışan Türk toplulukları bu değişmelerden nasiplerini aldılar. Bağımsız devlet kurabilmenin yıllarca mücadelesini veren soydaşlarımızın büyük bir kısmı, hürriyetlerini ve istiklâllerini bir bir ilân ettiler.

Osmanlı Devleti ile yüzyıllarca iyi münasebetler içerisinde bulunan soydaşlarımıza, Osmanlı Devleti'nin vârisi olan Türkiye Cumhuriyeti de bu dönemde elinden gelen her türlü gayreti sarfederek onların bağımsızlıklarını ebedîleştirme görevini adetâ üstlenmiştir. İşte bu gayret ve çabalardan biri de, yıllardır millî tarih ve kültürel kimlikleri unutturulmak istenen soydaşlarımızla, yeniden her türlü tarihî ve kültürel bağ ve münasebetlerimizi gün ışığına çıkararak, Türk Cumhuriyetleri arasındaki dayanışmayı temin etmek ve dış dünyaya karşı tesanüde dayanan bir münasebet içerisine girmelerini sağlamaktır.

Bu eser, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce Osmanlı Arşivi'ndeki ilk elden, orijinal kaynaklara dayanılarak hazırlanmış olup, Genel Müdürlüğün bu konudaki ikinci yayınıdır. Bundan önce, Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları arasındaki münâsebetlere dâir 142 belge neşredilmiştir.

Takdir edileceği üzere, tarihin gerçek bilgileri arşiv belgelerine dayanır. Belgesiz tarih yazılamaz ve olayların gerçek yönleri gün ışığına çıkarılamaz.

Arşiv belgeleri olmadan ve bilinmeden, varsayımlarla tarih yazmak, belirli bir devir hakkında hüküm vermek, bir devri değerlendirmek, tarih biliminin gerektirdiği tarafsızlığa ve ilmî objektifliğe sığmaz.

Diğer taraftan, Türk devlet geleneği öteden beri dürüst ve âdil bir çizgi takip etmiştir. Gerek Osmanlı Devleti, gerekse Türkiye Cumhuriyeti, münasebetlerinde ahde vefa bakımından en zor dönemlerde bile dünyaya güzel örnekler vermişlerdir. Türk arşivleri ise bunun canlı şâhididir.

*

Elinizde tuttuğunuz bu çalışmada, Azerbaycan ve Azerbaycan hanlıklarından Karabağ, Şirvan, Kuba, Revan, Şeki, Bakü, Nahçıvan ve Hoy hanlıklarıyla ilgili belgeler yer almaktadır.

Sözü edilen bölge ve hanlıklarla ilgili 88 belge yaklaşık olarak üçbuçuk asrı kucaklamaktadır. Bu belgelerin tarihin ışığında yeniden değerlendirilmeleri, hem bizim hem de ilgili ülkelerin daha sağlıklı bir geleceğe ve dayanışmaya birlikte adım atmamıza imkân sağlayacaktır.

Belgelerde, Ruslar'ın kuracakları imparatorluğa Türk illerini de dahil etmek için gösterdikleri faaliyetleri, Türklerle meskûn bölgeleri ilhak ettikten sonra onların din, dil ve kültürlerini yok ederek Ruslaştırma çabalarını, aynı ırka mensup hanlıkları birbirine düşürerek onları coğrafyadan silme gayretlerini, zaman zaman da bazı Müslüman devletleri kışkırtarak Osmanlı'ya nasıl baş kaldırttığını; bu arada, Ermeniler'in Gence, Şuşa ve Bakü'de Türklere saldırarak katliam yaptıkları, evlerini yakarak mallarını yağmaladıklarına dâir olayları görmek mümkün olacaktır.

Eserde, belgelerde bahsi geçen bölgelere ait ve "Rusya Hükûmeti'nin 1914 Resmî Kafkasya Salnâmesi"ne göre yapılmış olan; Bakü, Karadeniz, Erivan, Tiflis, Gence, Kütayis, Kars, Batum, Dağıstan, Triski ve Kuban vilâyetleri ile Sohum ve Zakatal kazalarında yaşayan Müslümanlar ile Ermeni, Rus ve Gürcüler'in nüfuslarını ve bölgelere göre dağılımını gösteren bir harita da yer almıştır. Bu harita tetkik edildiğinde, 1914'ten günümüze kadar geçen süre içerisinde bölgede nüfus durumunun Türkler ve Müslümanlar aleyhine kasdî olarak nasıl değiştirilmeye çalışıldığı açıkça görülecektir.

*

Eser üç ana bölümden meydana gelmiştir:

I inci bölüm olan "Giriş" kısmında, Azerbaycan'ın coğrafî konumu, adı, etnik yapısı ve tarihçesi ile Azerbaycan Türk hanlıklarının tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir.

II nci bölüm, belgelerin özet ve transkripsiyonlarına ayrılmıştır. Özet ve transkripsiyonlardan sonra, belgelerde geçen terimlere dâir açıklamalar ile yer, şahıs ve müessese isimlerinden oluşan bir "İndeks" ve "Giriş" kısmının yazılmasında yararlanılan kaynaklara ait "Bibliyografya"ya yer verilmiştir.

III üncü bölümde ise, kitapta kullanılan 88 belgenin fotokopileri ile bir harita yer almaktadır.

Belge özet ve transkripsiyonlarının bulunduğu II nci bölümde, önce belge sıra numarası, belgenin muhtevasına uygun bir başlık ve daha sonra köşeli parantez içerisinde italik olarak belgenin özeti verilmiştir. Özetin altında belgenin önce hicrî, sonra da parantez içinde miladî tarihi verilmiş olup; hicrî tarihi tahminî olan belgelerde hicrî tarihler de parantez içinde verilmiştir.

Hicri tarihler milâdîye çevrilirken evâil 10, evâsıt 20, evâhir de tek aylarda 30, çift aylarda 29 olarak alınmıştır. Özetten sonra belgelerin transkripsiyonları yer almıştır. Burada belgeler yazılış tarihlerine göre sıralanmıştır.

Hatt-ı hümâyunlar ve irâdelerin transkripsiyonları daha koyu, dua cümleleri, âyet-i kerîme ve hadis-i şerifler ile asıl metinden sonra verilen derkenar kısımları ise italik olarak yazılmıştır.

Belgelerin transkripsiyonu yapılırken, metinde kimi zaman rastlanılan harf ve hece düşüklükleri ikmal edilerek köşeli parantez içinde verilmiştir. Çeşitli sebeplerle okunamayan kelimeler (.....) şeklinde belirtilmiş, okunuşunda tereddüt edilen kelimelerden sonra da (?) işareti konulmuştur. Belgenin orijinalinde boş bırakılan yerler transkripsiyonda [.....] şeklinde gösterilmiştir.

Fotokopilerin yer aldığı III üncü bölümde, belgelerin özet ve transkripsiyonunda kullanılan sıra numarası esas alınmıştır. Önce belgenin sıra numarası, bilahare konusunu hâvî başlık ve belgenin fotokopisi verildikten sonra, sonuna belgenin Arşiv'de bulunduğu fonu ve numarayı belirten kimlik kısmı yazılmış olup, lefli belgelerde ise kimlik kısmı en son belgeden sonra verilmiştir.

Bu eserin yayını münasebetiyle, çalışmalarımızda her türlü teşvik ve desteği bizlerden hiçbir şekilde esirgemeyen Başbakanlık Müsteşarı Sayın Necdet SEÇKİNÖZ'e teşekkürlerimizi sunmayı görev bilmekteyiz.

Ayrıca, eserin hazırlanmasında emeği geçen Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı personeline, en iyi şekilde basılması için gayret gösteren Başbakanlık Matbaası mensuplarına da ayrı ayrı teşekkür ediyoruz.

Bu eserin, tarihî hakikatlerin, ilmin ışığında aydınlanmasına vasıta ve vesile olmasını, araştırmacılara ve ilgili kurum ve kuruluşlara çalışmalarında yardımcı ve yararlı olmasını dileriz.

İsmet BİNARK

Devlet Arşivleri

Genel Müdürü

KISALTMALAR

M.	Muharrem
S.	Safer
Ra.	Rebî‘u'l-Evvel
R.	Rebî‘u'l-Âhir
Ca.	Cemâziye'l-Evvel
C.	Cemâziye'l-Âhir
B.	Receb
Ş.	Şa‘bân
N.	Ramazân
L.	Şevvâl
Za.	Zi'l-ka‘de
Z.	Zi'l-hicce
Bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
nr.	Numara
s.	Sayfa

NEŞREDİLEN BELGELERİN
OSMANLI ARŞİVİNDE BULUNDUKLARI FONLARA GÖRE DAĞILIMI

I. Defter Fonları:

1- Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr.7, 8, 9, 10

2- Mühimme Defteri, nr.32

II. Belge Fonları:

1- Ali Emîrî Tasnifi:

Nr. III.Ahmed 21756, I.Abdülhamid 365, 552, 760, 963, 1595, 6549

2- Cevdet Tasnifi:

a) Hâriciye Kısmı, nr. 1394, 9166

b) Dâhiliye Kısmı, nr. 11750, 15122

3- Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi:

Nr. 58 A-B, 94 B-G-L-M, l68, 324 B-D-G, 333 B, 339, 437, 860, 908, 910, 1164, 1251 F, 1290, 1334, 1700 A, 1743, 6666, 6677 A, 6679 A, 6680 B, 6684, 6686, 6694, 6699, 6700, 6702 B-G, 6720, 6721 F-G, 6722, 6748 A-B, 7093, 9584, 9932, 10520, 34786, 34805, 36116 A, 36138, 36217, 37039 A-B, 40705 E, 44593, 57046

4- Yıldız Tasnifi:

Yıldız Sadâret Husûsî Mâruzâtı, 492/96, 492/103, 493/110, 497/70

5- İrâde Tasnifi:

İrâde Dahiliye, nr. 23218, 26705

6- Dâhiliye Nezâreti Evrâkı:

Kalem-i Mahsûs Kısmı, nr. 17/7

7- Harita Kataloğu: nr. 80-A

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa

ÖNSÖZ..

PREFACE..

SUNUŞ ....

FOREWORD...

KISALTMALAR...

NEŞREDİLEN BELGELERİN OSMANLI ARŞİVİNDE
BULUNDUKLARI FONLARA GÖRE DAĞILIMI...

İÇİNDEKİLER ....

I. BÖLÜM

G İ R İ Ş

A- Tarih Boyunca Azerbaycan...1

a- Coğrafî Konumu...3
b- Adı...4
c- Etnik Yapısı...4
d- İlkçağlar'da Azerbaycan 4
e- Türkler'in Azerbaycan'a İlk Gelişleri 5
f- Araplar Döneminde Azerbaycan 6
g- Selçuklular DönemindeAzerbaycan...................................6
h- Atabeğler Döneminde Azerbaycan 8
ı- İlhanlılar Döneminde Azerbaycan 9
j- Safevîler Döneminde Azerbaycan 10

k- Azerbaycan Üzerinde Osmanlı-Safevî Mücadelesi 11
l- Nadir Şah Döneminde Azerbaycan 15

B- Azerbaycan Hanlıkları 16
a- Karabağ Hanlığı... 19
b- Şirvan Hanlığı.. 22
c- Kuba Hanlığı.. 24
d- Gence Hanlığı 26
e- Revan Hanlığı 28
f- Şeki Hanlığı.. 29
g- Bakû Hanlığı.. 30
h- Nahçıvan Hanlığı... 31
ı- Hoy Hanlığı 33
C- Genel Değerlendirme... 33

II. BÖLÜM

A- BELGELERİN ÖZET VE TRANSKRİPSİYONU 37-242

Belge
Sıra No:

1 Şirvan'ın Fethi İçin Serdar Tayin Edilen Vezir Mustafa Paşa'ya Adil Giray Mirza ve Oğlu Murad Giray'ın Yardımı 41

2 Şirvan Hanı el-Hâc Davud Han'a Şirvan Eyâleti'nin Yurtluk ve Ocaklık Olarak Verilmesi 43

3 Davud Han'ın Şirvan'da Yapacağı Tayinlerde İbrahim Paşa ile Müşavere Etmesi Gerektiği 45

4 Şirvan Hanlığı'nın el-Hâc Davud Han'a Verilmesinin İhtilâfa Yol Açtığı.. 48

5 Şirvan Hanlığı'nın Ümerâ-yı Dağistan Muhtarına Verilmesi 51

6 Şirvan Hanı Sürhay Han'a Cülûs-ı Hümâyûnu Haber Vermek İçin Nâme-i Hümâyûn Gönderildiği 53

7 Şirvan Hanı Sürhay Han'ın Gence Muhâfızı İbrahim Paşa ve Revan Bölgesi Seraskeri Vezir Ali Paşa ile Birlikte Hareket Etmesinin İstendiği 54

8 Moskov Çarının İran Hanlıkları Hakkındaki Yayılmacı Emellerinin Önlenmesi İçin Sadrâzamdan Görüş İsteği 57

9 Şirvan Hanlığı'na Sürhay Han'ın Oğlu Gazi Kumuk Hâkimi Mehmed Han'ın Getirildiği..58

10 Ruslar Tarafından Kuşatma Altına Alınan Sarı Mustafa Kalesi'nin Kurtarılması..60

11 Rusya'ya Tâbî Olan İrakli Han'ın Bölgedeki Türk Hanlıklarına Saldırması Durumunda İttifakla Karşılık Verileceği 62

12 İrakli Han'la İttifak Eden Rusyalu'ya Karşı Vüzerâ ve Komutanlarla Beraber İran ve Dağistan Hanlarının Mukâbelede Bulunacağı..65

13 Azerbaycan Hâdiseleri 68

14 Görevine Başlamada Ağır Davranan Süleyman Paşa'nın Damadı Salih Bey'in Yerine Başkasının Gönderilmesi............................69

15 Şiraz'da İran Şâhı'nın Vekili Olmak İddiasında Bulunan Ali Murad Han'a Azerbaycan Hanlarının Verdiği Mâlûmat.....................71

16 Rusların Tiflis'e Girmesiyle Çıldır'a Gelen Lezgi Tâifesine Tâyinât ve Bahşiş Verilmesi 72

17 Rusların Azerbaycan ve Revan Kalesi'ni Ele Geçirmek İçin Yaptıkları Hîlelere Karşı Azerbaycan Hanlarına Yardım Yapılması İsteği..74

18 Rusların, İran Hanlarından Kendilerine Tâbiiyyet Talebinde Bulunmaları...75

19 Azerbaycan Hanlarını İdaresi Altına Almak İsteyen İrakli Han'ın Hîle ve Desîseleri..78

20 Devlet-i Aliyye'nin Azerbaycan, Gürcistan ve Dağistan Konusunda Öncelikle Yapması Gereken İşler 80

21 Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın Dağistan ve Azerbaycan Hanları ile Şeyh Mansur Hakkındaki Yazısının Padişaha Sunulduğu...81

22 Azerbaycan Hanlarına Hediye Götürmekle Görevli Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşısı ve Hassa Silahşörlerinden Salih Bey'in Öldürülmesi..82

23 Ruslarla Birlikte Hareket Eden Tiflis Hanının Azerbaycan Hanları Karşısında Hezîmete Uğradığı 83

24 Rusların Moskova ile Tiflis Arasında Gidiş Gelişi Kolaylaştırmak İçin Yeni Yol Açtıkları 85

25 Kurav'daki Moskov Generali Tarafından Tiflis Hanı İrakli Han'a Yardım Gönderilmesi Üzerine Serhaddin Durumunun Bozulduğu 88

26 Ruslarl'a İşbirliği Yapan Tiflis Hanı İrakli Han'a Karşı Bölge Hanlıklarıyla İttifak Yapılması Hususunda Şirvan Hanına Gönderilen Nâme-i Hümâyûn 90

27 Tiflis Hanı İrakli Han'ın Tecâvüz ve Hîlelerine Karşı Revan ve Havâlisinin İstihkâmına Dâir Hatt-ı Hümâyun 93

28 Hoy Hanının Elçisi Hüseyin Ali Bey ve Maiyyetindekilere Harcırâh Îtâsı 100

29 Revan'a Tecavüz Emelinde Olan Tiflis Hanı İrakli Han'a Karşı Azerbaycan Hanları, Erzurum Vâlisi ve Bayezid Mutasarrıfı ile Kürt Emîrlerinin Hazır Olmalarının İstenmesi 102

30 Rusyalu'ya Bağlılığı Duyulan Tiflis Hanı İrakli Han ile Açıkbaş Meliki Sülüman'ın Durumlarının Tetkiki ve İran'a Yakın Kalelerin İstihkâmı 103

31 Rusyalu'ya İtaat Eden Tiflis Hanına Karşı Tedbir Alınması ve Ehl-i Tevhîd Olan Dağistan Ümerâsı ile İran Hanlarının Devlet-i Aliyye Tarafına Celbi İsteği 105

32 Rusya Mıntıkasında Yağmacılık Yapan Lezgi Tâifesine Karşı Nasıl Muâmele Yapılacağı 106

33 Osmanlı Devleti'ne İhanet Eden Tiflis Hanı İrakli Han'ın Ruslarla Birlik Olup Revan ve Gence'yi Ele Geçirmek İsteği 109

34 Padişahın Dağistan Ümerâsına ve Azerbaycan Hanlarına Hediye ve Nâmeler Göndermesi 112

35 Tiflis Hanı İrakli Han'ın Çıldır Vâlisine Bölgenin Ahvâli Hakkında Mâlûmat Verdiği Mektup Sûreti 113

36 Rusya Üzerine Savaş Açılacağı ve Bunun İçinde Tiflis Hanının Ortadan Kaldırılması Gerektiği 115

37 Revan Hanı Muhammed Han'ın Revan Kalesi'ni Zabt Eden Gürcistan Vâlisi İrakli'ye Karşı Yardım Talebi 122

38 Azerbaycan, Dağistan ve Kırım'da Müslümanlara Eziyet Eden Moskov Üzerine Sefer Düzenlendiği 125

39 Azerbaycan Hanlarının Osmanlı Devletine Bağlılıkları ve Dağistan Hanlarının Tiflis'i Almaları 129

40 Karabağ Hanı İbrâhim Halil Han'ın Elçileri Mirza Mehmed Efendi ve Refîkine Harcırâh Verilmesi 130

41 Şuşa ve Karabağ Hanı Halil İbrahim Han'ın Ruslara Karşı Yaptığı Savaşta Yardım İsteği 131

42 Şuşa Hanı İbrahim Halil Han ve Dağistan Hanlarından Ammi Han'ın Mektuplarının Kabulü ve Elçilerinede Hediye Verilmesi 133

43 Esterâbâd Hanı Muhammed Hasan Han'ın Oğlu Ağa Muhammed Han'ın Azerbaycan'da Birçok Hanı Kendisine Bağladığı 134

44 Devlet-i Aliyye Mülkünden Olduğu Kabul Edilen Revan'a İran Saldırılarına Karşı Yardım Yapılması 135

45 Şuşa, Gence, Tiflis, Dağistan ve Şirvan Hanlarının Ağa Muhammed Han'a Karşı İttifak Kurdukları 140

46 İran'ı Ele Geçiren Ağa Muhammed Han'ın Revan'a Saldırısı Durumunda Devlet-i Aliyye'ye Göç Olabileceğine Dâir 145

47 Tahran'dan Hareket Eden Ağa Muhammed Han'ın Câsuslar Vasıtasıyla Takibi ve Hudud Halkına Zarar Vermemesi İçin Yapılan Çalışmalar 147

48 Şuşa Hanı İbrahim Halil ile Tiflis Hanı İrakli Han'ın Gence'ye Hücûm Ettikleri 148

49 Ruslar'ın Azerbaycan'a Asker Sevk Ettikleri Haberinin Padişaha Arzı 150

50 Tiflis Hanı İrakli Han'ın Gence'ye Girmek İstemesi Vesâireye Dâir Haberler 151

51 Nahçıvan Hanı Kelp Ali Han'ın Karabağ Köylerini Yağmaladığı 153

52 Şuşa Kalesini İstilâ Ettikten Sonra Öldürülen İran Hanı Fecr Muhammed Han'ın Vasiyyeti 156

53 Tiflis Hanı İrakli Han'ın Hastalığı Sebebiyle Ortaya Çıkan Han Tâyini Meselesinin Halledilmesi 158

54 Tiflis Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne Tâbiiyyeti Durumunda Devlet-i Aliyye'nin Tutumu 159

55 Feth Ali Baba Han'ın İsyan Eden Şiraz Hanı Hüseyin Kulu Han'a Karşı Harekete Geçtiği 161

56 Baba Han Serdâr'ın Azerbaycan Hanlarını Zorla İtaat Altına Aldığı ve Hoy Hanı Cafer Kulu Han'a Saldırdığı 164

57 İran ile Akdolunan Sulhun Devamı İçin Arpa Emîninin Tebriz'deki Abbas Mirza'ya Gönderilmesi 166

58 İran Ahvâlini Öğrenmek Üzere Arpa Emîninin Karabağ ve Tebriz'e Gönderilmesi 168

59 Baba Han Şâh'ın Azerbaycan Hattına Düzen Vermeleri Husûsunda Oğlu Abbas Mirza ile Süleyman Serdar'ı Görevlendirdiği 172

60 Tiflis Hanının Kardeşi Aleksandr'ın Abbas Mirza Tarafına İltica Ederek Gürcistan'ın Kendisine Verilmesini İstediği 174

61 Sâbık Hoy Hanı Cafer Kulu Han'ın Osmanlı Topraklarında İkâmet İsteğinin Kabul Edilmediği 176

62 Nahçıvan, Şuşa, Gence, Şamahı, Nuha, Tiflis, Revan ve Derbend'in Eşbethar Adlı Bir Rus Tarafından İstilâsı 178

63 Revan Hanı Muhammed Han'ın Rusların da Yardımıyla Abbas Mirza'yı bozguna uğrattığı 181

64 İran Şâhı'nın Oğlunun ve Rusların, Osmanlı Topraklarına Geçen Kürt ve Obaların İâdesi İsteği 185

65 Kendisini İran'da Şâh İlân Eden Feth Ali Han'ın Şâhlığının Tanınması İsteğinin Kabul Edilmediği 187

66 Şuşa Hanı İbrahim Han ile Tiflis Hanı İrakli Han'ın Müttefiken Gence Üzerine Yürüdükleri 189

67 Padişah İçin Tertib Edilen Cülûs Merasiminin Dağistan ve Havalisindeki Bütün Yerleşim Birimlerine Duyurulması 191

68 Hanlıklarda Mekke ve Medîne'nin Tosun Ahmed Paşa Tarafından Hâricîler'den Kurtarılması Sebebiyle Şenlikler Düzenlenmesi 193

69 Şeki ve Şirvan Hanı Selim Han Vesâir Hanlara Padişah'ın Bir Oğlu Olması Münâsebetiyle Gönderilen Nâme-i Hümâyûn 195

70 Vehhâbîler'in Elinden Kurtarılan Mekke, Medine, Cidde ve Taif Şehirleri İçin Düzenlenen Şenliklerin Dağistan ve Tevâbiinde de Kutlanması İsteği 196

71 Osmanlı Devleti'ne İltica Eden Sâbık Şeki ve Şirvan Hâkimi Selim Han'ın Bursa'da Çiftlik İsteğinin Kabul Edilmediği 200

72 Azerbaycan, Gürcistan ve İran Ahvâline Dâir Bazı Mâlûmat 202

73 Osmanlı Devleti ile Rusya Arasındaki Sulh Akdini Bozmaya Yönelik İran Faaliyetleri 204

74 İranlılar ve Ruslar Arasında Yapılan Savaşlar ve Sulhun Neticeleri 208

75 Rusya Serkerdesi Paskyeviç'in Erivan'ı İstilâ Girişimi 211

76 Tebriz ve Baban'ı Zapt Eden Rusya'nın, Süleymaniye, Kerkük ve Erbil'i De Zapt Edeceğinin Anlaşılması Üzerine Durumun Bâb-ı Âli'ye Bildirilmesi 212

77 Rusya'nın Çıldır Üzerine Hücum Edeceğinin Öğrenilmesiyle Ardahan, Erzurum, Ahısha, Kars ve Bayezid Kalelerine Zahire, Mühimmât ve Topçu Neferinin Gönderilmesi 216

78 İran'a Sahip Olmak İsteyen İran Şehzâdesinin Rus Generaliyle Görüşmesi 220

79 Osmanlı Devleti'ne Bağlılıklarının Devamını Sağlamak İçin Dağistan ile Gürcistan Han ve Ümerâsından Bazılarına Hediyeler Gönderilmesi 223

80 Azerbaycan'a Üç Madenci Gönderilmesi 227

81 Van'da İkâmet Eden Nahçıvan Hanedanından Şirin Bey'in Sivas'a Nakli 229

82 Şirvan Ulemâsından İbrahim Efendi'ye Maaş Tahsisi 230

83 Şuşa ve Bakü'de Ermeniler'in Müslümanları Katli Üzerine Müslümanların Padişahın Himayesini İsteme Kararı Aldıkları 233

84 Bakü'de Devam Eden Katliâma Karşı Halka Tüfek Dağıtıldığı 235

85 Şuşa'da Ermeniler'in Müslümanları Katlettikleri 237

86 Gence'de Ermeniler'in Müslümanların Evlerini Yaktıkları ve Mallarını Yağmaladıkları 239

87 Bakü Müslümanlarının Edirne'de İnşa Olunan Dârü'l-Eytâma Yardımları 241

88 Dağistan, Bakü, Erivan, Gence, Tiflis ve Çerkezistan'daki Müslüman, Rus, Ermeni ve Gürcüler'in Nüfûsunu Gösteren Harita 242

B- BELGELERDE GEÇEN TERİMLERE DÂİR AÇIKLAMALAR 245

İNDEKS 249

BİBLİYOGRAFYA 259

III. BÖLÜM

BELGELERİN FOTOKOPİLERİ 261

GİRİŞ

A- Tarih Boyunca Azerbaycan

a- Coğrafî Konumu

Tarih boyunca Azerbaycan için kesin olarak belirlenmiş bir sınır belirtmek güçtür. Türklerin bölgeye yerleşiminden ve *Kafkasya* ile *İran'ın kuzey bölgelerinde* Türkçe'nin aynı lehçesinin konuşulmaya başlanmasından sonra her iki bölge için de *Azerbaycan* tabiri kullanılmaya başlanmıştır; ancak Azerbaycan kelimesi kimi zaman sadece İran'ın kuzey kesimleri, kimi zaman Kafkasya Azerbaycanı'ndaki tarihî *Arran* ve *Şirvan* bölgeleri için (Arran, Kür ve Aras nehirleri arasındaki Gence ve Karabağ bölgesini, Şirvan ise Kür Nehri ile Hazar Denizi arasındaki bölgeyi kapsamaktadır), 1918'de burada bağımsız bir devlet kurulması ile de Azerbaycan sınırlarının İran haricindeki Kafkasya bölgesinde kurulan bu devlete isim olarak kullanılmıştır. Yüzyıllar içindeki tarihî gelişmelere ve egemen olan siyasî otoriteye bağlı olarak ülke, kuzeye, batıya ve güneye doğru çeşitli şekilde genişlemiş ve daralmıştır. Ülkenin sınırlarını kabaca Türkiye'nin Doğu Anadolu'su ile Hazar Denizi arasında kalan coğrafî bölge olarak tanımlamak mümkündür.

Coğrafî, siyasî ve tarihî gelişmeler sonucunda Azerbaycan kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmış, *Aras Nehri* ikisi arasındaki sınırı oluşturmuştur. Kuzey Azerbaycan'ın sınırları; kuzeyde Dağıstan ve Gürcistan, batıda Ermenistan, güneyde İran ve doğuda Hazar Denizi ile çevrilidir. Güney Azerbaycan ise İran'ın kuzey bölgesini oluşturmaktadır.

Orta Asya ve Hindistan ticaret yollarının üzerinde olması Azerbaycan'ı tarih boyunca doğu ve batı dünyalarının kavuşma noktası haline getirmiştir.

b- Adı

Bölgeyi fetheden *Büyük İskender*'in ölümünden sonra (M.Ö.323) buranın yönetimi O'nun komutanlarından *Atropates*'e bırakılmış, bu kişinin adına izafeten de bölgeye *Atropatana* denilmeye başlanmıştır. Bu kelime Sasanîlerin dilinde Azurbazagan'a, Arapların dilinde de Azerbaycan'a dönüşmüş, Türkler de bu ifadeyi benimsemişlerdir. Genelde kabul edilen bu görüşten başka Azerbaycan kelimesinin eskiçağlarda bölgede yaygın olan *Mecusîlik* dini ile ilgili olduğu da ileri sürülmektedir ki, bu görüşe göre de "od" anlamındaki "azer" ve "muhafız" anlamındaki "baygan" kelimelerinin birleşmesinden oluşan "ateşin muhafızı" anlamındaki *"Azerbaygan"* kelimesi sonradan "Azerbaycan" şeklini almıştır.

c- Etnik Yapısı

Azerbaycan, Türkiye gibi çoğunluğu Oğuz boyundan gelen Türklerin yaşadığı bir ülkedir. Bölgenin adı Azerbaycan olduğu için burada yaşayan Türklere "Azerbaycanlı" anlamında *"Azerî"* denmiştir. Bu kelime özellikle *İlhanlılar'*dansonra bölgenin tamamen Türkleşmesi üzerine kullanılmaya başlanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin ilk kuruluş yıllarından 1930'lara kadar Azerbaycan halkının millî kimliği Sovyet makamları tarafından da "Türk" olarak kabul edilmiş olmasına rağmen daha sonra siyasî sebeplerle Türk adının unutulmasının sağlanması için "Azerî" kelimesi özellikle vurgulanarak, yöre halkının Türk olmadığı, başka etnik kökenden, (İlkçağlarda burada yaşayan Medlerden) geldiği görüşü zorla kabul ettirilmeye çalışılmıştır.

Azerbaycan'da nüfusun büyük çoğunluğunu Azerî Türkleri oluşturmaktadır. Mesela 1926'da yapılan sayıma göre 2.314.571 olarak belirlenen Azerbaycan nüfusunun 220.000'ini Ruslar (% 9.50), 282.000'ini Ermeniler (% 12.18), 77.000'ini Acemler (% 3.32), 41.000'ini Kürtler (% 1.77), 37.000'ini Lezgiler (% 1.59), 28.000'ini Tatlar (% 1.20) ve 1.629.000'ini Türkler (% 70.38) oluşturmaktaydı. Güney'de ise Türklerden başka az sayıda Fars, Ermeni ve Kürt yaşamaktaydı. Şu anda ise Dağlık Karabağ'daki Ermenilerden başka nüfusun büyük çoğunluğunu yine Türkler oluşturmaktadır.

d- İlkçağlarda Azerbaycan

Milattan önceki dönemlerden başlayarak genelde doğu ve kuzeyden gelip batı ve güneye giden kavimlerin uğrak yeri olan Azerbaycan, oldukça karışık bir tarihî gelişim süreci geçirmiştir. İlkçağlarda Asur-Babil mücadelesi, Perslerle Yunanlıların ve Makedonyalıların çatışmaları, Parthlarla Romalıların, Sasanîlerle Bizanslıların mücadeleleri hep bu ülke üzerinde olmuştur. Daha sonraki çağlarda yaşanan Türk

akınları ve Arap-Sasanî, Arap-Bizans savaşlarının arkasından Türkmen ve Moğol akınları ile bir Türk ülkesi haline gelen Azerbaycan, XVI. yüzyıldan itibaren de Osmanlı-İran, Osmanlı-Rus ve Rus-İran mücadelelerini yaşamıştır.

Azerbaycan'a adını veren İskender'in komutanlarından Atropates tarafından kurulan *Atropatana Krallığı* eski büyük Medya Devleti'nin mirasçısı olarak kabul edilebilir. Hızla gelişen ve büyüyen Roma İmparatorluğu M.Ö. 68 yılında Azerbaycan topraklarında hakimiyeti ele geçirmiştir. Bugünkü Kuzey Azerbaycan için Romalılar ve Yunanlılar *Albaniya* , Araplar da *Arran* ve *Şirvan* tabirlerini kullanmışlardır. Araplar'ın kullanmış oldukları Arran tabiri Albaniya kelimesinden bozmadır.

Azerbaycan 227 yılında Sasanîlerin eline geçmiş ve altı yüzyıl boyunca bu ülke üzerinde Sasanîler ile Bizanslılar mücadele etmişlerdir. Sasanîler, hakim oldukları dönemde Azerbaycan'a Fars nüfus yerleştirmeye çalışmışlardır.

e- Türklerin Azerbaycan'a İlk Gelişleri

Türklerin Azerbaycan'a ilk gelişlerinin M.Ö. VII. yüzyılda *Sakalar* zamanında olduğu sanılmaktadır. Daha sonra M.S. IV. ve V. yüzyıllarda bölgeye *Akhunlar* gelmişlerdir. Akhunlar Ermeni kaynaklarında *"Haylendurk"* adıyla anılmaktadır. Bu kelimenin sonunda yer alan "durk"un "Türk" kelimesinin değişmiş şekli olması ihtimali kuvvetlidir. Akhunlar Azerbaycan'da yerleşmemişlerdir. Azerbaycan'da kalıcı olarak gelip yerleşen ilk Türk kavimleri M.Ö. 120 ile M.S. 503 yılları arasında buraya gelip yerleşen *Bulgar, Hazar, Ağaçeri, Saragur* ve *Sabir Türkleri'*dir. Bu Türk kavimlerine ait coğrafî yer adları hâla yaşamaktadır.

Daha Türklerin bu ilk geliş yıllarında dahi Azerbaycan tamamen bir Türk ülkesi haline gelmişti. Halife Muaviye'nin *"Azerbaycan nedir?"* şeklindeki sorusuna *"eskiden Türklere ait bir memleket idi"* diye cevap verilmesinden bu ilk Türk yerleşimi sırasında Azerbaycan'ın tamamen Türklerle meskûn bir hale geldiği, fakat Arap akınlarından sonra bu durumun değiştiği anlaşılmaktadır.

f- Araplar Döneminde Azerbaycan

Bütün Ortadoğu'yu ele geçirip büyük İslam devletini kurma peşinde olan Araplar, 642 yılında Azerbaycan'ı tamamen ele geçirmişlerdir. Araplar geldiği zaman ülkenin önemli bir kısmı Hazar Türkleri'nin elinde idi.

Araplar, Sasanîlerin başkent olarak kullandıkları *Erdebil* yerine *Meraga*'yı başkent yapmışlar, X. yüzyıl'da ise tekrar *Erdebil*'e dönmüşlerdir. Selçuklular başkent

olarak *Tebriz*'i, İlhanlılar Hülagu zamanında *Meraga*'yı, Abaka Han zamanında tekrar *Tebriz*'i başkent yapmışlardır. Safevîler ise ilk yıllarda *Erdebil*'i daha sonra da *Tebriz*'i başkent olarak kullanmışlardır.

Arapların Azerbaycan'ı ele geçirmelerinden sonra Kûfe, Basra ve Şam civarından pek çok Arap buraya getirilerek yerli ahalinin toprakları bunlara verilmiştir. Arap yönetimi döneminde Arap göçünden hariç bir de Fars unsurunun Azerbaycan'a akışı söz konusudur. Fars göçü ilerde o kadar hızlanmış ve çoğalmıştır ki Arap yönetimi altındaki Azerbaycan'da Fars kültürü her tarafı kaplamıştır; ancak Azerbaycan'a değişmez millî kültürünü kazandıran millet daha sonraki yıllarda bütün Azerbaycan'ı kaplayacak olan Türklerdir.

Araplardan önce Azerbaycan, bir dil ve medeniyet birliği olmayan çok fakir bir ülke durumundaydı. 70'ten fazla dilin konuşulduğu ülkede Türkler gelene kadar önce Arapça sonra da Farsça ile bir dil birliği sağlananarak ekonomik ve medenî hayatta atılımlar yapılmıştır. Araplar döneminde Azerbaycan'ın en güzel şehirlerinin *Tebriz* ve *Mugan* olduğu rivayet edilmektedir.

Abbasî Devleti'nin sarsılması ile, Azerbaycan'daki bazı yerli sülâleler, bölgesel hakimiyetler kurmuşlardır. Bunlardan bazıları *Sâcîler, Sallarîler, Şeddadîler, Şirvanşahlar* ve *Caferîler*'dir.

g- Selçuklular Döneminde Azerbaycan

Selçuklu Türkleri'nin Azerbaycan'da ilk görülmeleri 1015-1021 yılları arasında *Çağrı Bey* tarafından bölgeye yapılan akınlarla olmuştur. Bölgeye, o sırada Maveraünnehr'de bulunan Selçukluların lideri *Tuğrul Bey* tarafından gönderilen Çağrı Bey, akınlar sonunda Azerbaycan'da kendilerine karşı durabilecek bir güç bulunmadığını görmüştür. O dönemde yazılmış tarih kitaplarında *"rüzgar gibi uçan atlar üstünde uzun saçlı, yaylı ve mızraklı"* olarak tavsif edilen Türkmenler'in yaptığı bu akınlar yerleşme gayesi taşımıyordu. Türkmenler, bölgedeki Ermeniler ve Gürcüler ile savaşarak, bunların bir kısmının İç Anadolu'ya göçmelerine sebep olmuşlar ve daha sonra tekrar Maveraünnehr'e dönmüşlerdir.

Selçukluların Azerbaycan'a gelmelerinden önce burada çeşitli Türk boyları bulunmakla beraber çoğunluğu Hazar Türkleri oluşturmaktaydı.

Selçukluların *Gazneli Mahmud* tarafından 1028'te yenilgiye uğratılmaları üzerine, tekrar Azerbaycan'a geldikleri ancak tutunamadıkları görülmektedir. Bu dönemde Gaznelilerle mücadele halinde olan Selçuklular henüz bağımsızlıklarını kazanmamışlardı. Gazneli-Selçuklu mücadelesi 1040 yılında *Dandanakan Savaşı* ile

sonuçlanmış ve Gaznelilerin kesin yenilgisi ile bağımsız Selçuklu Devleti kurulmuştur.

Türkmenlerin (Oğuzlar) kendileri için fütûhat sahası olarak gördükleri Azerbaycan'a yönelik akınları durmadan devam etmiş, nihayet Tuğrul Bey 1043'te *Rey* şehrine yerleşerek, bölgeyi fetih hazırlıklarına başlamıştı. Tuğrul Bey'in *Nişabur*'u bırakarak *Rey'*e yerleşmesinin ve burayı başkent yapmasının esas sebebi, fütûhat alanlarına daha yakın olmak istemesiydi. Tuğrul Beğ önderliğindeki Oğuzlar, bölgedeki yerel sülâleler, Ermeniler, Gürcüler ve Bizans kuvvetleri ile savaşmaya başlamış ve Anadolu içlerine kadar ilerlemişlerdir. Dönemin çağdaşı olan bazı tarihçilerin ifadelerine göre Oğuzlar burada *"kartal gibi süratli"* atlar üzerinde dolaşıyorlardı.

Selçuklu sülâlesi içindeki bazı anlaşmazlıklar (İbrahim Yınal'ın isyanları gibi) çeşitli zorluklara neden olmuşsa da, Türklerin Azerbaycan'a kesin olarak yerleşmelerine artık engel kalmamıştı. Tuğrul Bey, 1054 yılında, Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya bir sefer daha düzenledi. Bu seferin amacı Bizans ordusu tarafından kuşatılmış olan *Gence'*yi kurtarmaktı. Nitekim Gence ve Tebriz'i ele geçiren Tuğrul Beğ, hutbeyi burada kendi adına okutmaya başlamış ve tarihçi *Urfalı Mateos'*un tabiri ile *"ateş fışkıran kara bulut gibi" Erciş* üzerine yönelmişti. Daha sonra Azerbaycan üzerine yapılacak akınlara Çağrı Bey'in oğlu *Yakutî* görevlendirilmiş ve Azerbaycan bölgesindeki Türkler burada bulunan Bizans kuvvetlerini hiç rahat bırakmıyarak akınlarına devam etmişlerdir.

Sultan Alparslan zamanında, bölgedeki Gürcü ve Ermeni krallıkları tamamen etkisiz hale getirilerek Selçuklu hakimiyeti sağlamlaştırılmıştır. Özellikle *Ani Ermeni Krallığı'*nın fethi bütün İslâm dünyasında sevinçle karşılanmış, halife tarafından Alparslan'a *"Ebu'l-feth"* ünvanı verilmiş ve bundan sonra Bizans İmparatoru da Selçuklular ile anlaşma yapmaya mecbur kalmıştır.

Melikşah dönemi ise, Azerbaycan'ın kesin olarak Türk toprağı haline geldiği dönemdir. 1076 yılına rastlayan bu dönemde Türkmenler kesin olarak Azerbaycan'a yerleşmişlerdir. *Savtigin* yönetiminde gönderilen Türkler, *Müneccimbaşı Tarihi'*ndeki ifade ile *"Arran ülkesinin bütün ova, dağ, nahiye ve kalelerine yerleştiler"*. *İbn Azrak* bu dönemde *Gence* için *"bir Türkmen şehri"*, Türkmen ordusu için de *"sayılmaz bir kalabalık"* tabirlerini kullanır. *Nasavî'*de *Arran* ve *Mugan'*daki Türkmenlerin yoğunluğunu anlatmak için *"karınca gibi kalabalık"* ifadesine yer vermiştir. Harezmşahlar döneminde de *Arran Vilayeti'ne "Türkmen yığınağı"* denildiği görülmektedir.

Selçuklular zamanında Azerbaycan'da birçok yeni kazalar kurulmuş, en önemli şehir ve kasabalar Türkmenlerin eline geçmiştir. Azerbaycan'daki bir çok yer adının Türkistan'dakilerle aynı olması, buraya gelen Türkmenlerin Türkistan menşeli olduklarını göstermektedir.

Azerbaycan'da Türkmenlerden başka *Kıpçak Türkleri* de bulunmaktaydı. Türkmenlerin Azerbaycan'a yerleşmeye başladıkları bu yıllarda kuzeyden gelen Kıpçak Türkleri'nden bir kısmı *Derbent yolu* ile Selçuklulara katılmış ve İslam dinine girmişler, bir kısmı ise Gürcülere iltihak ederek Hrıstiyan olmuşlardır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin parçalanmasından sonra Azerbaycan bölgesi Irak ve Horasan Selçuklularının yönetiminde kalmıştır.

h- Atabeyler Döneminde Azerbaycan

Azerbaycan'da bulunan Selçuklu Devleti'nin bazı görevlileri, Selçuklu hakimiyetinin zayıflamaya başlaması ile, bulundukları yerlerde bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Bu hareket sonucunda ortaya çıkan *"Atabeylikler yönetimi"*ni 1146'da Gence'de vali olarak bulunurken bağımsızlığını ilan eden *Şemseddin İldeniz* kurmuştur. Şemseddin İldeniz'in bağlı olduğu *İldenizoğulları* veya *Pehlivanîler* adı ile anılan sülâle 1146-1225 yılları arasında Azerbaycan'da hüküm sürmüştür. Şemseddin İldeniz'e, Gence'de Selçuklu Devleti'nin valisi iken, Sultan Tuğrul'un oğluna mürebbîlik yaptığından dolayı verilen *Atabeylik* ünvanı daha sonra kurduğu devlete isim olmuştur.

Atabeyler (İldenizliler veya Pehlivanîler) hakim oldukları dönemde oldukça başarılı olmuşlar, ilk başkentleri *Gence* iken daha sonra *Tebriz'*e taşınmışlardır. İldenizliler *Şirvan* ve *Irak-ı Acem'*i hatta bir ara *İsfahan* ve *Rey'*i de ele geçirmişlerdi.

Yine bu dönemde (XII. yüzyıl) *Şamahı'*da ortaya çıkan *Şirvanşahlar sülâlesi* ise XIV. yüzyıla kadar hüküm sürmüştür.

Harezmşahların Azerbaycan'ı istilası da yine bu Atabeyler dönemine rastlamakta olup *Harezmşahlı Celaleddin,* Azerbaycan'da Gürcülere, yerel Atabeylere ve Moğollara karşı mücadele etmiş; bu mücadele neticesinde *Moğollar* Harezmşahlar egemenliğine son vermişlerdir. 1231 tarihinde Harezmşahlı Celaleddin'in ordusunun Moğol kuvvetlerine *Diyarbakır'*da yenilmesi ile Azerbaycan'da Moğol egemenliği dönemi başlamıştır.

ı- İlhanlılar Döneminde Azerbaycan

İlhanlılar, Azerbaycan'a tam olarak 1230 yılından sonra girmişlerdir. İlhanlıların Azerbaycan'a girmeleri bu ülkenin Türkleşme sürecinin son safhasını oluşturmuştur.

Azerbaycan'ın kesin olarak Türkleşmesinin İlhanlılar zamanında tamamlandığı söylenebilir. Doğu'dan gelen Moğol ve Türk aşiretleri bölgedeki yerli halkı uzaklaştırarak, onların bıraktıkları yerlere kendileri yerleşmişlerdir. *Hülagu Han* zamanında Moğollar ile beraber gelen nüfus iki milyon civarındadır. Hülagu Han yerli kavimler ilerde hak iddia edemesinler diye onlara ait herhangi bir iz bırakmamak düşüncesindeydi. Bu düşünceden hareketle Moğollar, yerli halkı uzaklaştırmak için ağır şartlar altında askere alınmaları, vergilerinin yüklü olması, ziraat alanlarının askerlere ikta edilmesi gibi çeşitli yöntemler uygulamışlardır. Böylelikle Moğollar ile birlikte Azerbaycan'a gelen Türkler zamanla burasını bir Türk ülkesi haline getirmişlerdir. Yerli kültürler çok yoğun olarak gelen Türk kütleleri karşısında hiçbir varlık gösterememişler ve Türk kültürü ülkenin her yanına hakim olmuştur.

Azerbaycan'da ilk dönemlerde daha yaygın olan Doğu Türkçesi, Türkmen unsurunun gittikçe kuvvetlenmesi üzerine giderek Türkmen lehçesine dönmeye başlamıştır. Zamanla *Türkmen, Kıpçak* ve *Doğu Türkçeleri'*nin kaynaşması üzerine ortaya *Azerî lehçesi* çıkmıştır.

Daha önceden Azerbaycan'a gelmiş olduğu yukarda ifade edilen bazı Türk boylarının da bu Türkmen kütlesi içinde erimesi ve daha sonra *Timur* döneminde Anadolu'dan da bazı Türkmen aşiretlerinin Azerbaycan'a gönderilmeleri ile buradaki Türkmen unsuru daha da güçlenmiştir.

Türk-Moğol döneminde Azerbaycan'ın hem nüfusu artmış hem de şehir hayatı canlandırılarak ülke şenlendirilmiştir. *Tebriz* ve *Meraga* şehirleri büyümüş, imar işleri büyük önem kazanmıştır. Şehirleşmeye paralel olarak ilim, sanat ve kültür hayatında önemli atılımlar yapılmış, her konuda çok önemli ilim adamları ve sanatçılar yetişerek, değerli eserler ortaya konmuştur. İlhanlılar döneminde Çin, Hind ve Avrupa kültürlerinin Azerbaycan üzerinde karşı karşıya geldiği ve bu durumun Azerbaycan'ın ilim ve medeniyet alanlarında ilerlemesine önemli katkıda bulunduğu söylenebilir.

İlhanlılardan sonra kısa bir süre *Altınordu* egemenliği altında kalan Azerbaycan'da 1358'ten itibaren *Celâyirliler* hakim olmuş ve bu durum, *Timur'*un 1383-84'te Azerbaycan'ı almasına kadar sürmüştür. Timur, Azerbaycan'ı Ortadoğu'daki faaliyetleri için bir üs olarak kullanmış ve *Karabağ,* Timur'un ordularının kışlağı olarak değerlendirilmiştir.

Timur'un ölümünden sonra Azerbaycan, 1407'de bölgede yeni bir güç olarak ortaya çıkan *Karakoyunluların* egemenliği altına girmiş, 1467'deki *Karakoyunlu-Akkoyunlu* savaşından sonra ise *Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan* Azerbaycan'a hakim olmuştur.

İlhanlılardan sonra Azerbaycan'da Türk nüfus mütemadiyen artmaya devam etmiş ve *Karakoyunlu-Akkoyunlu Türkmen devletleri* zamanlarında Azerbaycan Türk nüfus açısından en yoğun dönemini yaşamıştır. Ülkedeki Türk nüfusun geniş bir sahaya dağıtılması *Timur* ve *Akkoyunlu Devletleri* zamanlarındaki siyasî gelişmelerin bir sonucu olmuştur. Bazı Türkmen kabilelerinin itaat etmek istememeleri üzerine bunlar Azerbaycan'ın her tarafına dağıtılmış, bunun sonucunda Azerbaycan tamamen Türklerle meskûn hale gelmiştir.

j- Safevîler Döneminde Azerbaycan

*Uzun Hasan'*ın ölümünden sonra ortaya çıkan karışıklıklar üzerine Akkoyunlu Devleti yıkılmış ve İran'da Safevî hanedanını kuran *Şah İsmail* Azerbaycan'ı da ele geçirmiştir. Bu sırada kuzeydeki Şirvan bölgesinde *Şirvanşahlar* sülâlesi hüküm sürmeye devam ediyordu. Bu sülâle zamanında ülke çok gelişmişti. Fakat Şirvanşahlar ülkesi de kısa zamanda Safevî egemenliği altına girmiştir.

Azerbaycan tarihinde önemli bir yer işgal eden *Safevî Devleti'*nin temeli, Akkoyunlular zamanında, *Erdebil* civarında yaşayan ve sünnî olan *Şeyh Safiyyüddin Erdebilî* ve müridleri tarafından atılmaya başlanmıştır. Şeyh Safiyyüddin Erdebilî'nin 1334'de ölmesinden sonra kurduğu *Safeviyye Tarikatı* uzun süre sünnî özelliğini korumuş, ancak Safiyüddin'in torunu olan *Hoca Ali* (1392-1429) zamanında şiîliğe meyletmeye başlamıştır. Hoca Ali, Timur ile kurduğu iyi ilişkiler sonucu Anadolu'nun Türkmen ahalisi üzerinde de önemli rol oynamıştır. Tarikatın tamamen siyasî bir özellik kazanması Hoca Ali'nin torunu olan *Şeyh Cüneyd* zamanında olmuştur. Şiîliğin ateşli bir propagandacısı olan bu zat, Anadolu'da şiîlik temeline dayalı bir devlet kurmaya bile kalkmış ancak başarılı olamamıştır. Daha önceden Karakoyunlu ülkesinden kovulan Şeyh Cüneyd, Anadolu'da da barınamadığından Akkoyunlu Uzun Hasan'ın kızkardeşiyle evlenerek burada daha rahat hareket etme imkânı bulmuştur. Şeyh Cüneyd'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu *Şeyh Haydar* da Uzun Hasan'ın kızıyla evlenerek itibarını arttırmış ve bu sayede Akkoyunlu sarayının içinde rahatça hareket etme imkânı bulmuştur. Şeyh Haydar'ın, elde etmiş olduğu bu imkânlar neticesinde Akkoyunlu yönetiminin zayıf olduğu *Karabağ* ve *Mugan* bölgesinde hakimiyet tamamen O'nun eline geçmiştir.

Sünnî olan Şirvanlılara karşı büyük bir nefret duyan Şeyh Haydar, Şirvan'a yaptığı bir seferde öldürülmüş ve oğlu İsmail de hapsedilmiştir. Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub'un ölümüyle ortaya çıkan karışıklık sırasında *İsmail* hapisten kurtulmuş, ağabeyi Sultan Ali ölünce tarikatın başına geçmiş ve 1502'de

*Nahçıvan'*da Akkoyunlu ordusunu mağlup ederek kendisine candan bağlı Anadolu Türkmenleriyle birlikte Akkoyunlu yönetimini devirip *Safevî Hanedanı'nı* kurmuştur. Böylece İran'da da siyasî birliğin kurulduğu görülmektedir.

Safevîler döneminde Azerbaycan'da, hemen hepsi şiî olmak üzere, *Erdebil* ve *Mugan* çevresinde *Ustaclu, Şamlu, Tekelü, Baharlu, Dulgadurlu, Avşar, Kavanlu, Kozanlu, Kaçar, Varsak*; *Karabağ'*da *Cevanşir* ; *Derbend* civarında *Hamaslı, Musullu, Kırhlu, Bayat* ; *Serav'*da *Esperlü* ; *Ahıska'*da *Kazak* ; *Şirvan'*da *Alpavut* gibi Türkmen boyları yer alıyordu. Safevîlerin başkentlerini *İsfahan'*a nakletmelerinden sonra çok fazla güvendikleri bu Türkmenleri Orta ve Güney İran'a, hatta Özbekler'e karşı kullanmak üzere Horasan'a götürdükleri görülmektedir. Şah İsmail, yönetimi altındaki bu Türkmen boylarına çok önemli mevkiler vermiştir.

k- Azerbaycan Üzerinde Osmanlı-Safevî Mücadelesi

Osmanlılar, kendileri için her zaman büyük bir rakib olarak gördükleri Safevîlerle devamlı mücadele halinde olmuşlardır. Bu yüzden Osmanlı orduları sık sık Azerbaycan'a girmek zorunda kalmıştır. Azerbaycan, Safevîler tarafından Osmanlı Devleti'ne karşı bir üs ve propaganda merkezi olarak kullanılmıştır. Safevî Devleti, Türkmenleri kullanarak Kızılbaşlık (Şiîlik) propogandası yapmayı devlet politikası haline getirmiştir. Safevîlerin sürekli mezhep kışkırtıcılığı ve ayrımı yapmaları ve yöre halkının şikayetleri Osmanlı Devleti'ni Safevîler üzerine sefer yapmaya mecbur etmiştir. Azerbaycan, bu yüzden Osmanlı ve Safevî devletleri arasında devamlı el değiştirmiştir.

Azerbaycan üzerinde Osmanlı ve Safevî Türk devletleri arasındaki mücadelenin tarihî gelişimi ana hatlarıyla şöyle sıralanabilir:

**Yavuz Sultan Selim,* 1514'te *Tebriz'*i ele geçirdikten sonra buradaki Safevî hazinesini ve bazı sanatkârları İstanbul'a sevkederek geri çekilmiştir.

**İbrahim Paşa,* Yavuz'un geri çekilmesiyle Safevîlere geçen 1534'te*Tebriz'*i tekrar almış ve *Kanunî, Irakeyn Seferi'*nde bütün Azerbaycan'ı fethetmiş, fakat kışın Azerbaycan'da kalmayı uygun bulmayarak İstanbul'a dönmüş, böylece *Tebriz* tekrar Safevîlerin eline geçmiştir.

**Kanunî,* 1548'te *Tebriz'*i bir kere daha fethetmiştir.

*1549'da Erzurum'a kadar giden *Kanunî, Vezir Ahmed Paşa'*yı *Gürcistan* üzerine göndermiştir.

*1554'te Osmanlı ordusunun Macaristan'da bulunmasından faydalanan *Şah Tahmasb'*ın Doğu Anadolu'ya saldırısına karşılık olmak üzere Osmanlılar da *Nahçıvan, Revan* ve *Karabağ'*ı tahrip edip Erzurum'a çekilmişlerdir.

*1555'te Osmanlılar ile Safevîler arasında *Amasya Anlaşması* yapılmış ve bu devletin Azerbaycan üzerindeki hakkı kabul edilmiştir.

*Kanunî Sultan Süleyman'*ın bütün bu seferlerin sonunda esas elde etmek istediği sonuç, Azerbaycan'da sünnî *Şirvanşahlar* egemenliğini tekrar kurmaktı. Ancak savaşların çok fazla uzaması ve Osmanlı Devleti'nin batıda da bir çok meselesi bulunmasından dolayı bu emel gerçekleşememiş ve Amasya Anlaşması ile Azerbaycan'ın bir çok yerleri Safevîler'e terkedilmiştir.

**III. Murad* zamanında 1578 seferi ile bütün Azerbaycan tekrar Osmanlı hakimiyeti altına alınmıştır. Bu seferin açılmasında Safevîlere karşı ayaklanan *Şirvan, Dağıstan* ve *Tiflis hanlıkları*nın yardım isteği etkili olmuş; bölgeye gönderilen *Lala Mustafa Paşa* bütün Güney Kafkasya'yı ele geçirmiştir (Konu ile ilgili olarak bkz. belge nr. 1).

*1585'de *Özdemiroğlu Osman Paşa'*nın *Tebriz'*i ele geçirmesiyle bütün Azerbaycan Osmanlı yönetimi altına alınmıştır. *Şirvan Valisi Özdemiroğlu Osman Paşa* ile halefi *Ferhat Paşa'*nın başarılı faaliyetleri Azerbaycan'ın fethinde çok önemli bir rol oynamıştır. *Kırım Hanlığı* ve *Nogaylar* da bölgedeki Osmanlı faaliyetlerine yardımcı olmuş ve büyük katkılar sağlamışlardır (Bkz. belge nr. 1). Özellikle Özdemiroğlu'nun bölgenin fethindeki gayretleri ve başarısı İstanbul'da da takdir görmüş ve Özdemiroğlu bu başarısından dolayı sadrazam yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bu yıllarda esas maksadı, bölgede kalıcı olmak suretiyle, Safevîlerin Azerbaycan'ı Osmanlı aleyhine bir propaganda merkezi haline getirmelerini önlemekti.

*Bir yandan Osmanlılar, öte yandan Orta Asya'daki *Özbek Devleti* tarafından sünnî kıskacına alınan Safevîler, Osmanlılar ile anlaşma yapma mecburiyetinde kalmışlar ve 1590 yılında iki devlet arasında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile *Şeki, Şirvan* ve *Karabağ* Osmanlılarda kalmıştır.

Safevîler bu anlaşmadan sonra içerde ayaklanan emîrler konusunu ve Özbek meselesini halletmişler, Osmanlı baskısından kurtulmak için de başkentlerini *Kazvin'*den *İsfahan'*a taşımışlardır.

*Anadolu'da ortaya çıkan Celâlî isyanları ile Osmanlı Devleti'nin buradaki egemenliği sarsılmış ve bundan faydalanan *Şah Abbas* 1603'te Azerbaycan'ı tekrar ele geçirmiştir.

*1605 yılında *Şark Seraskeri Cağalazade Sinan Paşa'*nın Azerbaycan'ı geri alma tesebbüsü başarılı olamamış ve *Urmiye Gölü* civarındaki savaş yenilgi ile sonuçlanmıştır. *Şah Abbas, Erdebil, Gence ve Şirvan'*ı ele geçirerek zaman zaman da Celalî isyancılarına yardım etmiştir.

*1610 yılında *Kuyucu Murad Paşa* İran üzerine sefere gönderilmiş, iki ordu *Tebriz* yakınlarında karşı karşıya gelmiş, ancak *Şah Abbas'*ın teklifi ile savaş olmadan İran'dan yıllık bir vergi alınması kabul edilerek ordu geri çekilmiştir. Fakat bu vergi sadece bir kere verilmiş ve *Şah Abbas* daha sonra *"Men barâca mı kesilsem gerek"* diyerek taahhüdünü yerine getirmeyi reddetmiştir.

*Yukarıda belirtilen hadiseden başka İran'a elçi olarak gönderilen *İncili Çavuş'u*n iki sene boyu İran'da tutulması, *Kırım Hanı'*nın teşviki ve *Dağıstan* ile *Şirvan* halklarının şikayetleriyle İran üzerine 1617'de bir sefer daha açılmış, fakat beklenen sonuçlar bu defa da alınamayınca *Serâb Anlaşması* imzalanmıştır (1618). Bu anlaşmada Amasya Anlaşması'nda belirlenen sınırların muhafaza edileceği ve İran'ın yıllık vergi konusundaki taahhüdünü yerine getirip, *Dağıstan* bölgesine de saldırmayacağı hususları yer almaktaydı.

*1635'te *IV. Murad,* Abaza isyanına yardım ettikleri için Safevîleri cezalandırmak amacıyla *Revan* ve *Tebriz'*e sefer düzenlemiş ve buraları tahrip ettikten sonra geri dönmüştür. *IV. Murad* dönemindeki önemli bir hadise de İran ile Türkiye'nin bugünkü sınırlarını belirleyen *Kasr-ı Şirin Anlaşması'*nın 1639 tarihinde imzalanmasıdır. Bu anlaşmaya göre *Irak-ı Acem* Osmanlı Devleti'nde, *Revan bölgesi* ise İran'da kalıyordu. Her iki devletin de daha sonra elden çıkardığı topraklar hariç bugünkü İran-Türkiye sınırı bu anlaşmada belirlendiği şekliyle muhafaza edilmektedir.

**III. Ahmed* döneminde 1714 yılında yine *Şirvan* ve *Dağıstan* halklarının isteği üzerine Safevîlerin mezhep kışkırtıcılığı politikasına son vermek amacıyla bölgeye sefer düzenlenerek *Revan* ve *Karabağ* ilhak edilmiş, *Tiflis* ve *Şamahı'*ya valiler tayin olunmuştur.

*İran'daki Safevî yönetimi bu dönemde yaklaşık 30 senedir devam eden çeşitli karışıklıklarla uğraşmış, bu zaman zarfında ülkenin her tarafında isyanlar baş göstermiştir. Bu isyanlar neticesinde *Doğu Afgan Türkleri* Kandehar'ı ele geçirip bir

hükümet kurmuşlar ve Safevî yönetimini rahatsız etmeye başlamışlardır. Batı'da ise *Şirvan'*ın sünnî ahalisi İran yönetimi için devamlı bir huzursuzluk kaynağı olmuştur.

İran'da bu karışıklıklar meydana gelirken Rusya da 1720'den sonra *Hazar Denizi kıyılarını* ele geçirmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti ise, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarını çembere alması anlamına gelen bu gelişmeden rahatsız olarak 1722 yılında Azerbaycan üzerine sefer düzenlemiş ve *Köprülü Ahmed Paşa* tarafından *Tebriz, Revan, Gence, Erdebil* ve *Karabağ* ele geçirilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti ile Rusya Azerbaycan üzerinde karşı karşıya gelmişlerdir. Fakat her iki devlet te bu tarihlerde bir savaşa girmeyi göze alamadığından, aralarında 1724 yılında *İstanbul Anlaşması* imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre *Hazar Denizi kıyıları* Rusya'ya, *Tiflis, Tebriz, Revan, Gence* ve *Karabağ* Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Bu arada 1723 yılında, Şirvanlıların başına geçen *Hacı Davud, Şamahı, Şabran, Ereç* gibi yerleri zabtettikten sonra Osmanlı Devleti'ne iltihak etmiş ve *Şirvan Eyaleti* kendisine yurtluk ve ocaklık olarak verilmiştir (Bkz. belge nr. 2, 3, 7). Bu gelişmelerden en büyük zararı gören ise Safevî Devleti olmuştur.

l- Nadir Şah Döneminde Azerbaycan

*İran'ı bu karışık dönemden çıkaran ve bölge üzerinde eski nüfuzunu sağlayan kişi *Nadir Şah'*tır. *Avşar Türkmenleri'*nden olan *Nadir Şah'*ın Azerbaycan tarihinde önemli bir yeri vardır. Esas adı *Nadir Ali* olan *Nadir Şah* bu dönemde İran'da hakimiyet kurmuş olan *Afganlı Eşref Han'*ı devirip düzeni yeniden sağlamayı başarmıştır.

Nadir, o zamanki *İran Şahı Tahmasb'*ın zayıf bir kişiliğe sahip olmasından da istifade ederek temayüz etmiştir. Safevî Devleti'nin düşmanlarıyla yaptığı birçok mücadelede önemli başarılar elde etmiş ve Şah Tahmasb tarafından Horasan, Mazenderan, Yezd, Kirman ve Sistan valisi olarak tayin edilmiştir. Gücü ve önemi giderek artan Nadir, Azerbaycan ahalisini Osmanlı Devleti aleyhinde kışkırtmış ve İstanbul'a elçiler göndererek Osmanlının elinde bulunan İran'a ait olduğunu iddia ettiği yerleri geri istemiştir. Bu isteğinin cevabının gelmesini bile beklemeden taaruza geçerek *Nihavend, Hemedan* ve *Tebriz'*i işgal etmiştir. Bu dönemde Nadir'in devlet içinde devlet gibi hareket ettiği, Şah Tahmasb'ı pek dikkate almadığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin içerde yaşadığı karışıklıklar da Nadir'in başarılarına katkıda bulunmuştur.

Nadir'in bu hadiselerden sonra Afgan meselesi ile uğraşmak için Herat tarafına gitmesinden faydalanarak İran'da yeniden otoritesini kurmaya çalışan Şah Tahmasb, 1731 yılında *Revan'*ı iki defa muhasara ettiyse de her ikisinde de yenilgiye uğramıştır. Azerbaycan'dan vazgeçmek niyetinde olmayan ve o sıralarda Patrona Halil isyanından kaynaklanan iç karışıklıkları atlatmış olan Osmanlı Devleti ise aynı yıl *Hekimoğlu Ali Paşa* komutasındaki bir ordu ile bölgeye sefer düzenlemiştir. Bu sefer sırasında Osmanlı ordusuna yardımcı olması için *Şirvan Hanı'*na da bir name-i hümayun gönderilmiştir (Bkz.belge nr.7). Sefer sonunda *Tebriz* geri alınmıştır. İran'ın, Osmanlı Devleti karşısında uğradığı bu kayıplar Nadir'e Şah Tahmasb karşısında yeni kozlar vermiş, bu kayıpları kabul etmeyen Nadir, savaş için yeniden hazırlıklara başlarken Şah Tahmasb'ı da tahttan indirerek yerine henüz daha bir yaşında bile olmayan oğlu *III. Abbas'*ı, geçirmiştir. Bu şekilde ülkenin yönetimi doğrudan Nadir'in eline geçmiştir.

Fakat Osmanlı Devleti bu sefer sonunda *Tebriz'*i ele geçirmiş olmasına rağmen, 1732 yılında imzalanan anlaşma ile iki devlet arasında *Aras Nehri* sınır olarak kabul edilmiş ve *Şirvan bölgesi* Osmanlı Devleti'nde kalırken *Tebriz* İran'a bırakılmıştır. *Tebriz* aynı sene *Van Valisi Rüstem Paşa* tarafından tekrar alınmış, fakat Nadir 1734'te *Tebriz'*i ve hatta *Şirvan'*ı geri almaya muvaffak olmuştur. Nadir, *Tebriz'*in ele geçirilmesinden sonra Azerbaycan üzerine sefere çıkmış, Osmanlıların vali tayin ettiği *Gazi Kumuk Hakimi Sürhay* üzerine yürümüş ve sonra da *Gence* önlerine gelmiştir. Bu seferin sonunda *Gence, Tiflis* ve *Revan* Nadir'in eline geçmiştir. Nadir, Azerbaycan'ı ele geçirdiyse de Dağıstan'da otorite kuramamıştır.

Nadir elde ettiği bu başarılardan sonra 8 Mart 1736 tarihinde doğrudan İran tahtına oturmuştur. Daha sonra 1741'de Dağıstan üzerine bir kez daha sefere çıkmış, Dağıstan Hakimi olan *Şemhal'*e, *Karakaytak Hakimi Usumi'y*e ve *Gazi Kumuk Hakimi Sürhay'*a baş eğdirmiş fakat yine de Dağıstan üzerinde istediği hakimiyeti kuramamıştır. Bu arada Ruslar da *Nadir Şah'*a karşı tedbir almaya devam etmişlerdir.

*Nadir Şah'*ın üzerinde en çok durduğu konulardan biri de Caferîliğin beşinci mezheb olarak kabul edilmesini sağlamak idi. Fakat, Osmanlı Devleti, kimi isteklerini zaman zaman kabul etmekten çekinmediği *Nadir Şah'*a bu konuda taviz vermemiştir.

Daha önceki dönemlerde de olduğu gibi *III. Ahmed* ve *I. Mahmud* zamanlarında da Azerbaycan'ın kesin olarak ele geçirilmesi Osmanlıların ana siyaseti olmuş, fakat burası üzerinde büyük hesapları ve çıkarları olan Rusya ve özellikle *Nadir Şah'*ın başarılı yönetimi altındaki İran, Osmanlı Devleti'nin bu hedefe ulaşmasına mani olmuşlardır.

Azerbaycan'da küçük hanlıkların ortaya çıkması *Nadir Şah'*ın ölümünden sonra olmuştur. Bu dönemde siyasî ortamın iyice karışması, İran'ın *Nadir Şah'*ın ölümüyle Azerbaycan üzerindeki etkisinin azalması, Osmanlı Devleti'nin bir çok değişik sebep yüzünden artık Azerbaycan ile ilgilenememesi ve daha sonraki yıllarda burasını bütünüyle işgal edecek olan Rusya'nın henüz bölgeye tam olarak yerleşememiş olması ve ayrıca bölgedeki tarihî, etnik, siyasî, kültürel ve coğrafî şartlar yüzünden Azerbaycan'da bir birlik bulunmaması, ömürleri yaklaşık elli sene kadar olacak olan Azerbaycan Türk hanlıklarının doğmasına sebep olmuştur.

B- Azerbaycan Hanlıkları

*Aras Nehri'*nin iki tarafında kurulmuş olan bu hanlıklar, İran kaynaklarında *"Hanât-ı Azerbaycan"* diye anılırdı. Azerbaycan XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında Safevîler ve Osmanlı Devleti arasında el değiştirip durmuş, *Nadir Şah'*ın ölümünden sonra (1747) doğan siyasî otorite boşluğundan dolayı bölgede bağımsız hanlıklar ortaya çıkmıştır. Bu hanlıkları kuranlar ise bölgelerinde hakim olan nüfuzlu aşiret ve kabile beyleri ya da Türkmen oymak reisleriydi. Bu hanlıklardan *Gence Hanlığı Ziyadoğulları, Şeki Hanlığı Hacıçelebioğulları, Şirvan Hanlığı Mustafa Hanoğulları, Karabağ Hanlığı Cevanşır Türkmen beyleri* tarafından kurulmuştur. *Nadir Şah'*tan sonra İran'a hakim olan *Kaçar sülalesi,* egemenliğini *Aras Nehri'nin kuzeyine* yayamamıştır. Böylece Azerbaycan hanlıkları, XIX. yüzyılın başlarında Rus işgaline uğrayana kadar bağımsızlıklarını devam ettirmişlerdir. Ancak bu hanlıklar bağımsız olmalarına rağmen, yine de İran ve Osmanlı Devleti'nin kontrolü altında varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Hanlıklardan bazılarının kimi zaman diğerlerine göre daha fazla gelişerek bölgede tam bir hakimiyet kurmak istedikleri zamanlar olmuştur. *Kubalı Feth Ali Han'ın, Şekili Hacı Çelebi Han'ın, Karabağ Hanlığının kurucusu Penah Han'ın* bu yönde gayretleri görülmektedir.

XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında Kafkasya'yı işgal etmeye başlayan Rusya'nın (Bkz. belge nr. 62) başlıca hedefi bu hanlıkları ele geçirmek olmuştur. Kafkasya'yı ele geçirmeyi mutlak bir zaruret olarak değerlendiren Ruslar, işgallerini kolaylaştıracak her türlü yola başvurmuşlardır. *Tiflis* şehrini Kafkasya'daki ana karargâhları olarak seçen Rus kuvvetleri, bölgede daha sağlam bir şekilde yerleşebilmek için, *Moskova* ile *Tiflis* arasındaki gidiş-gelişi kolaylaştırmanın bir

mecburiyet olduğunu görerek çok zor şartlar altında da olsa bu arada bir yol açmışlardır (Bkz. belge nr. 24).

Ruslar'ın Kafkasya'yı ele geçirmelerinde bölgedeki Gürcü hanlarından sağladıkları desteğin ve yaptıkları işbirliğinin çok önemli rolü bulunmaktadır (Belge nr. 49, 50). Osmanlı Devleti de Rusya'nın bu faaliyetlerine karşılık, bölgenin savunmasına yönelik gerekli hazırlıkları ihmal etmemiş (Belge nr. 30) ve gerek Rusya'nın Azerbaycan üzerindeki faaliyetlerini gerekse hanlıkların bu faaliyetlere karşı gösterdikleri tepkileri dikkatli bir şekilde izlemiştir (Belge nr. 30, 31).

Rusya'nın Azerbaycan bölgesindeki iki büyük rakibi olan Osmanlı ve İran devletleri karşısında başarılı olabilmek için, bunlardan birini müttefik olarak yanına almak suretiyle diğerini etkisiz hale getirmek politikasını izlediği görülmektedir (Bkz. belge nr. 63). Aynı siyaset bölgenin diğer güçlü devleti İran tarafından da Rusya'ya karşı uygulanmak istenmiştir (Belge nr. 73).

Osmanlı Devleti'nin bu yıllarda Kafkasya ve Azerbaycan meseleleriyle ilgilenememesi ve bu bölgeden çekilmek zorunda kalması; İran'ın ise iç karışıklıklara düşerek Rusya'ya karşı koyamaması, bağımsızlıklarını yeni kazanan Azerbaycan hanlıklarının bu güçlü devlete karşı duracak güce sahip olamamalarından dolayı, Rusya XIX. yüzyılın ortalarında bütün Azerbaycan'ı eline geçirmiştir.

Rus işgaline karşı hanlıklar hiç bir yerden yardım alamamalarına rağmen çok önemli direnişler göstermişlerdir. *Gence Hanı Cevad Han'*ın Rus işgalcilere karşı yaptığı savunmada gösterdiği kahramanlık ve en sonunda elinde silahıyla şehit düşmesi buna önemli bir örnek teşkil eder.

Hanlıkların Ruslara ve İran'daki *Kaçar Hanedanı'*na karşı yürüttükleri mücadele sonucu bölge ekonomik ve siyasi açıdan büyük sarsıntı geçirmiş, 1673'te 550.000 nüfusu ile büyük bir şehir olan *Tebriz,* 1809'da 30.000 nüfusa sahip bir kasaba haline gelmiştir.

Rusya ve İran tarafından 1813'de imzalanan *Gülistan Anlaşması'*na göre *Derbend, Kuba, Bakü, Lenkeran, Şirvan, Şeki, Gence* ve *Karabağ* hanlıkları ile *Ilısu Sultanlığı* üzerindeki hakimiyet hakkı Rusya'ya bırakılmıştır.

1826'da Rusların *Revan Hanlığı'*na taarruzlarına İranlıların *Tiflis'*in işgali ile karşılık vermesi üzerine, Rusya ile İran arasında savaş tekrar başlamış ve bu arada *Bakü, Gence, Şeki* ve *Karabağ'*da Rusya'ya karşı ayaklanmalar olmuştur. Savaşta önemli başarılar elde eden Rusya, *Aras'*ın *güneyine* geçerek *Makü, Hoy, Selmas* gibi yerleri aldıktan sonra *Tebriz'*i de ele geçirmiştir. Rusya bu seferler sonunda *Kerkük'*e kadar ilerlemeyi başarmıştır. Rusların İran tarafında kazandıkları bu başarılardan

endişelenen Osmanlı Devleti tarafından da aynı sene muhtemel bir Rus taarruzuna karşı *Çıldır'*da tahkimat yapılması zarurî görülmüştür (Belge nr. 74, 75, 76, 77, 78).

Rusya ile İran arasında 1828'de imzalanan *Türkmençay Anlaşması* ile *Aras Nehri* sınır olmak üzere Azerbaycan ikiye bölünmüş ve *Revan* ile *Nahçıvan* Rusya'ya bırakılmıştır.

Hanlıklar, işgalden sonra belli bir süre şeklen de olsa varlıklarını korumaya devam etmişler ve hanlar Rus Çar'ına karşı sorumlu tutulmuşlardır. *Şeki* 1819, *Şirvan* 1820, *Karabağ* 1822, *Nahçıvan* 1840 ve *Ilısu* da 1844 yılına kadar bu şekilde idare edilmişlerdir. Fakat bu geçici durumdan sonra bütün Azerbaycan "Çar Naibi" ünvanını taşıyan bir genel valinin yönetimine verilmiştir. Bu naibin *Tiflis'*te oturması uygun görülmüş, Azerbaycan toprakları ise *Bakü, Gence* ve *Erivan* olmak üzere üç vilayete bölünmüştür.

Bağımsızlık döneminde hanlıklarda egemenlik mutlak surette hana ait idi. Zabıta hizmetleri naibler, güvenlik ve posta hizmetleri de "çapar" denilen süvariler tarafından yerine getirilirdi. Şeriat kanunları ve töreler uygulanır, kadılar han tarafından atanırdı. Hükümlerin yerine getirilmesi han tarafından yapılırdı. Hanın hükümet işlerine baktığı yere *Divanhane* denilirdi. Toprağın mülkiyeti hana ait olup işletmesi beylere verilirdi.

Yayınlanan belgelerde yer alan Azerbaycan Türk hanlıklarının tarihçeleri şöyle özetlenebilir.

a- Karabağ Hanlığı

Azerbaycan'da *Kür* ve *Aras ırmakları* ile *Gökçegöl* arasında bulunan ve tarihte *"Arran"* diye anılan topraklar içindeki dağlık bölgeye "*Karabağ"* denilmekte ve burada XVIII. yüzyılda kurulan Türk hanlığı da aynı isimle anılmaktadır. Evliya Çelebi burası için *"Küçük Azerbaycan"* tabirini kullanmıştır.

"Karabağ" isminin bölgedeki yüksek vadilerden ve koyu renkli verimli topraktan geldiği, veya "Kara" ve "Bağ" kelimelerinin birleştirilmesiyle ortaya çıkmış olabileceği iddia edilmektedir. Bundan başka Türkçe etnik bir kökten geldiği de düşünülebilir. Burada "*Karadağlu, Karakoyunlu, Karademirçilü, Karapirimlü, Karaserkârlü, Karadolak, Karabulak, Karalar, Karadonlu, Karahanlu, Karacalu, Karabeylü, Karabayramlu, Karavelilü, Karaçınar"* gibi boy ve yer adlarının çokluğu dikkat çekmektedir ki "Kara" kelimesinin menşei burada da aranabilir.

Yüksek bir yayla olan Karabağ'da iklim yumuşak, su bol, toprak verimlidir. Bu özellikleri ile de göçebe Türklere kışlak görevi yapmış, Türk hükümdârlarının

karargâhı olmuştur. Meselâ Gürcistan seferinden dönen *Alparslan* burasını kışlak olarak kullanmıştır (1064). *Melik Şah* ise bu bölgeyi baştanbaşa iskân etmiştir (1076).

Ebu'l-gâzi Bahadır Han'a göre Karabağ, Oğuz Han'ın üçüncü oğlu olan Yulduz'un büyük oğlu Afşar'ın torunlarından *Cevanşir Kabilesi*'nin *Sarıcalu Sülâlesi*'ne aitti. Bu sülale *Hülagu Han* zamanında Anadolu'ya gelmiş, *Timur* zamanında ise Karabağ'a nakledilmişti. Bu Türk sülâlesinin Karabağ'daki köklerinin İslâmlıktan önceye kadar gittiği de bilinmektedir.

İlhânlıların yazlık pâyitahtı Karabağ'daydı. Bu devirde Moğollarla beraber Karabağ'a gelen Şamanî Türkler'in bu bölgede yerleşmeye başlamasından sonra buradaki Müslüman Türkler, Şamanî soydaşlarını müslümanlaştırmaya çalışmışlardı.

Karabağ, *Timurlular* döneminde de Türkleşmeye devam etmiştir. Timur, Anadolu seferinden dönerken Anadolu ve Suriye'den getirdiği 50.000 Türk ailesinin bir kısmını Karabağ'da yerleştirmiş, ve burada bazı imâr faaliyetlerine girişmiştir. Timur'un kışlak olarak kullandığı Karabağ, Akkoyunlular tarafından da aynı amaçla kullanılmaya devam edilmiştir.

Safevîlerin ilk dönemlerinde Karabağ'da Türk unsurunun daha da güçlendiği görülmektedir.

Karabağ'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi *III. Murad* dönemine rastlar (1574-1595). *Şirvan* ve *Bakü*'yü ele geçiren Osmanlı kuvvetleri *Ferhâd* ve *Cafer paşalar*'ın kumandası altında Karabağ'ı da almışlardır. *III. Ahmed* zamanında (1703-1730), 1720'den sonra Rusya'nın *Hazar Denizi kıyıları*'nı işgal ederek Azerbaycan'a doğru ilerlemesine karşılık Osmanlı Devleti'nin de harekete geçmesi üzerine iki devlet arasında yapılan anlaşma sonucunda (1724) Karabağ Osmanlılar'da kalmıştır. Ancak bölge, *Nadir Şah* zamanında İran tarafından işgal edilmiştir (1735). Fakat Karabağ'daki *Cevanşir Türkmenleri reisi Penah Ali Bey* İran'a boyun eğmemiş ve *Nadir Şah* tarafından Horasan'a sürülmüştür. Daha sonra buradan firâr eden *Penah Ali Bey,* Karabağ dağlarına gelerek İran'a karşı savaşa devam etmiştir. Karabağ Hanlığı'nın temellerinin atılması bu döneme rastlamaktadır. Merkezi *Şuşa şehri* olan hanlık, kuzeyde *Kür Irmağı* ve *Gence Hanlığı,* güneyde *Aras Nehri,* batıda *Nahçıvan,* doğuda *Kür ve Aras nehirleri kavşağı* arasında bulunmaktaydı. *Penah Ali Han, Şuşa Kenti*'nde müstahkem bir kale yaptırmıştı. Bu kale İran saldırılarına karşı güçlü bir engel teşkil etmiştir.

Penah Ali Han, sonraki yıllarda hanlığı, oğlu *İbrahim Halil*'e bırakmış ve kendisi Şiraz'a gitmiştir. *İbrahim Halil*'in saltanatı, Rusya'nın yayılmaya başladığı, İran'da ise taht kavgalarının şiddetlendiği bir zamana denk gelmiştir. Kuvvetli bir

şahsiyet olan *İbrahim Halil Han,* 1789'da Ermeniler tarafından çıkarılan isyânı bastırmaya muvaffak olmuş ve sünnî bir Türk olan şair *Molla Penah Vâkıf*'ı baş veziri yapmıştı. Bu şahıs, komşu Türk hanlıkları ile bir birlik oluşturmak için çalışıyor, aynı zamanda Osmanlı Devleti ile de iyi ilişkiler kurmak istiyordu. Ancak İran ile münasebetleri iyi değildi. Nitekim Rus tabiiyetine girdiği için, Gürcistan'ı cezalandırmaya giden *İran Şahı Ağa Muhammed Han,* Karabağ'dan geçerken büyük bir direnişle karşılaşmış ve bütün gayretlerine rağmen *Şuşa'*yı alamamıştır (1795). Ağa Muhammed Han, 1797'de *Şuşa'*yı tekrar kuşatmış ve hanlığın herhangi bir dış yardım alamaması yüzünden Karabağ'ı ele geçirmiştir. *İbrahim Halil Han* ise Ilısu Hanlığı'na sığınmıştır. Ağa Muhammed Han işgal sırasında Karabağ'da katliâmlar yapmıştır.

İbrahim Halil Han, ayrıldıktan iki ay sonra iktidarı ele geçirerek tekrar Karabağ'a dönmüş ve hızla gelişmekte olan Rus tehlikesine karşı tedbirler almaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nden beklediği yardımı alamadığından dolayı İran ile yakınlaşmak zorunda kalan *İbrahim Halil Han,* Ağa Muhammed Han'ın Ruslar karşısında gerilemesi, 1801'de Gürcistan'ın, 1804'te de Gence Hanlığı'nın Rus işgaline girmesi üzerine Ruslarla anlaşmak zorunda kalmıştır. Bu anlaşmaya göre hanlık, Rusya'ya vergi ödeyecek, aynı zamanda *Şuşa'*da bir Rus garnizonu bulunacaktı. 1806'da Azerbaycan'daki genel karışıklıktan yararlanarak, bu durumdan kurtulmak isteyen *İbrahim Halil Han,* Rusların durumu erken haber almaları yüzünden katledilmiştir. Tahta, İbrahim Halil Han'ın oğlu *Mehdi Kulu Han* geçmiştir. Rusya 1813'ten sonra Karabağ'da tam olarak yerleşebilmek için çalışmaya başlamıştır. 1828'e kadar bir süre daha Rusya-İran çekişmesine sahne olan Karabağ, *Türkmençay Anlaşması'*ndan sonra tamamen Rusların eline geçmiştir. Önceleri burasını eski sistemle yöneten Rusya, daha sonra yeni bir idarî taksimat kurmuştur. Bu taksimata göre Karabağ, *Şuşa, Cevanşir, Cebrâil* ve *Zengenzur* kazalarına ayrılmış ve *Bakü Vilâyeti'*ne, 1868'ten sonra ise Gence'ye bağlanmıştır.

Nüfusunun az bir kısmı Ermenilerden oluşan Karabağ'da daha 1905'ten itibaren Azerîler ile Ermeniler arasında çatışmalar çıkmıştır. 1917'deki Rus ihtilali zamanında Ermeniler Karabağ'ın kendilerine ait olduğunu iddia etmeye başlamışlardır. Burada düzen, 1918'de Osmanlı ordusu tarafından sağlanmıştır. *Mondros Mütarekesi* gereğince, Azerbaycan'ı işgal eden İngiliz ordusu, kültürel bağlılığı ve nüfusunun çoğunluğu Türk olduğundan dolayı Karabağ'ı Azerbaycan'a dahil etmiştir (1919). 1918'te kurulan bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti burayı vilayet haline getirmiş ve sık sık Ermeni saldırılarına karşı koymak zorunda kalmıştır. 1920'deki Sovyet istilası

esnasında, Karabağ'da Ermenilerle çarpışmakta olan Azerbaycan kuvvetleri, Rus işgalcilere karşı direnmişlerse de sonuç alamamışlardır. Ruslar, 1920'de Karabağ ve *Nahçıvan'*ı Ermenilere vermişler, fakat 1921'de Türkiye ile Rusya arasında yapılan anlaşmadan sonra *Zengenzur* Ermenistan'da kalmak üzere Karabağ ile *Nahçıvan* Azerbaycan'a iade edilmiştir. 1923'te ise merkezi *Hankendi* olan muhtar bir Ermeni vilayeti oluşturulmuştur. Bütün Karabağ'ın ancak 1/4'ünü kaplayan bir alan üzerinde kurulan ve *"Dağlık Karabağ"* diye bilinen bu muhtar bölge dört yandan nüfusu tamamen Türk olan *Akdam, Laçin, Cebrâil* kazaları ile çevrili ve buralar doğrudan *Bakü'*ye bağlıydılar. Karabağ'ın XIX. yüzyılın sonlarına doğru nüfusu 250.000 kadardı. Bu nüfusun yarısını Türkler, diğer yarısını da Ermeni, İranlı ve Ruslar oluşturmaktaydı.

b- Şirvan Hanlığı

Kür Nehri'nin doğusu ile *Hazar Denizi'nin batı sahilleri* arasında kalan Şirvan, *"Arran"* denilen bölgenin bir kısmını oluşturuyordu. *Derbent (Demirkapı)* vasıtasıyla Kafkasların kuzey ve güneyini birbirine bağlayan yol Şirvan'dan geçiyordu. Bu yol Mâvera-yı Kafkas demiryolunun inşasından sonra önemini kaybetmiştir. Şirvan'ın ilk merkezi olan *Şaberan* şehri sonradan terkedilmiştir. Şaberan'ın ortadan kalkmasından sonra *Kuba* şehri bölgenin merkezi haline gelmiştir.

Şirvan'ın daha sonraki merkezi olan *Şamahı* şehri, Müslümanlar buraya geldikten sonra kurulmuştur. Adı buradaki ilk Şirvan meliklerinden olan *Şammah b. Şuca'*dan gelen *Şamahı'*nın önemi bir ipek üretim ve ticaret merkezi olmasından kaynaklanıyordu. Şirvan bölgesinin tamamen Türkleşmesi Selçuklular dönemine rastlamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin bu bölgeye yönelik politikalarından ve kuracağı nüfuzla kuzeyden baskı altına alınacağından çekinen Safevîlerin, burada hükümrân olan Şirvanşahları ortadan kaldırıp bölgede hakimiyet kurmasından sonra (1538) sünnî olan Şirvan ahalisi şiî yönetime karşı sık sık ayaklanmış ve Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuştur. Şirvan'ın Safevî istilası altında kalması ile Osmanlı Devleti'nin bu bölge üzerinde, bölge halkının kendi istek ve arzusu ile oluşan tabiî himaye hakkı ihlal edilmiş oluyordu. Bu açıdan Şirvan üzerine bir sefer düzenlenmesi gerekli olmuştur. Düzenlenecek seferin Osmanlı Devleti açısından daha başka yararları da vardı; öncelikle Azerbaycan üzerinde İran baskısı kaldırılmış olacak, Karadeniz'in doğu sahilleri yolu ile de Kırım Hanlığı ile ilişki kurulacak ve Rusya'nın

Karadeniz'e inme yolu kesilecek, ayrıca Hazar Denizi'ne ulaşılarak Orta Asya'ya bir deniz yolu açılmış olacaktı.

Nitekim Şirvan ve Dağıstan 1578'de Osmanlı Devleti tarafından feth edilmiş (Belge nr. 1) ve *Bakü* ile *Şeki* çevrelerinde bölge ondört sancağa ayrılmıştır. Bu fetih ile bütün Kafkasya'yı ele geçirmiş olan Osmanlı Devleti Rusya'nın önünde büyük bir engel teşkil etmiş oluyordu. Safevî Devleti'nin elinde ise Karabağ bölgesi kalmıştı. Osmanlılar bu arada *Hazar Denizi'*nde bir donanma kurmanın hazırlıklarına da başlamışlardı. Safevîler için hayatî önem taşıyan Şirvan bölgesinin kaybı hemen kabullenilmemiş, bölge Osmanlılar ile Safevîler arasında el değiştirip durmuştur. Şirvan bölgesi fethinin esas kahramanı olan *Özdemiroğlu Osman Paşa,* Safevî güçleri ile bir çok defa karşılaşmış ve beş yıllık mücadeleli dönemden sonra, 1583'te geceleri de meşaleler yakılarak devam edildiğinden dolayı *"Meşaleler Savaşı"* diye bilinen savaşı kazanıp İstanbul'a dönmüştür. Kendisi aleyhinde sürekli bir propaganda merkezi olarak kullanılan Şirvan'ın elde tutulması Osmanlı Devleti için çok önemli bir husustu. Fakat bölge 1607 yılında tekrar İran hakimiyeti altına girmiştir. 1722 yılında Safevî Devleti'nin içinde bulunduğu karışık durumdan ve doğu'da Afgan Türkleri'nin başlattıkları ayaklanma hareketinden faydalanan Şirvanlılar da Safevîler tarafından camilerinin ahıra çevrildiğinden, kitaplarının yakıldığından, ulemalarının katledildiğinden bahsederek, Safevî yönetimine başkaldırmışlar ve Osmanlı Devleti'ne iltihak kararı almışlardır. Bu durumu kendi açısından uygun gören Osmanlı Devleti de Şirvanlıların başında bulunan *Hacı Davud Beğ'*i Şirvan hanlığına tayin ederek, Şirvan'ı *Hacı Davud Bey'*e yurtluk ve ocaklık olarak vermiştir. Fakat bu durum, daha sonra bölgede çeşitli huzursuzluklara yol açmıştır (Belge nr. 4, 5).

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki *1724 İstanbul Anlaşması* ile Şirvan ilk defa ikiye ayrılmıştır. *Şamahı* merkezli iç kısım Osmanlı Devleti'nde kalırken, *Bakü* merkezli sahil kesimi Ruslara bırakılmıştır. Daha sonra 1732 anlaşması ile de *Kür Nehri* sınır kabul edilerek, nehrin güneyi Osmanlı Devleti'ne, kuzeyi Ruslar'a bırakılmıştır.

Nadir Şah döneminde Şirvan bütünüyle İran yönetimi altına girmiş, ancak bu durum fazla sürmemiştir. *Nadir Şah'*ın ölümünden sonra merkezi *Şamahı* olan Şirvan Hanlığı da diğer Türk hanlıkları ile birlikte bağımsızlığına kavuşmuştur.

Kuba Hanı Feth Ali Han, iktidarı zamanında (1758-1789) *Şamahı* bölgesini yönetimi altına almış, fakat İran'daki *Kaçarlar Hanedanı* döneminde İran'da siyasi birliğin kurulması ile Kuba Hanlığı'nın bu hakimiyeti sona ermiştir.

1805'te Şirvan Hanı olan *Mustafa Han* Ruslara itaat etmesine rağmen İran ile olan ilişkilerini gizlice devam ettirmiştir. *Mustafa Han*'ın gayesi İran'a dayanarak Rusya'ya karşı direnebilmekti. Şirvan, 1820 yılında Ruslar tarafından işgal edilince, Han da İran'a kaçmıştır. 1826-28 Rus-İran savaşları sırasında *Mustafa Han* ile *eski Bakü Hanı Hüseyin Han*'ın halkı Ruslar'a karşı ayaklandırma teşebbüsleri başarısız kalmıştır. 1840'tan sonra bölge önce *"Hazar Ülkesi",* sonra, *"Şamahı İdarî Bölgesi",* daha sonra ise *"Bakü İdarî Bölgesi"* adı ile bir idarî birim altında toplanmıştır.

1860'lı yıllarda Şirvan'ın merkezi olan *Şamahı,* Bakü'ye göre daha büyük bir şehir idi. Bu tarihte *Şamahı*'nın nüfusu 21.550, Bakü'nün ise 10.600 kişi idi.

c- Kuba Hanlığı

Kuba, 1747-1837 yılları arasında yaşamış bir Türk hanlığının ve aynı zamanda Kuzey Azerbaycan'da *Bakü* ile *Derbent* arasında yer alan bir şehrin adıdır.

Kuba şehrinin kuruluşuna dair çeşitli rivayetler vardır. Kuba'nın *Nadir Şah*'ın emri ile kurulduğu ve adının çadırının üzerindeki kubbeden geldiği, kuvvetle muhtemeldir.

Kuba, XIX.yüzyılın ortalarına doğru 2.000 nüfuslu bir kasaba olup, 3 câmi ile 1 Rum ve 1 Ermeni kilisesi mevcut idi. Ahali *Zengene, Halillu, Kengerlu, Osallu, Arşalu, Ustacanlu, Kancar, Bayat* gibi Türk boylarından meydana geliyordu.

Kuba hanlığının temeli Safevîlerin son zamanlarında atılmış idi. Dağıstan'daki *Kaytaklar,* XVII. yüzyılın ortalarına doğru iki ayrı fırkaya ayrılmışlar; *Usumi ailesinden Hüseyin Han* bu esnada Safevîlere sığınmış ve şiîliği kabul etmiş, *Kaçar Sülâlesi*'nden kız alarak onlarla akrabalık kurmuş, daha sonra da Kuba bölgesine han tayin olunmuş idi. *Hüseyin Han,* Dağıstan'daki eski mal varlığını elde etmek için uğraşırken ölmüş ve yerine oğlu *Ahmed Han* geçmiştir. *Ahmed Han*'dan sonra han olan oğlu *Hüseyin Ali Han*'ın dönemi Kafkasya'nın en karışık yıllarına denk gelmektedir. Bu dönemde Safevîler yıkılmış, Ruslar Kafkasya'ya doğru inmeye başlamış ve Osmanlı Devleti de Rus tehlikesine karşı harekete geçmiş idi. *Hüseyin Ali Han,* o an için Rusya ile ittifak etmeyi çıkarlarına uygun görmüş fakat *Gazi Kumuk Hanı Sürhay* ile *Şirvanlı Hacı Davud*'un birleşmesi bu durumu engellemiştir. 1724 Osmanlı-Rus Anlaşması eski *Şirvanşahlar Devleti*'ni canlandırırken, Kuba Hanlığı'na da son veriyordu. Fakat *Nadir Şah*'ın İran'da başa geçmesi ile birlikte Kuba Hanlığı tekrar canlanma yoluna girmiştir. Nitekim *Nadir Şah*'ın ölümünden sonra, Azerbaycan'da kurulan diğer Türk hanlıkları ile birlikte, *Hüseyin Ali Han* da Kuba hanlığının bağımsızlığını ilân etti. *Hüseyin Ali Han*'ın 1758'deki ölümünden sonra

yerine geçen oğlu *Feth Ali Han,* kısa sürede Kuba Hanlığı'nı kuvvetli bir merkeziyetçi idare altına aldı ve hanlık güçlenerek çevredeki diğer Türk hanlıklarını tehdit eder hale geldi. Bu durum diğer hanlıkların Kuba'ya karşı ittifakını sağlayınca *Feth Ali Han* Kuba'yı terk edip *Derbent'*e gitti ve orada yeniden kuvvet toplamaya başladı. Bu esnada Ruslar da *Feth Ali Han'*ı desteklemeye başladılar. Bunun sonucu olarak *Feth Ali Han* Kuba'da tekrar hâkimiyet kurdu ve hatta *Şirvan'*ı zabt ve ilhâk etti. *Bakü Hânı* olan *II. Mehmed Han* daha önceden Ruslar tarafından *Feth Ali Han'*ın vesayeti altına verilmiş olduğundan dolayı *Bakü* de Kuba Hanlığı'nın kontrolü altına girmiştir. *Feth Ali Han,* 1784'te Karabağ üzerine yürümüş, 1788'de *Erdebil'*i almış ve *Tebriz'*e hükmedecek duruma gelmiştir. Nüfûzu batıda *Gürcistan'*a kadar uzanmakta olan *Feth Ali Han'*ın esas niyeti İran tahtına çıkmaktı. Fakat *Feth Ali Han* bu amacına ulaşamamış ve 1789'daki ölümünden sonra hanlık gücünü kaybetmiştir.

Bu dönemde Kafkasya'da Rus-İran çekişmesi kuvvetlenmiş, ve Ruslar Kafkasya'yı ele geçirme gayretlerini hızlandırmışlardı. 1791'de tahta çıkan Feth Ali Han'ın torunu *Şeyh Ali Han* dedesinin Ruslara karşı izlediği itidalli politikayı terk ederek amansızca bir mücadeleye girişti. Rusların müdahalesi ile bir ara *Derbent* ve *Kuba* olarak ikiye ayrılan hanlık *Şeyh Ali Han* tarafından yeniden birleştirildi. Rusya 1806'da Kuba'yı ilhâk ettiğini ilân etmesine rağmen, *Şeyh Ali Han* mücadeleden geri durmadı ve Kuba'da tekrar hakimiyetini tesis etti. Rusların kendisi üzerine yeni kuvvetler göndermesi üzerine önce *Gazi Kumuk'*a, oradan *Akkuşa'*ya çekilen *Şeyh Ali Han* mücadeleyi bırakmamıştır. *1814 Gülistan Anlaşması'*na göre *Derbend, Bakû, Şirvan, Şeki, Gence, Karabağ* ve *Talış hanlıkları* ile birlikte Kuba da Ruslara bırakılmış, fakat *Şeyh Ali Han* bu anlaşmayı kabul etmemiştir. 1819'da dağlardan inerek Ruslarla çetin çarpışmalara girmiş ancak yenilmiştir. Kuba ahalisi ise Ruslar tarafından tehcir edilmiştir.

1826-28 İran-Rus savaşları sırasında yeniden ayaklanan Kuba, güçlü Rus orduları karşısında fazla bir varlık gösterememiş ve bağımsızlığını kazanamamıştır.

Hanlık ortadan kaldırıldıktan sonra Kuba şehri önce *Şamahı* sonra da *Bakû Vilâyeti'*ne bağlandı. Kuba kazasının 1896 yılında nüfusu 175.000 idi ve bunun % 94'ünü Türkler oluşturuyordu.

d- Gence Hanlığı

Gence, Azerbaycan'ın Bakü'den sonraki en büyük şehri olup Bakü-Batum demiryolu üzerinde bulunmaktadır.

Gence şehri adını, İslâmiyetten önce *Maraga* civârında şimdiki *Taht-ı Süleyman Harabeleri'*nin bulunduğu yerde, Ermenilerin *Ganzaka,* İranlıların *Gazna,* Arapların ise *Carza* dedikleri hükümet merkezinden almıştır. Şehre Rus işgâlinden sonra çariçenin adına izafetle *"Elizabetipol",* komünist yönetimden sonra ise, burayı işgal eden Rus komünistinin adına dayanılarak *"Kirovabad"* denmiş fakat Gence ismi halk arasında kullanılmaya devam etmiştir.

VII. yüzyıl içinde kurulduğu tahmin edilen Gence, bu yüzyılın ortalarına doğru Araplar tarafından ele geçirilmiş, Hazar Türkleri ile Arapların savaşlarına sahne olmuştur. Henüz Araplar gelmeden önce de Türkler buradan yaylak ve kışlak olarak yararlanıyorlardı.

Erdebil ile *Tiflis* arasında, önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunan Gence, tarihte *Arran* diye anılan Kuzey Azerbaycan'ın merkezi konumundadır. Şehir Şeddadoğullarına payitahtlık yapmış, *Alparslan,* Gürcistan seferinden dönüşünde buraya yerleşmişti. *Melikşah'*ın buraya gönderdiği Oğuzlar ile Gence bir *"Türkmen Şehri"* haline geldi.

Azerbaycan'da Selçuklular'dan bağımsız olarak Atabeyler yönetimini kuran *Şemseddin İldeniz,* bu faaliyetlerini Gence'de yürütmüştür. XIII. yüzyıl başlarında Gence, Ön Asya'nın en güzel şehri olarak kabul ediliyordu. Kültür hayatı da çok kuvvetli olan Gence, yine Atabeyler döneminde büyük *Şair Nizami'*nin de yaşadığı yerdir. İktisadi hayatı da oldukça gelişmiş olan Gence'ye, Moğollar bir süre için girmeye cesaret edememişlerdir (1221). Daha sonra gerçekleşen Moğol baskınından sonra buraya çok miktarda Kıpçak Türk'ü gelip yerleşmiştir. Gence XIII. yüzyılda bir müslüman şehri olarak biliniyordu.

1235'te tekrar gelen Moğollar'ın şehri alacağını anlayan halk, Gence'yi tamamen tahrip etmiş ve buna karşılık Moğollar tarafından katliâma tabi tutulmuşlardır. Gence daha sonra *Timur* zamanında da tahrip edilmiştir.

XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında Azerbaycan üzerindeki Osmanlı-Safevî savaşları Gence'yi de etkilemiştir. *III.Murad* döneminin doğu seferleri sırasında, 1583'te tarihe *"Meşaleler Savaşı"* adı ile geçen savaş, Osmanlı ordusu ile *Gence Hakimi İmam Kulu Han* arasında geçmiştir. Gence, 1588 yılında *Serdar Ferhad Paşa* tarafından alınmış ve müstahkem bir kale haline getirilmiştir. Bu dönemde Gence Vilayeti'nin tahriri yapılarak bir icmâl defteri çıkarılmıştır.

Gence, 1606'da *I. Şah Abbas* tarafından zapt edilmiştir.

Rusya'nın Kafkasya'ya inmeye başladığı yıllarda, Kafkas ahalisinin yardımına koşan Osmanlı Devleti, 1723'te Karabağ ile Gence'yi tekrar ele geçirmiştir.

Osmanlılar tarafından iyice tahkim edilen şehri *Nadir Şah,* 1734'teki ilk muhasarasında alamamış, ancak 1735'te işgal edebilmiştir. 1747'de *Nadir Şah'*ın ölümünden sonra diğer Azerbaycan hanlıkları ile birlikte Gence de bağımsızlığını ilân etmiş ve 1804 yılına kadar da varlığını sürdürmüştür. Gence'nin ilk hanı, zamanında Timur'un buraya yerleştirmiş olduğu *Kaçar* uruğuna dahil *Ziyadoğullarından Şahverdi Han,* son hânı ise, Ruslara karşı yaptığı kahramanca mukavemet ile tanınan *Cevad Han'*dır.

1801'de Gürcistan'ı ilhak eden Rusya için Azerbaycan hanlıkları büyük bir engel teşkil etmişlerdir. Hanlıklar yüzünden Rusya, Dağıstan ve Kuzey Kafkasya'yı arkadan kuşatamıyor ve İran sınırına varamıyordu. Hanlıklar içinde özellikle Gence, gösterdiği kararlılık yüzünden Ruslara büyük ölçüde engel oluyor, bu açıdan mutlaka ortadan kaldırılması gerekiyordu. Gence, Ruslar tarafından 1803'te muhasara edildi. Teslim olması için Ruslar'ın yaptığı teklifleri şiddetle reddeden *Cevad Han,* sonuna kadar direneceğini bildirdi. Bunun üzerine 1804 yılının Ramazan Bayramı günü Ruslar top ateşi ile şehre girdiler. *Cevad Han,* burçların üstünde, elinde kılıcıyla savaşırken, top ateşi altında kalarak şehid oldu. Bundan sonra Ruslar şehirde büyük bir katliâm gerçekleştirmiş, büyük camiyi kiliseye çevirmiş ve şehrin adını da *"Elizabetipol"* olarak değiştirmişlerdir. Gencenin düşmesi ile *Şeki, Karabağ, Şirvan,* ve *Talış hanlıkları'*nın istilâsı da kolaylaşmıştır. Gence'nin işgale uğraması bütün Azerbaycan'da derin akisler uyandırmıştır. Gence, 1826 yılında bütün Azerbaycan'da Ruslar'a karşı meydana gelen ayaklanma sırasında, *Cevad Han'*ın İran'da bulunan oğlu *Uğurlu Han'*ın kumandası ile bir iki yıl için Ruslardan kurtulmuş, fakat 1828'de tekrar işgale uğramış ve *Türkmençay Anlaşması* ile de Rusya'ya ilhak edilmiştir.

Gence, daha sonra merkezi *Tiflis* olan Gürcü vilâyetine bağlanmıştır. 1868'de ise *Tiflis* ve *Bakü* ile birlikte üçüncü bir vilayet merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde Gence vilâyetinin nüfusu, çoğunluğu Türkler'den oluşmak üzere 710.998 olarak tespit edilmiştir.

Gence, 1918'de kurulan bağımsız Azerbaycan Devleti'nin de ilk başkentliğini yapmıştır.

e- Revan Hanlığı

Revan şehrinin kuruluşu Ermeni kaynaklarına göre eski çağlara kadar uzatılsa da Arap kaynaklarında bu şehir hakkında yeterli bilgiye rastlanmamaktadır.

Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferinden sonra, Revan surları önünde konakladığından bahsedilmesi ile, bu şehrin adı ilk kez Osmanlı tarihlerinde yer almıştır.

Kanunî Sultan Süleyman döneminde bu bölgedeki muhtelif faaliyetlerde Revan şehrinden bahsedildiği görülmektedir.

Revan'ın Osmanlı topraklarına katılması *III. Murad* döneminde, *Özdemiroğlu Osman* ve *Ferhad Paşalar*'ın, *Demirkapı*'ya kadar yaptıkları seferlerle olmuştur (1583).

Revan, 1590 yılında İran ile imzalanan anlaşma sonucu Osmanlı Devleti'nde kalmıştır.

IV. Murad dönemine kadar Revan, Osmanlılar ile Safevîler arasında sık sık el değiştirmiş, *IV. Murad* 1634'te şehri tekrar Osmanlı ülkesine katmıştır. Fakat *1639 Kasr-ı Şirin Anlaşması* ile Revan Safevîlere bırakılmıştır.

Evliya Çelebi, 1647'de burayı ziyâret ettiği zaman Revan'da 2.000 hane bulunduğunu belirtmektedir.

1722'de İran'ın iç durumunun karışması ve *Şirvan* ile *Dağıstan*'ın Osmanlılardan yardım isteği üzerine, bu tarafa sefer açılmış ve Revan tekrar fethedilmiştir.

Nadir Şah ile 1746'da yapılan anlaşma sonucu, Revan tekrar İran'a bırakılmıştır.

Nadir Şah'ın ölümü ile, Revan'da müstakil bir Türk hanlığı kurulmuştur. İran'daki *Kaçarlar* döneminde de bağımsız veya yarı bağımsız bir şekilde yaşamaya devam eden hanlık, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Ruslar tarafından tehdit edilmeye başlanmıştır (Belge nr 17). 1813'te Ruslarla İranlılar arasında imzalanan *Gülistan Anlaşması*'ndan sonra Azerbaycan'ın bütün hanlıkları Rusların eline geçmesine rağmen, Revan, *Nahçıvan* ile beraber bağımsızlığını korumuştur. Azerbaycan'daki 1826 ayaklanması sırasında Revan Hanı da bölgesindeki Rus birliklerini sıkıştırmış ve bölgeye sefer açmış olan İran kuvvetlerine yardımcı olmuştur. Bu olaylardan sonra Rusların Revan'ı ele geçirmek yolundaki teşebbüsleri de sonuçsuz kalmıştır.

Fakat sonuçta 1827 yılında Ruslar Revan'ı işgal etmeyi başarmışlardır. *1828 Türkmençay Anlaşması* sonucu Revan Ruslar'a bırakılmıştır.

Revan, 1828'te *Nahçıvan* ile beraber, Rus Çarı tarafından Ermeni eyaleti olarak ilan edilmiş, 1829'da askerî idarenin, 1850'de ise bölgesinde aynı adla anılan vilayetin merkezi haline getirilmiştir.

1868'de vilayet nüfusu, çoğunluğu müslümanlardan olmak üzere 667.000 kişi idi. Revan kazasının nüfusu 1897 sayımında 127.072 olarak belirlenmişti. Vilayet nüfusunun 407.000 kadarını (% 61) Türkler, 247.000 kadarını ise (%37) Ermeniler teşkil ediyordu. Ancak ilerleyen yıllarda göçler, katliâmlar ve siyasi baskılar yüzünden Türk nüfus sürekli azalmış, 1932'de % 6.3'e kadar düşmüştür.

f- Şeki Hanlığı

Ermenilerin *Şakhe,* Gürcülerin *Şakha,* Arapların *Şakkay, Şakki, Şakkan, Şakin* dedikleri ve Güney Kafkasya'nın doğusundaki bir şehir olan Şeki'de Şirvanşahlar hakimiyeti dönemine kadar hrıstiyanlar çoğunluğu oluşturmuşlardı. Bu yüzden *Şirvanşahlar* döneminde de Gürcüler Şeki üzerinde hak iddia etmişlerdir. Nitekim şehir 1117'de Gürcüler tarafından zapt edilmiş; daha sonra *Celaleddin Harezmşah* tarafından geri alınmıştır (1229).

Timur döneminde, vali ile idare edilen şehrin *Karakoyunlular* ve *Akkoyunlular* dönemlerinde önemini kaybettiği görülmektedir. Daha sonra tekrar canlanan şehir *Safevîler* döneminde yine Şirvanşahlar sülâlesinden gelen beyler tarafından yönetilmiş ve 1551'de *Şah Tahmasb* tarafından İran'a ilhak edilmiştir.

Şeki, 1578 yılında *Lala Mustafa Paşa* kuvvetlerinin *Gence, Revan* ve *Nahçıvan'*da savaştıkları sırada, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Gürcü kralı II. Aleksandr tarafından alınarak, Osmanlı kuvvetlerine teslim edilmiştir.

Bölgede Safevîlerin tekrar egemen olduğu dönemde Şeki, *Şah Abbas'*ın Şirvan'a vali olarak atadığı II. Aleksandr'ın oğlu *Konstantin Mirza'*ya tabi olmuştur. Daha sonraki dönemde Gürcülerin Ruslara yakınlaşmaları üzerine, Şah Abbas burasını doğrudan idaresi altına almak istemiş, ancak Şeki 1643'te yerel beylerin yönetimi altına girmiştir.

Yerli beyler, Nadir Şah'ın burasını ele geçirme emellerine engel olabilmek için içlerinden *Hacı Çelebi'*yi reis olarak seçmişlerdir. *Nadir Şah'*ın ölümünden sonra bütün Azerbaycan bölgesinde yerel beylerin hanlıklarını ilan ettikleri gibi, *Hacı Çelebi* de Şeki'de hanlığını ilan etmiştir. *Hacı Çelebi,* bölgede önemli bir rol oynamış, *Gürcü Kralı İrakli Han'*ı iki defa bozguna uğratmıştır.

*Hacı Çelebi'*nin 1759'da ölümünden sonra bu parlak dönem devam etmemiştir. Bu yıllarda Şeki hanlarının, çevredeki diğer hanlardan medet ummaları ve çıkan iç karışıklıklar, hanlığın yıpranmasına yol açmıştır.

1783'te han olan *Muhammed Hasan*, Şeki'de tekrar istikrarı sağlamış ve hanlığı yazılı kanunlarla idare etmeye başlamıştır.

1795'te *Muhammed Hasan,* kardeşi *Salim Han* tarafından devrilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. *Salim Han* önceleri Ruslara baş eğmeyi kabul etmişse de sonradan ayaklanmıştır. Ruslar, bunun üzerine *Salim Han'*ı devirerek yerine eski Hoy valisi olan *Cafer Kulu Han'*ı getirmişler ve böylece hanlığı kontrolleri altına almışlardır. 1813 anlaşması sonucunda İran, Şeki'deki Rus hakimiyetini kabul etmiş ve burası Rusya'ya bir eyâlet olarak bağlanmıştır. Bu tarihte hanlık topraklarında 98.500 kişi yaşıyordu ki bunların 80.000'i Türk (% 81.21), 15.300'ü Ermeni (% 15.53) idi.

Şeki, 1846'da *Nuha* ve *Areş* olmak üzere iki idarî bölüme ayrılmıştır. 1896'da Nuha'da yaşayan 94.767 nüfusun 66.000'i Türk (% 69.64), 14.800'ü Ermeniler'den (% 15.61); Areş bölgesinde yaşayan 52.371 nüfusun ise 37.577'si Türk (%71.75), 12.278'i Ermeniler'den (% 23.44) oluşmaktaydı.

g- Bakû Hanlığı

Bakû, *Hazar Denizi'nin batı sahilinde, Apşeron Yarımadası'nın üzerinde,* önemli bir sanayi ve ticaret merkezidir. *Şirvanşahlar,* Bakû'yü XII. yüzyıldan itibaren ikâmetgâh, XV. yüzyıldan itibaren de başkent olarak kullanmışlardır. Şehir, XVIII. yüzyılda *Bakû Hanlığı'*nın, 1860-1918 arası Rusya'ya bağlı *Bakû Vilâyeti'*nin, daha sonra da *Azerbaycan Cumhuriyeti'*nin başkentliğini yapmıştır.

Bakû kelimesi İstahri, Mukaddasi, Hamavî ve Birunî'de *"Bakuh, Baku, Bakah, Bakuya"* şekillerinde kullanılmıştır. Bu kelimenin ateş perestlikle ilgisi olabileceği rivayet olunmaktadır.

Bakû, 1501 yılına kadar *Şirvanşahlar'*ın egemenliği altında kalmış, bu tarihte *Şah İsmail* tarafından *Safevî Devleti'*ne dahil edilmiştir. 1583'te *Özdemiroğlu Osman Paşa* tarafından fethedilen ve 1606'da tekrar İranlılar'a geçen şehir, 1724 anlaşması ile Ruslara bırakılmış, ancak bunu kabul etmeyen ahâli isyana kalkışınca kılıçtan geçirilmiştir. 1734'te tekrar İran'a bağlanan Bakû, *Nadir Şah'*ın ölümü ile, bağımsız bir hanlık haline gelmiştir.

Diğer Azerbaycan Türk hanlıkları gibi Bakû Hanlığı da istilacı Rus kuvvetlerine karşı mukavemet etmiştir. Nitekim bölgedeki Rus ordularının komutanı olan Sisyanov 1806'da burada öldürülmüştür. Sisyanov komutasındaki Rus kuvvetleri şehri karadan ve denizden kuşatmışlar, fakat beklemedikleri kadar kuvvetli bir direnme ile karşılaşınca da şehri sulh yolu ile almaya kalkışmışlardır. Sulh görüşmeleri devam ederken Sisyanov, bir fedai tarafından öldürülmüş ve Ruslar o sene için Bakû kuşatmasını kaldırmak zorunda kalmışlardır. 1807 senesinin Eylül ayında Bakû'yü bir defa daha kuşatan Ruslar, bu sefer fazla bir zorlukla karşılaşmadan şehri işgal

etmişlerdir. *Bakû Hanı Hüseyin Kulu Han* 1826 Rus-İran savaşı sırasında, İran'a çekilmiş, şehir *1828 Türkmençay Anlaşması*'ndan sonra tamamen Rusya'ya ilhak edilerek önce *Şamahı Vilâyeti*'ne bağlanmış, 1859'dan sonra ise vilayet merkezi haline getirilmiştir.

Rusya'ya ilhak edildikten sonra Bakû petrol işletmeleri de sahiplerinden alınıp doğrudan çarlık emrine verilmiş, fakat bu durum petrol gelirlerinde önemli kayıpların doğmasına yol açtığı için işletmeler tekrar serbest bırakılmış ve Avrupa sermayesinin de girişine izin verilerek üretimin artması sağlanmıştır.

Sahip olduğu petrol zenginliği sayesinde şehrin nüfusu XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra hızla artmaya başlamıştır. 1860'ta 13.861 olan nüfus, yüzyılın sonlarına doğru 100.000'e 1939'da ise 800.000'e ulaşmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru 515.560 olarak tespit edilen eyalet nüfusunun 386.000'ini Türkler (%74.87), kalan bölümünü ise Rus, Ermeni ve Yahudi'ler oluşturmaktaydı.

h- Nahçıvan Hanlığı

Nahçıvan, Güney Kafkasya'da *Aras Nehri'nin kuzey tarafında* kalan bir şehre ve bu şehrin merkezi olduğu bölgeye verilen isimdir. Nahçıvan'ın kuzeyi ve doğusu Ermenistan, güneyi ve batısı İran ile çevrilmiş olup, Türkiye ile oniki kilometrelik bir sınırı bulunmaktadır.

Nahçıvan kelimesi Arap kaynaklarında *"Naşava"* şeklinde geçmekte olup, İlhanlı ve Selçuklular tarafından *"Nakcuvan"*, Ermeniler tarafından ise *"Nahçuan"* şekillerinde kullanılmıştır.

Nahçıvan şehri *Halife Osman* zamanında Müslümanlar tarafından fethedilmiş, 705 yılında Arapların Ermeni ileri gelenlerini idâm etmeleriyle de müslümanlaşmıştır. Nahçıvan daha sonra, çeşitli Arap hanedanlarının yönetimi altında bulunmuş ve 1136-1225 yıllarında hüküm süren *İldenizli Atabeyler* döneminde de bu Atabeylere bağlanmıştır. Nahçıvan, Atabeğler yönetimi sırasında oldukça önemli ve gözde bir merkez haline gelmişti.

Celaleddin Harezmşah'ın Azerbaycan'ı ele geçirdiği dönemde bu hükümdarın eline geçen Nahçıvan, Moğol istilâsı sırasında tahrip edilmiştir.

Nahçıvan şehri, *Kanunî Sultan Süleyman*'ın 1554'te İran üzerine yaptığı sefer sırasında bir defa daha tahrip olmuştur.

Nahçıvan, *III. Murad* zamanında Osmanlıların eline geçmiş, 1603'te ise Tebriz'in Safevîler tarafından alınması üzerine İranlılara bırakılmıştır. Nahçıvan, Azerbaycan üzerindeki Osmanlı-İran savaşları sırasında devamlı zarara uğramasına

rağmen varlığını korumaya devam etmiştir. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılın ikinci yarısında burada 10.200 hane, 70 cami, 20 han, 7 hamam ve 1.000 civarında dükkân bulunduğunu belirtmektedir ki bundan da şehrin aşağı yukarı 50.000'den fazla nüfusa sahip önemli bir merkez halinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

*Nadir Şah'*ın ölümüyle Azerbaycan hanlıklarının bağımsızlıklarını kazandıkları dönemde Nahçıvan Hanlığı'nın, diğer hanlıkların aksine İran yönetiminden tam olarak kopamadığı ve Osmanlı Devleti ile yakın münasebetlerinin bulunmadığı görülmektedir. Nahçıvan Hanlığı'nın *Kelp Ali Han* zamanında İran'ın güdümüyle komşu hanlıklara karşı tecavüzkâr tavırlara girdiği de olmuştur (Bkz. belge nr. 51). Fakat daha sonra *Ağa Muhammed Han'*ın emri ile *Kelp Ali Han'*ın gözlerine mil çekilmiştir.

Nahçıvan'daki hanlık 1828 yılında İran tarafından Rusya'ya bırakılmıştır. Hanlık Rus hakimiyetine girmeden evvel son han *Kerim Han Kengerli* idi.

Nahçıvan Hanlığına bağlı bölgeler şunlardı: *Alinca-Çay, Mavâzi-Hatun, Hok, Daralagez, Ordubâd, Akulis, Dasta, Bilâv, Çinanâb* ve *Culfa.*

1834'te hanlık arazisinde 30.323 nüfus bulunuyordu. 1896'da Nahçıvan şehrinin nüfusu 7.433 idi ki bunun 4.512'si müslüman (% 60.70), 2.376'sı Ermeni (% 31.96) idi. Nahçıvan'ın nüfusunda Türkler hep çoğunlukta olmuşlardır.

1917 ihtilâlinden sonra Nahçıvan, Azerbeycan'a bağlı, özerk bir cumhuriyet haline getirilmiştir. Fakat Nahçıvan ile bağlı bulunduğu Azerbaycan arasında toprak bağı bırakılmamış, ikisini birbirine bağlayacak olan *Zengenzur bölgesi* Ermenistan'a verilmiştir.

ı- Hoy Hanlığı

Hoy, Güney Azerbaycan'da bulunan tarihî bir Türk şehridir. Gerek bulunduğu coğrafî mevki, gerekse iklim açısından çok müsait şartlara sahip olan Hoy şehri, Anadolu'nun Türkleşme tarihinde çok önemli bir yer tutmaktadır. XI. yüzyılda Horasan'dan çıkıp Azerbaycan'a gelmeye başlayan Türkmenler, Diyarbakır yönüne Hoy yoluyla gitmişlerdi. *Sultan Alparslan* ise Malazgirt savaşından önce Hoy bölgesini askerî üs olarak kullanmıştı. Daha sonra Selçuklu ve Atabeyler dönemlerinde de Hoy, Türkmen güçlerinin askerî harekât merkezi olarak kullanılmıştır.

Kazvinî'nin verdiği bilgiye göre, İlhanlılar döneminde ahalisi beyaz çehreli ve güzel yüzlü olduğundan dolayı Hoy, *"İran Türkistan'ı"* diye anılıyordu.

XV. yüzyılda *Akkoyunlular* zamanında Türkmen kütlelerinin en kalabalık ve yoğun olarak yerleştiği bölge yine Hoy ve havalisi idi.

IV. Murad'ın 1635 seferi sırasında tahribata uğrayan Hoy, Evliya Çelebi'nin buradan geçtiği dönemde bu tahribattan yeni yeni kurtulmaya başlıyordu. Hoy şehri'nde bu dönemde 7.000 hane bulunduğu bilinmektedir.

Hoy, İran'a tâbi bir hanlık (sultanlık) durumundaydı. 1800 yılında İran'daki iç karışıklıklar esnasında Şehzâde Abbas Mirza ile Süleyman Serdâr tarafından Hoy Hanlığı Cafer Kulu Han'a verilmişti (Bkz. belge nr. 58). Hoy Hanlığı'nın ahalisini şafiî mezhebine bağlı, sünnî Türkler teşkil ediyordu.

Rus istilasının bu taraflara yayılmaya başlaması ile 1827'de Revan ve Nahçıvan'dan sonra Tebriz üzerine yürüyen Rus kuvvetlerine karşı direnen *Kaçar Hanedanı'ndan Abbas Mirza,* özellikle Hoy Türkleri'nin gösterdikleri büyük direniş sayesinde Ruslar'ı geri püskürtmüştü. Hoy şehri daha sonraki yıllarda Rus ve İranlılar arasında el değiştirmiş ve sonunda nihaî olarak İran'da kalmıştır.

C- Genel Değerlendirme

Azerbaycan üzerinde, XVIII. yüzyılın başlarına kadar İran-Osmanlı çekişmesi yaşanmış, bu yıllarda Rusya'nın da buraya yönelmesi ile bu kez üç devlet mücadeleye başlamışlar, bu mücadele sonunda, XIX. yüzyılın başlarında, Osmanlı Devleti ve İran'ın bölgeden çekilmek zorunda kalması ile Azerbaycan, Rusya'nın eline geçmiştir. Bölgedeki Türk hanlıkları Rus işgalcilere karşı büyük direniş göstermişler, fakat dışardan bekledikleri yardımları alamamaları ve Osmanlı Devleti ile İran'ın bu hanlıklara yardım edecek durumda bulunmamaları yüzünden en geç XIX. yüzyılın ortalarına doğru Rusya'ya boyun eğmek zorunda kalmışlardır.

Azerbaycan üç devlet için de çok önemliydi:

Osmanlı Devleti, eskiden beri arasının iyi olmadığı İran'a ve gittikçe gelişen ve büyüyen Rusya'ya karşı, doğu sınırlarının güvenliğini Azerbaycan'ı elinde tutarak sağlayabileceğini bilmekteydi. Buna binaen Azerbaycan üzerine Rusya ve İran yoluyla gerçekleşen tehdit Osmanlı Devleti'nin en fazla hassasiyet gösterdiği konu idi. Bu açıdan bu ülkelerdeki her hareket Osmanlı Devleti tarafından çok temkinli karşılanmıştır. (Belge nr. 43, 46, 47, 65). Bundan dolayı Azerbaycan bölgesinde meydana gelen her olay Osmanlı Devleti'nin ilgisini çektiğinden, bütün gelişmeler yakından takip edilmiş ve yakın yerlerde (Kars, Çıldır, Van) görevli olan vali, beylerbeyi ve seraskerlerden sürekli rapor ve bilgi alınmıştır (Belge nr. 13, 15, 16, 17,

18, 20, 21, 27, 32, 33, 39, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 63, 64, 66, 72, 74, 75, 77, 79). Ayrıca, bölge ile ilişkilerin iyi tutulması için de hanlara ve ahalinin ileri gelenlerine çeşitli hediyeler gönderilmesi (Belge nr. 14, 22, 32, 34, 79) ve bölgeden gelen elçilere harcırah verilmesi uygulamaları da bir iyi niyet belirtisi olarak devam ettirilmiştir (Belge nr. 28, 40, 42). Bu durum Azerbaycan'ın Rusya tarafından işgalinin tamamlandığı dönemde, bu hanlıklar tebaasından olup Osmanlı ülkesine iltihak etmiş olan kişilerden bazılarına bir takım kolaylıklar sağlanması şeklinde sürmüştür (Belge nr. 82). Aslında Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türkleri'nin yakınlığı ve birbirlerine karşı duydukları sıcaklık, daha sonraki yıllarda da çeşitli vesilelerle kendini göstermiştir (Belge nr. 87).

İran, Azerbaycan'ı kendi tabiî sınırlarının bir parçası olarak değerlendirmekte ve tarihî rakibi Osmanlı Devleti ile kuzeyden güneye yönelen Rus yayılmacılığına karşı burayı kontrolünde tutmanın kendi varlığı açısından hayatî değer taşıdığını bilmekteydi. Nitekim İran da bu Türk ülkesi üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için her türlü yolu denemekten geri durmamıştır (Belge nr. 43, 44, 45, 46, 47, 52, 57, 59, 60, 64, 73). Azerbaycan'da İran hakimiyetinin en güçlü olduğu dönem *Nadir Şah* dönemi olmuştur. Bu dönemde neredeyse Azerbaycan'ın tamamı İran kontrolü altına girmişti.

Rusya ise Azerbaycan'ı güneye doğru ilerleyişinin önemli bir basamağı olarak görmekteydi. Bundan başka bölgeyi Osmanlı Devleti ve İran'a karşı stratejik özelliklerinden dolayı mutlaka ele geçirmeyi hedeflemekteydi. Rus yayılmasının getireceği olumsuz sonuçları gören Osmanlı Devleti ise kendisi için çok büyük bir tehlike olarak değerlendirdiği bu durumun önüne geçmek için bir takım tedbirler alma yolunda faaliyetlerde bulunmuştur (Belge nr. 8). Nitekim Rusya'nın Azerbaycan'a inmeye başladığı dönemde, Osmanlı Devleti'nin burada almış olduğu tedbirler ve bölge halkının gösterdiği direnç yüzünden Ruslar ilk anda bekledikleri kadar hızlı bir ilerleme gösterememişlerdir. 1720'li yıllarda başlayan bu yayılma politikası ancak XIX. yüzyılın başlarından itibaren sonuç vermeye başlamıştır. İran'ın hanedan kavgaları yüzünden zaafa uğramış bulunması, Osmanlı Devleti'nin ise çeşitli iç ve dış problemlerle uğraşmak yüzünden bu bölge ile yeteri kadar ilgilenememesi, Ruslar'ın Azerbaycan'ı işgal politikalarının sonuca ulaşmasında çok önemli etkiler yapmıştır.

Azerbaycan'daki hanlıkların temayülü genellikle Osmanlı Devletine idi. Bölge ahalisinin bu meyli çeşitli zamanlarda, değişik şekillerde kendini belli etmiştir. Hanlıklar zaman zaman Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarını bildirmişler (Belge nr. 23, 39), dış tehditlere maruz kaldıkları bazı zamanlarda ise Osmanlı Devleti'nden

yardım istemişler, hattâ bazı hanlar Osmanlı'ya iltícâ etmişlerdir (Belge nr. 37, 41, 59). Azerbaycan hanlıklarının, Ruslar tarafından işgali esnasında, bazı hanların ve hanedan mensuplarının Osmanlı topraklarında yerleştikleri de görülmüştür (Belge nr. 71, 81). Azerbaycan'ın Rusya ve İran hakimiyeti altına girmesinden sonra da bazı konularda Osmanlı Devleti'nden bölge için, talepler olmuş ve bu tür talepler Osmanlı Devleti tarafından mümkün olduğu kadar karşılanmaya çalışılmıştır (Belge nr. 80).

1724 Osmanlı-Rus anlaşması ile Şirvan'ın Şamahı merkezli iç bölgesi Osmanlılarda kalmış ve buna bağlı olarak Osmanlı yönetimi tarafından buradaki hanlara çeşitli emirler gönderilmiştir (Belge nr. 6). Daha sonraki yıllarda da Osmanlı Devleti bölgede etkisini sürdürdüğü sürece, çeşitli konularda emirnameler gönderilmeye devam edilmiştir (Belge nr. 67, 68, 69, 70).

Osmanlı Devleti İran ve Rus devletleriyle yaptığı mücadelede, Azerbaycan ahalisinin yardımlarına sık sık ihtiyaç duymuş ve hanlıklardan çeşitli isteklerde bulunmuştur (Belge nr. 7). Bu doğrultuda Rusya'ya savaş açıldığı veya ilişkilerin iyice gerginleştiği dönemlerde, Azerbaycan hanlıkları Osmanlı Devleti'nin tabiî müttefiki olarak değerlendirilmişlerdir (Belge nr. 16, 17, 38). Buna mukabil, hanlıklar da hamileri olarak gördükleri Osmanlı Devleti'nden yardım isteğinde bulunmuşlardır (Belge nr. 37, 41, 45). Bu istekler Osmanlı yönetimince ciddiyetle değerlendirilmiş ve eldeki imkânlar ölçüsünde yardım yapılması yoluna gidilmiştir (Belge nr. 44). *Nadir Şah*'ın ölümü ile Azerbaycan'da ortaya çıkan hanlıklardan bazıları Osmanlı Devletine tabi olmak istemişler, Osmanlı Devleti de bu isteğe kayıtsız kalmamış, ancak siyasî gelişmeler bu durumun gerçekleşmesini engellemiştir.

Bölgedeki Gürcü hanlıkları, Rusların Azerbaycan'a inmeye başlamaları ve Osmanlı Devleti'nin de eski gücünü yitirmiş bulunması sebebi ile Ruslar'la ilişkilerini geliştirmeye başlamışlar ve Azerbaycan hanlıklarını tehdit eder hale gelmişlerdi. Rusya da Gürcüleri Azerbaycan'daki birliğin bozulması yolunda kullanmıştır. Azerbaycan hanlıkları ise zaman zaman Gürcü hanlıklarına karşı ittifak oluşturmuşlardır. Gürcü hanlıklarının Rusya ile işbirliğine girmeleri gerek Azerbaycan bölgesindeki Türk ahalisini, gerekse Osmanlı Devleti'ni çok rahatsız etmiş ve bu duruma karşı çeşitli tedbirler alınması gerekli görülerek, Gürcü hanlarının faaliyetleri Osmanlı Devleti tarafından sıkı bir şekilde kontrol altına alınmıştır (Belge nr. 12, 19, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 46, 49, 53).

Azerbaycan hanlıklarının Ruslardan, İranlılardan ve bölgedeki işbirlikçilerinden gelebilecek tehlikelere karşı genellikle birlikte hareket ettikleri görülmektedir (Belge No. 45). Osmanlı Devleti de bu birliğin devam etmesi yolunda gayretlerde

bulunmuştur (Belge nr. 9, 10, 11, 12, 23, 26). Fakat bazen istisnaî durumlar da meydana gelmiş; Azerbaycan hanlıklarının kendi aralarında anlaşmazlığa düştüğü, içlerinden birisinin daha fazla güçlenip diğerlerine karşı üstünlük sağlamaya başladığı zamanlarda, bazı Türk hanlıklarının Gürcü hanlıkları ile aralarının düzeldiği ve diğer Türk hanlıklarına karşı Gürcüler ile müttefik olarak hareket ettikleri de görülmüştür. Bundan başka, genellikle Osmanlı Devleti ile araları gergin olan Gürcü hanlıkları, siyasî şartların gereği olarak, zaman zaman bu münasebetleri düzeltme çabası içerisine girmişlerdir (Her iki konu için de bk. Belge nr. 35, 48, 54, 66). Fakat Osmanlı yönetimi Gürcü hanlıklarına karşı hiç bir zaman tam bir güven duymamıştır (Belge nr 46).

Genellikle Osmanlı yanlısı bir politika izleyen Azerbaycan hanlıklarının, bazen İran ile de yakın ilişki kurdukları ve hatta İran'ın güdümüne dahi girdikleri olmuştur (Belge nr. 51, 54, 55). Coğrafî olarak İran'a daha yakın olan Nahçıvan ve Hoy hanlıkları üzerinde Osmanlı Devleti'nin fazla bir etkisi olmadığı görülmemektedir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki Rus hâkimiyetine karşı fazla bir etkinliği kalmamış, ancak bölgeye olan ilgisi devam etmiş; bölgedeki müslüman ahalinin nüfusu ve içinde bulunduğu şartların öğrenilmesi için çeşitli çalışmalarda bulunulmuştur (Belge nr. 88).

XIX. yüzyılın başından itibaren Azerbaycan toprakları tamamen Rusların eline geçmeye başlamıştır. Azerbaycan Türkleri bir yandan bu Rus işgaline karşı mücadele verirlerken, diğer taraftan da Ermenilerin haince saldırıları ile karşı karşıya kalmışlardır. I. Dünya Savaşı sırasında, yüzlerce yıldır büyük bir huzur içinde yaşadıkları Osmanlı Devleti'ni arkadan vurmak gibi bir hainlik işlemeye kalkan Ermeniler, aynı hareketi Azerbaycan Türklerine karşı da yapmaktan geri durmamışlardır. Hiç bir hakları ve hukukları olmadığı halde Azerbaycan'daki Türk toprakları üzerinde hak iddia ederek, bu gayelerine ulaşmak için katliâm yapmak da dahil olmak üzere işlenmedik vahşet bırakmamışlardır (Belge nr. 83, 84, 85, 86).

Bu çalışma ile Azerbaycan'da kurulmuş olan Türk hanlıklarının Osmanlı Devleti ile olan çeşitli münasebetleri, Osmanlı Devleti ile bu hanlıkların ya da diğer bir deyişle Türkiye Türklüğü ile Azerbaycan Türklüğü'nün birbirlerine bakış tarzları, Azerbaycan üzerindeki Osmanlı-İran-Rusya mücadelesi, Azerbaycan Türklüğünün bu mücadeleye yaklaşım biçimi ve Azerbaycan tarihinin önemli bir safhasının aydınlatılmasına katkıda bulunulmak istenmiştir.

Azerbaycan hanlıkları ile ilgili olarak Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerin topluca yayınlanması hem bu konuya ilişkin sağlıklı ve objektif değerlendirmelerin yapılmasını hem de konu ile ilgilenen araştırıcılara büyük kolaylık sağlayacaktır.

1

ŞİRVAN'IN FETHİ İÇİN SERDAR TAYİN EDİLEN VEZİR MUSTAFA PAŞA'YA ADİL GİRAY MİRZA VE OĞLU MURAD GİRAY'IN YARDIMI

[Şirvan'ın fethi için serdar tayin olunup Şirvan'a gönderilen Vezir Mustafa Paşa'ya ve ona yardımcı olmak üzere gönderilen Tatar Hanı Mehmed Giray Han'ın kardeşi Adil Giray Mirza ve oğlu Murad Giray'a gerekli yardım ve sadakati göstermesi husûsunda Kumuk Hâkimi Ulu Şemhâl'e gönderilen ***nâme-i hümâyûn.]***

2 N. 986 (2 Kasım 1578)

Müsveddeleri beyâz olup pâye-i serîr-i a'lâya arz olundukdan sonra yedi kıt'ası bile kırmızı atlas kîse ve gümüş kozalaklar ile bağlanup (....) Mustafa Çavuş'a verildi. Fi't-târîhi'l-mezbûr.

[Yev]mü'l-isneyn

Fî 2 Ramazâni'l-mübârek sene 986

Kumuk Hâkimi Ulu Şemhal'e Nâme-i Hümâyûn ki,

Bundan akdem size nâme-i hümâyûn-ı meserret-makrûnumuz irsâl olunup diyâr-ı şarkda müctemi' olan zümre-i melâhidenin kahr u tedmîri ve memleket ü vilâyetlerinin feth ü teshîri ve bi'l-cümle ol fırak-ı dâllenin istîsâli niyyeti ile asâkir-i nusret-şi'ârımızdan bir mikdâr asâkir-i cerrâr-ı zafer-âsârımıza vüzerâ-yı sâib-ârâmızdan düstûr-ı mükerrem vezîrim Mustafa Paşa *edâmallâhü te'âlâ iclâlehû* serdâr ta'yîn olunup Şirvan cânibine irsâl kılınup ve anlardan mâ'adâ Tatar Hanı cenâb-ı emâret-me'âb eyâlet-nisâb Mehmed Giray Han *dâmet me'âlîhi* tarafından dahi karındaşları Âdil Giray Mirzâ *dâme uluvvühû* ile evlâd-ı emcâdından oğlu Murad Giray *dâme uluvvühûyu* nîce mirzâlar ile ve asâkir-i Tatar-ı tayyib-reftârla koşup

kifâyet mikdârı esbân ve yarağ ile Demürkapu'dan irsâl olundukları ecilden siz dahi kadîmü'l-eyyâmdan atebe-i ulyâmıza sadâkat ü ihlâs ile intisâb ve ihtisâs etmiş kadîmî dostumuz olduğunuz ecilden size tâbi‘ olan ümerâ ve mirzâlar vesâir ecnâd-ı şecâ‘at-nihâd ile bu gazâ vü cihâda hâzır u âmâde olup müşârün-ileyh Âdil Giray *dâmet me‘âlîhi* ile ma‘an bizzât mı varılur yohsa siz dahi bir cânibden müstakıllen teveccüh eylemek mi münâsibdir müşârün-ileyh serdâr olan vezîrim Mustafa Paşa *edâmallâhü te‘âlâ iclâlehû* ile ve Âdil Giray *dâme uluvvühû* ile haberleşüp vech ü münâsib olduğu üzre bi inâyetillâhi'l-Meliki'l-Kadîr Vilâyet-i Şirvan'ı feth ü teshîr ve ol tâ’ife-i hâ’ifenin kahr u tedmîri bâbında mesâ‘î-yi cemîleniz zuhûra getürüle deyü iş‘âr olunmuş idi. Ol fermân-ı kazâ-cereyânımız alâ-mâ-kân mukarrer olmağın el-hâletü hâzihî fermân-ı şerîfimiz üzre müşârün-ileyh serdâr *edâmallâhü te‘âlâ iclâlehû* asâkir-i nusret-nişân ile bi-inâyetillâhi te‘âlâ Şirvan'a dâhil oldukları i‘lâm olunmağın gerekdür ki nâme-i hümâyûn-ı izzet-makrûnumuz vusûl buldukda siz dahi âsitân-ı devlet-âşiyânımıza olan sadâkat ü ihlâsınız müsted‘âsınca sâbıkâ iş‘âr olunduğu üzre nihâd-ı necâbet-mu‘tâdınızda olan gayret-i dîn-i mübîn ve lâzime-i sıyânet-i nâmûs-ı şer‘-i Seyyidi'l-mürselîn *salevâtullâhi aleyhi ve selâmühû* zuhûra getürüp ol kadem-i dalâlet-bünyânın vücûd-ı habâset-âlûdları safha-i hâkden mahv u nâ-bûd eylemen bâbında eğer asâkir-i İslâma zahîre tedârikinde ve eğer sâir lâzım olan husûslarda iltimâs olunduğu üzre mu‘âvenet ü muzâheret eylemende envâ‘-ı mesâ‘î-yi cemîle ve esnâf-ı âsâr-ı celîlenüz zuhûra getürürsüz ki inşâ’allâhü te‘âlâ vukû‘ olan hidemât-ı mebrûrenüz zâyi‘ olmayup inâyât-ı mevfûremize mazhar olursuz.

Bir sûreti Ora (?) Hâkimi Tusal (?) *dâmet me‘âlîhi*ye
Bir sûreti Kaytak Hâkimi Usumi *dâmet me‘âlîhi*ye
Bir sûreti Taman Hâkimi Töki *dâmet me‘âlîhi*ye
Bir sûreti Borgun (?) Hâkimi Taymas *dâmet me‘âlîhi*ye
Bir sûreti Tâbeseran Hâkimi Ma‘sûm *dâmet me‘âlîhi*ye
Bir sûreti Tâbeseran Hâkimi Gâzi *dâmet me‘âlîhi*ye

BOA. *Mühimme Defteri,* nr. 32, hüküm 456

2

ŞİRVAN HANI EL-HÂC DAVUD HAN'A ŞİRVAN EYÂLETİ'NİN YURTLUK VE OCAKLIK OLARAK VERİLMESİ

[Hâlen Şirvan Hanı olan El-hâc Davud Han'a Kızılbaş belâsının def'i ve ehl-i sünnet ahâlinin kızılbaş fesadından korunması için Eyalet-i Şirvan Hanlığı'nın yurtluk ve ocaklık olarak verildiği ve bazı hediyeler gönderildiğine dâir ***nâme-i hümâyûn****.]*

Evahir-i Ra. 1135 (8 Ocak 1723)

Rikâb-ı Hümâyûn Tarafından Şirvan Hanına Nâme-i Hümâyûndur,

Cenâb-ı eyâlet-me'âb hükûmet-nisâb devlet intisâb sa'âdet iktisâb zü'l-kadri'l-etemm ve'l-fahril-eşemm alem-efrâz-ı hıtta-i şehâmet yeke-tâz-ı arsa-i celâdet mesned-ârâ-yı fermân-rânî bi'l-fi'l Şirvan Hanı olan el-Hâc Davud Han *dâmet me'âlîhi* tahiyyât-ı behiyyât-ı şâhâne ve teslîmât-ı selîmât-ı pâdişâhâne ki, hüsn-i teveccühât-ı bî-kerâne-i hidîvâneden fâyıh olur, mütâla'a kılındıkdan sonra ma'lûmunuz ola ki, zât-ı şehâmet-âyâtınızda merkûz ve taviyyet-i pâkîze-tıynetinizde muntavî ve mermûz olan alâmet-i besâlet ve âsâr-ı sadâkat ü diyânet ve âsitân-ı sa'âdet-nişânımıza olan vüfûr-ı muhabbet ve hulûs-ı taviyyetiniz muktezâsınca mukaddemâ muzâfât-ı memâlik-i vesî'atü'l-ercâ'-i hâkâniyyemizden iken memleket-i Rafaza-i Kızılbaşın kurbiyyeti sebebiyle dest-i nuhûset-peyvest-i istîlâlarına giriftâr ve müddet-i medîd ve ahd-i ba'îdden berü Rumeli cânibinde vâkı' bilâd-ı memâlik-i fesîhamız etrâfında olan milel-i Nasârâ ile husûmet-i dîniyye müsted'âsı üzre gazâ vü cihâd ile iştigâlden hâlî olunmadığından nâşî nez' u tahlîsi vakt-i mukadderine mevkûf olan Şirvan ve kurb ü civâr ü etrâf ü havâlîsinde olan kasabât ü büldândan izhâr-ı hamiyyet-i dîniyye ile tegallüb ü tasallut-ı melâhide-i Kızılbaşı def' u izâha ve mekâyid ü mefâsidlerinden Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at olan ahâlîsini tahlîs ve irâha etmeniz ile Eyâlet-i Şirvan'dan mâ'adâ mazbût ve müsahharınız olan bilâda taraf-ı hümâyûn-ı pâdişâhîmizden bey ve paşa nasb u ta'yîn olunmak üzre Eyâlet-i Şirvan Hanlığı ber-vech-i yurtluk ve ocaklık cenâb-ı celâdet-me'âbınıza taraf-ı saltanat-ı seniyyemizden tevcîh ve taklîd olunmak üzre tarafımızdan istid'â-yı inâyet ve memleketin ulemâ ve sulehâ ve a'yân ü eşrâf vesâir müslimîni dahi himâyet-hamâ-yı şerî'at ve izâle-i rüsûm-ı rafz u bid'atde ve sıyânet-i Ehl-i Sünnet husûslarında mesâ'î-i cemîlenizi mahzar-ı sıdk-eserleriyle arz u inhâ ve zât-ı sütûde-sıfâtınızdan izhâr-ı teşekkür-i evfâ eylediklerini düstûr-ı ekrem müşîr-i efham nizâmü'l-âlem nâzım-ı menâzımi'l-ümem mükemmil-i nâmûsi's-saltanati'l-uzmâ mürettib-i

merâtibi'l-hilâfeti'l-kübrâ el-mahfûf bi-sunûfi avâtıfi'l-Meliki'l-A‘lâ vezîr-i a‘zam-ı âsaf-şiyem ve vekîl-i mutlak-ı kaviyyü'l-himem ve dâmâd-ı muhteremim İbrahim Paşa *edâmallâhü te‘âlâ iclâlehû ve zâ‘afe bi't-te’yîdi iktidârehû ve ikbâlehû* huzûr-ı lâmi‘u'n-nûr-ı pâdişâhânemize arz u telhîs etmekle vücûda gelen mesâ‘î-i mebrûreniz cenâb-ı hilâfet-me’âbımız indinde marzî ve meşkûr olup hakkınızda bahr-i zâhir-i atûfet-i şâhânemiz heyecân ve neyyir-i âlem-efrûz-ı pâdişâhânemiz leme‘ân edüp şeref-bahş-ı sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı mevhibet-makrûnumuz mûcebince Şirvan Eyâleti Hanlığı'nın size tevcîh ve taklîdini müş‘ir berât-ı şerîf-i âlî-şânımız işbu nâme-i hümâyûn-ı mülâtafet-makrûn-ı hidîvânemiz ısdâr ve fî-mâ-ba‘d dahi herhâlde sıdk-ı niyyet ve hulûs-ı taviyyet ile dîn-i mübîn ve Devlet-i Aliyye'mize muvâfık hidemât-ı celîle ve mesâ‘î-i cezîle melhûz-ı hümâyûnumuz olmağla Kırım Hanları hakkında feyezân eden ummân-ı birr u ihsânımız sizin hakkınızda dahi heyecân ve cereyân edüp hâssa hıla‘-i fâhire ve kisve-i bâhire-i pâdişâhânemizden semmûr-ı fâyizü's-sürûra kaplu bir sevb hil‘at-i mûrisü'l-behcet-i sultânî ve iki tuğ-i hûrşîd-alem ve bir alem-i zafer-tev’em inâyet ü ihsân-ı hümâyûnumuz olup, teblîği hidmetine ta‘yîn olunan iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim Dergâh-ı Mu‘allâ'mız kapucı başılarından olup hâlâ mîr-alem olan Derviş Muhammed *dâme mecdühû* ile irsâl olunmuşdur. İnşâ’allâhü te‘âlâ vusûlünde hânedân-ı rasînü'l-erkân ve dûdmân-ı muhalledü'l-bünyânımıza olan kemâl-i sadâkat ü ihlâs ve mezîd-i intimâ ve ihtisâsınız muktezâsı üzre merâsim-i tebcîl ü ta‘zîm birle istikbâl ve hil‘at-ı fâhire-i mülûkânemizi zîver-i dûş-i iftihâr ve tuğ u alem-i sa‘âdet-tev’em-i pâdişâhânemiz ile ihrâz-ı izz ü şeref-i bî-şumâr eyledikden sonra cenâb-ı sa‘âdet-me’âbınızdan melhûz-ı mülûkânemiz olan mezîd-i reşâd ü reviyyet ve kemâl-i şehâmet ü sadâkat muktezâsınca kalem-rev-i hükûmetiniz olan Eyâlet-i Şirvan'ın vesâir mazbût-ı kabza-i zabt u teshîr olunan bilâdın tensîk-ı umûrunda ve düstûr-ı mükerrem müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem hâlâ Erzurum vâlisi olup ol tarafa ba‘zı umûr ve husûsların temşiyet ü icrâsına me’mûr olan vezîrim İbrahim Paşa *edâmallâhü te‘âlâ iclâlehû* ile ittifâk u ittihâd ile iktizâ eden sâir umûr ve şu’ûnun dahi temşiyet ü icrâsında bezl-i cell-i himmet eyleyesiz.

Fî Evâhir-i Ra. sene 1135

BOA. *Nâme-i Hümâyûn Defteri,* nr. 7, s. 65-66

3

DAVUD HAN'IN ŞİRVAN'DA YAPACAĞI TAYİNLERDE İBRAHİM PAŞA İLE MÜŞAVERE ETMESİ GEREKTİĞİ

[Eyalet-i Şirvan'ın Davud Han'a yurtluk ve ocaklık olarak verilmesi husûsundaki berat belgesinin Erzurum Vâlisi Vezir İbrahim Paşa'nın arzına binâen olması gerektiği, ancak bu husûsun gecikme endişesinden kurtarılması icin sözkonusu vezirin arzı beklenmeden tebliğin yapılacağı; berat, nâme, tuğ, alem ve hil'atin tebliğine Derviş Muhammed Ağa'nın memur kılındığı, Eyâlet-i Şirvan'dan başka mirliva nasb ve tayin olunacak mahaller Vezir İbrahim Paşa'ya sipariş olunduğundan, bu husûsun kendisiyle görüşülerek bildirilmesi gerektiği hakkında Şirvan Eyâletine mutasarrıf olan Davud Han'a yazılan ***mektup sureti****.]*

(1135) (1723)

Şirvan Eyâleti'ne Ber-vech-i Yurtluk ve Ocaklık Mutasarrıf Olan Dâvud Han *dâme ulüvvühû*ya Yazılan Mektûbun Sûretidir.

Cenâb-ı eyâlet-me'âb hükûmet-nisâb celâdet-medâr şehâmet-disâr yektâ-süvâr-ı arsa-i şecâ'at çâpük-rev-i mizmâr-ı şehâmet âlem-efrâz-ı meydân-ı dil-âverî encümen-efrûz-ı ma'delet-güsterî izzetlü rif'atlü celâdetlü hân-ı celîlü'ş-şân hazretlerinin meclis-i şerîf ve mahzar-ı sadâkat-redîflerine hubb-i yakînî ve meveddet-i samîmîden sâdır ve mütebâdir da'avât-ı hâlisa-i muhabbet-şemîn ve teslîmât-ı sâfiye-i meveddet-vesîn ithâf ü takdîm ve tefakkud-i hâtır-ı âtırları merâsimi mürâ'ât ve tetmîm kılındığı siyâkda muhlisâne inhâ olunur ki mukaddemâ taraf-ı şerîfinizden der-i devlet-medâra tevârüd eden mekâtîb-i mergûbenizin alâ-hıdetin tafsîlen ecvibe-i meveddet-iştimâli ketb ü irsâl ve zât-ı pâkîze-tıynetinizde muhammer olan hamiyyet-i dîniyye muktezâsınca eyâlet-i Şirvan'dan ve etrâf ü havâlîsinde vâkı' nîce elviye ve hükûmet ve büldândan def'-i tegallüb-i fesede-i Kızılbaş-ı bed-tıynet ve himâyet ü sıyânet-i Ehl-i Sünnet husûslarında merdâne hareketiniz ve memâlik-i mezkûreyi istısfâ ve zabt u teshîrini ve atebe-i aliyye-i cihân-dârîye hulûs-ı taviyyet ile ilticâ ve eyâlet-i mezkûreden mâ'adâ mazbût ve musahharınız olan elviye ve hükûmete taraf-ı saltanat-ı uzmâdan bey ve paşa nasb ü ta'yîn ve zabt u rabt olunmak üzre Eyâlet-i Şirvan'ın cenâb-ı celâdet-me'âbınıza ber-vech-i yurtluk ve ocaklık tevcîhi husûsu içün olan iltimâsınız a'zam-ı mülûk-i İslâm ve ekrem-i havâkîn-i kirâm sultânü'l-berreyn ve'l-bahreyn hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn âfitâb-ı devlet ü dîn zıllullâhi te'âlâ fi'l-arzîn kehfü'l-enâm mugîs-i ehli'l-İslâm el-mansûr bi-nusretillâh el-mü'eyyed bi-te'yîdâtillâhi te'âlâ şevketlü azametlü kudretlü mehâbetlü kerâmetlü efendim pâdişâh-

ı İslâm-penâh ve şehen-şâh-ı hilâfet-dest-gâh *eyyedellâhü te'âlâ a'vânehû ve ensârehû ilâ yevmi'l-haşri ve'l-intibâh* hazretlerinin huzûr-ı lâmi'u'n-nûr-i hidîvânelerine arz u telhîs eylediğimizde âbâ'-i bülend-evsâf ve ecdâd-ı sa'âdet-ittisâflarından müntekıl ü mevrûs olan âdet-i hasene-i şehriyârî ve kâ'ide-i müstahsene-i tâc-dârîleri üzre sıdk-ı niyyet ve mesâ'î-i hayr-hâtimetiniz cenâb-ı hilâfet-me'âbları indinde marzî ve meşkûr ve iltimâsınız makbûl ü mebrûr olmağla emrinize takviyet ve Tiflis hanı olan la'în-i bî-dînin tedmîri ve Tiflis'in dahi istısfâ ve teshîri için Erzurum Vâlisi vezîr-i sütûde-re'y izzetlü sa'âdetlü celâdetlü İbrahim Paşa hazretleri asâkir-i mevfûre ile ol tarafa me'mûr olduğuna binâ'en Eyâlet-i Şirvan'ın takrîr-i berâtı vezîr-i müşârün-ileyh hazretlerinin arzına binâ olunmak münâsib mülâhaza olunduğu bundan akdem taraf-ı şerîfinize irsâl olunan mektûbumuzda ifâde olunup ba'dehû müslimînden Kumuk tâ'ifesine Moskov çarı tarafından ta'arruza tasaddî olunduğunu müş'ir tarafınızdan vezîr-i müşârün-ileyh hazretlerine irsâl olunan mektûb-ı izzet-mashûbunuzu vezîr-i müşârün-ileyh taraf-ı muhlisîye irsâl, ancak vürûdundan mukaddem cânib-i saltanat-ı seniyyeden çar-ı mesfûra Âsitâne-i Sa'âdet'de mukîm kapu kethudâsı vesâtatı ile haber gönderilüp sizin südde-i sa'âdet-i udde-i cihân-bânîye ilticânız ve ittihâd-ı dîn ü millet muktezâsınca sâye-i himâye-i sâhib-kırânîde mahmî olduğunuz ifhâm ü iş'âr olunmuşidi. El-hâletü hâzihî çar-ı mesfûr gerü avdet ve Ejderhan'da dahi meks ü tevakkuf etmeyüp karârgâhı olan Moskov Vilâyeti'ne ric'at eylediğini Âsitâne-i Sa'âdet-âşiyâne'ye arz u i'lâm etmekle bi-hamdillâhi te'âlâ mesfûrun ol tarafda olan sû'-i kasdı gâ'ilesi ber-taraf ve vakt-i şitâ dahi hulûl etmekle vezîr-i müşârün-ileyh dahi sügûr-ı memâlik-i mahrûseden olan Kars'a varup ol havâlîde meks ü ikâmet ve sizinle haberleşüp me'mûr olduğu umûrun temşiyetinde iktizâsına göre hareket eylemek üzre tavsiye olunmağın incâz-ı va'd-ı kerîm-i hüdâvendigârînin şâ'ibe-i te'hîr ve ta'vîkden tenzîh ve tebriyesi için eyâlet-i merkûmenin minvâl-i muharrer üzre cenâb-ı celâdet-me'âbınıza tevcîhi husûsu vezîr-i müşârün-ileyhin arzına ta'lîkden men' olunup is'âf-ı merâmınız takdîm vesâir mazbût u müsahhar olan mahallere bey ve paşa nasb u ta'yîni size Devlet-i Aliyye tarafından Eyâlet-i Şirvan Hanlığı taklîdi ile hükûmete kıyâmınızdan sonra vezîr-i müşârün-ileyhin ma'rifetiyle nizâm verilmek üzre hâlâ mekârim-i aliyye-i şehen-şâhîden Şirvan Eyâleti Hanlığı iltimâsınız üzre ber-vech-i yurtluk ve ocaklık şeref-bahş-ı sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı mevhibet-makrûn-ı cihân-dârî mûcebince cenâb-ı şehâmet-me'âbınıza tevcîh ü taklîd ve berât-ı âlîşân-ı sa'âdet-nişânı tenmîk ve tahrîr ve mekârim-i celiyye-i mülûkâneden semmûr-ı fâyizü's-sürûra kaplu bir sevb hil'at-i mûrisü'l-behcet-i sultânî ve Kırım Hanlarına mebzûl buyurulan ikrâm ü iltifât-ı hâkânîleri üzre cenâb-ı şehâmet-me'âbınıza dahi

feyezân-ı ummân-ı bî-kerân-ı cihân-bânîlerinden iki tuğ-ı pür-fürûğ-ı mihr-i alem ile bir alem-i nusret-tev'em inâyet ü ihsâniyle dahi hâl ü şânınız taltîf ü teşrîf ve nâme-i hümâyûn-ı mülâtafet-makrûn-ı hidîvâneleri dahi şeref-bahş-ı sudûr olmağla bu merâm-ı hayr-encâmın ifâde ve i'lâmı içün taraf-ı hayr-endîşîden dahi mektûb-ı muhâlesat-mashûb tastîr ve berât-ı âlîşân ve nâme-i mülâtafet-unvân ve tuğ u alem-i zafer-tev'em ve hil'at-i sa'âdet-nişânın teblîğine me'mûr olan hâlâ mîr- alem-i şehriyârî iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim câmi'ü'l-mehâmid ve'l-mekârim Derviş Muhammed Ağa *dâme mecdühû* ile firistâde-i nâdî-i izzet-masîrleri kılındı. İnşâ'allâhü te'âlâ vusûlünde merâsim-i ta'zim ü iclâl ile istikbâl ve ulemâ ve sulehâ ve a'yân ve eşrâf mecma' ve muvâcehelerinde feth ü kırâ'at ve hil'at-i mûrisü'l-behcet-i hâkânîyi iktisâ ile izhâr-ı kemâl-i mübâhât ve tuğ u alem-i zafer-tırâz ile ihrâz-ı imtiyâz ü müfâharet ve iktisâb-ı mezîd-i şeref-i izzet ile temhîd-i mukaddemât-ı hamd ü senâ-yı Cenâb-ı Hazret-i Bârî ve edâ-yı du'â-yı devâm-ı ömr-i devlet-i şehriyârîden sonra berât-ı şerîf-i âlîşân-ı mevhibet-nişân ve nâme-i hümâyûn-ı âlîşânın mazmûn-ı münîfini icrâya kıyâm eylediğinizden sonra mukaddemâ taraf-ı bâhirü'ş-şerefinizden arz u inhâ ve iltimâs olunan vech üzre Eyâlet-i Şirvan'dan mâ'adâ taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mîrlivâ ve paşa nasb u ta'yîn olunacak mahallere mîrlivâ ve paşa nasbı husûsu dahi vezîr-i müşârün-ileyhe sipâriş ve tavsiye olunmağla bu husûsu dahi ıcâleten vezîr-i müşârün-ileyh ile mürâsele ve mükâtebe ile müzâkere ve bey ve paşa nasb olunacak mahaller vezîr-i müşarün-ileyhe i'lâm ve ifâde buyurasız ki vezîr-i müşârün-ileyh dahi alâ-cenâhi'l-isti'câl der-i devlet-medâra arz u inhâ ve her bir mahallin iktizâsına göre hükûmetine lâyık ve sezâ olan mîr-i mîrân ve ümerâdan münâsib olanları taraf-ı Devlet-i Aliyye'den nasb ü ta'yîn ve her biri me'mûr oldukları mahallerin hükûmetine kıyâm eylemek üzre irsâl ve hüsn-i nizâm verile ve vezîr-i müşârün-ileyhe temşiyet ve icrâsı tavsiye olunan umûrun vesâir muktezî olan husûsların temşiyet ü icrâsında dahi vezîr-i müşârün-ileyh ile mezîd-i hüsn-i vifâk ve kemâl-i ittihâd u ittifâk üzre amel ve hareket ile dîn ü Devlet-i Aliyye'ye muvâfık ve ırz u nâmûs-ı saltanat-ı seniyyeye mutâbık me'âsir-i mebrûre ve mesâ'î-i meşkûre vücûda getirmeğe mübâderet ile isticlâb-ı rızâ-yı yümn-iktizâ-yı hüdâvendigârîye cidd ü ihtimâm ve ikdâm-ı tâm eylemeleri me'mûldür.

[1135]

BOA. *Cevdet Hâriciye,* nr. 1394

4

ŞİRVAN HANLIĞI'NIN EL-HÂC DAVUD HAN'A VERİLMESİNİN İHTİLÂFA YOL AÇTIĞI

[*Şirvan Hanlığı'nın El-hâc Davud Han'a verildiği ve diğer Dağistan emirlerine de derecelerine göre görev verilerek Eyâlet-i Şirvan'a düzen verilmek için Vezir Mustafa Paşa'nın gönderildiği, ancak bazı ihtilâfların çıktığı bildirildiğinden Şirvan Hanlığının lâyık olana verilip diğerlerine de rütbe ve derecesine göre beratla beylik ve beylerbeyilik rütbeleri verileceği ve bu görev için Derviş Muhammed'in tayin olunduğu, Revan tarafına memur olan Serasker Vezir Ahmed Paşa eliyle Şirvan Eyâleti'ne düzen verilerek isteklerinin Atebe-i Aliyye'ye bildirilmesi için Dağistan ümerâsına yazılan* ***nâme-i hümâyûn.]***

Evasıt-ı Ca. 1136 (15 Şubat 1724)

Dağistan Ümerâsına Nâme-i Hümâyûndur.

A‘zamü'l-ümerâ’i'l-kirâm efâhimü'l-küberâ’i'l-fihâm ulü'l-kadri ve'l-ihtirâm ashâbü'l-izzi ve'l-ihtişâm el-muhtassûne bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-A‘lâ ümerâ-i Dâğıstan *dâme ikbâlühüm* tahiyyât-ı behiyyât-ı şâhâne ve teslîmât-ı selîmât-ı pâdişâhâne ki mahz-ı inâyet-i aliyye-i hidîvânemizden sâdır olur, mütâla‘a kılındıkdan sonra ma‘lûmunuz ola ki bundan akdem Kızılbaş-ı bed-ma‘âşın tasallut ve tegallübleri Ehl-i Sünnet müslimînden olan Şirvan ahâlîsi üzerlerinden def‘ ve ol esnâda ol tarafda bulunan ba‘zı Moskov tüccârına dahi hasâret olunmağla Moskov çarı dahi ol cânibe hareket ve ahz-ı intikâm kasd eyledüği cenâb-ı emâret-me’âb eyâlet-nisâb sa‘âdet-iktisâb el-Hâc Dâvud Han *dâmet me‘âlîhi* tarafından der-i devlet-medârımıza arz u i‘lâm ve Şirvan Hanlığı kendüye tevcîh ü inâyet ve ahâlîsi himâyet ü sıyânet olunmak bâbında istid‘â-yı merhamet ve Şirvan'ın ulemâ ve sulehâ vesâir ahâlîsi dahi mûmâ-ileyh el-Hâc Davud Han'dan mahzar birle izhâr-ı rızâ ve şükrân eylemeleriyle *es-sultân zıllullâhi fi'l-arzîn* hadîs-i şerîfi mısdâkınca zıll-ı zalîl-i himâyet-i pâdişâhîmiz üzerinize medd ve Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrârımız ile Moskov çarı beyninde olan müsâlemeye binâ’en çar-ı müşârün-ileyhe haber gönderilüp ber-müsted‘â-yı ittihâd-ı dînî sâye-i himâye-i şehen-şâhîmizde mahmî olduğunuz çar-ı müşârün-ileyhe ifâde ve iş‘âr ile ol niyetden sadd ve Şirvan Hanlığı berât-ı âlîşânımız ile mûmâ-ileyh

el-Hâc Dâvud Han'a tevcîh vesâirlerinize dahi alâ-kadri derecâtiküm avâtıf-ı şâmile-i mülûkânemden ifâza-i birr ü nevâl-i hidîvânemiz ile mahzûz ve cümlenizi taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye mahsûs ve Eyâlet-i Şirvan'a dahi hüsn-i nizâm verilmek içün vüzerâ-yı izâmımızdan düstûr-ı mükerrem müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem Trabzon ve Kars Eyâletlerine mutasarrıf olan vezîrim Mustafa Paşa *edâmallâhü te'âlâ iclâlehû* ol tarafa me'mûr kılınmışidi.

Ancak ba'zı mevâkı' vukû'u bu husûsun te'hîrine bâ'is ve sizin dahi beyninizde ba'zı mertebe ihtilâf ârız ve el-Hâc Dâvud Han'ın Şirvan Hanı olmasına nev'an mu'ârız ve Eyâlet-i Şirvan vüzerâ-yı izâmımızdan birine tevcîh olunması mütemennânız olduğu düstûr-ı mükerrem müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem hâlâ Diyârbekir Eyâleti'ne mutasarrıf olup Revan cânibine me'mûr asâkir-i zafer-me'âsirime ser'asker-i hamiyyet-perverim olan vezîrim Ahmed Paşa *edâmallâhü te'âlâ iclâlehû* tarafından südde-i seniyye-i sidre-makâm-ı hâkânîmize arz u i'lâm olunup lâkin Eyâlet-i Şirvan sizin sa'y-i cemîliniz ile tasfiye olunduğuna ilm-i yakîn hâsıl ve civârınızda vâkı' olmağla tasmîm-i sâbık üzre Şirvan Hanlığı içinizden mahall ü müstahıkk olana taklîd vesâirlerinize feyezân-ı bî-kerân-ı mekârim-i pâdişâhânem şâmil olmak şartıyla hâlâ cümleniz hakkında âfitâb-ı âlem-tâb-ı avâtıf-ı aliyye-i pâdişâhânem pertev-endâz-ı nevâziş ü ikrâm olunup her birinizin rütbe ve derecesine göre berevât-ı şerîfemle beylik ve beylerbeyilik rütbeleri tevcîh ve tuğ ve alem-i zafer-tev'em ve elbise-i fâhire-i hidîvânemizden bir sevb hil'at-i mûrisü'l-behcet-i sultânî inâyet ü ihsân-ı pâdişâhânemiz olup ve içinizden Şirvan Hanlığına müstahıkk u mümtâzınız olan her kangınız ise makarr-ı hükûmet-i Şirvan olan Şamahı'ya takrîr ve ba'dehû sâirlerinize dahi her biriniz rütbe ve menziletine göre me'mûrluğunuzdan ziyâde eltâf-ı şâmile-i pâdişâhânemizden ifâza-i câh u in'âm ile ikrâm olunmak üzre müceddeden Şirvan Hanlığı berât-ı âlîşânı dahi tahrîr ve ânunçün dahi bir sevb sammûra kaplu hil'at-ı fâhire-i mülûkâne ihsân-ı hümâyûn-ı husrevânem olup işbu nâme-i hümâyûn-ı mülâtafet-makrûn-ı pâdişâhânemiz ısdâr ve Devlet-i Aliyye'mizin mu'temedün-aleyh ve emekdâr ve sadâkat-şi'âr ve mücerrebü'l-etvârı olup hâlâ mîr-alem-i saltanat-ı seniyyemiz olan iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim câmi'ü'l-mehâmid ve'l-mekârim el-muhtass bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'd-Dâ'im Derviş Muhammed *dâme mecdühû* müstakıllen bu husûsa ta'yîn ü irsâl ve ser'askerimiz vezîr-i müşârün-ileyh dahi inşâ'allâhü'l-Melikü'l-Müste'ân Revan ve Gence üzerlerinden Şirvan'a varacağı musammem olmağla mûmâ-ileyh Derviş Muhammed *dâme mecdühû* ser'asker-i müşârün-ileyh ma'rifetiyle vusûlünde cenâb-ı hilâfet-me'âbımıza olan meveddet-i dîniyye ve sadâkat-i yakîniyyeniz muktezâsınca nâme-i

hümâyûnumuzu ittifâk ile istikbâl ve ta‘zîm ü iclâl ile feth ü kırâ’at ve mazmûn-ı münîfi ma‘lûmunuz oldukda içinizde Şirvan Hanlığına müstahıkk olan her kangınız ise ânı ihtiyâr ve mûmâ-ileyh Derviş Muhammed *dâme mecdühû* ma‘rifetiyle Hanlık berâtını yedine teslîm ve inâyet-i hidîvânemiz olan hil‘at-i fâhire-i mülûkânemizi ilbâs ve size inâyet-i aliyye-i husrevânemiz olan hıla‘-ı fâhire-i pâdişâhânemizi dahi her biriniz ve gâyet merâsim-i ta‘zîm ü tekrîm ile iktisâ ve tuğ-ı zafer-fürûğ ve alem-i nusret-tev’em-i husrevânemiz ile iktisâb-ı mufâharet-i bî-hesâb ve ihrâz-ı şeref-i evfâ eyledikden sonra ser‘askerimiz müşârün-ileyh ol tarafa varıncaya dek iktizâ eden umûr ve husûsları mürâsele ve mükâtebe ile müşârün-ileyhe i‘lâm ve isti‘lâm ve re’y-i savâb-dîdine muvâfakat ve müşârün-ileyh ol tarafa vardıkda ittifâk u ittihâdınız ve ser‘asker-i müşârün-ileyhin ma‘rifeti ile Eyâlet-i Şirvan'ın âmme-i umûruna hüsn-i nizâm verilüp ve her birinizin matlûb u maksadı karîn-i is‘âf-ı pâdişâhânemiz olmak üzre ser‘asker-i müşârün-ileyh ma‘rifetiyle atebe-i aliyye-i pâdişâhânemize arz u i‘lâm ve fî-mâ-ba‘d *el-mü’minü ehu'l-mü’min* hadîs-i şerîfi üzre biribiriniz ile mu’âhât ü müvâlât ve ittifâk ü ittihâd üzre hareket ile i‘zâz-ı müslimîn ve himâyet ü sıyânet-i şerî‘at-ı Seyyidi'l-mürselîn kemer-bend-i gayret ve isticlâb-ı rızâ-yı hümâyûn-ı pâdişâhânemize sa‘y ü dikkatle neyl-i sa‘âdet-i dünyâ ve âhirete bezl-i nakdîne-i vüs‘ u kudret eyleyesiz *ve'sselâmü alâ men ittebe‘a'l-hüdâ.*

Fî Evâsıt-ı Ca. [1] 136

BOA. *Nâme-i Hümâyûn Defteri*, nr. 7, s. 71-72

5

ŞİRVAN HANLIĞI'NIN ÜMERÂ-YI DAĞISTAN MUHTARINA VERİLMESİ

[Şirvan Hanlığının Ümerâ-yı Dağistan muhtarına verildiğine dâir beratın Dergâh-ı Muallâ Kapucıbaşısı Derviş Muhammed ile gönderildiği, bölgedeki Kızılbaş Râfızîler'in Ehl-i Sünnet ve'l-Cema‘ate yaptıkları fesatların önlenerek Şirvan'dan def' edilmeleri ve Şirvan Eyâleti işlerinin düzenlenmesi için Revan-Gence Seraskeri olan Ahmed Paşa ile

birlikte hareket edilmesine dâir Şirvan Hanı'na gönderilen ***name-i hümâyûn.]***

Evâhir-i Ca. 1136 (25 Şubat 1724)

Rikâb-ı Hümâyûn Tarafından Şirvan Hanına Nâme-i Hümâyûndur.

Cenâb-ı emâret-me'âb hükûmet-nisâb devlet-intisâb sa'âdet-iktisâb zü'l-kadri'l-etemm ve'l-fahri'l-eşemm alem-efrâz-ı hıtta-i şehâmet yeke-tâz-ı arsa-yı celâdet mesned-ârâ-yı fermân-rânî bi'l-fi'l Şirvan Hanı olan [....] *dâmet me'âlîhi* tahiyyât-ı zâkiyyât-ı şâhâne ve teslîmât-ı sâfiyyât-ı pâdişâhâne ki hüsn-i teveccühât-ı bî-kerâne-i hidîvâneden fâyıh olur, mütâla'a kılındıkdan sonra ma'lûmunuz ola ki zât-ı şehâmet-âyâtınızda merkûz ve taviyyet-i pâkîze-tıynetinize muntavî ve mermûz olan alâmet-i besâlet ve âsâr-ı sadâkat ü diyânet muktezâsınca izhâr-ı gayret ü hamiyyet ile tegallüb ve tasallut-ı Revâfız-ı Kızılbaşı Şirvan Eyâleti'nden def' u izâha ve mekâyid ü mefâsidlerinden Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at olan ahâlîsini tahlîs ve irâha ve siz ümerâ-i Dağistan'ın muhtârı olmanız ile vücûda gelen mesâ'î-i mebrûreniz cenâb-ı hilâfet-me'âbımız indinde marzî ve meşkûr olup hakkınızda bahr-i zâhir-i atûfet-i pâdişâhânemiz heyecân ve neyyir-i âlem-efrûz-ı pâdişâhânemiz leme'ân edüp şeref-bahş-ı sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı mevhibet-makrûnumuz mûcebince Şirvan Eyâleti Hanlığı'nın size tevcîh ve taklîdini müş'ir berât-ı şerîf-i âlîşânımız ile işbu nâme-i hümâyûn-ı mülâta[fe]t-makrûn-ı hidîvânemiz ısdâr ve fî-mâ-ba'd dahi herhâlde sıdk-ı niyyet ve hulûs-ı taviyyet ile dîn-i mübîn ü Devlet-i Aliyye'mize muvâfık hidemât-ı celîle ve mesâ'î-i cezîle melhûz-ı hümâyûnumuz olmağla ummân-ı birr u ihsânımız hakkınızda feyezân edüp hâssa hila'-ı fâhire ve kisve-i bâhire-i pâdişâhânemizden semmûr-ı fâyizü's-sürûra kaplu bir sevb hil'ât-i mûrisü'l-behcet-i sultânî ve iki tuğ-ı zafer-perçem ve bir alem-i nusret-tev'em inâyet ü ihsânımız olup teblîği hidmetine ta'yîn olunan iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim Dergâh-ı Mu'allâ'mız kapucı başılarından olup hâlâ mîr-alem olan Derviş Muhammed *dâme mecdühû* ile irsâl olunmuşdur. İnşâ'allâhü te'âlâ vusûlünde *ed-dînü ve'l-mülkü ehavâni tev'emân* hadîs-i şerîfi muktezâsınca dergâh-ı hilâfet-dest-gâh ve bâr-gâh-ı İslâm-penâhımıza kemâl-i sadâkat ü ihlâs ve mezîd-i intimâ ve ihtisâsınız muktezâsı üzre merâsim-i ta'zîm ü tebcîl ile istikbâl ve hil'at-i fâhire-i mülûkânemizi zîver-i dûş-i iftihâr ve tuğ u alem-i sa'âdet-tev'em-i pâdişâhânemiz ile ihrâz-ı izz ü şeref-i bî-şümâr eyledikden sonra cenâb-ı sa'âdet-me'âbınızdan melhûz-ı mülûkânemiz olan mezîd-i reşâd u reviyyet

kemâl-i şehâmet ü sadâkat muktezâsınca kalem-rev-i hükûmetiniz olan Eyâlet-i Şirvan'ın tensîk-ı umûrunda ve düstûr-ı mükerrem müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem hâlâ Diyarbekir Vâlisi olup Revan ve Gence câniblerine me'mûr asâkir-i zafer-me'âsirime ser'asker-i hamiyyet-perverim olan vezîrim Ahmed Paşa *edâmallâhü te'âlâ iclâlehû* ile ittifâk ü ittihâd ile iktizâ eden sâir umûr u şu'ûnun dahi temşiyet ü icrâsında bezl-i cell ü himmet eyleyesiz.

Fî Evâhir-i Ca. sene [1]136

BOA. *Name-i Hümâyûn Defteri,* nr. 7, s. 73-74

6

ŞİRVAN HANI SÜRHAY HAN'A CÜLÛS-I HÜMÂYÛNU HABER VERMEK İÇİN NÂME-İ HÜMÂYÛN GÖNDERİLDİĞİ

[*Cülûs-ı Hümâyûn münâsebetiyle padişah adına hutbe okutulup, sikke bastırıldığından bahisle bu değişikliğin Şirvan ve havâlisinde de ilân edilmesi için Şirvan Hanı Sürhay Han'a gönderilen* ***nâme-i hümâyûn]***

Evâhir-i Ra. 1143 (13 Ekim 1730)

Bi'l-fi'l Şirvan Hanı olan Sürhay Han *dâmet me'âlîhi*ye Nâme-i Hümâyûn.

Hazret-i Hudâvend-i Vâhibü'l-âmâl *celle şânühû aniş-şebîhi ve'l-misâl*in meyâmin-i te'yîdât-ı ezeliyye ve teyâmün-i tevfîkât-ı lem-yezeliyyesiyle nâsıye-i ahvâl-i sa'âdet-minvâl-i mülûkânemde istihkâk-ı kâmile-i ilâhiyye ve cebhe-i âmâl-i şevket-me'âl-i husrevânemde olan kâbiliyyet ve isti'dâd-ı şâmile-i gayr-i mütenâhiye muktezâsı üzre emr-i vâcibü't-tebcîl-i saltanat ü iclâlim i*nnâ ce'alnâke halîfeten fi'l-arz* zîneti ile müzeyyen ve tâc-ı bâ-ibtihâc-ı devlet ü ikbâl-i ferhunde-fâlim *fahküm beyne'n-nâsi bi'l-adl* unvânıyle mu'anven olup ittifâk-ı ârâ ve re'y ü şûrâ-yı vüzerâ-yı

izâm ve ulemâ-i kirâm ve icmâ‘ u ittirâd-ı cümle-i havâss u avâm ile işbu sene-i selâse ve erba‘în ve mi’e ve elf şehr-i Rebî‘u'l-evvelinin ondokuzuncu günü ki pazarertesidir, serîr-i saltanat-ı mevrûsum bi'l-istihkâk devlet ü ikbâl ve sa‘âdet ü iclâl ile iclâs ve libâs-ı kerâmet-iktibâs-ı *ve ce‘alnâküm halîfeten fi'l-arz* kâmet-i vâlâ-rütbet-i husrevâneme ilbâs olunup hutbe ve sikke nâm-ı şerîfimle müşerref olmağın bu mevhibe-i uzmâ ve atıyye-i kübrâ-yı ilâhiyyenin cümle-i memâlik-i mahrûsemde husûsâ Eyâlet-i Şirvan'da ve tevâbi‘inden olan mahallerde i‘lân ve işâ‘ati içün işbu nâme-i hümâyûn-ı mülâtafet-makrûnumuz şeref-yâfte-i sudûr ve hâssa hila‘-ı fâhire-i mülûkânemden size semmûr-i fâyizü's-sürûra kaplu bir sevb hil‘at-ı mûrisü'l-behçet-i sultânî inâyet ü ihsânımız olup iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim rikâb-ı hümâyûnumda Mîr-âhûr-ı Sânî olan Yusuf *dâme mecdühû* ile irsâl olunmuşdur. Lede'l-vusûl inâyet ü ihsânım olan hil‘at-ı fâhire ve kisve-i zâhiremi hutuvât-ı ta‘zîm ü iclâl ile istikbâl ve iktisâ ve izhâr-ı müfâharet-i evfâ eyledikden sonra Cenâb-ı Kâdi'l-hâcât cülûs-ı hümâyûnumu âmme-i müslimîne bâ‘is-i emn ü râhat ve sebeb-i âsâyiş ü refâhiyyet ve cünûd-i muvahhidîni hem-vâre mansûr ü muzaffer ve a‘dâ-i dîn ü Devlet-i Aliyye'mizi makhûr u müdemmer eylemesi içün ulemâ ve sulehâ ve zühhâd u fukarâ ile ref‘-i eküff-i tazarru‘ u münâcâtdan sonra vech-i meşrûh üzre serîr-i saltanat u cihân-bânî ve taht-ı âlî-baht-ı kişver-sitânî üzre cülûs-ı hümâyûn-ı meymenet-me’nûsum vukû‘unu Şirvan ve tevâbi‘inden olan mahallerde i‘lân ve işâ‘at ve toplar atdırup envâ‘-ı şenlikler ve şâd-mânlıklar etdüresiz şöyle bilesiz.

Fî Evâhir-i Ra. sene 1143

BOA. ***Nâme-i Hümâyûn Defteri,*** **nr. 7, s. 229**

7

ŞİRVAN HANI SÜRHAY HAN'IN GENCE MUHÂFIZI İBRAHİM PAŞA VE REVAN BÖLGESİ SERASKERİ VEZİR ALİ PAŞA İLE BİRLİKTE HAREKET ETMESİNİN İSTENDİĞİ

[Şamahı taraflarında fesat hareketlerinde bulunan Acem şâhına karşı zafer kazanan ve Karabağ taraflarına taarruz hazırlığı içinde bulunan Kızılbaşlara karşı Dağistan kuvvetlerini savaşa hazır halde tutan Şirvan Hanı Sürhay Han'a, yaptığı hizmetlerden dolayı Şirvan Eyâleti'nin

yurtluk ve ocaklık olarak verildiği ve buna ilişkin beratın bazı hediyelerle birlikte gönderildiği, Gence Muhâfızı İbrahim Paşa ve Revan Bölgesi Seraskeri Vezir Ali Paşa ile birlikte hareket ederek kendisinden bundan sonra da aynı şekilde hizmet etmesinin beklendiğine dâir ***nâme-i hümâyûn.]***

Evâhir-i L. 1143 (7 Mayıs 1731)

Şirvan Hanı Sürhay Han *dâmet me'âlîhi*ye Nâme-i Hümâyûn.

Cenâb-ı emâret-me'âb hükûmet-nisâb devlet-intisâb sa'âdet-iktisâb zü'l-kadri'l-etemm ve'l-fahri'l-eşemm alem-efrâz-ı hıtta-i şehâmet yeke-tâz-ı arsa-i celâdet mesned-ârâ-yı fermân-rânî bi'l-fi'l Şirvan Hanı olan Sürhay Han *dâmet me'âlîhi* tahiyyât-ı zâkiyyât-ı şâhâne ve teslîmât-ı vâfiyyât-ı pâdişâhâne ki hüsn-i teveccühât-ı bî-kerâne-i hidîvâneden fâyıh olur, mütâla'a kılındıkdan sonra ma'lûmunuz ola ki sizin fıtrat-ı pâkîze-tıynetinizde muhammer olan mâye-i diyânet ü sadâkat-ı mâder-zâd ve zamîr-i safvet-semîrinizde muzmer olan hulûs u istikâmet ü sedâd muktezâsınca a'zam ü ecell-i düvel ve merci' u melâz-ı âmme-i milel ü nihal olan Devlet-i Osmaniyye'ye meyl ü muhabbet-i tabî'î ve sıdk u meveddet-i samîmînizden kat'-ı nazar aslında kabâ'il-i İslâmiyye-i Dağistan'ın asîl ve küberâsının mümtâzı ve hamiyyet-i Ehl-i Sünnet ve Cemâ'atı iltizâm eden mütesallib-fi'd-dîn ümerâsının ser-efrâzı olmanız hasebiyle hânedân-ı kaviyyü'l-erkânımıza kesb-i intimâ vü manassa-ı hânîye irtikânızdan dahi bu ana gelince rızâ-cû-yı Devlet-i Aliyye'miz olup muhâlifîni tenkîb ü ihânet ile nusret ü takviyet-i dîn ü devletimizde zuhûra gelen hidemât-ı sâlifeniz makbûl ü meşkûr olduğundan gayri bu esnâlarda şâh-ı A'câm-ı hızlân-fercâm tarafından il ü memlekete ilkâ-yı mefâsid kasd-ı fâsidiyle Şamahı cânibine meb'ûs olan kâsıd-ı mel'anet-makâsıdını hem-râh-ı kâfile-i ma'iyyeti olan ahzâb-ı hüsrân-nisâbı ile nebezân-ı ırk-ı hamiyyet-i İslâmiyyeden nâşî ukûbât-ı şedîde ile katl ve ru'ûs-ı menhûse-i maktû'aların hâlâ Gence Muhâfızı olan düstûr-ı mükerrem müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem vezîrim İbrahim Paşa *edâmallâhü te'âlâ iclâlehû* tarafına irsâl eylediğiniz ve hâlâ Karabağ câniblerine ve ol havâlîde olan hudûd-ı İslâmiyyeye ta'arruz u istîlâ kasd-ı kâsidiyle dâ'ire-bend-i cem'iyyet ve mutarassıd-ı fursat olan Kızılbaş-ı evbaşın üzerlerine azîmet niyyeti ile fırka-i nâciye-i İslâmiyândan gürûh-ı enbûh-ı şüc'ân-ı zafer-nişân-ı Dağistan ile hâzır u âmâde olduğunuz bu def'a vezîr-i müşârün-ileyh tarafından atebe-i aliyye-i husrevânemize arz u i'lâm olunmağla bu vaz'-ı pesendîde-i marzıyyeniz inbisât-ı tab'-ı pâdişâhânemize bâ'is ü bâdî ve tarafınıza olan hüsn-i i'timâd-ı mülûkânemiz muzâ'af u müzdâd ve vüsûk u i'tikâd-ı husrevânemiz mü'ekked ve ziyâde olup

hakkınızda nesîm-i inâyet-i kâmilemiz mütenessim ve bihâr-ı zehhâr-ı âtıfet-i şâmilemiz mütelâtım olup hâlâ hudûd-ı Devlet-i Aliyye ve sınur-ı memâlik-i mahrûsemize dâhil olan Şirvan Eyâleti Hanlığı kemâ-fi'l-evvel rızâ-yı hümâyûnumuz üzre hareket ve taraf-ı saltanat-ı seniyyemize dâimâ ihlâs u istikâmet üzre hidmet etmek şartıyla avâtıf-ı aliyye-i mülûkâne ve karîha-i sabîha-i husrevânemizden şeref-bahş-ı sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı mevhibet-makrûnumuz mûcebince cemî'-i medâhil ü mevâridi ve menâfi' u fevâ'idi ile ber-vech-i yurtluk ve ocaklık te'bîden kayd-ı hayât ile size tevcîh ü ihsân ve ilâ-mâşâ'allâhü te'âlâ evlâd ü ensâb ve ahlâf u a'kâbınıza ilâ inkırâzı'd-deverân mâye-i mübâhât olacak vechile inâyet-i bî imtinân-ı pâdişâhânemiz olup eyâlet-i mezbûre Hanlığının minvâl-i muharrer üzre size tevcîh ve takallüdünü hâvî ve şurût u kuyûdunu muhtevî berât-ı şerîf-i me'âlî-unvânımız ile işbu nâme-i hümâyûn-ı mülâtafet-nişân-ı hidîvânemiz ihrâc ü ısdâr ve fî-mâ-ba'd dahi sizden herhâlde sıdk-ı niyyet ü hulûs-ı taviyyet ile dîn-i mübîn ü Devlet-i Aliyye-i ebed-karînimize muvâfık hidemât-ı celîle ve mesâ'î-i cemîle vücûda getirmeğe ve hâlâ Gence Muhâfızı ve Revan cânibi Ser'askeri olan düstûreyn-i mükerremeyn müşîreyn-i mufahhameyn nizâmü'l-âlem vezîrlerimiz Ali Paşa ve İbrahim Paşa *edâmallâhü te'âlâ iclâlehümâ*nın re'ylerine hüsn-i muvâfakat ve kendüler ile merâsim-i ittifâk ü ittihâda ri'âyet birle nâmus u şân-ı saltanatımıza muvâfık me'âsir-i mebrûre izhârına bezl-i kudret eylemeniz melhûz-ı tab'-ı safâ-makrûn-ı hidîvânemiz olduğuna binâ'en mahzâ kadr ü şânımıza vesîle-i rif'at ve esb-i himmetinize tâziyâne-i gayret ve emrinize sebeb-i takviyet olmak içün ummân-ı birr ü ihsânım hakkınızda feyezân ve hâssa hila'-ı fâhire ve kisve-i zâhire-i pâdişâhânemizden semmûr-ı fâ'izü's-sürûra dûhte bir sevb hil'at-ı mûrisü'l-behcet-i sultânî dahi inâyet ü ihsânımız olup teblîğ ve îsâli hidmetine me'mûr kılınan sâbıkâ Hâssa Bostancıbaşı olup mîr-alem pâyesi olan iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim câmi'ü'l-mehâmid ve'l-mekârim Osman *dâme mecdühû* ile irsâl olunmuşdur. Vusûlünde *ed-dînü ve'l-mülkü ehavân-ı tev'emân* eser-i latîfi muktezâsınca dergâh-ı hilâfet-dest-gâh ve bâr-gâh-ı İslâm-penâhımıza kemâl-i sadâkat ü ihlâs ve mezîd-i intimâ ve ihtisâsınız lâzimesi üzre merâsim-i ta'zîm ü ibticâl ile istikbâl ve hil'at-ı fâhire-i mülûkânemizi zîver-i menkeb-i itfihâr ve ihrâz-ı izz ü şeref-i bî-şümâr eyledikden sonra zât-ı diyânet-âyâtınızda olan mezîd-i reşâd ü reviyyet ve kemâl-i şehâmet-i sadâkat muktezâsınca hıtta-i hükûmetiniz olan Eyâlet-i Şirvan'ın lâzime-i zimmetiniz olduğu vechile ta'dîl ü tensîb ü tesviye ve tevsîk-ı umûrunda ve Gence muhâfızı ve Revan cânibi ser'askeri vezîrlerimiz müşârün-ileyhimânın re'ylerine hüsn-i muvâfakat ve kendülerle herhâlde merâsim-i ittifâk ü ittihâda ri'âyet ile fî-mâ-ba'd dahi mukteza-yı sadâkat ü diyânetiniz ve sizden melhûz-ı hümâyûnumuz olduğu üzre dîn-i mübîne takviyet ve nusret içün mebgûz-ı Ehl-i Sünnet ve Cemâ'at olan muhâlifîn-i dalâlet-âyîne ihânet ile dîn ü Devlet-i Aliyye'mize lâyık ve şân u nâmus-ı saltanatımıza muvâfık zîver-i

sahâyif-i vekâyı‘-ı eyyâm ve ilâ-yevmi'l-kıyâm zikr-i bi'l-hayrınız ile nâmınız mezkûr-i elsine-i enâm olacak âsâr-ı hamîde ve hidemât-ı sa‘îde izhârına bezl-i cell-i ikdâm ve herhâlde tahsîl-i rızâ-yı mülûkânemiz ile hakkınızda du‘â-yı hayr-ı serî‘ü't-te’sîr-i husrevânemizi celb ü cezbe sa‘y ü ihtimâm-ı mâ-lâ-kelâm eyleyesiz.

Fî Evâhir-i L. sene 1143

BOA. *Nâme-i Hümâyûn Defteri*, nr. 7, s. 237-239

8

MOSKOV ÇARININ İRAN HANLIKLARI HAKKINDAKİ YAYILMACI EMELLERİNİN ÖNLENMESİ İÇİN SADRÂZAMDAN GÖRÜŞ İSTENDİĞİ

[*Tiflis hanı ile birleşip İran hanlıklarını zaptetmek isteyen Moskov çarına karşı Devlet-i Aliyye'nin ne gibi tedbir alması gerektiği husûsunda devlet adamları ile görüşüp fikrini bildirmesi için sadrâzama yazılan* ***hatt-ı hümâyûn.]***

(1143) (1731)

Benim Vezîrim, Moskov Kralı İran hanlarına ve re‘âyâ ve bâzergânlarına dostluk ve istimâlet ve hilâfına hareket ederlerse hakâret edeceğini yazup taraf-be-taraf gönderdiği menhûs ve memhûr kâğıdları ve Tiflis hanı ile birlik ve müttehid olduğu sahîh olduğuna iştibâh kalmadı. Eğer Dağistanlılar çar-ı mezkûru bozup beri taraflara geçürmezlerse belâsın bulur ve illâ geçüp Tiflis hanı ile mülâkî olursa Gence ve Şamahı şehirlerini zabt edüp doğru Tiflis üzerine gelür. Geldikde Tiflis'i Devlet-i Aliyye'den zabt olunmuş bulursa ve sulha ri‘âyet ederse, geçüp doğru Revan'a varup ol tarafları zabt eder. Revan şehri dahi çar ve askeri gelmezden mukaddem zabt olmağa muhtâc oldu. Memâlik-i İran'a sû’-i kasdı ve Devlet-i Aliyye'ye ol tarafdan kurbiyyet hâsıl edüp vaktini gözetmek sevdâsında olduğu katî vâzıhdır. Moskov çarı öteden beri

ahdine sâbit olmadığı âlemin ma'lûmudur. İmdi biz dîn-i Devlet-i Aliyye'ye hayırlı olanı bir gün evvel söyleşüb bir kalıba ifrâğ edelim. Ve bu keyfiyyet cümlenin ma'lûmu olmak ve ricâl-i Devlet-i Aliyye olanlar ile söyleşilüb (....) ne vechile tedâriki görülmek münâsib görülürse ana göre hareket eylemek üzre hayr-hâhân-ı dîn ü Devlet-i Aliyye'm olanlar ile müşâvere olmağı münâsib gördüm.

Ne dersin yazub arz[u] i'lâm eyleyesin.

[1143]

BOA. ***Ali Emîrî, III. Ahmed,*** **nr. 21756**

9

ŞİRVAN HANLIĞI'NA SÜRHAY HAN'IN OĞLU GAZİ KUMUK HÂKİMİ MEHMED HÅN'IN GETİRİLDİĞİ

[*Şirvan Hanı Sürhay Han'ın yaşlanmış olması sebebiyle, hanlığa oğlu Gazi Kumuk Hâkimi Mehmed Han'ın getirildiği ve Sürhay Han'a bazı hediyeler gönderildiği, Mehmed Han'ın, Kaytak Hâkimi Usumi Ahmed Han ve Dağistan ümerâsı ile birlikte hareket ederek Erzurum Seraskeri Vezir Ahmed Paşa ve Çıldır Vâlisi Yusuf Paşa ile de haberleşmek sûretiyle Acem Şehzâdesi Safî'ye yardım etmelerine dâir Sürhay Han'a gönderilen* ***nâme-i hümâyûn.]***

Evâil-i L. 1156 (27 Kasım 1743)

Bu Def'a Sâbıkâ Şirvan Hanı Sürhay Han *Dâmet Me'âlîhi*ye Yazılan Nâme-i Hümâyûndur.

Cenâb-ı emâret-me'âb hükûmet-nisâb devlet-intisâb sa'âdet-iktisâb zü'l-kadri'l-etemm ve'l-fahri'l-eşemm alem-efrâz-ı hıtta-i şehâmet yeke-tâz-ı arsa-i celâdet mesned-ârâ-yı fermân-rânî sâbıkâ Şirvan Hanı olan Sürhay Han *dâmet me'âlîhi* tahiyyât-ı zâkiyyât-ı şâhâne ve teslîmât-ı vâfiyyât-ı pâdişâhâne ki hüsn-i teveccühât-ı bî-kerâne-i hidîvâneden fâyıh olur, mütâla'a kılındıkdan sonra ma'lûmunuz ola ki sizin fıtrat-ı pâkîze-tıynetinizde muhammer olan mâye-i diyânet ü sadâkat-ı mâder-zâd ve zamîr-i safvet-semîrinizde muzmer olan hulûs u istikâmet ve sedâd muktezâsınca a'zam ü ecell-i düvel ve merci' u melâz-ı âmme-i milel ü nihal olan Devlet-i

Osmaniyye'ye meyl ü muhabbet-i tabî‘î ve sıdk u meveddet-i samîmînizden kat‘-ı nazar aslında kabâ’il-i İslamiyye-i Dağistan'ın asîl ve küberâsının mümtâzı hamiyyet-i Ehl-i Sünnet ve Cemâ‘atı iltizâm eden mütesallib-fi'd-dîn ümerâsının ser-efrâzı olmanız hasebiyle hânedân-ı kaviyyü'l-erkânımıza kesb-i intimâ ve herhâlde rızâ-cû-yı Devlet-i Aliyye'miz olmakda ve muhâlifîni tenkîl ve ihânet ile nusret ve takviyyet-i dîn ü devletimizde zuhûra gelen hidemât-ı sâlifeniz makbûl ü meşhûr olup lâkin el-hâletü hâzihî muktezâ-yı kiber-i sinn ü şeyhûhet ve müsted‘â-yı za‘f u fütûr-ı kuvâ-yı recûliyyetinizden nâşî bu esnâlarda rükûb ü nüzûl ve zed ü darb vürûd u kufûle a‘sâb-ı ihtimâmınızda acz ü fütûr hâletleri bedîdâr ve nümâyân olduğu melhûz-ı zamîr-i kudsî-semîr-i husrevânemiz olduğuna binâ’en fî-mâ-ba‘d Cenâb-ı kâânî-me’âbınız ol makûle meşâkk u külfet-i harb u kıtâl metâ‘ib ü zahmet-i tard u nizâle tasaddî ile âzürde olmayup kendi kûşe-i vahdetinizde ikâmet ve devâm-ı ömr ü devlet-i rûz-efzûn-ı şâhâne ve fevâ’id-i fer ü şevket-i ebed-makrûn-ı pâdişâhânemize muvâzabet ve müdâvemet eylemeniz içün bu def‘a gars-i yemîn-i hadîka-yı âmâl ve hılf-ı sıdk-ı necâbet-âsârınız olan cenâb-ı emâret-me’âb hükûmet-nisâb devlet-intisâb ilâ-âhirihî Gâzi Kumuk Hâkimi oğlunuz Mehmed Han *dâmet me‘âlîhi*nin size halef-i ni‘me'l-bedel olmak üzre rütbe-i vâlâ-yı hâniyet ile hâl ü şânı terfî‘ ve teşrîfât-ı hümâyûn-ı mülûkâne ve atıyyât ve in‘âmât-ı husrevânemiz ile kadr u i‘tibârı tevkî‘ kılınup ve bundan mukaddem mertebe-i ulyâ-yı hânîye ıs‘âd ile is‘âd kılınan cenâb-ı emâret-me’âb eyâlet-nisâb ilâ-âhirihî Kaytak Hâkimi Usumi Ahmed Han *dâmet me‘âlîhi* vesâir ümerâ-i Dağistan ile îfâ-yı merâsim-i ittifâk ve yek-cihetîye ri‘âyet ve Erzurum Ser‘askeri vezîrim Ahmed Paşa ve Çıldır Vâlisi vezîrim Yusuf Paşa ile haberleşerek müddet-i vâfireden berü penâh-bürde-i sâye-i atûfet-vâye-i husrevâne ve el-hâletü hâzihî tevfîk ve inâyet-i Rabbü'l-izzet ve sarf-ı nîrû-yı levâzım-ı cell-i himmet ile mülk-i mevrûs ve taht-ı mağsûbuna iclâs ü takrîri etemm-i merâm-ı hayr-encâm-ı pâdişâhânemiz olan âlî-hazret ilâ-âhirihî Şâhzâde Safî *dâme mahfûfen bi inâyeti'l-Meliki'l-Vefî*nin husûl-ı merâmı ve a‘dâ-yı li’âmın kahr u i‘dâmı husûslarına teşmîr-i sâ‘id-i ihtimâm ve i‘tizâd eylemeleri nâme-i hümâyûn-ı atûfet-meşhûnumuz ile tavsiye ve tefhîm olunup ve cenâb-ı ilhânînizden fî-mâ-ba‘d dahi cevâhir-i asliyyenizde fürûzân olan envâr-ı hulûs ü sadâkat lâmi‘asınca dûdmân-ı devlet-i râsihu'l-bünyân ve hânedân-ı müşeyyedü'l-erkânımıza olan muhabbet ü sadâkat-ı celîlenizi izhâr ve temşiyet ü icrâsına irâde-i aliyye-i hidîvânemiz ta‘alluk eden umûr ve husûsun îfâsında oğlunuz hân-ı müşârün-ileyhe iktizâ eden vesâyâ-yı pederâne ve nesâyih-i müşfikâneyi îrâd ve tezkâr vesâir kalem-rev-i hükûmetinizde vâkı‘ guzât ü şüc‘ânın urûk-ı hayret ve hamiyyetlerin tahrîk edecek kelimât-ı dil-firîbâne ile tarîka-i ihlâskârî ve hizmet-güzârîye tahrîz ve iğrâya ibtidâr ile nusret-i dîn-i mübîn ve istidâmet-i fer ü şevket ü saltanat-ı ebed-karînimize dest-i ber-dâşte-i du‘â ü senâ

olmanız me'mûl-i tab'-ı safâ-perver-i mülûkâne ve melhûz-ı hâtır-ı ilhâm-küster-i husrevânemiz olmağın mahzâ isticlâb-ı ed'ıye-i hayr-âsâr ve istihsâl-i esniye-i icâbet-medârınız içün ummân-ı birr ü ihsânımız hakkınızda feyezân edüp hila'-ı fâhire-i şâhânemizden çuka ferâceye kaplu bir sevb semmûr-i müstevcibü's-sürûr ve atiyye-i şehen-şâhânemizden iki bin beş yüz guruş inâyet ve in'âm-ı hidîvânemiz olup teblîğ ve îsâline me'mûr [...] ile tarafınıza irsâl olunmuşdur. Vusûlünde dergâh-ı hilâfet-dest-gâh-ı İslâm-penâhımıza olan kemâl-i sadâkat ü ihlâsınız muktezâsınca merâsim-i ta'zîm ü ibcâl ile istikbâl ve kisve-i zâhire-i mülûkânemizi zîver-i dûş-i iftihâr ve atiyye-i hümâyûn-ı şehriyârânemizi ilkâ-yı ceyb-i istibşâr ve ihrâz-ı behcet ü şeref-i bî-şümâr eyledikden sonra oğlunuz hân-ı müşârün-ileyhe herhâlde ber-vech-i muharrer müşârün-ileyh Usumi Ahmed Han *dâmet me'âlîhi*ye vesâir ümerâ-yı Dağistan ile merâsim-i vifâk ve ittihâda ri'âyet ve levâzım-ı ittifâk u yek-cihetîyi icrâya mübâderet ve Erzurum ser'askeri ve Çıldır vâlisi vezîrân-ı müşârün-ileyhimâ ile haberleşerek şâhzâde-i müşârün-ileyhin mülk-i mevrûs ve taht-ı mağsûbuna iclâs u takrîri ve a'dâ-yı li'âmın kahr u tedmîrinde muktezâ-yı vakt ü hâle göre bi'l-ittifâk teşmîr-i sâ'id-i dikkat ü ihtimâm eylemeleri husûsunu mevâ'ız-i pederâne ve vesâyâ-yı müşfikâne ile ifâde ve ifhâm ve zîr-i kalem-rev-i hükûmetlerinde vâkı' Ehl-i İslâm ve şâhzâde-i müşârün-ileyhe tâbi' olan tâ'ife-i A'câmın himâyet ü sıyânet ve te'mîn ü istimâletlerinde hâtırınıza lâyih olan vücûh-ı muhassenâtı irâ'ât u beyân edüp cenâb-ı diyânet-me'âb-ı ilhânîniz dahi ba'de'l-yevm deymûmet-i ikbâl-i ebediyyü'l-ittisâl-i devlet-i kâhire ve rûz-efzûnî-i fer ü şevket-i hilâfet-âsâr-ı saltanat-ı bâhiremiz da'avât-ı hayriyyesine müdâvemet ve muvâzabet eyleyesiz.

Fî Evâ'il-i L. Sene [1]156

BOA. *Nâme-i Hümâyûn Defteri,* nr. 8, s. 123-124

10

RUSLAR TARAFINDAN KUŞATMA ALTINA ALINAN SARI MUSTAFA KALESİ'NİN KURTARILMASI

[Sarı Mustafa Paşa Kalesi'nin, İrakli Han'ın Ruslar'a tâbiyeti neticesinde Rus askerlerinin kuşatması altında olduğu ve etrafındaki köylerin yakılıp yıkıldığından bahisle, Muhammed Hasan Han'ın yardıma

gelmesi üzerine Ruslar'ın geri çekildiği, yardım edildiği takdirde Rusya'nın birşey yapamayacağı, Rusya'nın İran tarafına gitmede iki yolu olduğu ve ikisinin de kapalı bulunduğu, Şirvan ve Karabağ sergerdelerinden Alicanlı Mehmed Said Han, İbrahim Han vesâirlerinin bir taarruz vukû'unda hep birlikte yardım edecekleri ve Müslümanların elele verip birbirlerine yardım etmeleri gerektiği husûsunda Çıldır Vâlisine yazılan ***arzuhâl.]***

(1189) (1776)

Hâlâ Çıldır Vâlisi Devletlü İnâyetlü Merhametlü Efendim Sultânım Hazretlerinin Hâk-i Pâylarına Arzımızdır.

Devletlü inâyetlü merhametlü efendim hazretleri sağolsun.

Arzuhâl-i kulları oldur ki, eğer lutfen ve keremen bu kulları ahvâlinden su'âl-i şerîf buyurulur ise merhûm ve mağfûr Saru Mustafa Paşa'nın kal'asın dokuz aydır şol İrakli Han-ı dalâlet-nişân Rusya keferesine tâbi' olup berâber Rusya askerin getürüp top ve tophâne ile muhâsara edüp etrâfında olan karyeleri harâb ve cidârların hedm ve ağaçların kat' ve ateşde yakdıkda tevfîk-ı Bârî ile i'ânet devletlü inâyetlü merhametlü Muhammed Hasan Han efendimiz olup ve ol tarafdan siz efendimiz Lezgi tâ'ifesin irsâl buyurmak,sebebile mu'în olup hâyib ü husrân üzre rücû' etdiler ve askerleri muzmahill oldu ve inşâ'allâhü te'âlâ Hak Sübhânehû ve Te'âlâ hazretleri mu'în olup ve siz efendimiz tarafından i'ânet ve meded-kârî olunsa ol kâfir-i bî-dîn bu İslâm'a zafer-yâb olamaz ve bir dahi arz u niyâzımız oldur ki şol kâfir-i Rusya, İran tarafına mürûr etmede iki kapu var; Elhamdülillâh ikisi de mesdûd ve bağlıdır. Biri Derbend tarafından ki cüz'î kavîdir ve biri bu tarafdan ki şimdi bu câ[ni]bi za'îf görüp ister ki, fırsat bulup İslâmiyânı aradan götüre. Pes lâyık-ı İslâmiyân oldur ki el ele verüp dîndârlıkda birbirine hamiyyet edüp yardım kılalar ve bir dahi arzımız oldur ki, her gâh lutf edüp sâyir havânînlerden su'âl olunur ise devletlü Şeki hanı Şirvan ve Karabağ serkerdelerin ki Alicanlı Mehmed Sa'îd Han ve İbrahim Han ve ağası han ve andan gayrılarında tamâmen sözlerin bir kılup ki eğer İslâmiyân tarafına şol kâfirden asker gele ve hâdise yüz vere, umûmen i'ânet ederler istid'â efendimiz hazretlerinin hazmine oldur ki sizler dahi şol cânibden i'ânet-i İslâmiyân edüp yardım edesiz. İnşâ'allâhü te'âlâ bî-behre ve bî-müzd olmayacağınız der-i Hudâ'ya zâhir ü nümâyândır.

[1189]

BOA. ***Hatt-ı Hümâyûn*****, nr. 94-G**

11

RUSYA'YA TÂBÎ OLAN İRAKLİ HAN'IN BÖLGEDEKİ TÜRK HANLIKLARINA SALDIRMASI DURUMUNDA İTTİFAKLA KARŞILIK VERİLECEĞİ

[*İrakli Han'ın Rusyalu'ya tâbî olduğundan bahisle, Azerbaycan hududlarına ve İrvan (Revan) Kalesi'ne tecâvüz vukûunda mevcud vüzera, mîr-i mîrân, serân-ı sipah ile Azerbaycan hanları ve Dağistan hükümdarlarının hep birlikte karşılık verecekleri, Devlet-i Aliyye hizmetinde canla başla çalışılacağı, birkaç aydan beri İrakli Han tarafından kuşatılan Gence Kalesi'nin kurtarıldığı, İrakli Han'a Çerkes içlerinden yol açılarak cephane ve mühimmat geldiği ve hudûd-ı İslâmiyyeye tecâvüze hazır olduğu, İrakli Han'dan emniyet câiz olmadığından, bahsedilen yolun yıkılmasına müsaade olunmasının Deraliyye'ye bildirileceği ve lâyıkıyla hizmet edileceğine dâir Şirvan Hâkimi Muhammed Hasan Han tarafından yazılan* ***arz.]***

(1189) (1776)

Âlî-câh mu'allâ-câygâh devlet ü ikbâl-i hemrâh devletlü sa'âdetlü mürüvvetlü mekremetlü re'fetlü peder-i vâlâ-câhım sultânım Düstûr-ı celîlü'ş-şân *dâme iclâlühü'l-âlî* hazretlerinin pîşgâh-ı mekârim ihtivâları savbına.

Merâsim-i tevkîr u ihtirâm birle cevâhir-i da'avât-ı hâlisât-ı isâbet-makrûn ve gevâhir-i tahiyyât-ı sâfiyyât-ı icâbet-nümûn ithâf ü ihdâ ve tefekkud-i hâtır-ı mürüvvet-müzâhirleri alâ-vechi't-ta'zîm müra'ât ü istinbâ kılındığı siyâkında nümâyende-i senâver-i bî-merâları budur ki,

Savb-ı refî'u'ş-şân-ı dâverâneleriyle an-asıl miyânede merbût u müstahkem olan hulûs-ı bî-pâyân ve sıdk-ı muhabbet-i firâvân muktezâsınca ezkâr-ı cemîleleri tezkârıyle sebîha-pîrâ-yı melevân ve peyâm-ı âfiyetleri vürûduna müterakkıb ve nigerân iken bu evân-ı meymenet-nişânda vesâtat-ı aliyye-i müşîrâneleriyle pâdişâh-ı veliyyü'n-ni'met-i avâlim ve şehen-şâh-ı heft-ekâlîm efendimiz hazretlerinin cânib-i saltanat-ı seniyyelerinden merhameten-li'l-İslâm inâyet ü ihsân buyurulan fermân-ı

inâyet-tev'emân ve dest-âvîz-i mülûkâne ve kerem-nâme-i sadâret-penâhî ve mektûb-ı re'fet-i nâ-mütenâhîleri hazîne kâtibleri mîr-i refî'u'l-kadr İbrahim Bey bendeleri yediyle vâsıl ve bu vechile hakk-ı âcizânemizde olan inâyet ü merhamet-i aliyye ve telattufât-ı amîmeleri ile beyne'l-a'dâ kadr ü iftihârımız hem-ser-i semâ buyurulmuşdur. Cenâb-ı Lem-yezel ü Müte'âl *celle ani'ş-şebîh ve'l-emsâl* hazretleri pâdişâh-ı rû-yi zemîn *halledallâhü hilâfetehû ilâ-yevmi'd-dîn* efendimiz hazretlerinin vücûd-ı hümâyûn-ı mülükânelerini hatâlardan me'mûn ü masûn ve a'dâ-i dîn ü Devlet-i Aliyye'yi zîr-i şemşîrlerinde kahr u ser-nigûn eyleye, âmin. Me'âl-i fermân-ı hümâyûn ve kerem-nâme-i hazret-i sadr-ı âlî İrakli Hân-ı iblîs-şîme Rusyalu'ya teba'ıyyet etmek hasebiyle pîşvâsı olup hudûd-ı memâlik-i Azerbaycan ve be-tahsîs Kal'a-i Erivan'a tecâvüz ve tehattî etmek lâzım gelür ise saltanat-ı seniyye-i şâhânede vâkı' vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm ve serân-ı sipâh ile havânîn-i Azerbaycan ve hükümdârân-ı Dağistan bi'l-muhâbere ale'l-ittifâk mukâbele ve ref' olunması husûsuna ihtimâm etmemiz emr ü fermân buyurulduğundan mâ'adâ mâdde-i mezbûre mufassal rakîme-i seniyyelerinden ve mîr-i mûmâ-ileyh bendelerinin takrîrlerinden alâ-haddihî ma'lûm-ı hâlisânem olmağla *el-hamdülillâh ve'l-minne* bu muhlisleri eyâletimiz ile Ehlü's-Sünnet ve'l-Cemâ'at ve hem-mezheb bulunduğumuz hasebiyle sâir havânîn-i Azerbaycan'a kıyâs olmayup uğur-ı dîn ve hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de bi's-sıdk ve'l-ihlâs cân-feşân edenlerden olduğum ve eslâf-ı müşîrâneleriyle seleflerimiz mertebe-i uhuvvetden ezyed hulûsları olup ale'l-ittifâk hidemât-ı aliyyede bulunmuşlardır. Ve cenâb-ı devletleriyle dahi ittifâk-ı ârâ dîn yolunda ve pâdişâh uğrunda bezl-i makdûr edeceğim Hudâ'ya zâhirdir. Ve çend mâhdan berü bi'd-defe'ât Gence Kal'ası mesfûr İrakli Han tarafından asker-i vâfire ile mahsûr ve ber-muktezâ-yı gayret-i dîniyye cânib-i senâkârlarından alâ-kadri't-tâka zahîre ve asker ile mu'âvenet ve el-hamdülillâhi te'âlâ tahlîs olunduğu mîr-i mûma ileyh bendeleri etrâfıyla tahsîl-i vukûf etmekle mantûkundan ma'lûm-ı âlîleri buyurulur. Kal'a-i mezbûre bir kaç seneden berü İrakli Han'ın zabtında olmak hasebiyle kapusuna Rusyalu askerini vaz' etmek kaydında olduğu mesmû'-ı hâlisânem oldukda âdemlerini tard etdürüp ve muhâfız esbâbına derkâr olundukda fî-mâ-bâ'd tarafımızdan mu'avenet olunmayup kal'a-i mezbûre yine hân-ı mesfûr tarafından zabt olmak üzre Rusyalu tarafından gerek ahâlî-i Gence'ye ve gerek cânib-i senâverîye vürûd eden tenbîh-âmîz tahrîrât-ı menhûselerinden dahi ma'lûm-ı devletleri buyurulur. Kaldı ki hân-ı mesfûr Rusyalu'ya kemâliyle teba'ıyyet ve derûn-ı Çerkes'den tarîk-ı vâsi' küşâde ve peyderpey kendüye top ve cebehâne ve mühimmât-ı sâire vürûduyla hudûd-ı memâlik-i İslâma tahattî ve tecâvüze müteheyyi' ü âmâde olduğu dahi ma'lûm-ı âlîleridir. Gence Kal'ası an-asıl Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvendin binâsı olup ve derûn-ı Azerbaycan'da kılâ'-ı sâire kıyâs olmayup kufl-i rasîn olup ma'âzallâhi te'âlâ

yed-i küffâra giriftâr ve derûnuna Rusyalu dühûl etmek lâzım gelür ise küll-i memâlik-i mahrûseye zarrı olduğu cây-ı iştibâh değildir. Târîh-i senâ-nâmeden çend rûz mukaddem yine kal‘a-i mezbûre ahâlîsinin mahsûs taraf-ı senâkârîlerine ricâ-nâmeleri vürûd ve İrakli Hân-ı mefsedet-nişân tekrâr kal‘a-i mezbûreyi muhâsara etmek üzre oğlu Elmas Mirzâ'yı ve dâmâdı Dâvud Bey ve Şemseddînlü Ali Sultân'ı asker-i vâfire ile irsâl ve tarafımızdan yine isti‘ânet etdiklerine binâ’en hîn-i vürûdlarında tevfîk-i inâyet-i Bârî *celle şânühû* ile müdâfa‘a-i a‘dâ husûsunda ihtimâm ve mu‘âvin olmamızı ve ahâlî-i mezbûre dahi ber-muktezâ-yı gayret-i İslâmiye metânet üzre hareket ve ta‘assub-ı Dîn-i Şerî‘at-ı Muhammedî'de pâ-bercâ-yı istikâmet olmalarını tahrîr birle takviyet verilmişdir. Ve mukaddemâ Nâdir Şâh vaktinde Gence Kal‘ası'na ecdâdınız Vezîr İshak Paşa ve Yusuf Paşa merhûmlar tarafından kemâliyle mu‘âvenet olunduğuna binâ’en savb-ı vâlâ-şânlarından dahi isti‘ânet ve hâl-i tekeddür-me’âllerin Devlet-i Aliyye'ye arz u istirhâm buyurmaları niyâzıyle bâ-delâlet-i muhlisî bir kıt‘a mahzar yollu arîza dahi taraf-ı devletlerine irsâl etmişlerdir. İran bî-sâhib ve herkes birer memleket zabtıyle tavâ’if-i mülûk olup hod-be-hod Rusyalu'ya mukâvemet ve mukâbele edemiyecekleri ma‘lûm-ı sa‘âdetleridir. Cümlemiz merhamet ü şefkat-i pâdişâhîye muhtâcız. Mîr-i âlî-kadr İbrahim Bey bendeleri bâ-menâşir-i aliyye zemîn-i İran'a geleliden berü Rusyalu tarafından iğfâl zımnında tahrîrât-ı menhûseleri ve elçileri ve İrakli Han'ın dahi âdemleri ma‘an havânîn-i Azerbaycan'ı birkaç def‘a devr etmeleriyle küberâ-yı Dağistan'dan Usumi Han ve Şemhal ve Akkuşa kadısının emânetleri ma‘rifetimiz ile teslîm ve Kûh-i Elbruz küşâd olundukda asâkir-i vâfire ile Gence'de veya havâlî-i Câr'da cem‘ olmak üzre mîr-i mûmâ-ileyh ma‘rifetiyle mu‘âhedeleri olunduğu havânîn-i müşârün-ileyhim tahrîrâtlarından ma‘lûm-ı sa‘âdetleri olunur. Bi-mennihî te‘âlâ hidemât-ı dîn ü Devlet-i Aliyye'de teşmîr-i sâ‘id-i ihtimâm olunduğı bî-iştibâhdır. Hân-ı mesfûrun vaktiyle te’dîb ve gûşmâline himmet ve müsâ‘ade-i aliyye buyurmaları husûsu inâyetlü vezîr-i a‘zam efendimize dahi bâ-arzuhâl tahrîr ve mîr-i mûmâ-ileyh bendeleri hitâm-ı me’mûresiyle ircâ‘ ve ulemâ-yı mu‘teberemizden fazîletlü Ali Efendi dâ‘îleri dahi terfîkan irsâl ve hâssaten işbu du‘â-nâme tahrîrine bâdî ve firistâde-i nâdî-i sa‘âdetleri kılındı. İnşâ’allâhü te’âlâ ledâ-şerefi'l-vusûl mîr-i mûma ileyh fi'l-hakîka reşîd ve fehîm bendeleri olup çend mâhdan berü bu havâlînin cümle keyfiyyâtına vâkıf olmağla mantûkundan ve efendi-i mûmâ-ileyh dâ‘îleri takrîrlerinden dahi ma‘lûm-ı âlîleri buyurulur. Hân-ı mesfûrdan fî-mâ-ba‘d emniyyet câ’iz olmayup mîr-i mûmâ-ileyh ile müzâkere olunduğu vech üzre tarîk-ı mezbûrun hedm olunmasına müsâ‘ade buyurmaları husûsunu tafsîlen Der‘aliyye'ye arz buyurup ve bundan böyle cânib-i vefâ-mücâniblerini hâtır-ı devletlerinden dûr ü ib‘âd

buyurmayup rakîme-i re'fet-i resîmeleri zımnında ircâ'-ı hidemât-ı lâyıkalarıyla yâd ve tefrîhu'l-fu'âd buyurmaları me'mûldür. Bâkî eyyâm-ı devlet ü iclâl bekâm bâd.

[1189]

El-muhibbü'l-Muhlis
Hâkim-i Şeki ve Şirvan
Muhammed Hasan Han

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 94-B, 94-L

12

İRAKLİ HAN'LA İTTİFAK EDEN RUSYALU'YA KARŞI VÜZERÂ VE KOMUTANLARLA BERABER İRAN VE DAĞISTAN HANLARININ MUKÂBELEDE BULUNACAĞI

[Pâdişah tarafından gönderilen hediyelerin kendisine ulaştığını; İrakli Han'ın Rusyalu'ya tâbi olmasıyla Rusyalu'nun Azerbaycan, Şirvan ve Gence kalelerine saldırması halinde serhaddeki vezir, beylerbeyi ve komutanlarla beraber İran ve Dağistan hanlarının ittifak ederek düşmana karşılık verileceğini bildiren Şeki ve Şirvan Hâkimi Muhammed Hasan Han'ın ***arzuhâli.]***

(1189) (1776)

Devletlü İnâyetlü Merhametlü Mürüvvetlü Veliyyü'n-ni'am li-âmmeti'l-âlem ve kesîrü'l-kerem li-kâffeti'l-ümem efendim sultânım hazretlerinin niyâz-gâh-ı erbâb-ı ümem ve hâcet-revâ-yı hâss u âmm olan âsitân-ı inâyet-âşiyânlarına çeşm-i niyâz sûde ve çehre-i rıkkıyyet fersûde kılındığı siyâkında arzuhâl-i abd-i kemîneleridir ki lâzime-i zimmet-i sâdıkâne ve vâcibe-i uhde-i âcizânem olan istidâmet-i eyyâm-ı ömr ü devlet-i zıll-i ilâhî ve da'avât-ı hayriyye-i rûz-efzûn-ı veliyyü'n-ni'amâneleri tekrâr ve tezkârına müdâvemet üzre olduğum evkât ve sâ'atdan bir ân-ı sa'd-iktirânda hâlâ Vâli-i Çıldır Vezîr-i celîlü'ş-şân sa'âdetlü Süleyman Paşa pederimiz hazretleri

vesâtatlarıyla inâyet ü ihsân buyurulan fermân-ı kazâ-ceryân ve kerem-nâme-i sâmî-i veliyyü'n-ni'amâneleri dest-âvîz-i mülûkâne olmak üzre bir aded murassa' sâ'at ve sikke-i hasene-i hazret-i şehriyârîden bin aded cedîd nısfiyye ve bin aded cedîd rub'iyye vezîr-i müşârün-ileyh hazretlerinin hazîne kâtibleri İbrahim Bey kulları yediyle tamâmen vâsıl ve bu vechile olan inâyet ve merhametlerinden kadr-i çâkerânem isti'lâ ve ser-i iftihârım resîde-i evc-i a'lâ buyurulmuşdur. Cenâb-ı Hudâvend-i cihân ve rûzî-dihende-i ins ü cân *celle şânühû* hazretleri şevketlü kerâmetlü kudretlü azametlü pâdişâh-ı Dârâ-derbân ve şehen-şâh-ı [İ]skender-unvân efendimiz hazretlerinin vücûd-ı hümâyûn-ı mülûkânelerin hatâyâ-yı dehr-i bûkalemûndan me'mûn ve masûn ve a'dâ-yı dîn ü Devlet-i Aliyye'yi karîn-i kahr u ser-nigûn eyleyüp inâyetlü merhametlü veliyyü'n-ni'am efendimizi dahi sadr-ı sadâret-i uzmâlarında devâma makrûn eyleye, âmîn. Bi-hürmet-i men-câ'e rahmeten li'l-âlemîn. Fermân-ı celîlü'ş-şân ve kerem-nâme-i âlîleri me'âllerinde İrakli Hân-ı dalâlet-nişân Rusyalu'ya teba'ıyyet etmek hasebiyle pîşvâsı olup hudûd-ı memâlik-i Azerbaycan ve be-tahsîs Kal'a-i Erivan'a tecâvüz etmek lâzım gelür ise serhaddât-ı şâhânede vâkı' vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm ve serân-ı sipâh havânîn-i İran ve Dağistan ittifâk-ı ârâ mukâbele ve def'-i a'dâ husûsunda ihtimâm olunması tasrîh buyurulduğundan başka mîr-i mûmâ-ileyh kullarıyla lisânen fermân buyurulan emr ü tenbîhât-ı aliyyeleri ba'de't-tefhîm ma'lûm-ı âcizânem olup inşâ'allâhü te'âlâ ber-mukteza-yı emr-i âlî herhâlde hidemât-ı aliyyede bi's-sıdk ve'l-ihlâs teşmîr-i sâ'id-i ihtimâm olunacağı Cenâb-ı Hüdâ-yı Müte'âl hazretlerine zâhir ve mir'ât-ı aks-endâz-ı âlem-i veliyyü'n-ni'amânelerine dahi nümâyân olunması me'mûl-i çâkerânemdir. Bu mâdde mevâdd-ı sâireye kıyâs olmayup ber-mukteza-yı gayret-i İslâmiyye cümlemiz hidemât-ı dîn ü Devlet-i Aliyye'de ittifâk-ı ârâ bezl-i makdûr etmek vâcibe-i zimmetimizdir. Ve ale'l-husûs bu kulları sâire kıyâs olmayup kadîmden eben-an-cedd Devlet-i Aliyye-i ebedü'd-devâmın bende-i dîrînelerinden olup pâdişâhân-ı İran vakitlerinde bile anlara ser-fürû olunmayup âvihte-i dûdmân-ı dâmen-i ihsân-ı şevket-nişân-ı zî-şân-ı Devlet-i Aliyye'den olduğum ma'lûm-ı âlemiyândır. Ve bu havâlîde ser-zede-i zuhûr olan havâdisât hakîkat-i hâl üzre hâk-i pây-ı devletlerine arz u takdîm etmek dahi mukteza-yı izzet-i dîniyyeden olmağla İrakli Hân-ı mefsedet-bünyân Rusyalu'ya teba'ıyyet ve tarîk-ı Ananur'u küşâd etdirdikden sonra peyderpey kendüye mu'âvenet ve külliyetlü takviyyet verildiğinden memâlik-i Azerbaycan'ı zabt u teshîr etmek dâ'iyesiyle bi'd-defe'ât tahrîrât-ı menhûseleriyle Rusyalu elçisi havânîn-i Azerbaycan'ı devr eylediğinden başka mukaddemâ Gence Kal'ası İraklı Han tarafından zabt ve derûnunda âdemini vaz' etmiş olduğundan bu sene-i mübârekede

derûn-ı kal‘aya Moskovlu'yu vaz‘ etmek sevdâsında olduğu ve Gence Kal‘ası Şeki'ye onsekiz sâ‘at mesâfe olduğundan haber-i mezbûr mesmû‘-ı âcîzânem olduğu gibi ahâlî-i kal‘aya tarafımızdan mu‘âvenet ve mesfûrun âdemini tard u teb‘îd ve muhâfaza esbâbına ihtimâm ve derkâr olundukdan sonra kal‘a-yı mezbûre birkaç mâh zarfında hân-ı mesfûr tarafından çend def‘a mahsûr ve tazyîk olundukda gerek asker ve gerek zahîre ile cânib-i kullarından mu‘âvenet ve tasallut-ı a‘dâdan istihlâs olunduğu ahâlî-i merkûmenin vâli-i Çıldır vezîr-i müşârün-ileyh hazretlerine tahrîr eyledikleri istigâse-nâme-i arîzânelerinden muhât-ı ilm u inâyetleri buyurulur ve hân-ı mesfûr tarafına kal‘a-yı mezbûre terk olunup ve tarafımızdan ahâlî-i Gence'ye mu‘âvenet olunmak üzre Rusyalu tarafından cânib-i kullarına ve gerek ahâlî-i kal‘aya vürûd eden tenbîhât-nâme-i menhûseleri dahi türâb-ı akdâm-ı meymenet-irtisâmlarına irsâle ictirâ olunmuşdur. Manzûr-ı inâyetleri buyurulur ve Gence Kal‘ası derûn-ı Azerbaycan'dan kılâ‘-ı sâireye kıyâs olmayup fi'l-asl Devlet-i Aliyye'nin binâsı ve metîn ve müstahkem bir kal‘ası olup ma‘âzallâhi te‘âlâ tekrâr yed-i küffâra giriftâr ve taraflarından derûnuna Rusyalu vaz‘ olunmak lâzım gelür ise küll-i memâlik-i İran ve Dağistan cânib-i küffâr-bed-girdâr tarafından zabt olunacağından gayri memâlik-i şâhâneye dahi zarr-ı küllî olacağı azher-mine'ş-şemsdir ve hân-ı mesfûrun dahi fî-mâ-ba‘d bir vechile mekr ü hîlesine firîfte olmağım kat‘â câ’iz olmayup hemân vaktiyle te’dîb ve gûşmâline ihtimâm olunmak lâzime-i himmet-i veliyyü'n-ni‘âmâneleridir. Kaldı ki emr ü fermân buyurulduğu vech üzre bu kulları mutasarrıf olduğum eyâlet ve semt-i çâkerîde olan asâkir-i Dağistan ve vezîr-i müşârün-ileyh hazretleriyle kadîmden mu‘ârefe-i külliyyemiz olup ve hem-civâr olduğumuz hasebiyle bi'l-ittifâk hidemât-ı dîn ü Devlet-i Aliyye'de sarf-ı nakdîne-i cân edeceğim ma‘lûm-ı inâyetleri buyurulmak bâbında işbu arzuhâl tahrîrine bâdî ve mîr-i mûmâ-ileyh kulları i‘âde ve hâssaten ulemâmızdan Ali Efendi dâ‘îleri terfîkan irsâl-i hâk-i pây-ı devletleri kılındı. Bi-mennihî te‘âlâ hâk-i pây-ı iksir-ayârlarıyla müstes‘ıd oldukda kuvve-i nâtıkâsına tevdî‘ kılınan ahbâr u âsâr ba‘de'l-istintâk muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda fî-mâ-ba‘d bu kulları sâir bendegân-ı Devlet-i Aliyye misillü sebt-i cerîde-i çâkerân ve vüs‘-i âcîzânem olan hidemât-ı aliyyeyi uhde-i sâdıkâneme ihâle buyurulmak ile beyne'l-akrân müftehir ve mübâhî buyurulmak bâbında emr ü fermân devletlü inâyetlü veliyyü'n-ni‘am efendim sultânım hazretlerinindir.

[1189]

Bende-i Kadîm
Hâkim-i Şeki ve Şirvan
Muhammed Hasan

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 94-M

13

AZERBAYCAN HÂDİSELERİ

*[Azerbaycan taraflarıyla ilgili bazı haberlere dâir Van Muhâfızı Mîr-i Mîrân Ahmed Paşa tarafından gönderilen yazıların hülâsasıyla aslının takdim edildiği hakkındaki arz üzerine, Azerbaycan havâdisinin ne olduğunun bilinmesi gerektiğine dâir **hatt-ı hümâyûn.**]*

(1194) (1780)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni'metim Efendim,

Azerbaycan taraflarının havâdisine dâir vesâir ba'zı husûsa mütedâir Van Muhâfızı mîr-i mîrândan Ahmed Paşa kulları tarafından bu def'a vârid olan tahrîrât mâdde-be-mâdde hulâsa ve iktizâsı bâlâlarına sürhile işâret ve manzûr-ı hümâyûnları buyurulmak içün asıl tahrîrâtıyla ma'an ma'rûz-ı atebe-i ulyâ-yı şâhâneleri kılındığı ma'lûm-ı hümâyûn-ı tâc-dârîleri buyuruldukda emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Benim Vezîrim,

Mısır'ın ahvâli bu sene-i mübareke geçer ise âsândır gayrı özür (...) vakit imrâr eder ise ba'dehû (.....) Azerbaycan havâdisi dahi bilinmek gerekdir sürhle hulâsasına işâret olunduğu vech üzre tanzîmleri münâsibdir.

[1194]

BOA. *Cevdet Dâhiliye*, nr. 11750

14

GÖREVİNE BAŞLAMADA AĞIR DAVRANAN SÜLEYMAN PAŞA'NIN DAMADI SALİH BEY'İN YERİNE BAŞKASININ GÖNDERİLMESİ

*[Azerbaycan ve Dağistan taraflarına hediye ve teşrifât-ı şâhâne götürmeye memur edilen Süleyman Paşa'nın damadı Salih Bey'in görevine başlamada ağır davranması sebebiyle yerine bir başkasının gönderilmesi husûsunda **hatt-ı hümâyûn.]***

(1194) (1780)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni'metim Efendim Pâdişâhım,

Azerbaycan ve Dağistan taraflarına atâyâ ve teşrîfât-ı şâhâneleri îsâline me'mûr Sâlih Bey kullarının henüz azîmet eylemediği mesmû'-ı şâhâneleri olmağla bir sâ'at evvel hareketi emr-i hümâyûnları olmağın mîr-i mûmâ-ileyh kulları getürdilüp şimdi ma'iyyetine çukadârân-ı çâkerîden nâzır şeklinde bir çukadâr dahi ta'yîn ve ma'an mahal yerine dek varup ba'zı ol havâlînin havâdisine dahi muttali' olup geldikde takrîr ve haber vermek üzre te'kîd ve şimdi ikisi dahi Üsküdar'a imrâr ve menzilhâneye varup andan dahi kaldırılup savb-ı me'mûrlarına âzim oldukları haberiyle avdet etmek üzre başka bir çukadâr dahi ta'yîn olunmağla alâ-eyyi-hâlin bu gece Üsküdar'a geçüp azîmet etdirileceği ma'lûm-ı şâhâneleri buyurulmak içün rikâb-ı kâm-yâb-ı mülûkânelerine ifâde olunduğu ma'lûm-ı cihân-dârîleri buyuruldukda emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Benim Vezîrim,

Bir umûra ta'yîn olunan batâ'et üzre oldukda Devlet-i Aliyye'de hademeye ihtiyâc olmadığı ma'lûm. Bir âhar kâr-güzârın ta'yîni gerekdir. Umûr-ı mu'azzamadan olan işlerin gerü kalması çendân münâsib değildir.

Gitmez ise cevâb versün. Bu misillü harekât-ı nâ-bercâ dahi nakîza-i şân-ı devletdir. Hemân kaldırılup bir gün akdem göndermeniz gerekdir. Gitmem dedikde âharı gönderilsün. Ne ihtiyâc mess etmişdir.

Sâlih Bey kullarının bir iki üç gündür savb-ı me'mûruna azîmetde terâhî ve batâ'et üzre olduğu yanına çukadârân-ı çâkerîden nâzır şeklinde bir çukadâr ta'yîn olunmağla ânın ma'an azîmetinden mahzûz olmadığına mebnî olmağla bu sebebden avk u te'hîr sûretini izhâr eylediği ve mîr-i mûmâ-ileyh sâir hademe-i Devlet-i Aliyye gibi mücerreb ve böyle cesîm umûr-ı mühimmede müstahdem olmamağla umûr-ı me'mûresinde muktezâ-yı sadâkat ve kârdânî ve dirâyeti icrâ eder mi etmez mi ma'lûm olmadığına binâ'en teşrîfât ve atâyâ-yı mülûkâneyi matlûb-ı mülûkâne üzre mahallerine teslîm ve îsâle dikkat ve ol havâlînin ahvâl ü keyfiyyâtına gereği gibi medd-i enzâr-ı basîret ü dirâyet edüp geldikde havâdisini ihbâr eylemek içün reşîd ve mütebassır bir çukadârın ta'yîni lâbüdd olduğu ma'lûm-ı cihân-dârîleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Mîr-i merkûmun ta'yîni Süleyman Paşa'nın dâmâdı olup ol tarafların ahvâllerine vâkıfdır deyü. Olmamış, âharı gitsün.

[1194]

BOA. ***Ali Emîrî, I. Abdülhamid,*** **nr. 963**

15

ŞİRAZ'DA İRAN ŞÂHI'NIN VEKİLİ OLMAK İDDİASINDA BULUNAN ALİ MURAD HAN'A AZERBAYCAN HANLARININ VERDİĞİ MÂLÛMAT

[Süleyman Paşa'nın, Rusya, İran, Azerbaycan ve Gürcistan havâlisinden câsusları vâsıtasıyla sürekli bilgi aldığına ve İran şâhının vekili olmak iddiasıyla Şiraz'da ikâmet eden Ali Murad Han'a Azerbaycan hanlarının Rusyalı'dan gelen elçiler ve tahrîrat hakkında bilgi verip görüşünü aldıklarına dâir ***kâime.]***

27 R.1197 (1 Nisan 1783)

Devletlü İnâyetlü Mürüvvetlü Atûfetlü Merhametlü Veliyyü'n-ni‘am Kesîrü'l-kerem Efendim Sultânım Hazretleri,

Bu def‘a Kapu Kethudâmız Tevkî‘î sa‘âdetlü Çelebi Efendi bendelerinin çukadârları kullarıyla şeref-efzâ-yı sudûr olan bir kıt‘a kâ’ime-i aliyyelerinde Rusya İmparatoriçesi ke’ennehû İran'da şâhlık iddi‘âsında olan şahsın istikrârına i‘ânet ü müzâheret etmekle Devlet-i Aliyye ile Rusyalu'nun seferi vukû‘unda İran şâhının dahi hareketini mûcib olur beynlerinde şürût tertîb olunduğu ve bu şürûtda Gürcistan hâkimleri dahi dâhil oldukları bundan akdemce istimâ‘ olunduğuna binâ’en havâdis-i mezkûrenin tashîhi husûsu ve bu esnâda Rusyalu Acem tarafıyla ticârete ve ittifâka dâir musâlaha akd etdikleri havâdisi dahi mesmû‘-ı aliyyeleri olmağla tashîh ve tahkîki ve hâk-i pây-ı mekârim-ihtivâlarına arz u takdîmi emr ü fermân buyurulmuşidi. Bu abd-i kadîmleri İran ve Gürcistan vesâir iktizâ eden mahallere başka başka mu‘temed câsuslar peyderpey irsâlinden bir an tegâfül ve tesâmüh olunmayup rûz ü şeb terk-i hâb u râhat birle her tarafa ıtâre-i hamâme-i tecessüs ü basîret ile isticlâb-ı havâdis ü ahbâr ve tahkîk-i keyfiyyet ü âsârdan hâlî olmadığımız Hudâ'ya zâhirdir. Azerbaycan havâlîsinden gelen câsuslarımızın takrîrleri, Rusyalu tarafından Azerbaycan hanlarına hediyye ile vürûd eden elçilerin havâdisini Azerbaycan hanları vekâlet-i şâhî iddi‘âsıyla Şiraz'da ikâmet üzre olan Ali Murad Han'a âdemleriyle tahrîr ve Rusyalu tarafından bu gûne elçiler ve tahrîrât zuhûr etdi, siz makâm-ı vekâlet-i şâhîde câ-nişînsiz, bu husûsa sizin re’y ü emriniz ne vechile olur deyü arz etmişler, lâkin Rusyalu tarafından mahsûs Ali Murad Han'a elçi gitdiği bu havâlîde mesmû‘ değildir. Ancak Azerbaycan hanlarına vürûd eden elçilerin keyfiyyet ve havâdisi Hoy Hanı Ahmed Han'ın taraf-ı bendegîye tahrîr eylediği Fârisî mektûbundan ve diğer kâ’ime-i çâkerânemizden muhât-ı ilm-i âlem-şümûlleri buyuruldukda ol bâbda emr ü fermân devletlü inâyetlü mürüvvetlü atûfetlü merhametlü veliyyü'n-ni‘am kesîrü'l-kerem efendim sultânım hazretlerinindir.

Fî 27 R. sene [1]197 Mühür

Süleyman

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 324-D

16

RUSLAR'IN TİFLİS'E GİRMESİYLE ÇILDIR'A GELEN LEZGİ TÂİFESİNE TÂYİNÂT VE BAHŞİŞ VERİLMESİ

[Rusların Tiflis'e gelmelerinden sonra Çıldır'a gelen Lezgi tâifesine gereken tâyinât ve bahşişin verilmesinde kusur edilmediği, ancak bunun ödenmesinde darlığa düşülünce Erzurum Gümrüğü emininden bir miktar borç alınarak darlığın aşıldığı ve bundan sonra da buraların her türlü işlerini Azerbaycan hanları ile beraber kolayca halledeceğini bildirerek, işin kendisine havale edilmesi isteğine dâir Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın ***kâimesi****.]*

27 Z. 1197 (23 Kasım 1783)

Benim Sa‘âdetlü Mürüvvetlü Mekremetlü Re’fetlü Karındaş-ı E‘azz ü Ekremim Sultanım Efendi-yi Celîlü'ş-şân Hazretleri,

Lezgi tâ’ifesiyle miyânemizde olan mu‘ârefe-i sâbıkamız muktezâsınca Rusyalu Cebel-i Ananur tarîkıyla Tiflis'e peyderpey vürûdlarından sonra mukteză-yı gayret-i dîniyye bölük bölük nezd-i muhlisîye vürûd ve tevkîf olunup mümkün mertebe ta‘yînât ve iktizâ eden bahşîşleri husûsunda kusûr olunduğu yokdur. Muktezâ-yı vakt ü hâl tâ’ife-i mezbûrenin kesret ile bu cânibde bulunmaları lâzime-i hâlden olduğundan mâ‘adâ inâyetlü veliyyü'n-ni‘am efendimizin bu def‘a vürûd eden kâ’ime-i inâyet-dâ’imelerinde işâret-i aliyye buyurulmağın emr ü fermân efendimizindir. Ancak masârifleri husûsunda muhlis-i sâfî-nihâdları mütehayyir olmuşumdur. Alimallâhü te‘âlâ tâ’ife-i mezbûrenin ta‘yînât ve bahşîşlerinde bir mertebe muztarr kaldım ki, bi'z-zarûr bir kaç bin guruş Erzurum Gümrüğü emîni ağa tarafından istidâne olunup oldukca def‘-i muzâyaka etmişüzdür. Umûr-ı âcizânemiz bi'l-vücûh ind-i şerîflerinde ta‘rîf ve tavsiyeden müstağnî olup kâffe-i husûsât-ı müşkilemiz nâhun-ı himmetleriyle karîn-i münhall olacağı ümîd-daşt-i hâlisânem olmağla muktezâ-yı vakt ü hâl bu havâlînin cümle umûru uhde-i muhlisîye ihâle buyurulmak husûsu bundan akdem alâ-tarîkı'l-müşâvere ve mahremâne savb-ı âlîlerine tahrîr olunmuşidi. Mes’ûlât-ı mezbûreye ber-vech-i muharrer müsâ‘ade ve hüsn-i himmet-i evliyâ-yı ni‘amî erzânî ve şâyân buyurulduğu sûretde havânîn-i Azerbaycan ile miyânemizde olan mu’âlefet-i sâbıkâmız muktezâsınca te’yîd-i mebânî-i ihlâs birle hidemât-ı aliyyeye temâyül-i derûn edeceklerinden mâ‘adâ tâ’ife-i Lezgiye'nin kesret ile celb ve istihdâmına bâdî olacağı melhûz olunmağla *alimallâhü*

te'âlâ ve kefâ bihî şehîden aksâ-yı âmâl-i hâlisânem te'diye-i hidemât-ı aliyye ve tahsîl-i rızâ-yı yümn-iktizâ-yı evliyâ-ni'amî olup mugallata-i beyhûde ile nîk ü nâm ve celb-i menfa'at zımnında olmadığı Cenâb-ı Dânende-i esrâr hazretlerine zâhir ü nümâyândır. Bu serhaddin husûsu ve umûr-ı muhlisî min-külli'l-vücûh enzâr-ı merhamet-i evliyâ-yı ni'amîye muhtâc olmağla inzimâm-ı re'y ü müsâ'adeleriyle karîn-i husûl buyurulmak husûsu ihâle-i zât-ı âlîleridir.

Fî 27 R. [1]197 Mühür

Süleyman

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 324-B

17

RUSLARIN AZERBAYCAN VE REVAN KALESİ'Nİ ELE GEÇİRMEK İÇİN YAPTIKLARI HÎLELERE KARŞI AZERBAYCAN HANLARINA YARDIM YAPILMASI İSTEĞİ

[*Revan Hanı Hüseyin Ali Han'ın vefat edip ahâlinin ittifak ile İsmi (?) Han'ı Han nasbettikleri, geçmişte Tiflis Hanı İrakli'nin Revan Kalesi'nde gönlü olduğu ve bunu ele geçirmek için Rus askerleriyle birlikte muhârebe etmesiyle müteveffa Ali Han'ın Deraliyye'ye iltica ettiği, bunun üzerine de İrakli Han'a yazı yazılıp kaleden el çektirildiği, ancak İrakli Han'ın hâlâ Revan Kalesi'ni ve Azerbaycan'ı tamamen elde etmek için çeşitli dolaplar çevirdiği, buna mâni olmak için Bayezid ve Muş sancakları mutasarrıflarına yazı yazılıp Azerbaycan hanlarına yardımcı olmalarının istendiğine dâir Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın* ***takrîri****.]*

28 Z. 1197 (24 Kasım 1783)

Benim Sa‘âdetlü Mürüvvetlü Mekremetlü Re’fetlü Karındaş-ı E‘azz ü Ekremim Sultânım Efendi-yi Celîlü'ş-şân Hazretleri,

Hemvâre mesned-ârâ-yı sa‘âdet ü ikbâl ve mazhar-ı tevfîkât-ı Hudâ-yı Müte‘âl olmak da‘avâtı edâ vü ikmâl kılındığı siyâkında nümâyende-i muhlis-i bî-merâlarıdır ki nezd-i hulûs-kârîde olan çukadârları İbrahim Ağa kulları Zilhicce'nin yirmi sekizinci yevm-i sebt itmâm-ı hidmet-i me’mûresiyle savb-ı sa‘âdetlerine âzim ve râhî olunmuş iken Revan Hanı Hüseyin Ali Han'ın fevt olduğu haberi Kars tarafından cânib-i hulûs-verîye tahrîr eylemişler idi. Müteveffâ-yı mümâ ileyhin onbeş yaşında Gulâm Ali nâmında eğerçi bir oğlu var, lâkin babasının cenâzesiyle kal‘adan taşra çıkdıkda Revan ahâlîsinin ittifâk u ittihâdlarıyla içlerinde cümleden sâhib-i servet ve fâ’ik İsmi (?) Han demekle meşhûr ve ma‘rûf kimesneyi han nasb ve kal‘a-i mezbûru zabt etdirdiklerini dahi tarafımıza tahrîr etmişler idi. Tiflis Hanı İrakli Han'ın kal‘a-i mezbûreye ne rütbede matmah-ı nazarı olup hattâ sene-i mâziyede asâkir-i vâfire ve top ve cebehâne ile kal‘a-i mezbûreyi teshîr etmek dâ‘iyesiyle üzerine varup muhârebe ve muhâsara etmişiken müteveffâ Hüseyin Ali Hân cânib-i muhlisîye ilticâ edüp etbâ‘-ı mahsûsamız bendeleriyle hân-ı mersûma tahrîr olunup kal‘a-i mezbûreden keff-i yed etmek üzre tahrîren ve takrîren nush-ı pend-âmîzimiz te’sîr edüp kalkup Tiflis'e revâne olmağla bu hılâlde hân-ı mersûm Moskovlu'ya teba‘ıyyet ve şimdilik üç bin Rusyalu'nun asker-i menhûsesini edevât-ı ceng ü peykârlarıyla Tiflis'e duhûl etdirmekle hân-ı mersûm bu hengâmda ma‘iyyetinde olan asâkir-i menhûse ile kal‘a-i mezbûru cebren veyâhud âhar bir hîle ve hud‘a ile zabt u teshîr etmek ihtimâli olur ise Rusya kuvvetiyle ma‘âzallâhi te‘âlâ Azerbaycan'ı külliyen kabza-i dest-i teshîr edeceği ve hadşe-i azîm olacağı melhûzuyla der-akab Bâyezid ve Muş sancakları mutasarrıfları izzetlü İshak Paşa ve Maksûd Paşa, hazerâtına birer kıt‘a mektûb tahrîr olunup Revan ve Hoy taraflarına hem-civâr ve gereği gibi mu‘ârefeleri olmak hasebiyle ahâlîsine ve han olan kimesne gürûh-ı muvahhidînden oldukları takrîbi[y]le kendülerine takviyyet ve istihkâm vermelerini ve kal‘a-i mezbûrenin şimdilik gereği gibi hıfz u hırâsetine ihtimâm ve dikkat eylemelerini paşa-yı mûmâ-ileyhimâ taraflarına tevdî‘ ve tavsiye olunduğu ma‘lûm-ı şerîfleri buyurulmak içün hâssaten kâ’ime-i muhâlesat intimâ tahrîrine ibtidâr olundu. Bi-avnihî te‘âlâ ledâ-şerefi'l-vusûl fî-mâ-ba‘d dahi ne vechile haberi istimâ‘ olunur ise tafsîl üzre taraf-ı şerîflerine arz olunur.

Fî 28 R. [1]198 Mühür

Süleyman

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 324-G

18

RUSLARIN, İRAN HANLARINDAN KENDİLERİNE TÂBİİYYET TALEBİNDE BULUNMALARI

[*Rusların Ananur yolunu tamamlayarak bugünlerde Tiflis'e gelecekleri, ancak Tiflis Hanı İrakli'nin Rusların Osmanlı toprak-larına tecavüz etmeyeceklerini belirttiği; İrakli Han ve Açıkbaş Hanı Sülüman ile dostluk ve haberleşmenin devam ettiği, Rusların, İran hanlarından kendilerine tâbiiyyet talebinde bulunduklarının duyulduğu, Tebriz ve Hoy hanlarıyla Ruslarla alâkalı istişarenin sürdüğü, Tiflis'te tutuklu iken serbest bıraktırılan Musa Han'ın Kuba Hanı Feth Ali Han'a gönderildiği, Horasan'da Şah Tahmasb'ın soyundan Abbas Mirza adında bir şehzâdenin Azerbaycan'a geleceği ve bunlara dâir Farsça dört mektubun padişaha gönderildiği husûsunda Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın* ***kâimesi****.****]***

19 L.1197 (17 Eylül 1783)

Benim Sa‘âdetlü Mürüvvetlü Mekremetlü Re’fetlü Karındaş-ı E‘azz ü Ekremim Sultânım Efendi-yi Celîlü'ş-şân Hazretleri,

Bundan akdem Rusya tâ’ifesinin Tiflis tarafına vürûd edecekleri ve Tiflis Hanı İrakli Han'ın ve Açıkbaş Hanı Sülüman'ın meyl ü mütâba‘atları vesâir keyfiyyetleri bundan akdem hâk-i pây-ı hazret-i veliyyü'n-ni‘amîye ve cenâb-ı sa‘âdetlerine tatar ağamız bendeleriyle tafsîlen tahrîr olunmuşidi. Tiflis tarafına tevârüd edecek Ananur tarîkı teng ü mazîk ü sa‘bü'l-ubûr olduğundan iki mâhdan berü tevsî‘ ve tathîrine amele-i kesîre ta‘yîn ve ta‘mîrine iştigâl üzre olmalarıyla bu esnâda tekmîl etdiklerin ve bu eyyâmda Tiflis tarafına vürûd edeceklerin gönderilen câsuslarımız haber verdiklerinden kat‘-ı nazar Tiflis Hanı İrakli Han dahi bu vechile ihbâr edüp Devlet-i Aliyye ile Rusya beyninde mün‘akid olan rişte-i sulh u musâfât halel-pezîr olmadıkça

bu cânibden gelen Rusya askerinin memâlik-i mahrûseye kat‘â ta‘arruzları olmayup ahâlî-i İran ve Dağistan ile görülecek ba‘zı mevâdd zımnında geleceklerdir deyü sipâriş edüp tâ’ife-i menhûseye aks etmek havfinden tahrîrâtında tasrîha cesâret edemiyor. Lâkin tâ’ife-i Rusyanın beşer onar âdemleri peyderpey Tiflis'e âmed-şüd etmekden münkatı‘ değildir. Külliyyetlü askerleri cebel-i Ananur'dan Tiflis hudûduna tecâvüz ve tahattî etmemişlerdir. Bu esnâda Rusya tâ’ifesinin İran hanlarına birer âdemleri gidüp tarafımıza teba‘ıyyet eder misiz, yoksa ne cevâbınız var teba‘ıyyet etmeyenlerinizin üzerlerine gelürüz deyü sipâriş etdikleri mesmû‘umuz oldu, lâkin hakîkati tashîh u tahkîk olunmadı. Mahsûs câsuslarımız var, vürûdlarında sıhhati üzre arz u tahrîr olunur. Tiflis Hanı İrakli Han ve Açıkbaş Hanı Sülüman ile emr ü fermân-ı evliyâ-yı ni‘amî üzre kemâ-fi's-sâbık dostluk ve meveddetde sâbit ve mükâtebât ve mürâselât olunarak celb-i kulûblarına ihtimâm ve izhâr-ı mu‘âmele-i dostî ve vidâd üzre olup muğâyir-i silm ü musâfât henüz miyânemize mikdâr-ı zerre ârıza-i nakîza tahallül etmemişdir ve anların dahi hulûs-nâmeleri münkatı‘ olmayup tüccâr ve kârbânları her bâr reft ü âmed etmekdedirler. Tarafeynden alâ-tarîkı'l-muvâza‘a izhâr-ı hulûs u dostî kemâlindedir. Bundan akdem Tebriz ve Hoy hanlarına mu‘temed âdemimiz tahrîrât-ı hâlisânemiz ile sırren irsâl ve tâ’ife-i Rusya keyfiyyeti istişâre ve istihrâc olunmağla bu esnâda âdemimiz vürûd ve hâmil olduğu iki kıt‘a Fârisî mektûbları ve bundan akdem Tiflis hanında ehl ü iyâliyle mahbûs ve giriftâr olup, şefâ‘at-i muhlisîyle tahlîs ve indimizde ikâmet üzre olan Musa Han nâm kimesne zâhiren dârende-i âhar ve letâyifü'l-hiyel ile Derbend ve Kuba Hanı Feth Ali Han'a irsâl olunmuş olup bu eyyâmda hân-ı mûmâ-ileyhin mahsûs âdemîsiyle mektûbu ve merkûm Musa Han'ın kâğıdları zuhûr edüp hıtta-ı Horasan'da Sülâle-i Tahmasb Şâh-ı Safeviyye'den Abbas Mirzâ nâmında bir şehzâde zuhûr edüp hengâm-ı harîkde Azerbaycan tarafına azîmet edeceğin tahrîr etmeleriyle zikr olunan dört kıt‘a Fârisî mektûbları savb-ı âlîlerine irsâl ve bir kıt‘a kâ’ime-i çâkerânemize tafsîlen derc ü tastîr ve hâk-i pây-ı hazret-i veliyyü'n-ni‘amîye arz u tahrîr olunduğu ma‘lûm-ı sa‘âdet-mersûmları buyuruldukda hâk-i pây-ı merâm-bahşâ-yı hazret-i veliyyü'n-ni‘amîye münâsibi üzre arz u takdîme himmet buyurmaları me’mûliyle kâ’ime-i muhâlesat-alâme tahrîrine ibtidâr olundu. Bi-mennihî te‘âlâ ledâ-şerefi'l-vusûl hâk-i pây-ı veliyyü'n-ni‘amîye olan kâ’ime-i bendegânemizde arz u beyân olunan keyfiyyâtdan gayrı şimdilik arz u tahrîre sezâ bir hâdise-i cedîde olmayup taraf taraf cevâsîs irsâl ve isticlâb-ı havâdis ü ahbâra dikkat ve sarf-ı nakdîne-i kudret edüp leyl ü nehâr terk-i hâb ü râhat birle evkât-ı hayâtım hidemât-ı aliyye te’diye ve temşiyetine hasr olunduğu Allâmü'l-guyûb'a zâhirdir. Fî-mâ-ba‘d dahi bu havâlîlerde ser-zede-i

zuhûr olan havâdis ve her tarafa meb'ûs câsuslarımız vürûdlarında nâkil oldukları keyfiyyât ve ahbâr bilâ-tevakkuf arz u takdîm olunacağı ma'lûm-ı sa'âdetleri oldukda iktizâ eden cevâb-ı bâ-savâbını hâvî tahrîrât-ı seniyyeleriyle tatarımız bendelerin vaktiyle i'âdeye himmet buyurmaları me'mûl-i ihlâskârlarıdır.

Fî 19 L. sene [1]197 Mühür

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 333-B

19

AZERBAYCAN HANLARINI İDARESİ ALTINA ALMAK İSTEYEN İRAKLİ HAN'IN HÎLE VE DESÎSELERİ

[*İrakli Han'ın hîle ve desîselerle Azerbaycan hanlarını idaresine almak istediği ve Devlet-i Aliyye'ye itaatinin de bu sebebe dayandığı, Moskovlu kıyafetine soktuğu adamlarıyla Rusya'dan kendisine külliyetli askerî yardım geleceği yalanını yaydığından bahisle, Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa ile Erzurum Vâlisi Timur Paşa'nın da Ruslar'ın Ananur yolunu genişleterek Tiflis'e asker gönderdikleri haberini Hazineden fazla para alabilmek maksadıyla Dersaadet'e bildirdiklerine dâir Bayezid Mutasarrıfı İshak Paşa'nın Tatarı Mehmed'in* ***takrîri****.* ***]***

12 Z. 1197 (8 Kasım 1783)

Bâyezid Mutasarrıfı İshak Paşa Kulları Tarafından Bu Def'a Vürûd Eden Tatar Mehmed'in Takrîridir.

Fî 12 Z. sene [1]197

Kulunuz paşa-yı mûmâ-ileyhden müfârakat edeli on altı gün oldu. Erzurum Vâlisi Timur Paşa hazretleri bi-gayr-i hak İshak Paşa'ya garaz edüp bir iki def'adır Dersa'âdet'e hilâfını tahrîr ve hattâ bu esnâda dahi Kars'a mahsûs âdem irsâl ve İshak Paşa hakkında şikâyeti muhtevî şu zemînde mahzar tertîb ve bana gönderin deyü

ibrâm ve anlar dahi zarûrî merâmına mümâşât etdiklerini paşa çâkerleri istimâ‘ ve hâk-ı pây-ı hazret-i âsafîye bir kıt‘a arzuhâliyle beni gönderdi.

Devletlü efendimizin fermânları üzre İshak Paşa'nın İran ve Tiflis taraflarından câsusları eksik olmayup bu def‘a Tiflis cânibine giden câsuslarının birisi avdet etdi ve Tiflis içinden yollarda tecessüs ederek yirmi dört günde Bâyezid'e dâhil oldu. İshak Paşa beni Dersa‘âdet'de çıkardıkda tenhâya çeküp Tiflis Hanı İrakli Han-ı mel‘ûnu hıyel ü desâyiste şeytâna gâlib bir kâfir olmağla Azerbaycan hanlarını zîr-i itâ‘atine almak içün dürlü dürlü hîleler ihdâs eyledi. Devlet-i Aliyye'ye mukaddemâ itâ‘at izhârı dahi bunun içün idi. Birkaç senedir başka bir hud‘a temhîd edüp Tiflis'den kırk elli sâ‘at içerü dağ tarafında Susi ta‘bîr olunur Gürcülerden birkaç yüz neferini Moskovlu kıyâfetine koyup bana Rusya tarafından külliyetlü asâkir gelecek, işte bunlar evvelce vürûd etdiler ve beni Azerbaycan'ı zabta me’mûr kıldılar ürcûfesini işâ‘a ve şu aralıkda mesfûrlardan beş altı neferinin yanına âdemler terfîk ve İran hanlarına ib‘âs ve İrakli Han'a itâ‘at etmezseniz kırk elli bin asker ve top ve cebehâne ile Moskov Devleti üzerinize hücûm edecekdir me’âlinde kâğıdlar tastîr ve elçi olarak Hoy ve Tebriz ve Merağa vesâir mahallere gönderdi. Hoy Hanı Ahmed Bey Revan hanının dâmâdı olup Revan hanı, İrakli'nin zebûnu olduğundan Ahmed Bey kayınbabasının tedbîri ile Moskovlu sûretinde gelen kâfirlere mülâyemet vâdisini irâ’et vesâir hanlar biz ehl-i İslâmız kâfire inkıyâd etmeziz, bütün mülk-i İran'ın vekîli Ali Murad Han Tiflis hanına inkıyâd ve bu zülli kabûl eder ise biz dahi bakar, ana göre hareket ederiz cevâbıyla gelen küffârı tard u teb‘îd etmişlerdir.

Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa ve Erzurum Vâlisi Timur Paşa hazerâtı bunları istimâ‘ ve Âsitâne-i Aliyye'ye, Moskovlu Ananur Dağı yolunu iki araba geçecek mertebe tevsî‘ ve top ve cebehâneleriyle Tiflis'e kırk bin asker gönderdiler kelimâtını yazdılar. Ananur dedikleri cebel ve söyledikleri yerler Tiflis'e on konak mesâfe ve cibâl-i mezkûre yalçın kayalar ve eflâka ser çekmiş ormanlık ve uçurum yerler olmağla dört beş devlet ittifâk ve iki yüz bin kîse akçe sarf ve yüz bin amele ta‘yîn eyleseler on sene müddetde araba yürür yol açamayacakları güneş gibi zâhir iken İrakli Han'ın hîlesini sûret-i vukû‘da yazmaları kendülerine ser‘askerlik getürdüp istedikleri gibi hazâ’in celb etmek zımnındadır. Benim hakîkat-i hâli efendilerimize bildireceğim meczûmları olmağla Timur Paşa, Süleyman Paşa tarafından bana kâğıd yazdırıp Moskovlu keyfiyyetini sen dahi İstanbul'a yaz teklîfini etdiler, hâşâ ki ben kizbi ihtiyâr edeyim bunların birisinin aslı ve faslı yoktur. Devlet-i ebed-müddet serhadlerine asâkir göndermek ve zehâyir ve mühimmât ile istihkâm vermek elbette lâzımdır, lâkin böyle ekâzîb ile tahdîş-i sâmi‘a vüzerâya yakışmaz. Merhametlü

efendimizin irâde-i aliyyeleri olur ise bir mu‘temed kullarını gizlüce bana göndersinler. Şâh u bâl verdikleri hâlâtı tahkîk içün yanına âdemler ta‘yîn ve câsusluk ile irsâl ve tahkîk etdirilmek avn-i Hak ile âsândır. Ben eben-an-ced Devlet-i Aliyye'nin ikiyüz yıllık sâdık kuluyum, âhiretimi dünyâya değişemem. Timur ve Cengiz'in söküp geçemediği dağları yedi sekiz ay içinde Moskovlu cadde hey’etine koydu i‘tikâdına düşmek kıllet-i akıldandır. Efendilerimize böylece ifâde eyle deyü paşa-yı mûmâ-ileyh bendeleri kulunuza tenbîh eyledi, dediği ma‘lûm-ı âlîleri buyuruldukda fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn,* nr. 437

20

DEVLET-İ ALİYYE'NİN AZERBAYCAN, GÜRCİSTAN VE DAĞISTAN KONUSUNDA ÖNCELİKLE YAPMASI GEREKEN İŞLER

[Osmanlı Devleti'nin öncelikli işlerinin Gürcistan maddesiyle Rusya elçisine verilecek cevap, sonra da misafir olarak bulunan Dağistan Hanı Ahmed Han'a verilecek cevaba yazılması gerekli olan maddelerin düzenlenmesi ve Azerbaycan hanlarının nizamları ve cevapları ile, Osmanlı Donanması'nın tamamlanıp hazır hâle getirilmesi olduğuna dâir ***hatt-ı hümâyûn****.]*

(1197) (1783)

Evvelâ Gürcistan mâddesi ve Rusya elçisine verilecek cevâb, sâniyen misâfir olan Dağistan Hanı Ahmed Han'a verilecek cevâb ve tahrîri muktezî olan mâddelerin tanzîmleri, sâlisen Azerbaycan hanların cevâbları ve nizâmları, râbi‘an bizim donanmamızın tekmîli ve nizâm-ı hâli ve hâzır [u] âmâde olması.

Benim Vezîrim,

Devlet-i Aliyye'min akdemü'l-umûru olan mâddelerdir. Bi'l-ittifâk gayret ü sa‘y [ü] ihtimâm günleridir.

[1197]

BOA. ***Ali Emîrî, I. Abdülhamid,*** **nr. 365**

21

ÇILDIR VÂLİSİ SÜLEYMAN PAŞA'NIN DAĞISTAN VE AZERBAYCAN HANLARI İLE ŞEYH MANSUR HAKKINDAKİ YAZISININ PADİŞAHA SUNULDUĞU

[Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın Dağistan ve Azerbaycan hanları ile Şeyh Mansur hakkındaki yazısının özetlenerek padişah'a sunulması üzerine bütün bu tahrîrâtı gördüğünü ve gereğince cevap yazılmasını isteyen padişahın ***hatt-ı hümâyûnu****.]*

(1197) (1783)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni'metim Efendim Pâdişâhım,

Hâlâ Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa kulları tarafından hânân-ı Dağistan ve Azerbaycan'a dâir ve Çeçen nâm mahalde zuhûr eden Şeyh Mansûr'a mütedâyir vârid olan tahrîrât hulâsa etdirilüp manzûr ve ma'lûm-ı hümâyûnları buyurulmak içün hulâsa-i mezbûre tahrîrat-ı merkûme ile ma'an merfû'-ı atebe-i ulyâ-yı şâhâneleri kılınmağla, ol bâbda ve herhâlde emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Benim Vezîrim,

Bu def'a Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa tarafından vârid olan tahrîrâtlar ve hulâsası bi'l-cümle manzûr ve ma'lûm-ı hümâyûnum olmağla iktizâsınca ne gûne cevab verilmeli, semâhatlü efendi dâ'îmiz vesâir iktizâ edenler ile bi'l-müzâkere cevâbları verilmek muhtâc ve taraf-ı hümâyûnuma arz oluna. Hulâsada "mim" işâret olunan iki mahallin bir takrîrde bir âhar kâğıda ihrâc, taraf-ı hümâyûnuma irsâl, hıfz ederim.

[1197]

BOA. ***Ali Emîrî, I. Abdülhamid,*** **nr. 760**

22

AZERBAYCAN HANLARINA HEDİYE GÖTÜRMEKLE GÖREVLİ DERGÂH-I ÂLÎ KAPICIBAŞISI VE HASSA SİLAHŞÖRLERİNDEN SALİH BEY'İN ÖLDÜRÜLMESİ

[*Azerbaycan hanlarına hediye götürmekle görevlendirilen Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşısı ve hâssa silahşörlerinden Salih Bey'in mevcud olan hanlara hediyeleri teslim ettiği, kalan hediyelerle dönerken misafir olduğu evde Ahıshalı biri tarafından öldürüldüğü, mal ve eşyalarının da Süleyman Paşa'ya teslim edildiği; sâbık Erzurum Yeniçeri Zabiti Osman Ağa'nın Çıldır'dan sefere gidecek askere Ordu Ağası tâyin olunduğundan bahisle kendisine seksonculuk rütbesi verilmesi arzına binâen sadır olan* ***hatt-ı hümâyûn.]***

(1197) (1783)

Bundan akdem Azerbaycan hanları tarafına teşrîfât-ı hümâyûn îsâline me'mûr kılınan Dergâh-ı Âlî kapucı başılarından ve silâhşörân-ı hâssadan Sâlih Bey kulları mustashabı olan teşrîfât-ı hümâyûn ile Çıldır Vâlisi vezîr-i mükerrem Süleyman Paşa tarafına lede'l-vürûd müşârün-ileyhin mihmândâr ta'yîn eylediği kimesneler ile mûmâ-ileyh Sâlih Bey Çıldır'dan hareket ve me'mûr olduğu hânân tarafına varup mevcûd olanlarına ber-mûceb-i defter hediyye-i pâdişâhâneyi teslîm ve nâ-mevcûdlarının hediyyeleri yedinde olarak avdet ve Çıldır hudûduna sekiz sâ'at olan bir mahalle nüzûl ve bir gece beytûtet eyledikde leyle-i mezkûrede ma'iyyetinde olan mezbûr mihmândârlar âhar mahalle nüzûl etmeleriyle leyle-i mezkûrede mîr-i mûma ileyhin Ahıshalı bir etbâ'ı ba'zı nizâ'a mebnî mîr-i mûmâ-ileyhi darb u katl edüp ale's-sabâh mihmândârlar bu husûsa vâkıf olmuşlar iken maktûl-i mûmâ-ileyhin tarafına gelmekden imtinâ' ve ba'dehû ma'rifet-i şer'le keşf olundukdan sonra vürûd etmeleriyle sâlifü'z-zikr hanların keyfiyyâtına Devlet-i Aliyye'nin vâkıf olması Çıldır vâlisi müşârün-ileyhin murâdı olmayup maktûl-i mezbûr her keyfiyyâtı Devlet-i Aliyye'ye takrîr eder mülâhazasına mebnî bu husûs Çıldır vâlisi müşârün-ileyhin re'y ü irâdesi olduğun.

Mûmâ-ileyhin emvâl ü eşyâ ve ihdâ kılınan emti'a ve elli altmış re's mikdârı gulâm ve cevârî ber-vech-i tahmîn yüz elli kîselik emvâli zikr olunan mihmândârlar ma'rifetleriyle Çıldır vâlisi müşârün-ileyh tarafına nakl ve teslîm olunmuş olduğunu Erzurum'un vücûh-ı ahâlîsi ile ol havâlîye âmed-şüd edenler kulunuza ihbâr eylediler.

Bu takrîrden, hemân mîr-i mûmâ-ileyh, Süleyman Paşa tarafından i'dâm olduğu sâbit gibidir.

Sâbık Erzurum yeniçeri zâbiti olan Osman Ağa kulları Çıldır'dan sefer-i hümâyûna azîmet edecek askere Ordu Ağası nasb olunmak hasebiyle eğerçi mûmâ-ileyh Çıldır'a azîmet üzre olup ancak asker-i merkûme üzerlerine ta'yîn olunan kimesnenin seksoncu pâyesi olmadıkça asker beynlerinde nüfûzu olmamağla mûmâ-ileyh kulları her ne kadar cerî ve cesûr ve müdebbir ise dahi bu takrîb asker-i merkûmenin idâresinde aczi zâhir olacağı nümâyân olmakdan nâşî asker-i merkûmenin bir an akdem mahall-i me'mûrelerine îsâllerine takviye-i bâzû-yı iktidârı olmak içün mûmâ-ileyh Osman Ağa kullarına *seksonculuk pâyesi* ihsân buyurulmasını cümle ocaklu ve ahâlî müstahsen görüp husûlünü niyâz ederler deyü mîr-i mûmâ-ileyh kulları takrîr eder.

Müsâ'adesi münâsib.

[1197]

BOA. ***Ali Emîrî, I. Abdülhamid,*** **nr. 1595**

23

RUSLARLA BİRLİKTE HAREKET EDEN TİFLİS HANININ AZERBAYCAN HANLARI KARŞISINDA HEZÎMETE UĞRADIĞI

[Karabağ Hanı İbrahim Halil Han ile Azerbaycan hanlarının istekleri doğrultusunda kendilerine gönderilen hediyeler ve emr-i şerif dolayısiyle isimleri geçen hanların da memnûniyet ve sadâkatlerini bildirdikleri, Tiflis hanı'nın Rus askerleriyle beraber Dağistan ve Azerbaycan hanlarına karşı muhârebe etmeleri neticesinde Rus generalinin öldüğü ve hanın da askerleriyle çekildiğine dâir Çıldır Vâlisi

Süleyman Paşa'nın tahrîrâtı üzerine padişahın, hanların dostluk ve bağlılıklarının devamının sağlanmasını isteyen ***hatt-ı hümâyûnu.*** *]*

(1197) (1783)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni'metim Pâdişâhım Efendim,

Çıldır Vâlisi Vezîr Süleyman Paşa kulları tarafından bugün vürûd eden tahrîrâtda müşârün-ileyhin bundan mukaddem Karabağ Hanı İbrahim Halil Han'ın nüvîsendelerinden Mirzâ Muhammed ile ma'an Azerbaycan hanlarının ma'rûzâtlarıyla Dersa'âdet'e vürûd eden hazîne kâtibi müşârün-ileyhin ibkâsı emr-i şerîfi ve tahrîr ve iltimâsı üzre Azerbaycan hanlarına ısdâr ve tesyâr olunan menâşîr-i münîfe ve hedâyâ ve atâyâ-yı seniyye ile tarafına vârid olduğuna binâ'en ibkâsı emr-i şerîfinin vürûdundan memnûniyyetini izhâr ve girye vü zâr ederek devâm ü ömr ü devlet-i cihân-dârîlerine ibtidâr edüp iltimâsı üzre Azerbaycan hanlarına vürûd eden evâmir-i seniyye-i husrevâne ve atâyâ-yı behiyye-i tâc-dârîden dahi be-gâyet memnûn ve mesrûr ve muktezâ-yı sadâkat ü ubûdiyyeti icrâya bir kat dahi bezl-i makdûr ederler. Hazîne kâtibi merkûm ile Karabağ hanının âdemini Devlet-i Aliyye'leri tarafından inâyet ü ihsân-ı cihân-bânî olan menâşîr-i münîfe ve atâyâ-yı latîfe ile Azerbaycan ve Dağistan hanlarına tesyîr ve cümlesi yeksâk-ı vifâk ve hempâ-yı ittihâd ü ittifâk olarak saltanat-ı seniyyelerine hizmet ve îfâ-yı levâzım-ı sadâkat ü istikâmete mübâderet eylemelerini müş'ir, tarafından iltifât-âmîz ve muhabbet ve şevk-engîz tahrîrât tastîr etmekle cevâbı vürûdunda atebe-i ulyâlarına ifâde edeceğini ve Çerkes içinde mukîm Rusya cenerali bu esnâda üç dört yüz süvâri ile Tiflis'e gelüp beş on gün ikâmet ve ba'dehû avdet edüp hengâm-ı ric'atinde iki nefer âdemîsini müşârün-ileyhe sefâretle irsâl ve Türkiyye ve Rusya ibâretleriyle iki kıt'a kâğıd ve tercümesini dahi tesyîr etmekle mesfûrân bir iki gece yanında alıkonulup cevâbıyla i'âde etdirdiğini ve Rusya tarafından kendüye gelen Türkî ve Rusya ibâretle üç kıt'a kâğıdları ve kendünün dahi ceneral-i mesfûra yazdığı kâğıdın sûretini Âsitâne-i Aliyye'lerine göndermekle müşârün-ileyhin tahrîrâtıyla ma'an Rusya cenerali tarafından gelen kâğıdlar ve müşârün-ileyhin yazdığı cevâbın sûreti ve işbu tahrîrâtın irsâli akabinde müşârün-ileyh tarafından Tiflis derûnundan mu'temed câsusları zuhûr etmekle getürdükleri havâdisi mübeyyin müşârün-ileyhin gerek taraf-ı çâkerîye tahrîrât derûnuna mevzû' ve gerek kapu kethudâsı kullarına başkaca yazdığı iki kıt'a

kâğıd bi-ecma‘ihim atebe-i ulyâlarına arz olunmağla lede'l-mütâla‘a mezâyâsı muhât-ı ilm-i âlîleri buyurulacağı ve zikr olunan iki kıt‘a havâdis kâğıdında Dağistan'dan kesret üzre vürûd eden Lezgi askeri hasâretinden muhâfaza içün Carutale nâm mahalde Tiflis hanı Rusya askeriyle kendüsü hey'et-i mecmû‘asıyla muhârebeye tasaddî ve Rusya cenerali muhârebe-i mezbûrede hâlik olup han-ı mesfûr ve askeri ric‘at-ı kahkahariyye ile avdet ve münhezim ü perîşân oldukları mastûr olmağla gerek havâdis-i Azerbaycan ve gerek hân-ı mesfûrun ahvâli müşârün-ileyhin tahrîrâtı ve zikr olunan havâdis kâğıdları ba‘de'l-mütâla‘a tafsîlen ayân olacağı ma‘lûm-ı şâhâneleri buyuruldukda emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni‘metim efendim pâdişâhım hazretlerindir.

Benim Vezîrim,

Hemân devletimize mu‘în ve her tarafdan emniyet hâsıl olanları cezbü'l-kulûb ederek taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye dostlukları ziyâde olmağa sebeb ne ise öylece gayret ü ihtimâm ü sa‘y ü tanzîm eyleyesin.

[1197]

BOA. *Cevdet Dâhiliye*, nr. 15122

24

RUSLAR'IN MOSKOVA İLE TİFLİS ARASINDA GİDİŞ GELİŞİ KOLAYLAŞTIRMAK İÇİN YENİ YOL AÇTIKLARI

[Ruslar'ın Tiflis Hanı İrakli Han'a vekâlet ve hil'at vererek, Moskova ile Tiflis arasında gidiş gelişi kolaylıştırmak için yeni yol açtıkları, Azerbaycan dolaylarını sahiplenmek için Revan, Hoy ve Tebriz hanlarına elçi gönderdikleri, yeni yapılan yolda işçi sayısının sekiz on bin dolayında, memur ve asker sayısının da otuz kırk bin civârında olduğu ve Tiflis'e gelecek Moskov askerinin erzak ihtiyacını karşılamak üzere büyük bir zahîre anbarı binâ ettirildiği vesâir teferruâta dâir Tiflis'e gönderilen Van'lı casus Toman'ın ***takrîri.]***

(1197) (1783)

Van re‘âyâsından olup bundan akdem Tiflis derûnuna irsâl ve bu hılâlde avdet eden Toman nâm câsusun takrîridir.

Erzurum'dan on dört günde Tiflis'e vâsıl ve ba‘zı bâzergân mektûblarını teslîm etmek üzre Tiflis derûnunda sâkin Bâzergân Serkiz nâm zimmînin hânesinde sekiz gün müsâfereti esnâsında vilâyet melîki olan kefere sebeb-i azîmetin suâl ve hâmil olduğu mekâtîb-i mezkûr[e]leri mesfûra irsâl içün azîmet etmiş olduğun haber verdiği.

Tiflis Hanı İrakli Han ba‘zı umûrunun rü’yeti zımnında maskat-ı re’si olup Tiflis'e on iki sâ‘at mesâfe Kâhıt tarafına câsus-ı mesfûrdan altı gün mukaddem âzim olduğun.

Hân-ı mesfûr Kâhıt'a gitmezden yedi sekiz gün mukaddem Rusyalu'nun on iki nefer elçileriyle mesfûra Tiflis vekâletliği ile hil‘at vürûd edüp alenen ilbâs ve üç gün top ve tüfenk şenlikleriyle tezyîn-i esvâkdan sonra yanlarına birer nefer âdem terfîk ve Memâlik-i İran'dan Revan ve Hoy ve Tebriz hanlarına ba‘de'l-irsâl Kâhıt tarafına azîmetinin isticlâbı.

Elçi-i mesfûrûnun taraf-ı Azerbaycan'a azîmetlerinden maksûdları fi'l-asl havâlî-i merkûme Rusyalu'nun olmak fikr-i fâsidesine mebnî istirdâdını iddi‘â etmeleriyle inkıyâd ederler ise fe-bihâ, ve illâ üzerlerine asker-i vefîre ta‘yîn olunacağının ifâdesine me’mûr olduklarının istihbârı.

Rusyalu'nun müceddeden küşâd etdirdiği tarîkın Moskovlu hudûduna semt olan Cebel-i Seng tûlen on iki sâ‘at mesâfe olup iki araba ittisâlen güzer etmek mertebesinde tevsî‘ ve cebel-i mezkûrdan Tiflis'e sekiz merhale olan mîşezâr ve sengistân-ı sa‘bu'l-mürûr mevâzı‘ları dahi tathîr ve küşâd ve tekmîl etmiş olduklarından yirmişer otuzar dahi ziyâde ve noksân Rusyalu'nun derûn-ı Tiflis'e iyâb ü zehâbları vâsıl-ı serhadd-i tahkîk olduğun.

Tarîk-ı mezkûr amelesinin mikdârı sekiz on bin ve üzerlerine me’mûr Rusyalu'nun asker-i menhûsesi otuz kırk bin mikdârı olup hân-ı mesfûr serkerde-i askere yüz araba me’kûlât irsâl ve ihdâ ve bahâsiyle füruht etmek içün dahi ahâlî taraflarından yedi sekiz yüz mikdârı arabalar meşhûnen zehâyir ib‘âs ve isrâ etmiş olup, serkerde-i mesfûr hediyyesini ahz ü kabûl ve zehâyire ihtiyâcları olmadığından zehâyir-i mersûlü arabalariyle Tiflis'e i‘âde etdirdiği.

Serkerde-i mesfûr ma‘iyyetinde olan Moskovlu askeriyle sûret-i zâhirde memâlik-i Azerbaycan'a güzer etmek dâ‘iyesiyle bu hılâlde derûn-ı Tiflis'e dâhil olacaklarının haberi beyne'l-ahâlî resîde-i derece-i tahkîk olup, lâkin bu bahâne ile Kars ve Ahısha üzerlerine azîmetleri cây-gîr-i zamîr-i mefsedet-tahmîrleri olduğun ba‘zılardan sırrîce istihbârı.

El-yevm derûn-ı Tiflis'de külliyetlü Moskovlu olmayup tarîk-ı mezkûr küşâd olmak takrîbî onbeşer yirmişer dahi ziyâde derûn-ı Tiflis'e vürûd ve bey‘ u şirâlarında ahâlî-i Tiflis'e gâlibâne mu‘âmele ve hattâ ba‘zılarını darb u şetm ve adem-i muhâlefetlerin re’ye'l-ayn müşâhede etmiş olduğu.

Moskovlu tarafından zahîre vaz‘ olunmak ve masârif-i ebniyye hân-ı mesfûr tarafından verilmek üzre tûlen iki yüz, arzan yüz elli zirâ‘ olmak üzre derûn-ı Tiflis'de zahîre anbarı binâ etdirilmesiyçün üç nefer hizmetkâriyle Moskovlu'nun bir âdemi zuhûr ve ol sâ‘at doğru İrakli Han'ın oğlunu istifsâr ve andan adem-i zâyil ve hemân oğlu ve hazînedârını alup der-akab hân-ı mesfûr tarafına âzim olduğunu dahi müşâhede etmiş olduğu.

Çerkes ahâlîleri külliyyetlü huyûl ile peyderpey Tiflis'e vürûd ve getürdükleri Çerkes bârgîrlerini bahâsiyle füruht ve Tiflis ahâlîleri dahi silâh ve pusât mübâya‘a ve alenen tedârik üzre olduklarını re’ye'l-ayn müşâhede etdiği.

Mısr-ı Kâhire ümerâsından nâ-ma‘lûmü'l-ism bir nefer beyin maskat-ı re’si Tiflis'den olup mukaddemâ babasını tarafına celb ve Kuds-i Şerîf'e ba‘de'l-irsâl mebâliğ-i vefîre ikrâm ile ircâ‘ ve reh-i râstla Ahısha'ya vâsıl ve bir iki gün müsâferetden sonra vilâyetlerine âzimen hareket ve Ahısha'ya altı sâ‘at mesâfede iki nefer ruhbân ile mecmû‘u dokuz nefer olmak üzre katl ve cümle akçe ve eşyâları gâret olunmakdan nâşî gayr-i ez-eşyâ altmış yetmiş bin guruşluk altun iddi‘âsıyla hân-ı mesfûr Çıldır vâlisi sa‘âdetlü vezîr-i mükerrem hazretlerine âdem irsâl edüp vak‘a-i mezkûre zuhûrundan bî-haber olduklarını ifâde buyurduklarında adem-i kanâ‘at ve ısrâr gûne harekete ibtidâr üzre olduğu Tiflis derûnunda mütevâtiren şuyû‘ bulmuş olduğunun takrîri.

Derûn-ı Tiflis'de cârî olan Nehr-i Kür'ün öte tarafında köprü başında vâkı‘ depe üzerinde oğlu içün hân-ı mesfûr bir sarây binâ edüp sûret-i hafâda Moskovlu'nun gelecek serkerdesine mahsûs olduğunu ihbâr ve henüz tekmîl olmadığını ve Moskovlu tarafından Tiflis re‘âyâsı on senelik tekâlîfden mu‘âfiyetleri beyne'l-ahâlî meşhûr ve tevâtür-yâfte-i cumhûr olduğunun takrîri.

[1197]

BOA. ***Hatt-ı Hümâyûn,*** **nr.339**

25

KURAV'DAKİ MOSKOV GENERALİ TARAFINDAN TİFLİS HANI İRAKLİ HAN'A YARDIM GÖNDERİLMESİ ÜZERİNE SERHADDİN DURUMUNUN BOZULDUĞU

[*Kurav'daki Moskov Generalinin maiyyetindeki askerleri Tiflis ve Kâhıt bölgesine yerleştirdiği, bu askerlere ilaveten Rusya'dan bol miktarda top ve mühimmât geldiği, ilkbaharda otuz beş bin asker daha geleceği, bu durumda serhaddin durumunun bozulacağı ve takviye edilmesi gerektiği; Azerbaycan hanları ve İran ahâlisinin durumlarının da daha önce arz edilmiş olduğuna dâir Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın* ***takrîri****.**]***

5 S.1198 (31 Aralık 1783)

Devletlü İnâyetlü Mürüvvetlü Atûfetlü Merhametlü Veliyyü'n-ni‘am Kesîrü'l-kerem Efendim Sultânım Hazretleri,

Çerkes Vilâyeti derûnunda vâkı‘ Kurav nâm mahalde olan Moskov cenerali tarafından Tiflis Hanı İrakli Han ma‘iyyetine ib‘âs olunan üç bin nefer Rusya askeri müceddeden ta‘mîr ve tevsî‘ etdikleri Ananur tarîkıyla Tiflis'e duhûl etdikleri bundan akdem kapu kethudâmız sa‘âdetlü Tevkî‘î Çelebi Efendi bendelerinin çukadârıyla tafsîlen arz u beyân olunmuşidi. Asâkir-i menhûse-i mezkûrenin akîbinden seksen aded top ve külliyetli cebehâne ve mühimmât-ı sâireleri dahi peyderpey tevârüd edüp arz olunan üç bin nefer Moskovlu'dan bin beş yüz neferini Lezgi tâ’ifesinin memerr ü ma‘berleri olan Kâhıt Eyâleti'nde Kısık nâm mahalde tevkîf olunmak üzre irsâl edüp bin beş yüz neferini dahi Tiflis etrâfında olan kurâlarında ta‘vîk etmekle rü’esâlarını belde-i Tiflis'de müzeyyen konaklar tertîb ve ta‘zîm ü tekrîm birle merâsim-i mihmân-nüvâzî takdîm ederek edevât-ı top ve mühimmât tanzîmine mübâderet vesâir malzeme ve tedârik-i askeriyyeye muvâzabet üzre olup asâkir-i menhûse-i mezkûre bu havâlîye tahsîs ve me’mûr etdikleri asker-i hezîmet-eserlerinin mukaddimesi olmağla evvel bahârda Tiflis tarafından otuz beş bin asker ve on iki bin asker Açıkbaş Hanı Sülüman-ı mel‘anet-nişân ma‘iyyetine irsâl olunmak üzre tasmîm etdiklerin bu def‘a Tiflis ve Çerkes derûnundan vürûd eden mu‘temed câsuslarımız ihbâr ve takrîr etmeleriyle müceddeden Çerkes derûnuna mu‘temed ve mevsûkü'l-kelim câsuslar ib‘âs olunmuşdur. Bi-mennihî te‘âlâ zuhûr etdiklerinde nâkil oldukları havâdis-i sahîha hâk-i pây-ı inâyet-ihtivâlarına arz u takdîm olunur. Azerbaycan hanlarının ve

ahâlî-i İraniyânın çi-gûnegî-i keyfiyyet-i hâlleri bi'l-cümle çukadâr-ı merkûm kullarıyla arz u tahrîr olunmuşidi. Muhât-ı ilm-i aliyyeleri buyurulur, bu serhadd-ı sügûrun keyfiyyet-i perîşânı mukaddemâ dahi turâb-ı akdâm-ı inâyet-irtisâm-ı veliyyü'n-ni'amânelerine arz u tahrîr ile tasdî'a cesâret olunmağla eğerçi fermûde-i hazret-i evliyâ-yı ni'amî üzre hânân-ı mersûmân ile mu'âmele-i levâzım-ı dostî ve îfâ-yı merâsim-i âştî mürâ'atinde kat'â kusûr olunmayup kemâ-fi's-sâbık tarafeynden izhâr-ı kâ'ide-i hullet ve muhâdenet olunmakdadır. Lâkin bunların ehl-i İslâma adâvetleri cibillî olup mâr-ı sermâ-dîde gibi herhâlde mutarassıd-ı germâ-yı fırsat oldukları zâhir olmağla hıyânet ü mel'anetlerinden bir vechile emniyet kâbil olmayup tâ'ife-i menhûsenin kurb ü civârımızda olan Tiflis ve Açıkbaş'da bu mertebe kesret ve cem'iyet ile tevârüdleri tahakkuk ve takarrur bulduğu sûretde bu havâlîye sû'-i kasd ve istîlâ edecekleri müberhendir. Tiflis ve Açıkbaş Ahısha'ya ikişer üçer merhale olup bu kılâ'-ı serhadd-i sügûr asker ve zahîre ve levâzımât-ı sâireden külliyyen hâlî ve hîn-i zuhûrlarında bir tedârike dest-res olmak adîmü'l-imkân ve eyyâm-ı bahâr dahi karîb olmağla alimallâhü te'âlâ bu kulları hidemât-ı aliyyede nakdîne-i cân-ı nâ-tuvânımı îsâr etmekde ser-i mû tehâvün ü tekâsül eder değilim. Lâkin rızâ-yı evliyâ-yı ni'amîye mutâbık hidemât-ı celîleye muvaffak olmamız yine inâyet-i aliyye ve himem-i seniyye-i veliyyü'n-ni'amânelerine muhtâc ve menût olmağla mukâvemet-i a'dâya tâb-âver olacak dest-yârî-i lutf u inâyetleriyle bâzû-yı iktidârıma takviyyet-bahş-ı mu'âzadet buyurulmak bâbında emr ü fermân ve lutf u ihsân devletlü inâyetlü mürüvvetlü atûfetlü merhametlü veliyyü'n-ni'am kesîrü'l-kerem efendim sultânım hazretlerinindir

Fî 5 S. sene [1]198 Mühür

Süleyman

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 1251-F

26

RUSLARLA İŞBİRLİĞİ YAPAN TİFLİS HANI İRAKLİ HAN'A KARŞI BÖLGE HANLIKLARIYLA İTTİFAK YAPILMASI HUSÛSUNDA ŞİRVAN HANINA GÖNDERİLEN NÂME-İ HÜMÂYÛN

[Tiflis Hanı İrakli Han'ın Ruslar'la işbirliğine girerek Osmanlı ülkesi ile Azerbaycan, Dağistan, Revân ve İran taraflarına tecâvüz emelinde olduğu; buna karşı Çıldır Vâlisi Vezir Süleyman Paşa ve Bayezid Mutasarrıfı İshak Paşa ile haberleşerek İran, Dağistan, Azerbaycan hanları, Hoy Hanı Ahmed Han ve Şamahı hanı ile ittifak ve ittihad içinde hareket etmesi husûsunda Şirvan hanı'na gönderilen ***nâme-i hümâyun.]***

Evâhir-i C. 1198 (22 Nisan 1784)

Taraf-ı Hümâyûn-ı Hazret-i Cihan-dârîden Şirvan Hanı [....] Han *dâmet me'âlîhi*ye Yazılacak Nâme-i Hümayûnun Müsveddesidir.

Cenâb-ı emâret-me'âb hükûmet-nisâb devlet-intisâb sa'âdet-iktisâb zü'l-kadri'l-etemm ve'l-fahri'l-eşemm alem-efrâz-ı hıtta-ı şehâmet yeke-tâz-ı arsa-i celâdet mesned-ârâ-yı fermân-rânî bi'l-fi'l Şirvan hanı olan [.....] han *dâmet me'âlîhi* tahiyyât-ı zâkiyyât-ı şâhâne ve teslîmât-ı vâfiyyât-ı pâdişâhâne ki hüsn-i teveccühât-ı bî-kerâne-i hidîvâneden fâyıh olur, mütâla'a kılındıkdan sonra ma'lûmunuz ola ki, kâffe-i sekene-i İran ve umûmen kuttân-ı memâlik-i Azerbaycan ittihâd-ı diyânet-i İslâmiyye cihetiyle öteden berü hânedân-ı muhalledü'l-erkân-ı saltanat-ı seniyyemizin hem-millet ve hem-civârı olup zamân-ı adâlet-iktirân-ı şehriyârânemizde ahâlî-yi mezkûre haklarında teveccühât-ı mekârim-gâyât-ı dâverânemiz ecdâd-ı izâmımız *enârallâhü te'âlâ berâhînehüm* zamânlarından efzûn olduğu nümâyân ve gayret-i dîniyye ve hamiyyet-i milliyye hasebiyle ol aktârın mekâyid-i a'dâ-yı desâyis-nişândan sıyânet ü hırâseti zimmet-i himmet-i husrevânemize lâbüdd idüği zâhir ü ayândır. Tiflis Hanı İrakli Han Rusyalu ile şerâ'it-i ma'lûme üzerine akd-i mu'âhede ve peymân eylediği ve merâmı Azerbaycan hanlarını temhîd-i mukaddemât-ı muhayyilâne ile birer takrîb vifâk-ı devlet-i İslamiyye'den tahvîl birle ma'âzallâhi te'âlâ dünya ve âhiretlerini harâb edecek Rusya Devleti mütâba'atına icbâr etmek fikri idüği bundan akdem lede'l-istihbâr mücerred havânîn-i Azerbaycan'ı îkâz zımnında bi'l-fi'l sadr-ı a'zamımız tarafından hâlâ Çıldır Vâlisi vezîrim Süleyman Paşa i*clâlehû* ve Bâyezid Mutasarrıfı İshak Paşa *dâmet me'âlîhi*ye tah[rî]rât-ı mahsûsa tastîr ve mecmû'-ı hânân-ı Azerbaycan'a keyfiyyeti iktizâsına göre bi'l-muhâbere ifâde ve kendülere olan tahrîrâtı irsâl eylemesi derci ve İrakli Hân-ı mesfûrun Rusyalu ile akd eylediği şerâ'it-i mu'âhedesinin sûreti tayy ile tesyîr olunmuş idi. El-hâletü hâzihî

vezîr-i müşârün-ileyhin hânân-ı mûmâ-ileyhime gönderdiği Süleyman nâm âdemi vesâtatiyle cânib-i müşârün-ileyhe gönderdikleri tahrîrât taraf-ı müşârün-ileyhden Der'aliyye'me tesyîr olunmağla cümlesinin mefhûmları ve mevsûl-i tahrîrât olan merkûm Süleyman'a olan vesâyâları muktezâsı üzre devlet-i seniyyemiz ittihâdında sebât ü metânetleri derkâr ve salâbet-i dîniyyelerini îmâ ve iş'âr etmeleriyle bâ'is-i inbisât-ı dâverânemiz olup ve hâlen Hoy Hanı Ahmed Han *dâmet me'âlîhi* hânân-ı Azerbaycan'ın esenn ü akdemi ve öteden berü kemâl-i diyânet ü sadâkat ile şöhret-şi'âr olması mülâbesesiyle devlet-i seniyyemizin manzûr ve mültezimi ve uğur-ı dîn-i mübîn ü devlet-i ebed-rehînimizde ez-cân ü dil sarf-ı tâb ü tâkat edeceği meczûm ve hânân-ı mûmâ-ileyhin tarafına olan râbıta-i derûn ve mütâba'atları ma'lûm olduğundan beynlerinde serkerde ve sipeh-sâlâr mesâbesinde olmak hasebiyle dîn-i mübîn gayretini iltizâm ve dâimâ Çıldır vâlisi müşârün-ileyh ve Bâyezid Mutasarrıfı İshak Paşa *dâmet me'âlîhi* ile muhâbere merâsimine ri'âyet ve her cânibe nezâret ederek ve bir an gâfil olmayarak müteyakkızâne harekete ikdâm ve İrakli Han tarafından hudûd-ı memâlik-i İran'a ve be-tahsîs istimâ' olunduğuna göre Revân taraflarına veyâhud memâlik-i mahrûsemize bir gûne sû'-i kasd alâ'imi rû-nümûn olur ise ol havâlîlere karîb olan serhaddât-ı mansûremiz ve cevâniblerinde bulunan vüzerâ-yı izâm ve ümerâ ve hükkâm vesâir hademe-i saltanat-ı seniyyemiz ve tavâ'if-i askeriyye zâbitânı taraflarından kendülere min-külli'l-vücûh mu'âvenet ve takviye-i bâzû-yı salâbet ü iktidârlarına ikdâm ü dikkat eylemeğe taraf-ı saltanat-ı seniyyemizden me'mûr olmalariyle hân-ı mesfûr ve ağavâtı taraflarından Devlet-i Aliyye'miz arâzîsi hudûdlarına ta'arruz misillü hâlet sünûh eder ise anlar dahi zâhiren ve bâtınen ittifâk u ittihâd birle dîn gayretini ele alıp a'dânın dilîrânın bi'l-mukâbele müdâfa'alarına ve gerek memâlik-i Azerbaycan ve gerek hudûd-ı arâzî-i saltanat-ı seniyyemize pâ-nihâde-i nühûset olamamaları esbâbının istihsâline sarf-ı tâb ü tüvân eylemeleri merâm-ı isâbet-encâm-ı hümâyûnumuz olduğunu ifhâm siyâkında bi'l-cümle hânân-ı Azerbaycan-ı mûmâ-ileyhime emsile-i husrevânemiz ısdâr olunup ve siz ki hân-ı diyânet-nişân-ı muğrâ-ileyhsiz fıtrat-ı pâkîze-tıynetinizde muhammer olan mâye-i diyânet ü sadâkat-i mâderzâd ve zamîr-i safvet-semîrinizde muzmer olan hulûs u istikâmet-i Hudâ-dâd muktezâsınca a'zam ü ecell-i düvel ve merci' ve melâz-ı âmme-i milel ü nihal olan Devlet-i Aliyye'mize cümleden ziyâde meyl ü muhabbet-i tabî'î ve sıdk u samîminiz ve ittihâd-ı dîniyye ve yek-cihetî-i İslâmiyye hasebiyle hânedân-ı kaviyyü'l-erkânımıza bu âna dek kesb-i intimâ ile kesr-i unûf-ı müşrikîn ve nusret ü takviyyet-i dîn ü devletimiz husûsunda hulûs-ı taviyyetiniz dâimâ rûh-nümâ olduğu vâreste-i kayd-ı işkâl olduğuna binâ'en bu husûsda sizden muktezâ-yı asâlet ü

diyânet ve münbeğâ-yı hamiyyet ü besâletiniz üzre himâyet-i beyzâ-yı İslâmiyyeye himmet sünûhu me’mûl ve muntazar olup bu bâbda taraf-ı şâhânemizden bir husûsda kat‘â tecvîz-i kusûr olunmayacağı ve bir vakitde a‘dâ-yı dîn ü millet olan küffâr-ı hâksârdan emniyyet ve dürüstlük me’mûl olmayup her ne tarîkla izhâr-ı mülâyemet ü dostî ederler ise dahi ma‘âzallâhi te‘âlâ zu‘mlarınca bünyân-ı düvel-i İslâmiyyenin karîn-i indirâs olması maslahâtı içün olduğu ve bu sûretde serî‘ü'z-zevâl olan dünyâ-yı fânîye firîfte olunmayup rûz-ı cezâda sâhib-i şefâ‘at *aleyhi ve alâ-âlihî ve ashâbihî ezka't-tahiyye* hazretleri hacil ü şerm-sâr olunmayacak vechile i‘lâ-yı kelimetullâha dikkat kâffe-i mü’minîn ve muvahhidîne vâcib ü mütehattim olduğu ve bu emr-i dînîde kendüden gayret-i dîniyyeye muvâfık ve hamiyyet-i İslâmiyyeye lâyık mesâ‘î-i mebrûze-bürûzu me’mûl-i zamîr-i ilhâm-semîr-i şehriyârânemiz idüği beyânıyla hâlen Şamahı hanı cenâblarına dahi mahsûs nâme-i hümâyûn-ı mülâtafet-makrûnumuz tesyîriyle ifâde olunduğu ma‘lûm-ı diyânet-melzûmunuz oldukda zât-ı diyânet-âyâtınızda olan mezîd-i reşâd ü reviyyet ve kemâl-i şehâmet ü salâbet muktezâsınca gerek Şamahı hanı müşâr ve gerek sâir hânân-ı Azerbaycan-ı mûmâ-ileyhim ile ittihâd ü ittifâk ve bâ-husûs Çıldır vâlisi ve Bâyezid mutasarrıfı ile muhâbereye himmet birle havene-i dîn-i mübîn-i hadî‘at-karîn taraflarından hudûd-ı İran ve Memâlik-i Azerbaycan ve be-tahsîs Dağistan ve Eyâlet-i Şirvan taraflarına veyâhud Devlet-i Aliyye'miz hudûdlarına o makûle bir sû’-i kasd alâyimi ihsâs olunduğu hâlde müdâfa‘a-i a‘dâ-yı dîne muktezâ-yı sadakât ü diyânetiniz ve sizden melhûz-ı hümâyûnumuz olduğu üzre bezl-i kudret ve herhâlde mu‘âvenet ü müzâheret birle ref‘-i sâyil-i hasma mübâderet ve birbiriniz ile ittifâk u ittihâd ve yek-cihetî-i İslâmiyye'ye ri‘âyet ederek gerek hudûd-ı Azerbaycan'a ve gerek arâzî-i Devlet-i Aliyye'mize bir vechile pâ-nihâde-i nühûset olamamaları esbâbının istihsâline ve her vechile takviyet-i dîn-i mübîne ihtimâm ile zîver-i sahâ’if-i vekâyi‘-i eyyâm ve ilâ-yevmi'l-kıyâm zikr-i bi'l-hayrınız ile nâmınız mezkûr-ı elsine-i enâm olacak âsâr-ı hamîde ve hidemât-ı sa‘îde izhârına bezl-i cell-i ihtimâm ve herhâlde tahsîl-i rızâ-yı mülûkânemiz ile hakkınızda du‘â-yı hayr-ı serî‘ü't-te’sîr-i husrevânemizi celb ü cezbe sa‘y-i mâ-lâ-kelâm eyleyesiz.

Fî Evâhir-i C. sene [11]98

BOA. ***Nâme-i Hümâyûn Defteri,*** **nr.9, s. 148**

27

TİFLİS HANI İRAKLİ HAN'IN TECÂVÜZ VE HÎLELERİNE KARŞI REVAN VE HAVÂLİSİNİN İSTİHKÂMINA DÂİR HATT-I HÜMÂYUN

[*Revan Hanı Gulam Ali Han'ın katli olayında Tiflis Hanı İrakli Han'ın dahli bulunmadığı, Revan ahâlisi arasında çıkan anlaşmazlığın sona erdiği ve Revan'ın şimdilik emniyette olduğu, İrakli Han'ın Revan Kalesi'ne yapması muhtemel tecavüzlere karşı Çıldır vâlisi, Kars muhâfızı ve Bayezid mutasarrıfının Hoy Hanı Ahmed Han ile haberleşerek birlikte hareket edecekleri. İrakli Han'ın Revan ahâlisini kendine tâbî kılma teşebbüsünün sonuçsuz kaldığı, Revan ve Tiflis hanlıkları arasında daha önce yapılmış olan muahedenin ihlâl edilmeden sürdüğü vesâir teferruâta dâir Çıldır vâlisi, Bayezid mutasarrıfı, Kars muhâfızı ve Revan hanından gelen tahrîrât ve arîzalar üzerine Revan ve havâlisinin istihkâmı ve İrakli Han'ın hilelerine karşı uyanık bulunulması husûsunda sâdır olan* ***hatt-ı hümâyûn.]***

13 Za.1198 (28 Eylül 1784)

Hâlâ Çıldır Vâlisi Vezîr-i Mükerrem İzzetlü Süleyman Paşa Hazretleri Tarafından Vârid Olan Tahrîrâtın Hulâsasıdır

Fî 13 Za. [1]198

Bu def'a tatar yediyle müşârün-ileyhe ib'âs buyurulan kâ'ime-i sâmiyede Revan husûsu Kars ve Bâyezid mutasarrıfları ve sipeh-sâlâr-ı Azerbaycan, Hoy Hanı Ahmed Han ile peyderpey muhâbere olunarak İrakli Han tarafından Revan Kal'ası'na sû'-i kasd müşâhede olunur ise cümle ittifâkıyla irâ'et-i sevâd-ı asker ve tehyi'e-i esbâb-ı kâr-zâr ile müdâfa'asına ihtimâm olunması fermân buyurulmuş olduğu beyânıyla husûs-ı mezbûr içün mukaddemâ vârid olan emr ü tenbîh-i âlîye binâ'en Revan Kal'ası'na i'ânet ve takviyyet zımmında eyâleti ve kapusu halkıyla ser-hudûd olan Ahılkelek'e varılup der-akab tenbîhât-ı aliyye üzre Bâyezid mutasarrıfı ve Kars muhâfızına başka başka mektûblar tahrîr ve irsâl olunduğun.

Revan Kal'ası ahâlîsi beyninde şikâk u ihtilâf olmak hasebiyle hânân-ı Azerbaycan ile ma'an Revan hanına olan fermân-ı âlîşân ve emir-nâme-i sâmî Bâyezid'de tevkîf olunup ahâlî-i kal'a beynlerinde zuhûr eden nâ'ire-i fitne ve şikâk

bir mikdâr sükûn bulduğunu ihsâs ve teyakkun eylediklerinde emr-i âlî-i mezkûr sipeh-sâlâr-ı mûma ileyh tarafından i'timâd-gerdesi Mirzâ Ebu'l-Hasan nâm âdemîsi ve İshak Paşa tarafından dahi Rıdvan nâm bîr mu'temed âdemîsiyle han-ı mûmâ-ileyhe gönderilmekle iki kıt'a Dersa'âdet'e ve bir kıt'a müşârün-ileyhe cevâb olarak hân-ı mûma ileyhin vârid olan üç kıt'a arîzası ve mûmâ-ileyh İshak Paşa'nın kâ'ime ve şukkası arz u takdîm olunduğun.

Her keyfiyyet bundan akdemce sipeh-sâlâr-ı mûma ileyh Ahmed Han'ın Dersa'âdet'e meb'ûs âdemîsi Hüseyin Ali Bey ve müşârün-ileyhin kapucılar kethudâsıyla arz olunmuş olduğun.

Mukaddemâ Dağistan'dan celb olunması emr ü fermân buyurulan Lezgi tâ'ifesinden yevmen-fe-yevmen ellişer ve altmışar nefer piyâde ve süvârî Lezgi vürûd ederek el-hâletü hâzihî Çıldır vâlisi müşârün-ileyhin yanında iki binden mütecâviz Lezgi askeri müctemi' ve mevcûd olduklarından mâ'adâ beş on güne dek Dağistan'dan külliyetlü asâkir vürûd edecekleri dahi meczûm ve muhakkak olup lâkin nefs-i Tiflis Eyâleti tâ'ife-i merkûmenin memerr ü ma'berleri olduğundan nâşî mürûrlarında ez-kadîm me'lûf ve mu'tâd oldukları vechile nehb ü gâret ve îsâl-i hasâretden hâlî olmayup ve men' olunmaları dahi kâbil olmadığın Çıldır vâlisi müşârün-ileyh iki kıt'a kâ'imesinde tahrîr eder.

Bundan akdem Revan Hanı Hüseyin Ali Han fevt oldukda yerine hân olan oğlu Gulam Ali Han ile karındaşının ba'dehû ahâlî-i Revan beyninde şikâk tekevvünüyle katl u i'dâm olundukları ve bu keyfiyyet Tiflis hanının tahrîkine mebnî olduğu Kars muhâfızı tarafından Dersa'âdet'e iş'âr olundukda Tiflis hanının Revan Kal'ası'na sû'-i kasdı fi'l-asl meczûm olmak hasebiyle hân-ı mesfûrun tasallut ve tecâvüzünden Revan Kal'ası'nı muhâfaza içün taraf-ı çâkerîden Çıldır vâlisine ve Bâyezid mutasarrıfına ve Kars muhâfızına kâğıdlar tahrîriyle Revan tarafına her bâr medd-i nigâh-ı basîret edüp Tiflis hanı tarafından kal'a-ı merkûmeye bir gûne tasallut vukû' bulur ise Hoy hanı ile ittifâk ve birbirleriyle muhâbere ederek Revan Kal'ası'nın muhâfazası vesâ'ilini istihsâle dikkat eylemeleri tenbîh olunmuşidi. İşbu tahrîrât anlara cevâb ve Kars muhâfızı ve Çıldır vâlisi yerlerinden hareket ile iktizâ eder ise Revan'ın imdâdına gitmek üzre hâzır u müheyyâ olup Bâyezid Mutasarrıfı İshak Paşa kulları el-hâletü hâzihî Revan tarafında bir gâ'ile olmadığını tahkîk ile henüz hareket etmeyüp merâsim-i teyakkuza ri'âyet üzre olduğunu iş'âr ve bundan akdem Azerbaycan hanlarına gönderilen evâmir-i aliyyeden Revan hanına olan fermân-ı âlîşân ile mektûb-ı çâkerî dahi Hoy hanı vesâtatıyle Revan hanına gönderilüp ahâlî-i

Revan beyninde olan münâkaşa ve ihtilâf karîn-i indifâ‘ olduğunu ifhâmdır. Bu husûslar Çıldır vâlisinin diğer vârid olan tahrîrâtı hulâsasında münderic olup iktizâsı anın üzerine sürh ile tafsîlen iş‘âr olunmuş olmağla işbu tahrîrât dahi manzûr-ı hümâyûnları buyurulmak içün diğer tahrîrât-ı mezkûre ile ma‘an ma‘rûz-ı atebe-i ulyâ-yı şâhâneleri kılınmış olduğu ma‘lûm-ı tâc-dârîleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Bâyezıd Mutasarrıfı İshak Paşa'nın tahrîrâtı hulâsasıdır.

Kars Muhâfızı Mustafa Paşa ve kethudâ-yı sâbık el-Hâc Mustafa Efendi'den gelen kâ’imelerde ve tatarın takrîrinde İrakli Han'ın tahrîk ve ifsâdıyla Revan Hanı Gulâm Ali Han ve karındaşı katl olunduğu ve Revan ahâlîsi iki fırka oldukları ve alâ-rivâyetin İrakli'nin bir mikdâr askeri dahi Revan'a varmış oldukları iş‘âr olunmuşdur deyü işâret ve Revan'ın istihkâmı ve ihtilâf [ü] şikâkın def‘i esbâbının istihsâli emr ü fermân buyurulmuş, hân-ı maktûlün mâdde-i katlinden İrakli Han'ın haberi olmadığı tahkîk olunup hân-ı maktûl dîvâne-meşreb ve ahâlî-i Revan ile hüsn-i mu‘âşereti olmadığından bir takrîb kendini ve karındaşını katl ve diğer vâlidesinden karındaşı Muhammed Han'ı yerine han nasb birle miyânelerinde bürûdet ve münâza‘a vâkı‘ olduğu paşa-yı mûmâ-ileyhin mesmû‘ı oldukda derhâl Hoy hanı ile muhâbere ve Hoy hanı tarafından Mirzâ Ebu'l-Hasan ile paşa-yı mûmâ-ileyhin hazînedârı Rıdvan Ağa Revan hanına olan emr-i âlî ve mektûb-ı sâmî ile Revan'a irsâl ve ahâlî beyninde vâkı‘ olan bürûdet def‘ olunup birbirleriyle ittifâk u ittihâd üzre oldukların.

İrakli Han tarafından Mirzâ Görgin yetmiş seksen süvâri ile ba‘zı matlûbât zımnında eğerçi Revan'a gelüp lâkin hazînedâr-ı merkûmun Revan'a duhûlünde hân-ı mersûmun âdemleri gerü Tiflis'e avdet edüp yalnız Mirzâ Görgin birkaç nefer âdemleriyle kalup, ol dahi şimdiye kadar varmak gerek idüğin.

Revan hanına sâdır olan emr-i âlî ve mektûb-ı sâmîye cevâb olarak hân-ı mûmâ-ileyhin tahrîrâtı Çıldır vâlisi müşârün-ileyh tarafından Dersa‘âdet'e arz u takdîm olunmuş idüğin.

Şimdilik Revan Kal‘ası'na dâir mülâhaza edecek hâlet olmayup Revan ahâlîsi emniyet üzre oldukların ve ba‘de'l-yevm bir hâdise zuhûr eder ise Çıldır vâlisi ve Kars muhâfızı ve Hoy hanı ile bi'l-ittifâk paşa-yı mûmâ-ileyhin zîr-i hükûmetinde mevcûd ve hâzır u âmâde olan asâkir ile Revan'ın hıfz u hırâseti ve def‘-i a‘dâ husûsuna

ihtimâm olunacağın Bâyezid mutasarrıfı mûmâ-ileyh İshak Paşa bir kıt‘a kâ’ime ve bir kıt‘a mektûbunda tahrîr eder.

Kars Muhâfızı Mustafa Paşa'nın tahrîrâtı hulâsasıdır.

Revan Hanı ve karındaşının katlinden sonra ahâlî beyninde tekevvün eden şikâk u ihtilâlin def‘i ve İrakli Han'ın Revan Kal‘ası'na veyâhud serhaddât-ı hâniyeye sû’-i kasdı zuhûr eder ise Erzurum ve Çıldır vâlileri ve Bâyezid mutasarrıfı ve Hoy hanı ile bi'l-muhâbere Revan'ın metâneti ve ahâlîsinin emniyeti husûslarına ibtidâr olunmak emr ü fermân buyurulduğuna binâ’en, derhâl Bâyezid ve Hoy câniblerine ve Revan Hanı Muhammed Han'a âdemler irsâl ve Çıldır vâlisi ve Bâyezid mutasarrıfı ile bi'l-muhâbere Diyarbekir Eyâleti halkı ve Kars'ın sünûf-ı askeriyyesi ve kapusu halkıyla paşa-yı mûmâ-ileyh hâric-i kal‘aya çıkup nasb-ı hıyâm eylediğin**.**

Revan hanı mûmâ-ileyhe hanlık hil‘atı ve Revan vekâleti içün İrakli Han tarafından Mirzâ Görgin vâfir süvârî ile Revan'a gelüp bir eyyâm ribatda ikâmet edüp hîle ile ahâlî-i Revan'ın Tiflis hanına mütâba‘atlarına çâre edemeyüp Revan'dan kalkup Tiflis'e avdet eylediğin.

İrakli Han'ın iğvâsı ve Revan'ın ihtilâli ile bir müddet âmed-şüd-i kârbân münkatı‘ olup, lâkin muhâfız-ı mûmâ-ileyh icrâ-yı tedâbîr ile kârbân-ı Revan'ı celb ve terğîb etmekle kemâ-fi'l-evvel âmed-şüd üzre oldukların.

İrakli Han'ın şimdilik Revan'a tasallutu olmayup ancak muhayyel olduğundan emniyet câiz olmamağla muhâfız-ı mûmâ-ileyh ve Çıldır vâlisi ve Bâyezid mutasarrıfı hâzır u amâde olmalarıyla tasallutu iktizâ eder ise emir-nâme-i sâmî mûcebince def‘-i keyd-i a‘dâya bezl-i makdûr olunacağın Kars muhâfızı mûmâ-ileyh bir kıt‘a mektûb ve bir kıt‘a şukkada tahrîr eder.

Muhâfız-ı mûmâ-ileyhin bundan akdem Çıldır Valisi tarafından
avdet eden Hüseyin Ali Bey ile Hoy
Hanı Ahmed Han'a irsâl eylediği mektûbunun
vusûlü beyânıyle bu def‘a mîr-i mûmâ-ileyh
yine irsâl olunduğunu müş‘ir istifsâr-ı
hâtır siyâkında Hoy hanı mûmâ
ileyhin Kars muhâfızı mûmâ
ileyhe gönderdiği mektubu
Kıt‘a 1

Ahısha ve tevâbi‘i olan kılâ‘-ı sâirenin ta‘mîrâtına dâir husûsât bundan akdem müşârün-ileyhin kapucılar kethudâsıyla tafsîlen tahrîr olunmuş olup, kılâ‘-ı mezbûre ser-i hudûdda ve mevrid-i a‘dâda vâkı‘ ta‘mîrleri lâzime-i vakt ü hâlden olduğundan cümlesinin ta‘mîrine birden mübâşeret olunmak hasebiyle her bir kal‘ada külliyetlü üstâd ve amele i‘mâl olunup, ücretleri mebâliğ-i vâfireye resîde ve mukaddemâ havâle buyurulan akçenin tahsîli adîmü'l-imkân olmağla lutf u inâyet buyurulup bu günlerde inâyet ve imdâd buyurulmasın Çıldır vâlisi müşârün-ileyh diğer bir kıt‘a şukkasında tahrîr eder.

Bâyezid Mutasarrıfı İshak Paşa'nın Erzurum Vâlisi Sâbık Müteveffâ Süleyman Paşa'ya olan kâ’imesi hulâsasıdır.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyhin mektûbu ve buyuruldusu ve Hoy hanına olan tahrîrâtı silâhdârı Emin Ağa ile vâsıl ve muktezâ-yı tahrîri üzre Hoy hanına olan tahrîrâtı mahfîce mütâla‘a ve kırâ’at olunduğu beyâniyle hân-ı mûmâ-ileyhe Devlet-i Aliyye'den i‘tâ buyurulan hil‘atı îsâle me’mûr Çıldır vâlisinin kapucılar kethudâsına tesâdüf etmekle Bâyezid mutasarrıfı tarafından hazînedârı terfîk ve irsâl olunmağla mûmâ-ileyhim avdet ve ağa-yı merkûm taraf-ı müşârün-ileyhe tesyîr olunmağla Tiflis ve İran'a dâir keyfiyyât takrîrinden ma‘lûm olacağın ve sancak beylerine olan dört kıt‘a buyuruldu dahi vârid olup cümlesi hâzır u âmâde oldukların paşa-yı mûmâ-ileyh tahrîr eder.

Bâyezid mutasarrıfı paşa-yı mûmâ-ileyhin Çıldır vâlisine olan tahrîrâtı hulâsasıdır.

İrakli Han tarafından Revan'a külliyetlü asker gönderildiği şüyû‘una binâ’en gerek Kars muhâfızı ve gerek paşa-yı mûmâ-ileyh ne mahalle gelürler ise müşârün-ileyhe ihbâr eylemelerini nâtık müşârün-ileyhin kâ’imesi vürûdu beyâniyle ve bâlâda Dersa‘âdet'e olan kâ’imesinde tahrîr eylediği üzre Revan'da vâkı‘ olan ihtilâl mündefi‘ olup şimdilik Revan tarafına dâir bir mülâhaza edecek hâlât olmadığını ber-vech-i meşrûh i‘lân ederek paşa-yı mümâ ileyhin hazînedârı Rıdvan Ağa'ya ve Hoy hanının âdemi Mirzâ Ebu'l-Hasan'a ahâlî-i Revan'ın mahfîce olan cevâbları zîrde beyân olunduğun.

Şimdiki hâlde İrakli Han bizlere gâlib olduğu ma'lûm ve birdenbire mesfûra cevâb versek asâkir-i vâfire ile üzerimize gelür ve Devlet-i Aliyye'nin şâyed bu esnâda Tiflis tarafına sefere rızâsı olmayup bizden dolayı devlet tasdî' olunmanın lüzûmu olmayup ve tasdî' eylemek haddimiz dahi değildir ancak fi'l-vâkı' Devlet-i Aliyye'nin hân-ı mesfûr üzerine sefer eylemeğe emr-i şerîfleri olur ise bir vezîr ser'asker nasb edüp asâkir-i kesîre ile gelüp Benpek nâm mahalden Tiflis üzerine sevk-i asker edüp vardıklarında bizler dahi bu tarafdan ne mikdâr askerimiz var ise cem' edüp varup mülâkî oluruz ve bi'l-ittifâk küffâr ile muhârebe ve uğur-ı dîn ü devletde baş ve cân fedâ ederiz. Ve illâ Devlet-i Aliyye'nin bu sene sefer eylemeğe murâdı yok ise yine hayâtda oldukça Kal'a-ı Revan'ı sırren ve alenen hân-ı mesfûra vermek emr-i muhâldir. Zîrâ hân-ı mesfûrun her bir hîle ve hud'asına vâkıf olmuşuzdur deyü ahâlî-i Revan cevâb eylediklerin.

Fî-nefsi'l-emr Revan Kal'ası ziyâdesiyle metîn olup ve Mirzâ Görgin'i kal'aya koymayup taşrada Tepebaşı nâm mahalde ikâmet edüp şimdiye dek Tiflis'e avdeti dahi melhûz idüğin ve İrakli Han Revan ahâlîsiyle sülûk eder ise anlar dahi sülûk ve müdârâ edüp eğer cüz'î tecâvüz hareketi olur ise kendüsine kat'î cevâb verüp, der-akab Çıldır ve Bâyezid'e haber gönderecekleri muhakkak idüğin Bâyezid mutasarrıfı paşa-yı mûmâ-ileyh bir kıt'a kâ'ime ve bir kıt'a şukkada tahrîr eder.

Hoy Hanı Ahmed Han vardığı mahalden henüz
avdet etmeyüp avdetinde keyfiyyet neye
müncer olur ise iş'âr olunacağın
paşa-yı mûmâ-ileyh kâ'imesi
zeylinde tahrîr eder.

Revan Hanı Muhammed Han'dan rikâb-ı hümâyûn'a ve cânib-i hazret-i sadâret-penâhîye vârid olan iki kıt'a Fârisî arîzasının hulâsa-ı me'âlidir,

Han-ı mûmâ-ileyhe hitâben ısdâr ve irsâl olunan emr-i âlî ve mektûb-ı sâmînin vusûlünden ve teşekküründen bahs ü beyân ile Çıldır vâlisi müşârün-ileyh vesâtatiyle İrakli Han ile Revan hanı mûmâ-ileyhin müteveffâ babası beyninde akd olan ahd ü peymân üzre İrakli Han tarafından nakz-ı müsâleme ve mîsâk olunmayup ve Rusya memleketinden dahi hiç ferd Revan tarafına hareket ve azîmet etmiş olmayup ve Revan tarafından dahi nakz-ı ahd ü musâlaha irtikâb olunmayup ancak Çıldır ve Bâyezid mutasarrıfı her bâr Revan tarafından haberdâr olup anların mu'âvenet ve imdâdını mûcib bir emir zuhûr eder ise ber-mûceb-i emr-i âlî temşiyet-i umûr ve i'ânetlerine ibtidâr eylemeleri müceddeden evâmir-i şerîfe ile Çıldır vâlisi müşâr ve

Bâyezid mutasarrıfı mûmâ-ileyhimâya tenbîh buyurulmasın Revan hanı mûma ileyh tahrîr eder.

Revan hanı mûmâ-ileyhden Çıldır vâlisi müşârün-ileyhe gelen Fârisî kâğıdın hulâsa-i me'âlidir,

İrakli Han tarafından hilâf-ı ahd ü peymân hareket zuhûr etmeye, Revan hanı mûmâ-ileyh dahi nakz-ı ahdi irtikâb etmeyüp ve eğer İrakli Han ahd ü peymândan nükûl eder ise Revan tarafının dahi tahmîl-i mâ-lâ-yutâka tâb ü tahammülleri olmamağla derhâl keyfiyyet Çıldır vâlisi müşârün-ileyhe ve sâir serhaddârân-ı şâhâneye iş'âr olunacağın bir mahalle ki ikbâl-i bî-zevâl-i zıllullâhî bâd ve serhaddârân-ı memâlik-i hâkânîye gam-kisâr ola inşâ'allâhü te'âlâ taraf-ı diğerândan fikr ü endîşe olunmayacağın Revan hanı mûmâ-ileyh tahrîr eder.

Hoy Hanı Ahmed Han'dan Müteveffâ Süleyman Paşa'ya gelen Fârisî mektûbun hulâsa-i me'âlidir.

Müteveffâ-yı müşârün-ileyhin silâhdârıyla gönderdiği mektûbunun vusûlü beyânıyla müteveffâ-yı müşârün-ileyhin tahrîri üzre Bâyezid mutasarrıfı ile bi'l-ittifâk Revan'ın keyd-i a'dâdan muhâfazası husûsuna ihtimâm üzre olduğun hân-ı mûmâ-ileyh tahrîr eder.

Her ne kadar Revan tarafına bir sû'-i kasdı dahi yok ise yine ol tarafın istihkâmına ve mesfûrun keyd [ü] hîlesine kemâl mertebe ihtimâm eylemeleriyçün gâfil bulunmamaları bâbında cidd [ü] sa'ye tenbîh, evâmir-i aliyye ve mektûb iş[']ârınız ısdârı gerekdir.

13 Za. [1]198

BOA. ***Hatt-ı Hümâyûn,*** **nr. 860**

28

HOY HANININ ELÇİSİ HÜSEYİN ALİ BEY VE MAİYYETİNDEKİLERE HARCIRÂH ÎTÂSI

[Hoy hanı tarafından Deraliyye'ye gelen elçi Hüseyin Ali Bey ve maiyyetindekiler ile Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın kapıcılar kethüdasına harcırâh verilmesine dâir ***buyuruldu****.]*

21 Z. 1198 (5 Kasım 1784)

Bu def'a Hoy hanı tarafından Der'aliyye'ye vürûd eden mu'teber beyzâdelerinden Hüseyin Ali Bey han-ı müşârün-ileyh tarafına avdet ve azîmet üzre olmağla mîr-i mûmâ-ileyhe ve ma'iyyetinde olan altı nefer âdemlerine ve Çıldır vâlisi vezîr-i mükerrem sa'âdetlü Süleyman Paşa hazretlerinin kapucılar kethudâsı ağaya zîrde mastûr olduğu vech üzre cânib-i mîrîden harcırâh i'tâsına irâde-i aliyyeleri ta'alluk eder ise tertîb olunan defterdir.

Mûmâ-ileyh Hüseyin Ali Bey'e harcırâh olmak üzre	Mûmâ-ileyhin altı nefer âdemlerine	Vezîr-i müşârün-ileyhin kapucılar kethudâsı ağaya
2.500 guruş	600 guruş	750 guruş

Yekûn 3.850 guruş

İzzetlü Defterdâr Efendi,
İşbu defter mûcebince tanzîm eyleyesin deyü buyuruldu.
Yalnız üç bin sekiz yüz elli guruş verile.
Fî 19 Z. sene [11]98

Arz-ı Bendeleridir ki,

Bundan akdemce Hoy hanı tarafından li-ecli'l-maslaha Der'aliyye'ye vârid ve bu def'a avdet üzre olan Hüseyin Ali Bey'e işbu varaka bâlâsına sâdır olan fermân-ı âlîleri mûcebince iki bin beş yüz guruş ve ma'iyyetinde olan altı nefer âdemlerine yüzer guruşdan altı yüz guruş ve merkûmlar ile ma'an gelen hâlâ Çıldır vâlisi vezîr-i mükerrem sa'âdetlü Süleyman Paşa hazretlerinin kapucılar kethudâsına dahi yedi yüz

elli guruş ki cem'an üç bin sekiz yüz elli guruş harcırâhları verilmek üzre Başmuhâsebe'ye kayd ve tezkiresi i'tâ olunmak bâbında fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerinindir.

Telhîsi mûcebince Başmuhâsebe'ye kayd ve tezkiresi i'tâ olunmak buyuruldu.

Fî 19 Z. sene [11]98

BOA. ***Cevdet Hâriciye,*** **nr. 9166**

29

REVAN'A TECAVÜZ EMELİNDE OLAN TİFLİS HANI İRAKLİ HAN'A KARŞI AZERBAYCAN HANLARI ERZURUM VÂLİSİ VE BAYEZİD MUTASARRIFI İLE KÜRT EMÎRLERİNİN HAZIR OLMALARININ İSTENMESİ

[*Revân Hanı Gulâm Ahmed Han ve kardeşinin katlinin Revan ahâlîsince gerçekleştirildiği, Azerbaycan hanları ile Erzurum vâlisi, Bayezid mutasarrıfı ve Kürt beylerinin düşman saldırısına karşı hazır olduklarına dâir* ***takrîr*** *üzerine gerekli tedbirlerin alınması ve emirlerin yazılmasını âmir* ***hatt-ı hümâyûn****.***]**

(1198) (1784)

Şevketlü Kudretlü Kerâmetlü Adâletlü Veliyy-i Ni'metim Efendim Pâdişâhım,

Revan Hanı Gulâm Ali Han gûyâ Tiflis hanının desîsesiyle i'dâm olunduğu haberi bundan akdem Kars muhâfızı tarafından inhâ olunmakdan nâşî hân-ı mesfûr Revan'a itâle-i dest-i tecâvüz dâ'iyesinde olur ise Hoy hanı vesâir hânân-ı Azerbaycan ile bi'l-muhâbere mukaddem me'mûr oldukları vechile müdâfa'a ve Revan'a küffârı bakdırmamağa ikdâm eylemeleri Erzurum ve Çıldır vâlileri ve Kars muhâfızı ve Bâyezid mutasarrıfına evâmir ve kavâ'im-i ekîde ile tenbîh olunduğu muhât-ı ilm-i

âlîleridir. Bu gece ba'de'l-mağrib Erzurum Vâlisi Süleyman Paşa ve Bâyezid Mutasarrıfı İshak Paşa kullarının tahrîrâtları vârid ve lillâhi'l-hamd ve'l-minne keyfiyyet zannımız gibi olmayup Gulâm Ali Han Tiflis hanına izhâr-ı inkıyâd ve ma'âzallâhi te'âlâ kal'ayı eyâdî-i küffâra teslîm edecek etvârdan bir dürlü fâriğ olmadığını ahâlî-i Revan ve Hoy Hanı Ahmed Han ve İshak Paşa mu'âyene ve mezbûr Gulâm Ali'yi ve karındaşını ahâlî-i mezbûre katl ve Hoy Hanı Ahmed Han'ın akrabâsından Muhammed Han'ı Revan'a han nasb eyledikleri ve Azerbaycan hanları askerlerini cem' ve hâzır u âmâde oldukları ve Erzurum vâlisi ve Bâyezid mutasarrıfı ve ümerâ-yı Ekrâd dahi me'mûriyet-i sâbıkaları üzre müheyyâ olmalarıyla küffâr tarafından hareket ihsâs olunduğu gibi taraf taraf mukâbeleye kıyâm edecekleri vesâir hâlât ve havâdis muharrer olmağın gelen evrâkın cümlesi atebe-i ulyâlarına takdîm olunduğu ve ma'rûzât-ı mezkûre manzûr-ı şâhâneleri oldukdan sonra iktizâsına göre ekîd ü şedîd emirler ısdâr ve serî'an ihrâc olunacağı ve inşâ'allâhü te'âlâ işlerin gelişine göre tevfîk u nusret-i Hak, Ümmet-i Muhammed'e yâver olmak alâmetleri siyâk u sibâk-ı kârdan istidlâl olunmakda idüği ma'lûm-ı âlîleri buyuruldukda emr ü fermân şevketlü kudretlü kerâmetlü adâletlü veliyy-i ni'metim efendimindir.

Benim Vezîrim,

Gayri bu mel'ûnun kasdı ve Rusyalu ile ittifâkı olduğundan hemân günbegün kendisine takviyyet ve ma'âzallâhi te'âlâ Revan'a kasdı gün gibi zâhirdir. Hemân iktizâsınca ekîd ü şedîd evâmirlerin ısdârı bir gün ve belki bir sâ'at mukaddem elzem olmağla gayret ü ihtimâm etdiresin.

[1198]

BOA. *Ali Emîrî, I. Abdülhamid,* nr. 552

30

RUSYALU'YA BAĞLILIĞI DUYULAN TİFLİS HANI İRAKLİ HAN İLE AÇIKBAŞ MELİKİ SÜLÜMAN'IN DURUMLARININ TETKÎKİ VE İRAN'A YAKIN KALELERİN İSTİHKÂMI

[Rusyalu'ya bağlılığı duyulan Tiflis Hanı İrakli Han ve Açıkbaş Meliki Sülüman'ın durumları ile Rusyalu'nun Azerbaycan ve İran

hanlarına gönderdiği elçi ve mektuplarla cevaplarının tahkik edilmesi, İran'a yakın kalelerin tamiri ve mühimmât noksanının tamamlanması için gerekli emirlerin yazıldığı, Erzurum vâlisinden gelen tahrîrâtın da arz edildiğine dâir takrîr üzerine tedbir alınmasını âmir ***hatt-ı hümâyûn.]***

(1198) (1784)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni‘metim Efendim Pâdişâhım,

A‘dâ-yı dînin ahvâl ü keyfiyyâtına kesb-i ıttılâ‘-ı tâm birle hudûd-ı İslâmiyye'nin muhârese ve muhâfaza ve kılâ‘-ı saltanat-ı seniyyenin istihkâm ve takviyesine ikdâm, vazîfe-i zimmet-i bendegânem olduğuna binâ’en terk-i hâb [ü] râhat ve ârâm olunarak subh u şâm ol bâbda taraf-ı çâkerânemden ihtimâm ve bir müddetden beri Rusyalu'ya mütâba‘atları etrâfda olan vülât-ı kirâm ve vüzerâ-i izâm ve sâir zâbitân ve ümerâ ve mîr-i mîrân-ı zevi'l-ihtirâm taraflarından i‘lâm olunan Tiflis Hanı İrakli Han ve Açıkbaş Meliki Sülüman'ın istitlâ‘ ve tahkîk-i hâlleri ve Rusyalu tarafından Tiflis'e gelen asâkir-i menhûsenin sıhhat ü hakîkati ve mikdâr u kemmiyyeti ve Rusyalu'nun Azerbaycan ve İran hanlarına gönderdikleri elçi ve mektûbları ve anların verdikleri cevâbları tashîh olunması ve İran'a kurb ü civâr ve a‘dâya semt olan kılâ‘ın ta‘mîrâtı ve mühimmât ile istihkâmı husûsları bundan akdem Çıldır ve Faş ve Sohum ve Van ve Erzurum taraflarında olan vüzerâ-yı izâm ve vülât ve hukkâm vesâir me’mûrlara ekîd ü şedîd taraf-ı çâkerânemden tahrîr olunmak hasebiyle mevâdd-ı mezkûreye dâir bu def‘a Erzurum Vâlisi sâbık Vezîr Timur Paşa kullarından iki takım olmak üzre ve me’mûriyetle el-yevm Erzurum'da olan sâbıkâ kethudâ-yı çâkerî el-Hâc Mustafa Efendi bendelerinden bir takım olarak vürûd eden tahrîrât mâdde-be-mâdde hulâsa etdirülüp mukaddemâ taraflarına tahkîk ve tashîhi tahrîr olunan mevâddın bâlâları sürh ile îzâh ve tanzîmi lâbüdd olan mevâdd dahi defterdâr efendi vesâir iktizâ edenlere havâle ve bir an akdem itmâm u ikmâline isti‘câl olunacağı mevâdd-ı mezkûre unvânlarına işâret olundukdan sonra semâhatlü şeyhü'l-islâm efendi du‘âcılarına dahi irsâl ve anlar dahi mütâla‘a etmeleriyle manzûr-ı hümâyûnları buyurulmak içün tahrîrât-ı mezkûre ve hulâsaları atebe-i ulyâ-yı mülûkânelerine arz olunduğu ve nazar-ı kerâmet-eser-i şâhâneleri buyuruldukda me’âl ve mezâyâsı muhât-ı ilm-i âlîleri buyurulacağı ma‘lûm-ı şâhâneleri buyuruldukda herhâlde emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni‘metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Benim Vezîrim,

Cümle tahrîrâtlar birbirine muvâfıkdır. Her tarafları iktizâsınca tahrîrât ve gayri malzeme ne ise şimdiden şürû‘ ve tedbîre sa‘y ü gayret eyleyesin. Gayri kâfirin niyeti zâhire çıkdı. Hemân Cenâb-ı Hak Te‘âlâ hazretleri fırsat vermeye.

[1198]

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn,* nr. 908

31

RUSYALU'YA İTAAT EDEN TİFLİS HANINA KARŞI TEDBİR ALINMASI VE EHL-İ TEVHÎD OLAN DAĞISTAN ÜMERÂSI İLE İRAN HANLARININ DEVLET-İ ALİYYE TARAFINA CELBİ İSTEĞİ

*[Tiflis ve Açıkbaş hanlarının Rusya'ya tâbi olduklarına dâir haberlerin tetkîki husûsunda gelen cevâbın takdîmi üzerine ümerâ-yı Dağistan ve Lezgi kavmi ile Müslüman olan İran hanlarının Devlet-i Aliyye tarafına celbi ve Tiflis hanına karşı tedbir alınmasını âmir **hatt-ı hümâyûn.]***

(1198) (1784)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni‘metim Efendim,

Tiflis hanının Rusyalu'ya mütâba‘at ve Sülüman'ın adem-i mutâva‘atı husûsları bundan akdem etrâfdan gelen havâdislerden müstefâd ve müstebân olmak hasebiyle mâdde-i merkûmenin tashîh ve tahkîk olunması ve Rusyalu'nun Azerbaycan hanlarına gönderdiği mektûb ve elçilerine mûmâ-ileyhimin verdikleri cevâbları ve ümerâ-i Dağistan ve hânân-ı İran ehl-i tevhîd ü îmân olmalarıyla Devlet-i Aliyye tarafına celb olunmaları husûslarına dikkat olunması hâlâtı bundan akdem hudûd-ı İrâniyye'de vâkı‘ vülât-ı izâm ve ümerâ ve mîr-i mîrân-ı kirâm kullarına ve be-tahsîs Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa çâkerlerine taraf-ı çâkerânemden ekîd ü şedîd tahrîrât ile tenbîh ü te’kîd olunduğuna binâ’en cevâbı olarak bu def‘a müşârün-ileyh Çıldır vâlisi çâkerlerinden vürûd eden tahrîrât mâdde-be-mâdde hulâsa olunup ve her mâdde bâlâlarına sürh ile îzâh olundukdan sonra semâhatlü efendi dâ‘îlerine dahi gönderilüp anlar dahi ba‘de'l-mütâla‘a asıl tahrîrât ile ma‘an hulâsa-ı mezbûre atebe-i ulyâ-yı mülûkânelerine takdîm olunmağla mefhûm ve me’âli ba‘de'n-nazar mir’ât-ı tab‘-ı tâb-

nâklarında hüveydâ olacağı muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Benim Vezîrim,

Bu bî-dîn kâfir İrakli Han'ın mukaddemâ Rusyalu'ya itâ'atı mesmû' oldu. Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa hilâfına zâhib olup taraf-ı Devlet-i Aliyye'den hemân nevâziş gösterdi, şimdi tasdîk eder. iktizâ-yı tedbîr ne ise hemân bir gün akdem ol taraflara takviyyet gerekdir. Yohsa ma'âzallâhi te'âlâ işler fenâ bulur ve müşkil olur. Olacağı dahi cümlenizin ma'lûmu bir ma'nâdır. Bir râbıta verilmek şimdiden elzemdir. Dağistan tarafını ve Lezgi kavmini ve hânân-ı İslâm taraflarını kavle almak iktizâsınca elzemdir, zannederim.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn,* nr. 910

32

RUSYA MINTIKASINDA YAĞMACILIK YAPAN LEZGİ TÂİFESİNE KARŞI NASIL MUÂMELE YAPILACAĞI

[*Devlet-i Aliyye'ye tâbî Lezgi tâifesinin Tiflis ve Rusya mıntıkalarında yağmacılık yaptıkları, İrakli Han'ın Rusyalu ile anlaşma yaptığı ve anlaşma metninin Dağistan ve Azerbaycan hanlarına gönderildiği, Devlet-i Aliyye'nin yapacağı sefere katılmak üzere askerleriyle gelen Avar hâkimi, Conketay hâkimi ve Akkuşa kadısı ila Carutale ve Ilısu reislerinin çeşitli hediyeler verilmek sûretiyle memleketlerine geri gönderilmeğe çalışıldığına dâir Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın* ***kâimesi****.* ***]***

Selh-i R. 1199 (10 Mart 1785)

Devletlü İnâyetlü Mürüvvetlü Merhametlü Atûfetlü Veliyyü'n-ni'am Kesîrü'l-kerem Efendim Sultânım Hazretleri,

Lâzime-i zimmet-i sıdk-ı ubûdiyyetim olan hidmet-i du‘â-yı devâm-ı devlet ü ikbâlleriyle müvâzabat ve iştigâl üzre iken bu def‘a kapu kethudâmız sa‘âdetlü Çelebi Efendi bendelerinin çukadârlarıyla kâ’ime-i aliyye-i veliyyü'n-ni‘amâneleri şeref-bahş-i vürûd ve mazmûn-ı inâyet ihtivâsında bir kıt‘a takrîr birle Rusya elçisi Lezgi tâ’ifesinin Tiflis hudûdlarını nehb ü gâretlerini bu kullarına azv ü isnâd ile mükâlemelerine verilen cevâb ve el-hâletü hâzihî ind-i bendegîde ikâmet üzre olan Lezgi tâ’ifesi tevahhuş ve teneffür etmemek üzre evtânlarına i‘âde ve müdâfa‘aları husûsu emr ü fermân buyurulmuşidi.

Tiflis hanı, Rusyalu'ya teba‘ıyyet ve tarîkların ta‘mîr ü tevsî‘ ve askerlerin ma‘iyyetine celb eylediği Der‘aliyye'ye sıhhati üzre arz u takdîm olunduğu evânda selefleri Halil Paşa merhûm Tiflis hanının Rusyalu'ya verdiği on üç şurût üzerine ahid-nâmesinin Avrupa tarafından Devlet-i Aliyye'ye vürûd eden bir kıt‘a sûretini taraf-ı kullarına irsâl ve ahid-nâme-i mezkûrenin birer sûreti havânîn-i Dağistan ve Azerbaycan'a taraf-ı bendelerinden irsâl ve Lezgi tâ’ifesi hidemât-ı aliyyeye tergîb ve teşvîk olunması ve Dağistan'dan hâhişleriyle gelenlerine nevâziş ü iltifât olunup vahşet ü nefretlerine bâdî mu‘âmele ve hâlâtdan ictinâb olunmak üzre kavâyim-i seniyyelerinde kirrâren emr ü işâret buyurulduğuna imtisâlen sûret-i mezkûr havânîn-i mûmâ-ileyhime irsâl ve emr ü fermânları iblâğ olundukda Lezgi tâ’ifesi fırka fırka tevârüde âğâz ve Tiflis hudûdundan sirkat ü gârete tasaddî etdiklerinde suhûlet ile mümâna‘atları kâbil olmamağla Lezgi tâ’ifesinin zabt u rabtı mümkün olmayup sirkat ve gâretsiz durmuyorlar. Bu husûsda ne vechile emr ü fermânları olur deyü her ne kadar arz u beyân olundu ise selefleri müşârün-ileyh bir cevâb-ı kat‘î emr ü işâret buyurmayup Lezgi tâ’ifesini tenfîr ve teb‘îd eylemeyesiz deyü işâretlerinden bendeleri hayretde kalup mümâna‘at ve müdâfa‘aları müte‘azzir olmağla Tiflis Hanı İrakli Han ile miyânemizde bürûdet vukû‘una bâdî ancak bu hâlet olup dostluk ve meveddete münâfî bundan gayri bir mâdde yokdur. Rızâ-yı evliyâ-yı ni‘amîye ser-i mû muğâyir hareket haddimiz değildir. Ba‘dehû hazîne kâtibimiz kullarıyla havânîn-i Azerbaycan ve Dağistan'a irsâl buyurulan evâmir-i aliyye ve atâyâ-yı behiyye vürûdunda ahâlî-i Dağistan ittifâk u ittihâd edüp emr-i ulü'l-emre itâ‘at farîza-i zimmet-i müslimîndir deyü Avar Hâkimi Ammi Han ve Conketay Hâkimi Ali Sultan ve Akkuşa kadısı vesâir kudât ve ümerâ ve Carutale ve Ilısu re’îsleri Refî‘ oğlu İbrahim Ağa ve Beli oğlu Mehmed Ağa ve Hallâc Abdullah yirmi binden ziyâde asker ile Tiflis üzerine teveccüh ve azîmetleri ve Nehr-i Kanık'dan ubûr ve Kâhıt ülkesinde Top Karaağaç Kal‘ası Sahrâsı'na vürûdları bundan akdem tatarımız kullarıyla arz u takdîm olunmuş idi. Bu def‘a çukadâr-ı merkûm ile tahrîrât-ı aliyyeleri vürûdunda bu tarafda müctemi‘ olan Lezgi tâ’ifesi sûret-i te’lîf ile evtânlarına i‘âde ve müdâfa‘a üzre iken asâkir-i mezkûre Tiflis'den güzâr ve Tiflis Hanı İrakli Han'ın Gümüşhâne Ma‘denleri üzerine

varup kal‘asını teshîr ve ricâlini katl ve etfâl ü nisvânını seby ü esîr edüp ma‘den-i mezbûr hudûdumuza karîb olduğundan âdemleriyle kâğıdları vârid ve keyfiyyetlerin ihbâr etmeleriyle hudûdumuza pâ-nihâde-i duhûl olmaksızın alâ-eyy-i hâlin müdâfa‘alariçün dâmen-i dermiyân-ı ihtimâm olarak bi'n-nefs ser-hudûdumuz Ahilkelek'e azîmet olunup tahrîrât-ı bendegî ile kapucılar kethudâmız kulları irsâl olunmağla haberimize müterakkıb olmayup bilâ-tereddüd Ahilkelek Sahrâsı'na vürûd eylediler. Bi'z-zarûre beş on günlük askerlerinin ta‘yînâtı verildikden sonra Ammi Han ve Ali Sultan ve Akkuşa kadısı vesâir rü’esâlarından on kadar vücûhdan kimesneye alâ-merâtibihim esb-i müzeyyen ve sevb-i semmûr ve murassa‘ kılıç ve tüfenk ve altun hediyyeleri tertîb ve kırk elli neferden ziyâde mu‘teber yüzbaşılarına kabud hil‘atlar ve askerlerinden atları ve silâhları zâyi‘ olanlara atlar ve silâhları verilüp mutayyeben memleketlerine i‘âde olunmalarına dikkat olundukda Tiflis Kal‘ası üzerine varmak içün bu kullarından top ve mühimmât ve edevât-ı sâire ve zahîre talebine derkâr oldular. Bu kulları eyyâm-ı şitâ karib olmağla bu sene Devlet-i Aliyye'nin a‘dâ üzerine seferi vakti güzâr edüp bu def‘a askeriniz ile yine memleketinize mu‘âvedet ediniz. Dağistan öteden berü Devlet-i Aliyye'nin gayretkeş ve sadâkatkâr bendeleridir. Her ne vakit Devlet-i Aliyye a‘dâ üzerine sefer murâd buyururlar ise o vakit sizlere mu‘tâd-ı kadîm üzre top ve mühimmât ve hazîne ve teşrîfât ve herşey ihsân buyururlar deyü cevâb verildikde biz Devlet-i Aliyye'nin emr ü fermânlarıyla gayret-i dîniyye ve hidmet-i Devlet-i Aliyye'ye sarf-ı emvâl-i bîsyâr ve bezl-i mâ-hasal-ı iktidâr edüp geldik. Çünki Devlet-i Aliyye'nin seferi yokdur. Dört aydan berü evtânımızdan hareket ve azîmet birle matâyâmızda tâb ü tüvân kalmayup askerimizin ekserîsi mecrûh ve hasta ve şiddet-i şitâ dahi te‘âkub etmekle Kûh-i Elbruz gibi cibâl-i şâhikadan güzâr ve vâsıl-ı dâr ü diyâr olmamız müte‘assirdir. Biz de pâdişah askeriyüz, memleket de pâdişâhındır. Bu sene bu tarafda meştâ-nişîn ediniz. Devlet-i Aliyye'ye vürûdumuz arz olunsun, eyyâm-ı bahârdan sonra hidemât-ı aliyyeye istihdâm buyururlar ise cân ve baş ile hidmet-i pâdişâhîde bulunuruz ve illâ avdetimizi fermân ederler ise vilâyetimize avdet ederiz deyü ta‘assub ve ısrâr etmeleriyle bir vechile tefhîm ve te’sîr-i kelâm kâbil olmayup Lezgi askeri zabt u rabt kabûl eder tâ’ife olmayup ser-hudûdda bulunan kazâlarımızın kurâ ve re‘âyâsını tahrîb ü pâ-mâl edüp bilâhere üslûb-ı hakîmâne ile miyânelerine tefrika ve ihtilâl ilkâ olunmağla Akkuşa kadısı ve Carutale re’îsleri beş bin kadar asker ile mufârakat ve geldikleri tarîkdan evtânlarına ric‘at eylediler, lâkin Avar Hâkimi Ammi Han ve Âsitâne-i Aliyye'de olan Ahmed Han'ın biraderi Ali Sultan on bin kadar asker ile kalup unf ü kahr ile müdâfa‘aları kâbil olmadığından bahşîş ü ikrâm ile celb-i kulûb ederek i‘âdelerine bezl-i nakdîne-i iktidâr olunup encâm-ı kâr Gürcistan tarafından gitmek üzre Kartil Boğazı'na nüzûl etmekle inşâ’allâhü te‘âlâ çend rûz zarfında

vilâyetlerine müdâfa‘aları müyesser oldukda emr ü fermân-ı veliyyü'n-ni‘amâneleri üzre Tiflis hanıyla mükâtebe ve muvâlâta derkâr ve fermân buyurulduğu kâğıdı celb olunmağa sarf-ı iktidâr olunup hâk-i pây-ı mekârim ihtivâlarına keyfiyyet-i hâl arz u takdîm olunacağı muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı veliyyü'n-ni‘amâneleri buyuruldukda emr ü fermân ve lutf u ihsân devletlü inâyetlü mürüvvetlü merhametlü atûfetlü veliyyü'n-ni‘am kesîrü'l-kerem efendim sultânım hazretlerinindir.

Fî selh-i R. sene [1]199 Mühür

Süleyman

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 1334

33

OSMANLI DEVLETİ'NE İHANET EDEN TİFLİS HANI İRAKLİ HAN'IN RUSLARLA BİRLİK OLUP REVAN VE GENCE'Yİ ELE GEÇİRMEK İSTEĞİ

[*Tiflis Hanı İrakli Han'ın Ruslarla birlik olup mühimmât arabalarının geçişi için yeni yollar açtığı ve üç bin Moskovlu askeri emrine girdiğinden dolayı kendisine emniyetin tamamen yok olduğu, Dağistan ve Azerbaycan hanlarının Deraliyye'ye sadâkat ve ubûdiyetlerini bildirdikleri, Çıldır'a gelen Lezgi askerlerinin Tiflis hanlığı topraklarında yağma yaptıkları, bunun önüne geçilmesi için nasıl hareket edilmesinin bildirilmesi; Ruslarla Tiflis hanının Revan ve Gence taraflarını ele geçirmek için ciddi hazırlıklar yaptıkları ve Şeki Hâkimi Muhammed Hasan Han'ın Gence ahâlisine yardım ettiği ve teferruâtı hakkında Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın* ***takrîri.]***

5 Ş. 1199 (13 Haziran 1785)

Devletlü İnâyetlü Mürüvvetlü Atûfetlü Merhametlü Veliyyü'n-ni‘am Kesîrü'l-kerem Efendim Sultânım Hazretleri,

Bundan akdem Tiflis Hanı İrakli Hân-ı hıyânet-nişân Devlet-i Rusya'ya teba‘ıyyet ve zünnar-bend-i ubûdiyyet olup Tiflis kurbünde Ananur nâm mahalden

Çerkes'e dek müceddeden tarîk ihdâs ve top ve mühimmât arabaları bilâ-ta'b mürûr u ubûr etmek üzre kemâl-i fushat ü resânet ile ta'mîr ve tevsî' edüp üç bin kadar Moskovlu askeri dahi ma'iyyet-i habîsesine vürûd eylediği hâk-i pây-ı inâyet-ihtivâ-yı evliyâ-yı ni'amîye arz u takdîm olundukda hâyin-i mesfûrun Rusya İmparatoriçesine mutâba'atda on üç adet şurût ile mukayyed olan ahid-nâmesinin sûreti Avrupa tarafından Der'aliyye'ye vürûd etmiş olup bir sûreti taraf-ı kullarına irsâl ve hân-ı mesfûrun hiyânet ü mefsedetinden külliyen emniyet meslûb olduğu ve ahid-nâme-i mezkûrun bir sûretleri hânân-ı Azerbaycan ve Dağistan'a ib'âs ve te'lîf-i kulûb ve celb-i havâtırlarıyla hidemât-ı dîn ü Devlet-i Aliyye'de izhâr-ı gayret ü sadâkat eylemelerini tergîb ve teşvîk olunması emr ü fermân buyurulduğuna imtisâlen sene-i sâbıkda hânân-ı Azerbaycan ve Dağistan'a ahid-nâme-i mezkûrun sûretleri mekâtîb-i bendegânemiz ile ulemâdan Halil Efendi nâm dâ'îleriyle îsâl olunup hân-ı mûmâ-ileyhimin her birleri Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-karâra arz-ı sadâkat ve ubûdiyetlerini mutazammın arâyiz-i çâkerâneleriyle Şuşa ve Karabağ Hanı İbrahim Han'ın ve Hoy Hanı Ahmed Han'ın birer mu'temed âdemleri Der'aliyye'ye rû-mâl etmeleriyle avâtıf-ı aliyye-i hazret-i cihân-dârîden Kuba ve Derbend Hâkimi Feth Ali Han'a ve Şuşa ve Karabağ Hanı İbrahim Han'a Hoy Hanı Ahmed Han'a birer hil'at-ı semmûr-ı fâyizi's-sürûr ve hânân-ı mûmâ-ileyhime ve havânîn-i sâirenin cümlesine alâ merâtibihim ber-mûceb-i defter atiyye-i hümâyûn ve evâmir-i aliyye-i mevhibet-makrûn ihsân ve bâ-emr ü fermân hazîne kâtibimiz kullarıyla ib'âs olunmuşidi. Mukaddemâ te'lîf ve isticlâb olunduğuna binâ'en Lezgi askeri fırka fırka bu tarafa tevârüd ederek bin kadar Lezgi askeri ma'iyyet-i bendegîde müctemi' olup akîblerinden ümerâ-i Dağistan'dan Conketay Hâkimi Ahmed Han eyyâm-ı harîfde iki bin kadar süvâriyle nezd-i çâkerîye vürûd eylediği türâb-ı akdâm-ı evliyâ-yı ni'amîye arz olundukda çend nefer âdemisiyle kendüsü Der'aliyye'ye isrâ olunmak üzre emr ü fermân buyurulup ittibâ'an-leh hân-ı mûmâ-ileyh der-bâr-ı atûfet-medâra irsâl ve askerleri ind-i bendegîde meks ü ikâmet edüp tâ'ife-i mezbûre müstemirren memâlik-i a'dâyı nehb ü gâret ile me'lûf olup suhûlet ile men' ü def'leri adîmü'l-imkân ve tenfîr ve teb'îdlerine bâdî mu'âmeleden dahi kavâyim-i seniyye ile memnû' olduğumuzdan makâm-ı hayretde kalup tâ'ife-i mezbûre Tiflis hudûdunu peyderpey nehb ü gâret ve seby ü istirkâkdan hâlî olmuyorlar. Carutale tarafından dahi güruh güruh Lezgi tâ'ifesi hân-ı mesfûrun Kâhıt ülkesini lâ-yenkatı' nehb ü gâret edüp hattâ hân-ı mersûmun hizmetinde olan A'câm tâ'ifesinden Refî' oğlu İbrahim nâm kimesne geçen sene indinden firâr ve ehl ü ıyâliyle Câr nâm mahalle nakl ve Lezgi askerlerine delîl ve rehber olup Kâhıt mülkünü Tiflis'e dek taht u târac ve tahrîb ü yebâb ederek her

tarafdan hân-ı mesfûru tazyîk ediyorlar. Sâir aşâyir-i A‘câm dahi kendünden tenâfür ve tebâ‘ud etmektedirler. Lezgi tâ’ifesinin keyfiyyet-i mezkûreleri husûsunda ne gûne hareket, muktezâ-yı vakt ü hâl ve muvâfık-ı rızâ-yı aliyyeleri ise emr ü fermânlarına menûtdur. Hânân-ı Azerbaycan ve Dağistan'a evâmir-i aliyye ve atâyâ-yı seniyye ile meb‘ûs hazîne kâtibimiz kulları bu esnâda zuhûr edüp evâmir-i şerîf[e] ve atâyâ-yı münîfeyi mahallerine iblâğ ve îsâl eyledikde bu eltâf-ı bî-gâye-i hazret-i cihan-dârîden havânîn-i mûmâ-ileyhim fâ’iz-i a‘le'd-derecât fahr u mübâhât olmalarıyla sem‘an ve tâ‘an hidemât-ı dîn ü Devlet-i Aliyye'de kemâl-i sıdk u ihlâs ile izhâr-ı gayret-i cân-sipârî ve ibrâz-ı hamiyyet-i dilâverîye şedd-i nitâk-ı şevk u garâm ve gerden-nihâde-i ribka-i ta‘ahhüd ve iltizâm olarak eltâf-ı aliyyenin edâ-yı hakk-ı teşekkürlerini hâvî hâk-i pây-ı mekârim-efzâ-yı veliyyü'n-ni‘amânelerine arâyiz-i sâdıkâneleriyle Kuba ve Derbend Hâkimi Feth Ali Han etbâ‘-ı mu‘teberesinden el-Hâc Ahmed Bey'i ve Şeki Hâkimi Hacı Çelebi Hân-zâde Muhammed Hasan Han ulemâsından Ali Efendi'yi ve Dağistan ümerâsından Avar Hâkimi Ammi Han mu‘temed âdemlerinden Elhâs Bey'i ve Şuşa ve Karabağ Hanı İbrahim Han mukaddemâ Der‘aliyye'ye ib‘âs eylediği Mirzâ Muhammed nam âdemîsini hazîne kâtibimiz kullarına terfîkan irsâl ve taraf-ı kullarına dahi mekâtîb-i dostâneleriyle âdemlerinden arîzalarıyla atebe-i aliyye-i âlem-penâha ib‘âs olunmalarını iltimâs etdiklerine binâ’en hey’et-i mecmû‘alarıyla hâk-i pây-ı merâm-bahşâ-yı veliyyü'n-ni‘amânelerine sevk ü tesyîr ve kâyime-i ubûdiyyet-alâme tahrîrine ictirâ olundu. Bi-avnihî te‘âlâ rû-mâl-i hâk-i dergâhları şerefiyle müstes‘id olduklarında havânîn-i mûmâ-ileyhimin husûsâ ahâlî-i Dağistan'ın salâbet-i dîniyye ve hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de kemâl-i şevk ve hâhiş ile izhâr-ı sadâkat ü gayret ve hamiyyet-i dilîrâneleri ve kefere-i Rusya'nın berren ve bahren tedârik-i kaviyye ve harekât-ı hezîmet-eserleri keyfiyyât ve havâdisleri ve Tiflis hanı mesfûrun Gence Kal‘ası'nı teshîr ve derûnuna Moskovlu vaz‘ etmek kasdıyla müddet-i vâfire asâkir-i menhûsasıyla kûşiş ve ikdâm etmişiken Şeki Hâkimi Muhammed Hasan Han'ın Gence ahâlîsine takviyet ve i‘ânet ile istihkâm verdiği ve kefere-i mesfûr Gence Kal‘ası'na dest-resden me’yûs ü mahrûm olduğu ve Revan Kal‘ası'na sırren ve alenen itâle-i dest-i tasarrufdan hâlî olmadığı yegân yegân havânîn-i mûmâ-ileyhimin ma‘rûzâtlarından ve elçilerinin takrîr-i sıhhat-pezîrlerinden mû-be-mû muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı veliyyü'n-ni‘amâneleri buyuruldukda irâde-i aliyyeleri ne vechile ta‘alluk eder ise rızâ-yı meyâmin iktizâ-yı hidîvânelerine muvâfık hidemât-ı celîle te’diye ve istikmâlinde bezl-i mâ-hasal-ı miknet vâcibe-i zimmet-i ubeydânem olduğu meşmûl-i ilm-i aliyyeleri buyuruldukda emr ü fermân devletlü inâyetlü mürüvvetlü atûfetlü merhametlü veliyyü'n-ni‘am kesîrü'l-kerem efendim sultânım hazretlerinindir.

Fî 5 Ş. sene [1]199

BOA. ***Hatt-ı Hümâyûn,*** **nr. 58-A**

34

PADİŞAHIN DAĞISTAN ÜMERÂSINA VE AZERBAYCAN HANLARINA HEDİYE VE NÂMELER GÖNDERMESİ

[Padişahın Dağistan ümerâsına ve Azerbaycan hanlarına gönderdiği hediye ve nâmelerin hazîne kâtibi tarafından yerlerine teslim edildiğini, buna mukâbil adı geçen ümerâ ve hanların Dersaadet'e sefir göndereceğini hâvi Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın ***arîzası.]***

(1199) (1785)

Sa'âdetlü Mekremetlü Mürüvvetlü Re'fetlü Karındaş-ı E'azz ü Ekremim Sultânım Ağa-yı Celîlü'ş-şân Hazretlerinin Nâdî-i Dil-nişîn-i Sa'âdet-karînleri Savbına,

Mezîdi't-ta'zîm ve tekrîm birle akmişe-i rengâreng-i da'avât-ı hâlisât-yâfte-i kâr-gâh-ı icâbet ve emti'a-i teng-â-teng-i tahiyyât-ı sâdıkât-ı peymûde-i hezâr-isâbet ithâf ü ihdâ ve tab'-ı hatîrleri alâ-vechi'l-ahrâ mürâ'ât ü istînâ kılındığı hılâlde nümûde-i muhlisânemizdir ki sûy-ı dil-cûy-i kirâmîlerine olan hulûs-i tâmm müstelzim-i ezkâr-ı ale'd-devâm olmakdan nâşî midhat ü sitâyişleriyle heme ân-ı dem-güzerân ve bi'l-mükâtebe tecdîd-i merâsim-i muhâdenete vesîle-cûyân iken bundan akdem der-bâr-ı inâyet-nişândan ümerâ-ı Dağistan ve havânîn-i Azerbaycan'a inâyet ü ihsân ve mahal-be-mahal tesyîr ü îsâli cânib-i muhlisîye emr ü fermân buyurulan âtâya vü hedâyâ-yı hümâyûn ve nâmehâ-yı husrevâne-i meymenet-makrûn hazîne kâtibimiz kullarıyla gönderilmiş olup mûmâ-ileyh kulları îfâ-yı levâzım-ı hidmet-i sefâret ve havânîn-i mûmâ-ileyhim taraflarından bâ-arîzahâ-yı mahsûsa ma'iyyetine terfîk eyledikleri ma'lûmetü'l-a'dâd sefere ile bu günlerde nezd-i muhlisîye nakl-i raht-ı mecî'et etmeğin icrâ-yı levâzım-ı gayret-i dîniyye ve îfâ-yı merâsim-i hidmet-i Devlet-i Aliyye *dâme mahrûsen fî avni'l-ilâhiyye*de verziş-i dilîrâne ve cünbüş-i

gayûrâne izhâr ve arîzahâ-yı mezbûre ile âdemlerinin Der'aliyye-i ebed-peyvende tesyâra ümîdvâr oldukların iş'âr eylediklerine binâ'en ma'rûzât-ı muhlisânemiz ile bu def'a Der'aliyye-i ebediyyü'l-karâra gönderilen hazîne kâtibimiz kullariyle arîzahâ-yı mezbûre der-dest-i istishâb olarak sefere-i merkûme ma'iyyetine terfîk ve ol sûy-i dil-cûya tesyîr olunmalarıyla kâffe-i hâdisât ve ahbâr hâk-i pây-ı hazret-i veliyyü'n-ni'amîye olan ma'rûzâtımızdan ve mûmâ-ileyhimin takrîrlerinden ale't-tafsîl ma'lûm-ı âlîleri olacağını ifâde ve inbâ ve hâsseten tab'-ı hatîrlarını ifhâs ve istiksâ siyâkında rakîme-i hulûs-ı âsâr tahrîrine ibtidâr olundu. İnşâ'allâhü te'âlâ ledâ-şerefi'l-vusûl keyfiyyet karîn-i ilm-i ilhâm-âşinâları oldukda haseb-i iktizâ-yı mefhûm-ı ma'rûzât lâzım gelen himem-i seniyyeleri derkâr ve cânib-i muhlisânemiz câ-be-câ mekâtîb-i mürüvvet-esâlîbleriyle yâd u tezkâr buyurulmak me'mûl-i muhlisânemizdir. Bâkî hemîşe eyyâm-ı sa'âdet ü ikbâl bekâm bâd.

[1199] El-muhtâc el-muhlis

Vâli-i Çıldır

Süleyman

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 58-B

35

TİFLİS HANI İRAKLİ HAN'IN ÇILDIR VÂLİSİNE BÖLGENİN AHVÂLİ HAKKINDA MÂLÛMAT VERDİĞİ MEKTUP SÛRETİ

[*Rusya'nın Heşterhân (Astrahan, Ejderhan), Deryâsı'na gemi indirdiği, Kızlar Kalesi'ne askerî yığınak yaptığı, Çerkes'lerle aralarının düzeldiği ve Kuba Hanı Feth Ali Han üzerine hücûm etmek niyetinde olduğuna dâir gelen haberlerin tahkîkî husûsunda Tiflis Hanı İrakli Han tarafından Çıldır vâlisine yazılan cevâbî* ***mektûp****.* ***]***

(1200) (1786)

Tiflis Hanı İrakli Han Tarafından Çıldır Vâlîsine Mektûbun Sûretidir,

Ba'de'l-elkâb

Vüfûr-ı meveddet ve yegânegî ve küsûr-ı uhuvvet ve yektâ-dilî-i cânibeyn üzre rişte-i müvâlât ü velâ ve alâka-i mu[']âhât u safâ kemâl-i istihkâm ü metânet üzre olmak iktizâsınca ahbâr-ı neşât-âsâr-ı vâlâlarına müterakkıb ve nigerân iken bu esnâda Devlet-i Aliyye-i dâ'imü'l-istimrârdan cenâb-ı vâlâlarına bir kıt'a kâ'ime vâsıl ve mazmûn-ı atûfet-nümûnundan Rusya cânibinden Heştarhan Deryâsı'nda sefâyin ve Kızlar Kal'ası'nda asâkir tertîb ve Kızılbaş tarafına dahi yirmi bin asker cem' ve Çerâkise beyleriyle Moskovlu miyânelerinde ıslâh u iltiyâm vâkı' ve Acem tarafına tahrîk-i livâ edecekleri Kırım cânibinden makrû'-ı sem'-i şerîfleri olup cenâb-ı mü[']âhât-me'âblarından tahkîk ve teşhîs-i hayr buyurdukları ma'lûm ve husûs-ı mezbûru cânib-i dostânemizden ve karındaşımız İbrahim Han hazretlerinden istifsâr-ı hâlât ve tecessüs-i ahvâlât buyurmak bâresinde tahrîr-yâfte olan mükâtebât-ı dil-nişîn ve müfâvazât-ı uhuvvet-âyinleri vâsıl ve mezâmîn-i dostî-karînleri kemâ-hüve'l-mastûr mefhûm-ı zihn-i hâlisânemiz olup der-sâ'at mersûl tatarınız, karındaşımız İbrahim Han cânibine ib'âs mu'teber âdeminiz ile râhî oldu. Kaldı ki bu arz-ı müddetde siz karındaşımızın himmet ve vesâtatıyla ki Âsitâne-i melâ'ik-pâsbâne-i hazret-i tâc-dârîde hablü'l-metîn ihlâs ve akîdet ve urvetü'l-vüskâ sadâkat ve irâdetimiz mü'ekked ve müşeyyed etmişiz. Ahbâr-ı ma'rûza sarîh ve sahîh olsaydı bilâ-kizb ü hilâf makâm-ı hulûsıyyet ve husûsiyyetde kerrât ü merrât arz u iş'ârına dikkat-i tâm ve ihtimâm-ı mâ-lâ-kelâm ederdik. Gerçi bu çend senenin zarfında Heştarhan Deryâsı'na kaç bâb keştîleri vârid olmağı efvâhen ve erâcîfen mesmû'umuz olup lâkin husûs-ı mezbûr içün ale't-tashîh akl u hûşumuza vâsıl u derk olan böyledir ki bundan akdem Kuba Hanı olan Feth Ali Han bir keştîleri zâyi' ve mâlı tamâmen telef ondan mâ'adâ Kızılbaş tarafı münkalib ve sûriş oldukda turuk ve şevâri'de ahâlî-i tüccârlarına müte'arrız ve gâyetde müzâhamet yetürmek içün iktizâlarıdır ki menâzillerde ve turuk u şevâri'de bir gûne binâ ederler ki mûcib-i ârâmiş-i mütereddidîn ve âsâyiş-i ebnâ'i's-sebîl olup kârvân ve sûdâ-gerân müreffehü'l-hâl olalar. Bundan başka ahbâr-ı mezbûrdan bir emr-i diğer mutasavver değildir. İnşâ'allâhü teâla mâ-dâme'l-hayât Devlet-i Aliyye'ye muhâlefeten arz-ı kizb ü dürûğ edeceğimiz mümkün değildir. Bundan böyle bir gûne haber mesmû' ve vukû' oldukda keyfiyyeti ale's-sadâka i'lâm ve iş'âr olunur. Fî-mâ-ba'd taraf-ı muhibbânemiz hâtır-ı şerîfden mahv ü mensî buyurulmayup i'lâm-ı hakâyık-ı hâlât ve ircâ'-ı hidemât ile mesrûrü'l-hâl ve münşerihü'l-fu'âd buyurmaları me'mûldür. Bâkî eyyâm-ı devlet ber-devâm bâd.

[1200]

BOA. ***Hatt-ı Hümâyûn,*** **nr. 168**

36

RUSYA ÜZERİNE SAVAŞ AÇILACAĞI VE BUNUN İÇİN DE TİFLİS HANININ ORTADAN KALDIRILMASI GEREKTİĞİ

[*Rusya ile musâlâhanın feshinden sonra, Rusya üzerine sefer-i hümâyûn düzenlenmesi ve Tiflis hanlığının ortadan kaldırılmasının gerekliliğine binâen Gürcistan ve Tiflis seraskerliğine nasb olunan Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın; kendi maiyyetine tayin olunan Azerbaycan ve Dağistan hanları ve askerleri ile ordu için gerekli olan asker, zahire, mühimmât vesâirenin tertip ve tedâriki, Avar Hâkimi Ammi Han'ın askerlerinin Çıldır'a gelmesi durumunda güç durumda kalınmaması için bunların Çıldır ve Erzurum'da kışlamaları hakkında emir yazılması talebine dâir* ***tahrîrâtının hülâsası.]***

11 M. 1202 (23 Ekim 1787)

Hâlâ Çıldır Vâlisi ve Ser'askeri ve Vezîr-i Mükerrem İzzetlü Süleyman Paşa Hazretleri Tarafından Vürûd Eden Tahrîrâtın Hulâsasıdır,
11 M. sene 1202

Tiflis Hanı mâddesine dâir şimdiye dek mülâhaza olunan tedâbîr Devlet-i Aliyye ile Moskovlu beyninde musâlaha fesh olmazdan mukaddem olan mülâhazâtdan olup lâkin el-hâletü hâzihî Moskovlu üzerine şer'an sefer-i hümâyûn iktizâ etmekden nâşî Tiflis hanı mâddesinin bu def'a tedbîri başka görülüp hân-ı mersûmun aralıkdan külliyen kaldırılması lâzım geldiği beyânıyla müşârün-ileyhe gönderilen ka'ime-i seniyye vâsıl olduğu.

Bu husûs bu vechile taraf-ı çâkerânemden Çıldır vâlisi müşârün-ileyhe tahrîr ve isti'lâm olunmuş olup ancak müşârün-ileyhe hân-ı mesfûrun aralıkdan kaldırılmasına dâir bir nesne tahrîr etmeyüp mücerred kâ'ime-i çâkerânemin vusûlü beyânıyla zîrde iş'âr olunduğu üzre tertîbâta dâ'ir ba'zı mevâd tahrîr etmekle zîrde on dokuzuncu mâddenin bâlâsında iş'âr olunduğu üzre bu def'a dahi taraf-ı çâkerânemden kâ'ime

tahrîriyle bu mâdde tekrâr isti'lâm ve iktizâsını tafsîlen beyân eylemesi te'kîd olunacağı.

İfâde-i hâldir.

Gürcistan ve Tiflis Ser'askerliği uhde-i müşârün-ileyhe tefvîz buyurulduğu kâ'ime-i mezkûrede iş'âr buyurulmuş müşârün-ileyh on yedi seneden berü istikmâl-i hidemât-ı aliyyeye bezl-i makderet edüp kendüden Devlet-i Aliyye'ye ser-i mû nakîsa olacak bir hâlet zuhûr etmemekle bu def'a emr ü fermân buyurulan hidmet-i cesîmede dahi bezl-i mâ-hasal-i kudret edeceğin.

Bu dahi .

Azerbaycan ve Dağistan hanları ma'iyyet-i müşârün-ileyhe me'mûr ve ta'yîn kılındıkları îmâ buyurulmuş bu def'a Şuşa ve Karabağ Hanı İbrahim Han'ın âdemleri nezd-i müşârün-ileyhde bulunmalarıyla müşârün-ileyh dahi yanlarına âdem terfîk ve tesyîr ve hân-ı mûmâ-ileyhe ve Ammi Han'a mekâtîb-i dostâne tahrîr ve keyfiyyeti mû-be-mû iş'âr ve tastîr eylediğin.

Bu dahi .

Havânîn-i mûmâ-ileyhimin me'mûriyetlerini nâtık evâmir-i aliyye ısdâr ve irsâl olunacağı iş'âr buyurulmuş evâmir-i mezkûre bundan sonra vürûdunda bilâ-te'hîr mu'temed kimesne ile ba's ü tesyîr olunacağın.

Mübâya'a husûsu iş'âr buyurulmuş bundan akdem Eyâlet-i Çıldır'dan mübâya'ası fermân buyurulan zahîre el-hâletü hâzihî vakt-i harman olmak hasebiyle Çıldır Eyâleti kazâlarına tevzî' birle cem' u tahsîline mübâşeret olunup lâkin eyâlet-i merkûmenin yedi sekiz sancağı sengistân olmakdan nâşî bir kîle zahîre tahsîli adîmü'l-imkân olmağla sâir sancaklardan kırk elli bin kîle zahîre ancak husûle geleceğini beyân ile müceddeden mübâya'a murâd olunsa habbe-i vâhide tahsîlinin imkânı olmayacağın.

Bundan akdemce Erzurum ve Kars ve Çıldır taraflarında mübâya'ası tertîb ve fermân olunan zehâyirin kaydlarına mürâca'at ve mikdârları tahkîk olundukdan sonra mevcûd olanların isti'lâmı ve kâ'ide-i kadîme üzre Kars ve Erzurum ve Çıldır Eyâletleri iktizâsına göre mikdâr-ı kifâye tekrâr zahîre tertîbi husûsiyeti defterdâr efendi kullarına havâle olunacağı.

Mâdde-i sâbıkanın tetimmesi olup defterdâr efendi kullarına havâle olunacağı.

Ezmine-i sâbıkada bu gûne seferler vukû‘unda vâsi‘ ve mahsûldâr olan Kars ve Erzurum eyâletlerinden zahîre mübâya‘a olunugelmekle zikr olunan Kars ve Erzurum eyâletlerinden külliyetlü zahîre mübâya‘asına himmet birle Kars Eyâleti'nden tertîb olunacak zahîre on iki sâ‘at mesâfe olan Ahilkelek Kal‘ası'na ve Erzurum'dan mübâya‘a olunacak zahîre nefs-i Ahısha'ya nakl olunmasına müsâ‘ade buyurulmasın.

Dağistan ve Azerbaycan askeri eğerçi ma‘iyyet-i müşârün-ileyhe rağbet edüp lâkin askerleri mikdârınca asâkir-i mahsûsa ve top ve mühimmât-ı sâire lâzimeden olduğun.

Bundan akdem Erzurum ve Çıldır'a sür‘at topları irsâl ve sür‘atçi neferâtı tertîb olunmuş olmağla kayıdlarına mürâca‘at ile neferât-ı mürettebenin noksânları tekmîliyle şurût-ı nizâmlarının icrâsına ihtimâm eylemeleri bâbında Erzurum ve Çıldır vâlilerine başka başka evâmir-i şerîfe ısdâr olunmak ve Erzurum vâlileri ser‘asker oldukda ne mikdâr top ve mühimmât tertîb olunmuşdur sâbıkları ve el-hâletü hâzihî ol tarafda mevcûdu kayıdlarına bakılup iktizâsı mikdâr Çıldır vâlisi müşârün-ileyh ma‘iyyetine dahi top ve mühimmât tertîb olunmak üzre defterdâr efendiye havâle olunacağı.

Çıldır Eyâleti'nin elviye beyleri ve zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârının mecmû‘u iki bin süvârîye ancak bâliğ olacağın.

Çıldır Eyâleti zu‘amâ ve erbâb-ı tîmârının müşârün-ileyh ma‘iyyetine me’mûriyetlerini hâvî emr-i şerîf ısdâr olunacağı.

Acara vesâir dere sancaklarında beş bin pâk asker bulunup lâkin vahşî tâ’ife ve yeniçerilik da‘vâsında olmalarıyla Ocağ-ı Âmire tarafından bir çavuş ta‘yîn ve şehriyeleri peşîn olmak üzre bayrakları küşâd etdirilmek lâzimeden olduğun.

Acara ve dere sancaklarından matlûb eylediği asker yeniçeri ağası kullarına havâle ile tanzîm ve iktizâ eden fermânları tasdîr etdirileceği ve asâkir-i mezkûre yeniçeri zümresinden olup yeniçeriye şehriye mesbûk ve mu‘tâd olmamağla bu husûs erbâbından ve ol havâlîye vâkıf kimesnelerden su’âl ve tahkîk olunacağı.

Eyâlet-i Erzurum ve elviye ümerâsı ve yeniçeri ocaklusı üzerlerine Erzurum vâlisinin kethudâsı başbuğ olmak üzre ma‘iyyet-i müşârün-ileyhe me’mûr kılınmasın.

Çıldır vâlisi müşârün-ileyh her ne zamân düşman üzerine hareket eder ise Erzurum vâlisi kethudâsını başbuğ nasb edüp külliyetlü asker ile Çıldır vâlisi ma‘iyyetine göndermesi husûsu bâ- emr-i âlî Erzurum vâlisine tenbîh olunacağı.

Diyarbekir ve Mar‘aş eyâletleri dahi ma‘iyyet-i müşârün-ileyhe me’mûr ve ta‘yîn kılınması husûsuna himmet buyurulmasın.

Mar‘aş Eyâleti el-hâletü hâzihî Eflâk başbuğu ma‘iyyetine me’mûr olup ve Diyarbekir Eyâleti dahi bundan böyle ne tarafa me’mûriyeti iktizâ eder ise ta‘yîn olunacağı.

Hınıs Sancağı Mutasarrıfı Veli Paşa şecî‘ ve cerî ve cesûr olup hidemât-ı aliyyede yararlığı maznûn olmağla mîrî ihsânıyla ma‘iyyet-i müşârün-ileyhe me’mûr kılınmasın.

Hınıs ve Tekman sancakları Erzurum vâlileri taraflarından zabt u idâre olunmak üzre bundan akdem nizâma rabt olunmuş olduğundan gayrı sâbık Hınıs mutasarrıfı olan paşa-yı mûmâ-ileyh ekrâd paşalarından olup bu makûle ekrâd paşaları kudretleri mikdâr asker ile sefere tâ‘yin olunugelüp mîrî verildiği mesbûk olmadığı.

Zümre-i dîvânegândan vesâirden harb u darba kâdir olanlara verülüp i‘mâl ve istihdâm olunmak içün ad yeri açık olarak üç dört mîrî ihsân buyurulmasın.

Binbaşı nasb olunacak kimesneler ne makûle âdemler olduğu evvel emirde ma‘lûm olup ba‘dehû iktizâ eder ise ana göre mîrîleri tanzîm olunmak lâzimeden olmağla binbaşı ta‘yîn olunacak âdemler kimlerdir isimleri tasrîhiyle bu tarafa tahrîr ve i‘lâm eylemesi taraf-ı çâkerânemden tahrîr olunacak cevâb kâ’imesine derc olunacağı.

Dağistan askeri gâlibâ kemâl-i kesret üzre meyl ü teveccüh edeceklerine binâ’en hanlarına ve beylerine ve ulemâlarına alâ-merâtibihim ikrâm olundukdan sonra cemî‘-i neferâtı nefer başına birer tümen ta‘bîr etdikleri yirmişer guruşunu beher-hâl tâleb etmek âdet-i kadîmeleri olduğundan başka at ve tüfenk ve kılıç mutâlebeleri dahi hâric-ez hadd-i hesâb olduğun.

El-hâletü hâzihî henüz Dağistan hanları ve askerleri ol taraflara tevârüd etmiş olmamakla bu husûs bundan böyle vaktiyle nizâmı görülecek mevâddan olduğu.

İfâde-i hâl idüği.

Müşârün-ileyhin işbu ma‘rûzâtı eğerçi tasdî‘-i azîm olup lâkin böyle vakitde müşârün-ileyhin derûnuna şâ’ibe-i tama‘ reh-yâb olmayup ve mümkün olsa bir akçe talebiyle tasdî‘ etmeyerek bu hidmeti bedeninden görmek cânına minnet olup ancak bu kadar Azerbaycan ve Dağistan askerlerini idâreye asâkir-i mahsûsadan ma‘iyyet-i

müşârün-ileyhde ekall-i mertebe on beş yirmi bin asker zarûrî iktizâ edeceğin ve bu mikdâr askerin levâzımı masârif-i külliyyeyi müstelzim olacağı ma‘lûm olduğun.

Kâ’ide-i sefer üzre ordu ve askerin ta‘yînâtı ve masârifâtını rü’yet içün bir mu‘temed kulları defterdâr nasb u ta‘yîn buyurulmasın ve bir nüzül emîni dahi irsâl olunmasın.

Müşârün-ileyh ma‘iyyetinde ordu ağası ve defterdâr ve nüzül emîni bulunmak mülâzemeden olmağla ordu ağalığı husûsu yeniçeri ağası kullarına havâle ile tanzîm etdirileceğinden gayrı defterdârlık ve nüzül emâneti içün mu‘temed ve münâsib bir kimesne mülâhaza ve ta‘yîn olunup Der‘aliyye'den Çıldır'a akçe gönderilmek iktizâ eylediği sûretde nüzül emînine gönderilüp nüzül emîni ma‘rifetiyle iktizâ eden mahallere sarf olunması nizâma rabt olunmak üzre defterdâr efendi kullarına havâle olunacağı.

Ta‘yîn buyurulacak eyâletlerin cebe defterleriyle bir mu‘temed defter emîni nasb u ta‘yîn buyurulmasına himmet buyurulmasın.

El-hâletü hâzihî müşârün-ileyh ma‘iyyetine Çıldır Eyâleti ta‘yîn olunmak üzre olup andan gayrı me’mûr-ı eyâlet olmamağla cebe defteri ve defter emîni irsâline hâcet olmayacağı.

İstid‘â-yı inâyetden ibâret idüği.

Müşârün-ileyh hizmet-i cân-sipârîde mikdâr-ı zerre kusûr etmeyüp lâkin tevfîk ve nusret-i Cenâb-ı Bârî'ye mahsûs ve esbâb-ı zâhirenin istikmâli dahi lutf ü inâyet-i evliyâ-yı ni‘amîye mevkûf olmağla ber-muktezâ-yı me’mûriyyet müşârün-ileyhin muhtâc olduğu müsâ‘ade-i aliyye ve atâyâ-yı celiyye bî-dirîğ buyurulmasın.

Tahrîrât-ı mezkûre diğer kâğıda hulâsa etdirilmeyüp ma‘rûz-ı atebe-i ulyâları kılındığı.

Bundan akdem emr ü fermân buyurulduğu üzre Dağistan'a Avar Hâkimi Ammi Han'a ve Silahşör-i Hâssa Mehmed Sâlih Bey'e tahrirât ile irsâl olunan Tatar Emîr Mehmed bu esnâda vürûd edüp hâmil olduğu tahrîrât yine tatar-ı merkûm ile Dersa‘âdet'e takdîm olunduğun.

Tahrîrât-ı mezkûre diğer kâğıda hulâsa etdirilmiş.

Ammi Han hidemât-ı Devlet-i Aliyye'ye hulûs ile ta‘ahhüd ve iltizâm etmiş olup lâkin hân-ı mûmâ-ileyh ve asker-i Dağistan bu evânda celb olunmaz ise evvel-i şitâda

Kûh-ı Elburz tarîkı mesdûd olup tâ âhir-i şehr-i hazirana dek mürûr ü ubûrları hadd-i imkânda olmadığın.

Mûmâ-ileyh Ammi Han tarafından Çıldır vâlisi müşârün-ileyhe vârid olup sâlifü'z-zikr ma'rûz-ı atebe-i ulyâları kılınan diğer hulâsada mastûr olan mektûbda hân-ı mûmâ-ileyhe gerek Tiflis tarafına ve gerek Rusyalu'nun zabtında olan Kızlar Kal'ası vesâir ol havâlîde Rusya kal'alarına çapul ve akın etmek üzre hâzır ve Devlet-i Aliyye'nin emrine mutî' ve münkâd olup emr ü fermâna muntazır olduğu derc ü tastîr olunduğundan gayrı Karabağ Hanı İbrahim Halil Han ile mûmâ-ileyh Ammi Han müttefik olup Tiflis ülkesini tâht ü târâca azîmet edecekleri ve Kuba Hanı Feth Ali Han dahi Tiflis hanıyla müttefik ve Rusyalu'ya kâğıdlar irsâliyle ittifâk dâ'iyesinde olduğu havâdisleri zikr olunan diğer hulâsada mastûr olup ancak ba'zan ol havâlîlere vukûfu olanlardan dahi istimâ' olunduğuna göre ol havâlîlerde Moskovlu'ya sedd olacak Feth Ali Han'dan gayri kuvvetli kimesne olmayup ve hân-ı mûmâ-ileyhin Rusyalu ile olan muhâbere ve mükâtebesi mücerred memleketini muhâfaza zımnında müdârâ ve mümâşât içün olmağla bu sûretde mûmâ-ileyh Feth Ali Han'ın Tiflis hanıyla ittifâkının aslı olmamak iktizâ eder. Bu def'a Çıldır vâlisi müşârün-ileyhin işbu tahrîrâtına cevâb olarak taraf-ı çâkerânemden bir kıt'a kâ'ime tahrîr ve bâlâda iş'âr olunduğu üzre Tiflis hanı mesfûrun aralıkdan kaldırılması emrinde ne gûne tedbîr iktizâ eder ve müşârün-ileyh ne vechile hürmet edecekdir bu husûs kendüden suâl olunmuş iken bu mâddelerin muktezâsından sükût etmesi bâ'is-i ta'accüb olduğu ve tahrîr eylediği tertîbât-ı mezkûre dahi iktizâları üzre ber-vech-i muharrer tanzîm olunmakda olduğu beyân olunarak Tiflis hanı mâddesini etrâfıyla tahrîr eylemesi ve el-hâletü hâzihî Moskovlu ile sefer-i hümâyûn muhakkak olup mûmâ-ileyh Ammi Han'ın hidemât-ı aliyyeye ol vechile hâhişi derkâr olduğundan gayri gazâ vü cihâd bi'l-cümle mü'minîn üzerlerine vâcib olup ve ahâlî-i Dağistan dahi zümre-i muvahhidînden olmalarıyla Kızlar Kal'ası ve ol taraflara çapul ve akınlar ile Moskovlu'nun dâr u diyârlarını tahrîb eylemeleri husûsunu mûmâ-ileyh Ammi Han'a tarafından tastîr eylemesi ve Karabağ Hanı İbrahim Halîl Han ile Tiflis hanının muhâsamaları mâddesini ve gerek Kuba Hanı Feth Ali Han hakkında rivâyet olunan ahbârı gereği gibi tashîh ü tahkîk eylemesi ve işbu bendlerde beyân olunduğu üzre Dağistan hanları ve askerlerinin Çıldır taraflarına celbi husûsu evvel emirde Tiflis hanının aralıkdan kaldırılması bâbında ne gûne tedbîr iktizâ eylediği ve müşârün-ileyh ne vechile hareket edeceği ma'lûm oldukdan sonra icrâ olunacak tedâbîrden olmağla evvel emirde bu kâğıda iktizâ eden tedâbîri ve ne vechile hareket edeceğini etrâfıyle Dersa'âdet'e tahrîr ve beyân eylemesi Çıldır vâlisi müşârün-ileyhe tahrîr ve te'kîd olunacağı ma'lûm-ı âlîleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Hân-ı mûmâ-ileyh bu evânda Çıldır havâlîsine teveccüh eder ise kesretli zuhûr edeceği âşikâr ve Tiflis seferi dahi evvel bahâra kalır ise Dağistan askeri ol havâlîde meştâ-nişîn olmak iktizâ edeceği bedîdâr olup lâkin yalnız Eyâlet-i Çıldır fukarâsının tahammülü olmamağla Çıldır ve Erzurum ve Kars eyâletlerinde kışlamak üzre evâmir-i aliyye sudûruna himmet buyurulmasın müşârün-ileyh iki kıt'a kâ'imesinde tahrîr eder.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 1290

37

REVAN HANI MUHAMMED HAN'IN REVAN KALESİ'Nİ ZABT EDEN GÜRCİSTAN VÂLİSİ İRAKLİ'YE KARŞI YARDIM TALEBİ

*[Gürcistan Vâlisi İrakli'nin Revan Kalesi'ni zabt edip Müslümanlar üzerine hücum etme düşüncesinde olduğundan bahisle, Revan'ın Osmanlı Ülkesinden sayılarak herhangi bir saldırı durumunda kendilerine yardım edilmesi için Revan Hanı Muhammed Han'ın Zeynel Abidin Bey ile padişaha gönderdiği **arzuhâl.]***

15 S. 1202 (26 Kasım 1787)

Revan Hanı Celâdetlü Muhammed Han Dâ'îleri Tarafından Rikâb-ı Kâm-yâb-ı Husrevâneye Birâderzâde-i Şeyhülislâm Zeynelâbidîn Bey Yediyle Vârid Olan Fârisiyyü'l-lehçe Arzuhâlin Tercümesidir,

Fi 15 S. 1202

Pâdişâh-ı Süleymân-mekân ve Dârâ-der-bân şehenşâh-ı İskender-pâsbân ve Cemşîd-unvân fazlullâhi ale'l-âlemîn ve zılluhû fi'l-arzîn halîfe-i rû-yı zemîn hazretlerinin hemîşe sâye-i beyzâ-eser-i merâhim ve eltâf-ı husrevânî ve zıll-i ma'delet-küster-i eşfâk u a'tâf-ı cihân-bânîleri cumhûr-ı cihâniyân ve kâffe-i âlemiyân ve gulâmân-ı fedvî-nişân ve çâkerân-ı ihlâs-bünyânın mefârik-ı âcizânelerine sâyebân

olup zîr-i himâye-i husrevânelerinde âsûde-nişîn-i bister-i âsâyiş ü emân olan bilâd-ı mahrûse-i husrevânelerine nîce iklîm-i tâze ve memâlik-i bî-endâze mülhak ve rü'ûs-ı menhûs-ı e'âdî-i şûm-nihâd ve düşmenân-ı bed i'tikâd âsitân-ı melâ'ik pâsbânda galtîde olması mukarrer ve muhakkak olsun. Bendegânın ekall ü ahkar ve gulâmân-ı fedvî-nişânın ezell ü kemteri bu vechile arzuhâl eder ki çünkü te'yîdât-ı füyûzât-ı İlâhiyye ve takrîrât-ı Samedâniyye dârü'l-emân-ı Çuhur-ı Sa'd-ı İrvan'ı memâlik-i fesîhatü'l-mesâlik-i sultânî kurb ü civârında vâkı' etmekle halîfe-i Rahmân'ın gâyet-i inâyet ve merhametinden ol havâlîde olan vüzerâ-yı izâm ve ümerâ-yı kirâm ve hukkâm-ı zevi'l-ihtirâm kadîmü'l-eyyâmdan bu âna gelince gerek bu gulâm-ı hulûs-irtisâm ve gerek vâlid-i çâker-i irâdet-fercâmları hiss-i üns ü ülfete ri'âyet ve meslek-i nihâyet-i dostî ve meveddete insilâke dikkat eylediğinden cânib-i Devlet-i Aliyye'den i'zâz-ı tamâm ve ikrâm-ı tâm ile esâs-ı adîmü'l-indirâs-bünyân-ı vidâd muhkem ve erkân-ı eyvân-ı muvâlât ü ittihâd müstahkem tutulup nîce sinîn ü sâl irsâl-i rusül ü resâ'il ve ib'âs-ı süferâ vü vesâ'il ile iyâb ü zehâb-ı tüccârda ebvâb-ı suhûlet küşâde ve re'âyâ vü berâyâ her bâbda infitâh-ı ebvâb-ı fiten ü inkılâb ve ibtilâ-yı mihen ü meşâkk u ıztırâbdan âzâde olup gühvâre-i emn ü emânda âsûde-hâl ve bister-i râhat ü ârâm ü itmînânda fâriğu'l-bâl oldukları hâlde devâm-ı eyyâm-ı ömr ü ikbâl-i şâhâne ve kıyâm-ı hengâm-ı şevket ü iclâl-i mülûkâneye istikbâl üzre idiler. Bu eyyâm-ı âşûb ü ihtilâlde Azerbaycan memleketlerinin ahvâli nezd-i Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrârda âşikâr ve nümâyân ve her tarafdan bu memleketlerin hâkimleri ve hânânı ve be-tahsîs Vâli-i Gürcistân olan İrakli dedikleri şûm ü bed-peymân ü bî-îmân hevâ-yı isyân der-ser ve câme-i zulm ü tuğyânı der-ber edüp serhaddât-âı Rûm'un kilidi ve İran ve Azerbaycan'ın derbendi [ve] sedîdi olan Kal'a-i Revan'ı gûn-â-gûn mekr ü hiyel ve belki envâ-ı cevr ü değal ile kendi hayta-i tasarruf u hükûmet u havza-i zabt u teshîr u kudretine ityân ve ba'dehû livâ-i menkûs-ı küfr ü inâdı efrâşte ve râyet-i şekâvet ü fesâdı ber-dâşte edüp ümmet-i Muhammed ve millet-i Ahmed *aleyhi ve alâ-âlihî ve evlâdihî salavâtü'l-Meliki's-Samed* üzerine hücûm ve kal' u kam'-ı bünyân-ı dîn-i mübîn ve hedm ü selm-i cidârân-ı şer'-i metîne vaz'-ı kadîm-i şûm ve bu vechile şâhid-i merâmı keşîde-i âğûş-ı meş'ûm etmek niyyet-i fâsidesi zamîr-i mel'anet-tahmîrinde muzmer ve nihâde ve bir de hafâda meknûn u pinhân tutduğu vâzıh u ayândır. Bu gulâm-ı ihlâs-fercâm Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-istimrârın ser-i kârda olan vüzerâ-yı sâ'ibü'l-ârâ ve uzmâ-yı kâr-âşinâları taraflarından mümâşât ve ısgâr olunmaz mülâhazasıyla şimdiye dek tasdî'a ictirâ olunmayup müsâmaha ve müsâhele izhârıyle tarîk-ı medâr ve hüsn-i sülûk-ı meslûk tutulmuşidi.

El-hâletü hâzihî şimdi mesfûr İrakli Han nâm mel‘ûn zamîr-i habâset-tahmîrinde hafî ve setîr olan hubs-i bâtını ve şakâ-i kâmini izhâr ve tahrîb-i bünyâd-ı millet ü i‘tikâd içün makâm-ı adâvet ü inâdda ref‘-i livâ-i nuhûset ü idbâr ve sevk-i neşvet-utüvv ü istikbâr etmekle mesfûr hıtta-i dilârâ-yı Azerbaycan ve zîr-i himâye-i zıllullahîde âsûde-nişîn-i bister-i emn ü emân olan sâir memâlik-i İslâmiyyeye sû’-i kasdı âşikâr eylediğini pâye-i serîr-i a‘lâya arz u inhâya ictirâ vü ictisâr ve âmme-i âlemiyâna sâye-küster olan zeyl-i inâyet-i Devlet-i Aliyye ve dâmen-i merhamet-i saltanat-ı seniyyeye ihlâs-ı tâm ile tesebbüt ve i‘tisâm eylediğini ifâde ve iş‘âr zımnında der-bâr-ı hilâfet-karâr-ı şehriyârîden merhamet ve şefkat ümîdiyle Birâder-zâde-i Şeyhülislâm Zeynelâbidîn Bey ile arzuhâl tesyâr ve hâk-i pây-ı tûtiyâ-âsâ-yı tâc-dârîye mâliş-i cebîn-i ibtihâl ü iftikâr gösterilür.

Zıllullâh-ı İslâm-penâh ve kâffe-i müslimînin husûl-i makâsıdına ümîd-gâh olan pâdişah-ı Süleymân-dest-gâh hazretlerinin kerem-i amîm ve lutf-ı azîminden istid‘â ve niyâz şu vechiledir ki bu bende-i fedvî-nişân-ı Devlet-i Aliyye-i şâmihu'l-erkânın gulâmân-ı halka-be-gûş ve çâkerân-ı ihlâs-gûşlarından ma‘dûd u mahsûb ve memleket-i Revan dahi memâlik-i vesî‘atü'l-mesâlik-i şâhâne silkine münselik ve mensûb buyurulup taraf-ı şâhâneden yarlığ-ı belîğ-i vâcibü'l-iz‘ân ihsân ve kendüsi dahi tabaka-i aliyye-i vüzerâ-yı isâbet-lüzûm ve mustahfızîn-i serhaddât-ı Rûm'dan şümürden olduğu fermân-ı kazâ-cereyân-ı kadr-tuvânda beyân buyurula.

Ve ol havâlîde olan vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân ve mîrlivâ ve müstahfızîn vesâir zâbitân ve hukkâma bir kıt‘a fermân-ı âlîşân dahi ısdâr ve mazmûnunda hâlâ Çuhûr-ı Sa‘d-ı İrvan pâdişâh-ı İslâm-penâh hazretlerinin memâlik-i mahrûse-i câvidânî-i husrevânîlerinden ma‘dûd ve mahsûb ve anda hükümrân olan Muhammed Han dahi çâkerân-ı ihlâs-nişân-ı husrevânîden olup memleket-i mezbûreye taraf-ı cihân-bânîden mu‘ayyen ve mensûb olmağla havânîn-i Azerbaycan'dan izhâr-ı tuğyân ü isyân eden hukkâm ve hânândan birisi ve kefere-i Gürciyye-i hızlân-nişân Revan hanına ve il ve memleketine îsâl-i mazarrat ve itâle-i pây-ı ta‘arruz ve hasâret kaydında olurlar ise hân-ı mûmâ-ileyhe imdâd ü mu‘âvenet ve müdâfa‘a-i müfsidîn-i bed-fercâma müsâra‘at etmeleri tenbîh ü te’kîd buyurula.

Tâ ki destyâri-i avn ü lutf-ı Bârî ve meded-kârî rimâh-ı ikbâl-i bî-zevâl-i şehriyârî ile o makûle şekâvetkâr-ı hızlân-şi‘ârların küfr ü dalâlet ve inâd ü levs-i fesâd-ı bed i‘tikâdlarından basît-i gabrâ pâk ve şemşîr-i dilîrân-ı gâziyân-ı zafer-nişândan zühre-i eşkıyâ çâk olup taht-ı zıll-ı himâyet ü merhamet-i mülûkânede refâh-ı hâl ve ferâğ-ı bâl ile âmme-i fukarâ ve re‘âyâ deymûmiyyet-i ömr ü devlet-i şâhâneye iştigâl edeler.

Ve her sâl bu bendeleri mukarrer nâme ve fermân-ı cihân-mutâ'-ı vâcibü'l-ittibâ' irsâliyle beyne'l-akrân ser-bülend ü mümtâz buyurula deyü tahrîr eder.

Hân-ı müşârün-ileyhe Anadolu Beylerbeyiliği pâyesi ihsânıyla menşûr-ı hâkânî ısdâr ve tesyâr kılındığı ve me'mûriyeti müş'ir yazılan fermân-ı hazret-i cihân-bânî asâkir mühimmesi defterine kayd ve işbu tercüme ve ayni kağıdı hediyye-i mezkûresi defteriyle nâme kîsesinde ve me'mûriyet battâlı R. sene 1202 mühimme tobrasında mahfûzdur.

BOA. *Nâme-i Hümâyûn Defteri*, nr. 9, s. 215-216

38

AZERBAYCAN, DAĞISTAN VE KIRIM'DA MÜSLÜMANLARA EZİYET EDEN MOSKOV ÜZERİNE SEFER DÜZENLENDİĞİ

[*Rusya'nın İrakli Han'ı da yanına alarak Dağistan ve Azerbaycan'a karşı saldırı ve hîleleri öteden beri bilinmekle beraber, Rusya'nın Devlet-i Aliyye ile sulh içerisinde bulunmasına rağmen bölgedeki Müslüman ahâliye eziyet ve işkence ettiği, Kırım'ı istilâ ederek İslâmiyet'in kabul edemeyeceği hakaretlere başvurdukları, bütün bunlar neticesi ulemâ, devlet erkânı ve ocakların ittifakıyla Moskov keferesi üzerine sefer-i hümâyûn tertib edildiğinden bahisle Kuban Han'ı Şahbaz Giray Han'ın maiyyetinde sefere katılmaları için Azerbaycan ve Dağistan hanlarına gönderilen* ***hüküm****.* ***]***

Evâil-i Ca. 1202 (17 Şubat 1788)

Diğer yazılan misâl-i şâhâne asâkir mühimmesinde mukayyeddir,

Şuşa ve Karabağ Hanı İbrahim Halil Han *dâmet me'âlîhi*ye hüküm,

Siz ki hân-ı hamiyyet-nişân-ı müşârün-ileyhsiz. Bundan akdem der-bâr-ı atûfet-karâr-ı tâc-dârânemden teşrîfât-ı seniyye ve atâyâ-yı behiyye ile ısdâr ve irsâl olunan misâl-i lâzimü'l-imtisâl-i şâhâneme ve sadr-ı a'zam ve vekîl-i mutlak serdâr-ı ekremim tahrîrâtına cevâb olarak bu def'a Der'aliyye tarafınızdan ve hânân-ı Dağistan

ve Azerbaycan taraflarından vârid olan ma‘rûzât-ı musâdakat-gâyât mefâhîminde âbâ vü ecdâdınız öteden beri hânedân-ı râsihatü'l-bünyân-ı Devlet-i Aliyye ve dûdmân-ı muhalledü'l-erkân-ı salatanat-ı seniyyemin ni‘am-ı celîlesine mazhar olagelüp siz dahi âbâ vü ecdâdınız eserine iktifâ ile siz ve evlâd u ahfâdınız emir ve nehy-i şâhâneme imtisâl u mutâva‘at ve cân tende ramak bedende oldukça hidemât-ı dîn-i mübîn ve Devlet-i Aliyye-i ebed-karînde sarf-ı mâ-hasal-ı miknet eyleyecekleri ve bir müddetden beri tıynet-i asliyye ve cibilliyet-i dürriyesinde merkûz olan hıyânet ve mel‘aneti icrâ fikr-i fâsidiyle beyza-i İslâmiyye'ye sû’-i kasdını ba‘zı mukaddemât-ı kâsideye teşebbüs ederek izhâr ve i‘lân eden gerek İrakli Hân-ı mefsedet-nişân ve gerek müttefiki olan Rusya'nın kahr u kam‘ları husûslarında ve gerek sâir taraf-ı Devlet-i Aliyye'mden her ne hizmete ve ne vechile harekete me’mûr kılınur iseniz itmâm-ı hizmet ve îfâ-yı me’mûriyete bezl-i kudret edecekleri beyân ile muktezâ-yı salâbet-i dîniyye ve hamiyyet ü gayret-i İslâmiyyeniz üzre taraf-ı vâzıhü'ş-şeref-i cihân-dârâneme vücûhla meyl ü mütâba‘at ve sûret-i inkıyâd ve mutâva‘atınızı izhâr ederek cümleniz şâki's-silâh ve (.....)-süyûf ve mesrûcetü'l-efrâs olduklarınız hâlde taraf-ı Devlet-i Aliyyem'den müterakkıb-ı îmâ ve işâret olduğunuz ale't-tafsîl derc ü tastîr olunmuş sizin dîn-i mübîn yolunda ve Devlet-i Aliyye'm uğrunda gayûrâne ve hamiyyet-mendâne ibrâz-ı âsâr-ı celâdet ve îfâ-yı levâzım-ı merdânegî vü şecâ‘at ederek muhâfaza-i nâmûs-i dîn ve def‘-i mazârr-ı kefere-i müşrikîn husûslarında müteheyyi’-i kıyâm ve kemer-beste-i ihtimâm olmanız ve bu vechile sünûh ü bürûz eden etvâr-ı salâbet-âsârınız tamâm-ı dîn-i mübîn ve şerî‘at-ı mutahhara-i hazret-i seyyidi'l-mürselîn gayretinde sizden me’mûl ü melzûm-i şehriyârânem olan âsâr-ı hamiyyet ve metâneti te’yîd ve tasdîk etmiş olduğundan hakkınızda derkâr olan hüsn-i teveccüh-i dâverâne ve da‘avât-ı hayriyye-i mülûkânemin tezâyüd ve tezâ‘ufunu mûcib olmuşdur. Cenâb-ı Hak ve Nâsır-ı mutlak işbu vechile niyyet-i sâdıka ve azîmet-i hâlisanızı mukaddime-i zuhûr-i fevz ü nusret eyleyüp elviye-i İslâm mansûr ve muzaffer ve a‘dâ-yı li’âm ale'd-devâm mahzûl ve müdemmer olarak fütûhât-ı celîleye muvaffak ve mazhar eyleye, âmin. Moskov keferesinin mesfûr İrakli Han'ı iğfâl ile bir müddetden beri tasahhub eylemesi mesfûru derpîş ederek ol taraflara dest-i dırâz olmak ve ma‘âzallâhi te‘âlâ hıtta-i Dağistan ve memâlik-i Azerbaycan'ı ve kuttânını bilâd-ı sâireye eyledikleri misillü envâ‘-ı hıyel ile istîlâ ve sükkânını pây-mâl-i cevr ü cefâ etmek irâde-i fâsidesine mebnî idüği ra‘nâ-ma‘lûmunuz olan hâlâtdan ve ırsî mülâhaza ile tâhir olur kazâyâdan olduğu cümle indinde müsellem ve müberhendir. Bundan başka Moskov keferesi Devlet-i Aliyyem'le musâlaha olduğu günden beri kendi hâlinde ve ahd ü peymânında durmayıp Devlet-i Aliyye'me ve âmme-i ibâd-ı müslimîne muzır olan gûn-â-gûn tekâlîf-i bâride ve harekât u etvâr-ı anîdeye ibtidâr ve münâfi-i ahd ü şürût hıtta-i Kırım'ı bağteten istîlâ ve derûnunda

olan bu kadar ulemâ ve sulehâ ve sâdât-ı kirâm ve bî-hesâb nisvân ve sıbyân ve erâmil ve eytâmı ra‘iyyeti hükmüne tenzîl ve nîce nîce gürûh-ı bîçâregânı ayaklar altına alıp envâ‘-ı cefâ ve ezâ ile tezlîl eyledikleri ve hâsılı hamiyyet-i İslâmiyye'nin bir türlü kabûl etmiyeceği lâ-yü‘âd ve lâ-yuhsâ harekâta ve vücûhla kendilerden emniyeti sâlib olur evzâ‘a cesâretleri üzerlerine feth-i ebvâb-ı muhârebe ve mukâteleyi müstelzim olduğundan cânib-i şerî‘at-ı mutahharadan verilen fetvâ-yı şerîfe mûcebince ulemâ-yı a‘lâm ve ricâl-i devlet-i ebed-kıyâm ve ocaklar ağavât ve zâbitânı ittifâklarıyle kefere-i Moskov üzerlerine sefer-i hümâyûnum tahakkuk edüp Der‘aliyye'de olan elçisi kâ‘ide-i devlet-i ebed-müddet üzre Yedikule'ye kaldırılıp vaz‘ u habs ve memâlik-i vesîa‘tü'l-mesâlik-i hüdâvendigârâneme i‘lân-ı muhârebeyi mutazammın evâmir neşr olunduktan sonra livâ-ı şerîf-i nusret-redîf-i hazret-i sipeh-sâlâr-ı asfiyâ *aleyhi ve alâ âlihi ve eshâbihi efdalü's-salâti ve ezkâ't-tehâya* sâyesiyle bi'l-fi‘l sadr-ı a‘zam-ı sütûde-şiyem ve vekîl-i mutlak-ı kaviyyü'l-himem ve serdâr-ı ekremim Yusuf Paşa *iclâlehû ve ikbâlehû* ve ricâl ve Ocaklı ve Dergâh-ı Mu‘allâm müteferrikaları vesâir bi'l-cümle asâkir-i zafer-me’âsir ile Ordu-yı Hümâyûn'umun Der‘aliyye'mden hurûcuna muktezî olan kâffe-i levâzımın ikmâl ve tehyi’esine iştigâl olunmakda iken Nemçelü dahi Moskovlu ile müttefikan nakz-ı ahd etmekle bundan böyle mütevekkilen alellâh ve mütevessilen min-ruhâniyet-i Resûl *sallallâhü aleyhi ve sellem* Moskovlu ve Nemçelü üzerlerine azîmet ve berren ve bahren diyâr-ı memâlik-i a‘dâya hücûm ve iktihâm olunarak bihî, *kâtilü'l-müşrikîne kâffeten kemâ-yukâtilûneküm kâffeten* nazm-ı kerîmi muktezâsınca kahr u kam‘-ı müşrikîn ve vikâye-i nâmus-ı dîn-i mübîn husûslarına dâmen-i der-miyân-ı gayret ve bihî, *câhidû fî sebilillâhi* emr-i Zü'l-celâline imtisâlen icrâ-yı farîza-i gazâ ve ihyâ-yı sünnet-i seniyye-i Resûl-i Kibriyâ'ya sarf-ı mâ-hasal-ı miknet olunmak husûsları karâr-dâde olunduğundan gayri hâlâ Kuban Hanı Şahbaz Giray Han *dâmet me‘âlîhi,* ma‘iyyetinde olan külliyetlü Tatar-ı adüv-şikâr ile kudûm-i bahâr-ı meymenet-âsârda sefîne ile Kuban'a geçüp hâlâ Soğucak Başbuğu Mustafa Paşa *iclâlehû* ile bi'l-ittifâk Nehr-i Kuban'ın beri geçesinde sâkin kâffe-i kabâ’il ü akvâm vesâir asâkir-i gayret irtisâm ile eyâdi-i menhûse-i a‘dâ-yı dînden hıtta-ı Kırım'ın nez‘ u istihlâsına ve derûnunda mecrûhü'l-fu’âd olan ihvân-ı mü’minîne şifâ-resân olmağla bezl-i miknet eylemek üzre taraf-ı pâdişâhânemden me’mûr ve ta‘yîn kılınmış olmak mülâbesesiyle siz ki hân-ı müşârün-ileyhsiz Kuban Hanı müşârün-ileyh ma‘iyyetleriyle memâlik-i düşmana isâle-i süyûl-i hücûm ve iktihâm ederek hidemât-ı cihâd ü gazâya kıyâm ve bihî, *faddalallâhü'l-mücâhidîne ale'l-kâ‘idîne ecren azîmâ* nazm-ı celîli muktezâsınca bizzât nâil-i fezâ’il-i cihâd olmağla sa‘y-i mâ-lâ kelâm eylemeniz husûsu ehass-ı metâlib-i dâverânem olduğunu i‘lân ve iş‘âr siyâkında işbu misâl-i şâhânem ısdâr ve [...] ile irsâl olunmuşdur. İmdi bu husûs sâir hânân-ı Dağistan ve Azerbaycan'a başka

başka emsile-i pâdişâhânemle tavsiye olunduğu ve sizden bu husûs-ı hayriyet-mensûs ez-dil ü cânı hamiyyet-mendâne ve reviyyet-kârâne ibrâz-ı âsâr-ı merdî ve dilâverîye himmet sünûhu meczûm-ı şehriyârânem idüği ve bu yanda şimdiye dek iktizâ eden tefhîmât ve ta'lîmât ve muktezî olan hâlât sadr-ı a'zam-ı müşârün-ileyh tarafından tahrîr etdirildiği ma'lûm-ı dekâyık-melzûmunuz oldukda dâhil-i eyâlet ve havza-i hükûmetinizde olan harb u darb erbâbından külliyetli cünûd-i zafer-mev'ûd istishâbıyle mütevekkilen alallâhi te'âlâ hareket ve hânân-ı Dağistan ve Azerbaycan'dan lâzım gelenler ile muhâbere ve yek-cihetîye mübâderet ve tarîk-i münâsibden Kabartaylar tarafına ve andan Kuban hanı müşârün-ileyh ma'iyyetine vusûl ve lühûka müsâra'at ve hân-ı müşârün-ileyh ile rüsûm-ı ittifâk ve ittihâda ri'âyet ve bihî, *Rabbenâ efriğ aleynâ sabran ve sebbit akdâmenâ ve'nsurnâ ale'l-kavmi'l-kâfirîn* tazarru'iyle mukâbele-i a'dâ-yı dînde sebât-ı akdâm ile kahr u kam'-ı müşrikîn ve ihyâ-yı sünnet-i seniyye-i seyyidi'l-mürselîne dâmen-i dermiyân-ı ihtimâm eyliyerek memâlik-i düşmana akınlar ve a'dâ-yı dîn ü devletin tahrîb-i memâlik ve muvâtınlarıyle i'lâ-yı kelimetullâhi'l-ulyâ farîzasını icrâya ve derûn-ı memâlik-i a'dâda olan dîn karındaşlarının giriftâr oldukları belâ ve cefâdan rehâ-yâb olmaları husûsunda indallâhi ve'n-nâs makbûl ve mergûb olacak hidemât-ı celîleye muvaffak olmağa ve âbâ vü ecdâdınız dîn yolunda sebkat eden hamiyyet ü gayretlerini siz dahi te'yîd ile Devlet-i Aliyye'min dâimen ve müstemirren ni'am ve eltâf-ı cezîlesine mazhariyete sa'y-ı mâ-lâ-kelâm eylemeniz bâbında misâl-i âlîşânım sâdır olmuşdur, buyurdum ki.

Fî Evâ'il-i Ca. sene [1]202

Bir sûreti Sürhay Hanzâde Mehmed Han'a ber-vech-i muharrer

Bir sûreti Mehmed Şemhal Han'a ber-vech-i muharrer

Bir sûreti Şeki Hanı Mehmed Hasan Han'a ber-vech-i muharrer

Bir sûreti Usumi Hamza Han'a ber-vech-i muharrer

Bir sûreti Conketay Hâkimi Ali Sultân'a ber-vech-i meşrûh, Rumeli Beylerbeyiliği pâyesi vardır

Bir sûreti Conketay Hâkimi mûmâ-ileyhin birâderi ve Rumeli Beylerbeyiliği pâyesi olan Ahmed Han'a

Bir sûreti Akkuşa Kadısı Mehmed Efendi'ye *Molla* elkâbıyla ber-vech-i meşrûh

Bir sûreti ümerâ-i Dağistan'dan Zozan Bey'e ber-minvâl-i muharrer

Bir sûreti Revan Hanı Mehmed Han'a vech-i meşrûh üzre. Anadolu Beylerbeyiliği pâyesi vardır.

Bir sûreti Tebriz Hanı Hudâdâd Han'a,

Bir sûreti Erdebil Hanı Nazar Ali Hanzâde Nasrullah Han'a ber-minvâl-i muharrer

Bir sûreti Hoy Hanı Hüseyin Kulu Han'a siyâk-ı meşrûh üzre.

Bir sûreti Rûmiye Hanı Mehmed Kulu Han *dâmet me'âlîhi*ye.

Bir sûreti Kuba Hanı Feth Ali Han'a ber-vech-i meşrûh.

Bir sûreti Karacadağ Hâkimi Mustafa Kulu Han'a. Teşrîfât ve atâyâ gönderildiğinden bahsolunmayup fakat taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye hulûs ve sadâkatini şâmil arîzası vârid olduğu ve hânân-ı Dağistan ve Azerbaycan'a asılda münderic emsile ısdâr ve irsâl olunduğu beyân olunarak Kırım tarafına me'mûriyetiçün.

Bir sûreti ümerâ-i Dağistan'dan Rüstem Bey *dâme izzühû*. Kezâlik teşrîfât ve atâyâ tayy olunup sâir hânânın müte'ahhid oldukları vechile müterakkıb-ı îmâ ve işâret idüği gelen arîzasında muharrer olmağla vech-i meşrûh üzre me'mûriyetiçün.

Bir sûreti Kubân Hanı Şehbâz Giray Han *dâmet me'âlîhi*ye. İ'lâm-ı hâl siyâkında hânân-ı Dağistan ve Azerbaycan ile rüsûm-ı ittifâk u ittihâda ri'âyet ederek mukaddem ve mu'ahhar evâmir-i şerîfe ile me'mûr oldukları üzre cihâd u gazâ farîzasını icrâya kıyâm eylemeleri içün hânânın tahrîrâtları ve sûret-i me'mûriyetleri ber-vech-i ihtisâr derc olunarak iktizâsına göre.

BOA. ***Nâme-i Hümâyûn Defteri,*** **nr.9, s. 221-222**

39

AZERBAYCAN HANLARININ OSMANLI DEVLETİNE BAĞLILIKLARI VE DAĞISTAN HANLARININ TİFLİS'İ ALMALARI

[Azerbaycan hanlarının Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarına ve Dağistan hanlarının Tiflis üzerine hücum etmeye istekli olduklarına dâir Bayezid Mutasarrıfı İshak Paşa tarafından gelen tahrîrât ile Azerbaycan hanlarından, İshak Paşa'ya gönderilen evrakların padişaha arz olunması üzerine Tiflis'in ele geçirilerek gereği gibi düzenlenmesi hakkında ***hatt-ı hümâyûn.]***

(1202) (1788)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni‘metim Efendim Pâdişâhım,

Azerbaycan hanlarının Devlet-i Aliyye'ye olan meyl ü inkıyâdına ve Dağistan hanlarının Tiflis üzerine hücûma olan şevk u hâhişlerine dâir Bayezid Mutasarrıfı İshak Paşa kulları tarafından bu def‘a tevârüd eden tahrîrât ve Azerbaycan hanlarından paşa-yı mûmâ-ileyhe gelüp tahrîrât-ı mezkûresiyle der-bâr-ı atûfet-karâra tesyâr olunan evrâk mâdde-be-mâdde hulâsa ve iktizâsı bâlâsına sürhle işâret ve takımıyla atebe-i ulyâlarına arz olundu. Manzûr ve ma‘lûm-ı hümâyûnları buyuruldukda emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni‘metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Benim vezîrim,

Hemân matlûb ve ehemm Tiflis tarafına hücûm Tiflis'i kabza-i tasarruf-ı mülk eylemek ve gayri iktizâsınca tanzîmleri görülmek Cenâb-ı Hudâ-yı Müte‘âlden istid‘â olunur.

[1202]

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 1164

40

KARABAĞ HANI İBRÂHİM HALİL HAN'IN ELÇİLERİ MİRZA MEHMED EFENDİ VE REFÎKİNE HARCIRÂH VERİLMESİ

[Karabağ Hanı İbrahim Halil Han tarafından Deraliyye'ye gönderilen, daha sonra da Erzurum tarafına iade ettirilen Mirza Mehmed Efendi'ye üç yüz ve refîki Mirza Mehmed Bey'e iki yüz kuruş harcırâh verilmesi için Defterdâr'a yazılan ***buyuruldu****.]*

15 B.1203 (11 Nisan 1789)

İzzetlü Defterdâr Efendi,

Bundan akdemce Karabağ Hanı İbrahim Halil Han tarafından Der‘aliyye'ye gelüp bu def‘a Erzurum cânibine i‘âde etdirilen Mirzâ Mehmed

Efendi'ye üçyüz ve refîki Mirzâ Mehmed Bey'e dahi ikiyüz cem'an beşyüz guruş harcırâh verilmesini telhîs eyleyesin deyü buyuruldu.

Fî 12 B. sene [1]203

Arz-ı bendeleridir ki;

Bundan akdemce Karabağ Hanı İbrahim Halil Han tarafından Der'aliyye'ye gelüp bu def'a Erzurum cânibine i'âde etdirilen Mirzâ Mehmed Efendi'ye üçyüz ve refîki Mirzâ Mehmed Bey'e dahi ikiyüz cem'an beş yüz guruş harcırâh verilmesi bâbında sâdır olan fermân-ı âlîlerî mûcebince Başmuhâsebe'ye kayd olunup meblağ-ı mezbûrun tezkiresi i'tâ olunmak bâbında emr ü fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerinindir.

Telhîsi mûcebince Başmuhâsebe'ye kayd ve tezkiresi verilmek buyuruldu.

Fî 13. B. sene [1]203

BOA. ***Ali Emîrî , I. Abdülhamid,*** **nr. 6549**

41

ŞUŞA VE KARABAĞ HANI HALİL İBRAHİM HAN'IN RUSLAR'A KARŞI YAPTIĞI SAVAŞTA YARDIM İSTEĞİ

[Davet olunduğu bütün seferlerde Ordu-yı Hümâyûn yanında Dağistan askeri ile birlikte Tiflis hanı ve Ruslar'a karşı başarılı mücadelelerde bulunan Şuşa ve Karabağ Hanı Halil İbrahim Han'a asker gönderilememesinden dolayı bazı hanların Ruslar'a tâbi oldukları, İbrahim Halil Han'ın Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunduğu, Tiflis Hanı İrakli Han'ın da Osmanlı Devleti ile dost olma gayretleri hakkındaki takrîr üzerine ***hatt-ı hümâyûn.]***

(1204) (1790)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni‘metim Efendim Pâdişâhım,

Şuşa ve Karabağ Hanı Halil İbrahim Han hâlâ Erzurum Vâlisi Abdullah Paşa kulları tarafından gönderilen mektûba cevâb olarak müşârün-ileyhe gönderdiği mektûbunda sefer-i hümâyûn zuhûrundan berü hân-ı mumâ-ileyhe bi'l-cümle Dağistan asâkiriyle gerek Tiflis hanı ve gerek Moskovlu'ya îsâl-i hasâr u ziyân etmekde bir türlü kusûr etmeyüp ancak ibtidâ-yı seferden berü taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ol taraflara asâkir irsâliyle kendüye i‘ânet olunmadığından zîr-i hükûmetinde olan ba‘zı hânân, Moskov'a teba‘ıyyet etmeleriyle bu sene-i mübârekede dahi eğer Devlet-i Aliyye tarafından asâkir ile kendüye imdâd olunmazsa bi'z-zarûr Moskovlu ile musâlahaya mecbûr olacağını beyân etmekle mektûb-ı merkûm hulâsa etdirilüb hulâsasıyla berâber ma‘rûz-ı atebe-i ulyâları kılındığı ve Tiflis hanı mesfûr dahi Çıldır vâlisi ma‘rifetiyle müşârün-ileyh kullarına gönderdiği kâğıdında Devlet-i Aliyye ile vaz‘-ı bünyân-ı dostî ve musâlahaya hâhişkâr idüğini hâvî ba‘zı mevâd tahrîr etmekle ol dahi hulâsa etdirilüb cümlesi takdîm-i hâk-i pây-ı şâhâneleri kılındığı ma‘lûm-ı âlîleri buyuruldukda emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni‘metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Tiflis hanının tafsîl-i keyfiyyeti deminden arz etdiğim takrîr-i bendegânemde mastûr olmağla andan ma‘lûm olacağı karîn-i zihn-i tâb-nâkları buyuruldukda fermân men-lehü'l-emr hazretlerinindir.

Kaymakam Paşa.
Buna asker nasıl olur söyleşüp tarafıma arz edesiz.

[1204]

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 57046

42

ŞUŞA HANI İBRAHİM HALİL HAN VE DAĞISTAN HANLARINDAN AMMİ HAN'IN MEKTUPLARININ KABULÜ VE ELÇİLERİNE DE HEDİYE VERİLMESİ

[Şuşa Hanı İbrahim Halil Han ve Dağistan Hanlarından Ammi Han'ın mektup ve arîzalarını getiren elçilerinin gerekli ikram ve muamele ile ağırlanarak kendilerine hediyeler verilmesi, ayrıca Tiflis'i almalarında da hiçbir sakınca görülmediğine dâir ***hatt-ı hümâyûn.]***

(1205) (1791)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni'metim Efendim Pâdişâhım,

Dağistan hanlarından Ammi Han'la Şuşa Hanı İbrahim Halil Han'ın bu def'a birer nefer âdemleriyle atebe-i ulyâ-yı şâhânelerine arz u takdîm içün Arabî ve Fârisiyyü'l-ibâre birer kıt'a arîzaları ve taraf-ı çâkerâneme dahi siyâk-ı arîzaları üzre birer mektûbları vârid olmağla cümlesi tercüme etdirilüb ve hâmil-i tahrîrât âdemlerinin dahi başkaca takrîrleri kaleme aldırılub takdîm-i hâk-i pây-ı âlîleri kılındı. Manzûr-ı hümâyûnları buyuruldukda fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Dağistan tahrîrâtını gördüm. Âdemlerine münâsibi üzre ikrâm oluna ve bunlara dahi iktizâsı üzre mu'âmele olunup cevâbları yazıla, Tiflis'i almak istiyorlar, alsınlar bize ne zarar.

[1205]

BOA. ***Hatt-ı Hümâyûn*****, nr. 9584**

43

ESTERÂBÂD HANI MUHAMMED HASAN HAN'IN OĞLU AĞA MUHAMMED HAN'IN AZERBAYCAN'DA BİRÇOK HANI KENDİSİNE BAĞLADIĞI

[Esterâbâd Hanı Muhammed Hasan Han'ın oğlu Ağa Muhammed Han'ın Horasan, Şiraz, İsfahan, Mâzenderan ve Gîlan'a zorla hâkim olup hanlıklara kendi adamlarını tayin ettiği, Azarbeycan'da birçok hanı kendine bağladığı, Revan Hanı Muhammed Han'ı dahi yanına çağırdığı, fakat Muhammed Han'ın kardeşini gönderdiği ve Revan'ı muhasaraya karşı tedarikâtta bulunduğu; Ağa Muhammed Han'ın Revan'a saldırması halinde halkın Kars sınırına doğru göç edecekleri ve han'ın da bunları iâde iddiasıyla sınıra asker sevkedebileceği, bunun için de Kars Kalesi'ne cephâne, silah ve mühimmât gerektiğine dâir Kars Muhafızı Numan Paşa'nın tahrîrâtı üzerine sâdır olan ***hatt-ı hümâyûn.]***

(1205) (1791)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni'metim Efendim Pâdişâhım,

Hâlâ Kars Muhâfızı olan Nu'man Paşa kulları bu def'a gönderdiği tahrîrâtında memâlik-i İran'dan Esterâbâd Hanı Muhammed Hasan Han'ın oğlu Ağa Muhammed Han bu esnâda Horasan ve Şirâz ve İsfahân ve Mâzenderân ve Gîlan semtlerini teshîr ve hanlarını yanına celb ve her birinin yerine kendi ricâl ve mu'temedlerinden hanlar nasb u ta'yîn eyledikden sonra Azerbaycan teshîri dâ'iyesiyle Tebriz'e altı sâ'at mesâfe Meşk u Anber Sahrâsı'nda nasb-ı hıyâm-ı ârâm ve hânân-ı Azerbaycan'dan Karacadağ Hâkimi Mustafa Kulu Han ve Merağa Hâkimi Ahmed Han ve Hoy Hâkimi Hüseyin Han ve Rûmiye Hâkimi Mehmed Kulu Han Rûmiye Hâkimi ve hânân-ı sâireyi kendüye râzı etmekle Revan Hanı Muhammed Han'a dahi mahsûs âdem gönderüp yanına celb etmeği murâd eyledikde hân-ı mûmâ-ileyh bast-ı i'tizâr ve bir eyyâm imhâl içün hedâyâ-yı vâfire ile birâderini tesyâr eyledikden sonra muhâsara tedârikine mübâşeret eylediği ihbâr olunduğu ve mûma-ileyh Ağa Muhammed Han'ın elli altmış binden mütecâviz askeri el'ân ma'iyyetinde mevcûd olduğundan başka yüzden ziyâde top ve iki bin kadar zenbûrek ve vâfir humbara ve mühimmât ve âlât-ı sâire ve tedârikât-ı kaviyye-i seferiyyesi olduğu ba'zı mütevâridînin ve alâ-tarîkı't-ticâre irsâl olunan fehîm ve derrâk âdemlerden tahkîk olunduğu ve hân-ı mûmâ-ileyhin el-yevm nasb-ı hıyâm eylediği sahrâ nefs-i Revan'a dört merhale Kars Kal'ası'na dahi yedi menzil bir merhale olup hân-ı mûmâ-ileyh Revan üzerine hücûm eylediği sûretde re'âyâ ve hayme-nişîn olan aşâyirin Kars'dan gayri melce'leri olmadığından hâh-nâ-hâh hudûd-ı Kars'a firâr ve ilticâlarında hân-ı mûmâ-ileyh

i‘âde-i re‘âyâ dâ‘iyesiyle asker ta‘yîn etmesi mülâhazadan ba‘îd olmayup asker ta‘yîn etdiği sûretde dahi Kars ve havâlîsi ahâlîsine mûcib-i dehşet olacağı ve ma‘âzallâh Kars'ı muhâsara kaydına düşerse mukâbelesi içün top ve cebehâne ve asker ekall-i kalîl olduğundan başka geçen sene ahâlînin istid‘âsıyla irsâl olunan yedi aded top hâlâ Bayburd Kazâsı'nda olup henüz vâsıl olmadığı beyânıyla kal‘a-i merkûmeye top ve cebehâne ve mühimmât-ı sâire ve asker irsâline himmet buyurulmasın istid‘â etmekle tahrîrâtı hulâsa etdirilüp Kars kadısının i‘lâmı ve ahâlîsinin mahzarlarıyla berâber cümlesi ma‘rûz-ı atebe-i ulyâları kılındı. Manzûr-ı hümâyûnları buyuruldukda fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni‘metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Bunun sıhhat ve hakîkatini Erzurum ve ol havâlîden işe yarar tatarlar ta‘yînle haber alasın, vakt ü hâle göre bu tahrîrâta dahi münâsibi üzre nizâm verüb cevâb yazasın.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 9932

44

DEVLET-İ ALİYYE MÜLKÜNDEN OLDUĞU KABUL EDİLEN REVAN'A İRAN SALDIRILARINA KARŞI YARDIM YAPILMASI

[*Sâbık Padişah Abdülhamid devrinde Revan'ın Devlet-i Aliyye mülkünden olduğunun kabul edildiği hatırlatılarak, İran tarafından gelen saldırılara karşı yardım talebinde bulunan Revan Hanı Muhammed Han'ın* ***arîzası*** *ve burası ile beraber Karabağ, Gürcistan vesâir Azerbaycan memleketlerinin muhâfazasına yardım edilmesi ve buralardan gelecek mültecîlerin kabul edilmesi için gerekenin yapılması hakkında yazılan derkenar.***]**

19 L.1209 (9 Mayıs 1795)

Rikâb-ı Müstetâb-ı Şâhâneye Revan Hanı Muhammed Han'ın Fârisiyyü'l-ibâre Bir Kıt‘a Arzuhâli Tercümesidir.

Fî 19 L. sene 1209

Hüdâvendigâr-ı sâbık hazretleri zamanında ma‘mûre-i İran'dan ülke-i İrvan ya‘ni vilâyet-i Revan ifrâz ve memâlik-i mahrûse-i şâhâneye munzamm kılınup hân-ı mûmâ-ileyh ber-vefk-ı istid‘â manzûr-ı nazar-ı hâkânî olduğu beyânıyla ferak-ı fahr ü mübâhâtı pâye-i beylerbeyi ve berât-ı hümâyûn ile ser-bülend ve mümtâz ve teşrîfât-ı hümâyûn-ı sultânî i‘tâsıyla dûş-i iftihârı pîrâye-pezîr-i imtiyâz olup hakkında gûn-a-gûn nevâziş ve inâyet erzânî buyurulmuş olduğundan başka hîn-i zarûret ve tehâcüm-i a‘dâda asâkir-i nusret-me’âsir ile ülke-i mezbûre imdâd ve mu‘âvenet resmini bi'l-ittifâk icrâ edüp ol diyârı şerâre-i şerr-i eşrârdan hıfz eylemeleriçün ülke-i Revan cümle-i vilâyet-i Rûmdan ve memâlik-i fesîhü'l-ercâ-yı Anadolu'dan olduğu beyâniyle serhâddât-ı vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâma evâmir-i cihân-mutâ‘ sâdır olmuş olduğun.

Mukaddemâ hân-ı mûmâ-ileyhe gönderilmiş olan berât-ı âlî kıt‘a 1	Emr-i celîlü'ş-şân kıt‘a 1

Bundan akdem Rusya seferi zuhûru evâ’ilinde Azerbaycan hânlarının taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye izhâr eyledikleri envâ‘-ı suver-i ubûdiyyete mebnî ol vaktin iktizâsı olarak sefer-i mezkûrde ol câniblerden Moskovlu'ya irâ’e-i rû-yı tehâcüm ile perîşânlık verilür mülâhazasıyla ekserîsine menşûr-ı sultânî ve teşrîfât-ı hâkânî irsâl olunmuş olduğundan hasbe'l-mevsim işbu Revan Hanı Muhammed Han'a dahi bu vechile berât-ı âlî ve emr-i şerîf gönderilmiş olduğu ma‘lûm olan keyfiyyâtdandır. El-hâletü hâzihî muhât-ı ilm-i âlem-şümûl-i cihân-dârîleri olduğu vechile Ağa Muhammed Han'ın cânib-i İran'da tegallübü ve bu esnâda Revan ve Tiflis üzerine varmak niyetinde olduğu hasebiyle Revan hânı mûmâ-ileyh ve müttefikleri mukâvemetden me’yûs olup mukaddem vâkı‘ olan iltifât ve inâyet-i Devlet-i Aliyye'ye mebnî bu defa dahi haklarında i‘ânet-i seniyye bî-dirîğ olmak üzre istimdâd birle mahsûs âdem tesyâr etmiş olmalarıyla işbu istid‘âları lede'l-iktizâ hudûdda bulunan vüzerâ ve mîr-i mîrâna bendeleri taraflarından kendilere asâkir ile imdâd ve ol havâlî ahâlî ve re‘âyâsının beri tarafa firâr ve ilticâlarında kabûl olunması mâddelerinden ibâret olup ancak işbu tahrîrât mefhûmuna ve âdemlerinin diğer kâğıdda mastûr olan tahrîrleri me’âline nazaran asıl garazları asker ile kendilere i‘ânet olunmak ve i‘ânet

olunmadığı hâlde re'âyâ ve mâllarının memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye naklinde kabûl ve istihlâs olunması sûretleri olmağla saltanat-ı seniyyenin sulhu İran'ın şâh ve hânına münhasır olmayup mecmû'-ı ahâlî-i İran ile mün'akid olduğundan bu makûlelerden birisi iltizâm ve himâye ve diğerine aksiyle mu'âmele olunmak lâzım gelmediği ve el-hâletü hâzihî mûmâ-ileyh Ağa Muhammed Han'ın dahi tekdîr ve tenfîrini mûcib hâlet tekevvünü vakt ü hâle münâfî olduğu âşikâr ve bunların istid'âsı üzre re'âyâ ve emvâllerinin berü câniblere sevk ve tesyîrinde kabûl ve istishâb olunmamak sûretiyle me'yûs ve dermândegân haklarında dâimâ meftûh olan ebvâb-ı merâhim ü eşfâkın insidâdı revâ ve âşine-i tab'-ı Devlet-i Aliyye olmayup ancak Ağa Muhammed Han'ın husamâsını iltizâm etmek sûretini müstelzim olacak vechile hareket dahi mûmâ-ileyhin dimâğında bir gûne fesâd var ise bunu vesîle ile izhâr etmek ve netîcede bî-vakt bir gâ'ile hudûsunu müstetbi' olmak mülâhazası hâtıra gelür. Bu sûretde iktizâ-yı hâle göre hakîmâne vaz' u hareket ne ise mülâhazası lâzım gelmekle keyfiyyet ashâb-ı şûrâdan bazı kullarıyla hafîce muhâbere ve müzâkere olundukda ber-muktezâ-yı vakt ü hâl hânân-ı mûmâ-ileyhimâya ye's ü fütûru mûcib olmamak içün Revan hânı mûmâ-ileyhe mukaddem verilen berât ve fermân-ı âlî hemân şöylece tahrîr olunmak ve re'âyâ ve aşîretlerinden hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye gelenleri dahi adem-i kabûl sûreti irâ'e olunmayarak gelenlerden ve gelüp yine avdet dâ'iyesinde olanlar men' olunmamak sûretlerinde hakîmâne mu'âmele olunmak üzre Erzurum vâlisine taraf-ı çâkerânemden tahrîr ve bu husûsu ol havâlî serhaddâtı muhâfızlarına müşârün-ileyh beyân ile rüsûm-ı tabassur ve teyakkuza ri'âyet olunmasını te'kîd eylemesi derc ü tastîr ve hânân-ı mûmâ-ileyhimâya dahi Devlet-i Aliyye'nin İraniyân ile musâlahası mü'ebbed olup mâdemki taraflarından hilâfı bir gûne hareket zuhûra gelmeye cânib-i saltanat-ı seniyyeden mugâyir-i musâlaha hâlet zuhûra gelmiyeceği beyânıyla tahrîrâtlarına cevâb tahrîr ve âdemleri mezbûrlara dahi şifâhen sohbet misillü ba'zı kelimât-ı dil-firîbâne ifâdesiyle i'âdeleri münâsib mülâhaza olunduğu.

Bu dahi mâdde-i sâbıkanın tetimmesi idüği

Bu evân ve asırda kesret-i tevâbi' ve leşker ile ekâbir-i İran'dan bir şahıs sâlik-i tarîk-ı tegallüb ü tuğyân olup mensûbât-ı hizmet-i gîtî-sitân olan hân-ı mûmâ-ileyh ve Karabağ Hanı İbrahim Halil Han'a ve Vâli-i Vilâyet-i Gürcistan İrakli Han'a ta'arruza âzim ve şeref-endûz-ı inzimâm-ı memâlik-i İskender-şân olan Vilâyet-i Karabağ ve İrvan ve Gürcistan'ı tahrîb irâdesiyle îsâl-i eziyyet ve ahâlî-i vilâyâta kasd-ı müzâhemet üzre olup imdâd u inâyet-i aliyye olmadıkça hân-ı mûmâ-ileyhimâ ve vâli-i mersûm bu eziyetin def'ine tâb-âver ve şahs-ı mezbûra mukâvemete muktedir

olamayacaklarına binâ'en ol vilâyât lâubâlî e'âdînin pâ-mâli olmamak ve buncaleyin memâlik dest-i devlet-i kâhireden çıkmayup ve bu üç vilâyet sükkânının ahvâli diğer-gûn olmamak içün vukû'-ı havâdisden evvel ol diyârın kâr-âgâhlarından el-Hâc Zeynel Bey irsâl ve diyâr-ı atûfet-medâr ve izhâr-ı merâtib-i niyâz-mendî zımnında arzuhâl tahrîrine ibtidâr olunduğun.

Bu dahi

Hurşîd-i cihân-ârâ-yı sipihr-i zıllullâhî ve revnak-efzâ-yı zemîn-i hilâfet-penâhî olan cenâb-ı şehriyârînin Dergâh-ı Mu'allâ-dest-gâhı merci'-i erbâb-ı havâyic ve melce'-i dâd-hâhân olup îfâ-yı muktezâ-yı lutf u bende-perverî de'b-i selâtîn-i sâlife ve âdet-i seniyye-i havâkîn-i mâzıyye olmağla bâb-ı himâyetde ümîd-vâr olanlara eltâf-ı hazret-i husrevânî erzân ve şîve-i sütûde-i şehen-şâhî ve memleket-dârî üzre ol vilâyâtın himâyet ü sıyânetine ber-minvâl-i sâbık himmet-i vâlâ-yı cenâb-ı hâkânî şâyân buyurulmasın.

Bu dahi

Cânib-i mütegallibînden ol diyâra itâle-i eyâdî-i te'addî ile ol vilâyâtda ebvâb-ı âşûb ü fütûr-mekşûf olur ise bilâ-tevakkuf u ihmâl asâkir-i nusret-karîn ile bi'l-ittifâk i'âne ve imdâd olunması bâbında hıtta-i Anadolu'da olan vüzerâ-yı serhaddât-ı kurb ü civâr [ve] mîr-i mîrân-ı celîlü'l i'tibârdan her birine fermân-ı hazret-i şehen-şâhî inâyet ve ısdâr buyurulmasın ve bi-avnillâhi te'âlâ def'-i e'âdî ve ref'-i erbâb-ı şikâk karîn-i hüsn-i imkân olacağın.

Bu dahi

İşbu ümmîd ve niyâz karîn-i müsâ'afe-i şâhâne olmaz ise ol havâlî eyâlât ve ahâlîsi hıfz-ı hâl ve istihlâs-ı ırz u emvâl içün hîn-i tehâcüm-i a'dâda Kars ve Çıldır ve Bâyezid ve Van ve Erzurum taraflarına vesâir mahallere lede'l-iltica rû-yı ubûr gösterilmesi ve bir müddet ol taraflarda cây-ı süknâ ve mahall-i karâr verilmesi ve emvâl ü mevâşîleri dest-i düşmana verilmemesi içün müşâr u mûmâ-ileyhime evâmir-i âlîşân ısdâr buyurulmasın.

Bu dahi

Mevâdd-ı mezkûrenin arz u izhârı lâzım ve belki vâcib olmakdan nâşî tahrîr olunmuş olup mîr-i mûmâ-ileyhe sipâriş ve tefhîm olunan metâlib-i sâire dahi ümenâ-yı Devlet-i Aliyye'ye ifâde ve takrîr olundukda ol metâlibin karîn-i kabûl ve incâh

olmasıyla hân-ı mûmâ-ileyhin ser-bülend ve mümtâz olması hadden efzûn olan eltâf-ı hazret-i zıllullâhîden ricâ-yı vâsık olduğun hân-ı mûmâ-ileyh sâlifü'z-zikr arzuhâlinde tahrîr eder.

Bu dahi sâlifü'z-zikr istid'âları şâmil Karabağ hânının arîzaları tercümesi idüği ma'lûm-ı âlîleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir,

Rikâb-ı müstetâb-ı mülûkâneye olan zikr olunan arzuhâli
mazmûnunu mü'eyyid olarak hân-ı mûmâ-ileyhin
cânib-i hazret-i sadâret-penâhîye olan
Fârisiyyü'l-ibâre mektûbu.
Kıt'a 1

Devlet-i Aliyye-i âliye melce'-i havâss u âmm ve melâz-ı enâm olmak hasebiyle mûmâ-ileyh İbrahim Halil Han dahi emr-i hümâyûna itâ'at ve habl-i metîn-i inkıyâd ile mukayyed olup câdde-i itâ'at-i devlet-i kavî-şevketde irâ'e-i rû-yı ubûdiyyet ile yirmi bir sene ve belki daha ziyâde ahâlî-i diyâr-ı Rûm cerîdesinde şeref bularak hüdâvendigâr-ı sâbık cennet-mekân firdevs-âşiyân *merhûm ve mağfûrun-leh* Sultan Abdülhamîd Han eyyâmında dâimâ tarafından cânib-i Devlet-i Aliyye'ye arîza ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mûmâ-ileyhe fermân gelüp gidüp ve hakkında i'ânet zuhûr eder olduğun ve ba'dehû zât-ı şevket-simât-ı şâhî hurşîd-i âlem-ârâ-âsâ ziyâ-bahş-ı serîr-i saltanat olduklarında kâide-i sâbıka üzre tarafından arîza irsâl ve der-bâr-ı şevket-karârdan evâmir ısdâr olunup ol vechile tahsîl-i fahr ü mübâhât etmiş olduğuna binâ'en rûz-ı kıyâmete dek emr ü men'-i şâhâneye imtisâlinde zerre kadar tahallüfü olmayacağın hulâsa mûmâ-ileyh Devlet-i Aliyye'nin hidmet-güzâr bendesi olduğundan ol câniblerde vâkı' olan hâdisâtı arz edüp şu vechile ki merkûm Ağa Muhammed Han zemîn-i İran'da vâkı' memâlik ü bilâd-ı Fârs'ı taht-ı tasarrufa getürüp şimdi irâdesi Azerbaycan diyârına azîmet ile evvelen mûmâ-ileyh İbrahim Halil Han ve sâniyen Revan Hanı mûmâ-ileyh Muhammed Han ve sâlisen Gürcistan üzerine gelüp maksûdunu kuvvetden fi'le getürmek olup her ne kadar kuvvet ü ikbâl-i Devlet-i Aliyye ile mu'ânidînin def'i sehl ü âsân ise dahi kendülere i'âne ve inâyet-i şâhâne derkâr buyurulmak ricâları olduğun ve şâhen-şâh-ı a'zam olan cenâb-ı hilâfet-penâhînin eltâf ü eşfâkı erzânî buyurulmayup sâye-i âtûfet-vâye-i mülûkâne İran toprağı üzerinden zâ'il olarak bu makûle aralık aralık zuhûr eden erbâb-ı fesâdın katl ve izmihlâlde bî-pervâ olmasını mûcib ne gûne cürm ü günâh ahâlî-i İran taraflarından vâkı' olmuş olduğun ve Abdullah Çelebi tesyîr olunmağla cemî'-i ahvâl takrîrine

havâle olunmuş idüğin mûmâ-ileyhimâ Türkiyyü'l-ibâre başka başka iki kıt'a arîzalarında tahrîr ederler.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6748

45

ŞUŞA, GENCE, TİFLİS, DAĞISTAN VE ŞİRVAN HANLARININ AĞA MUHAMMED HAN'A KARŞI İTTİFAK KURDUKLARI

[*İran'da birçok hanlıkları kendine bağlayan Ağa Muhammed Han'a tâbî olmayan Revan, Şuşa, Gence, Tiflis, Dağistan ve Şirvan hanlarıyla Şemhal'in aralarında ittifak oluşturdukları, Ağa Muhammed Han'ın mezkûr müttefik hanlara saldırı hazırlığı yaptığı ve Revan'a saldırması hâlinde hemhudud olan Kars, Bayezid, Erzurum, Van ve civarının büyük zarar göreceği ve halkın böyle bir saldırı karşısında göçe mecbur kalırsa önceden olduğu gibi Osmanlı sınırları içinde himâye olunması ve Devlet-i Aliyyenin haklarında ne yönde irâde buyurursa gereğinin aynen tatbik olunacağına dâir Şuşa ve Karabağ Hanı Halil İbrahim Han'ın arîzasını getiren Seyyîd Abdullah Çelebi ve Revan Eşik Ağası Hacı Zeynel Ağa'nın* ***takrîrleri****.**]***

19 L.1209 (9 Mayıs 1795)

Revan Hanı Muhammed Han'ın Bu Def'a Ma'rûzatıyla Tevârüd Eden Eşik Ağası Hacı Ağa'nın Takrîridir.

Fî 19 L. sene [1]209

Mûmâ-ileyh Revan Hanı Muhammed Han öteden berü Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâmın sâye-i himâyet-vâyesinde müstazıll ü mahmî ve atebe-i ulyâ-yı Osmaniyyeye kemâl-i sıdk u bendegî ile müftehir u mübâhî ve be-tahsîs merâtib-i celîle-i saltanat-ı seniyyeden Anadolu Beylerbeyiliği rütbesi ihrâziyle hânân-ı sâireden ziyâde müntemî olup hâl-i âcizânesini âsitân-ı ma'delet-unvân-ı pâdişâhîye arz u iş'âriyle istid'â-yı şîme-i himâyet-kârîye ibtidâr etmek muktezâ-yı husûsiyetinden

idüği âşikâr olduğuna binâ'en hâl-i sâdıkânesini huzûr-ı evliyâ-yı ni'amîde şifâhen ifâde vü beyân içün bu bendelerini arîzasıyla ma'an irsâl etmiş olduğun.

Bir müddetden berü İran'da teferrüd dâ'iyesinde olan Ağa Muhammed Han ibtidâ-yı zuhûrundan bu âna gelince kemâl-i hıyel ü desâyis ile teshîr-i memâlik ü bilâda ikdâm ve olanca makdûrunu bu ümniyesinin husûlüne sarfa ihtimâm edüp gereği gibi husamâsına tegallüb ile kesb-i kuvvet-i istiklâl ve gûyâ nâdir-i vakt-revişiyle bi'l-cümle İraniyânı kabza-i tasarrufuna idhâl ve hattâ geçen sene Kirman'ı dört beş mâh mikdârı tazyîk ve teshîr ve hasm-ı kavîsi olan Lutf Ali Han'ı zabt u esîr ve gözlerini kal' ile Tahran'a tesyîr ve alâ-rivâyetin Tahran'da dahi tedmîr edüp nâ'ire-i utüvv ü istikbârını iş'âl birle Revan'ı dahi pençe-i zâbıtasına almak zu'miyle Revan hânı mûmâ-ileyhe haberler irsâl etmekle mûmâ-ileyh dahi Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin sâye-i himâyet-vâyesinde mahmî bendesi ve ubûdiyyet ü ihtisâsını kemâl-i fahr u ibtihâl ile kabûl etmiş abd-i direm-hırîdesi olmak hasebiyle hâl-i sâdıkânesini ifâde etmeksizin sâir ittibâ' eden hânân misillü teba'ıyyeti münâfî-i resm-i rıkkıyyet bilüp bu sûreti sadâkatini tecvîz etmediğinden merkûm Ağa Muhammed Han'a ittibâ' etmeyüp Devlet-i Aliyye'ye izhâr-ı ihtisâs ü bendegî ile iftihâr eden Şuşa Hanı İbrahim Halil Han ve Gence Hanı Cevad Han ve Tiflis Hanı İrakli Han ve Şirvan Hanı Muhammed Hasan Han ve Şemhal Hanı Mustafa Han ve Dağistan hâkimlerinden Ammi Han ile ittifâk u ittihâd ile tertîb-i levâzımât ve tedârikâta iştigâl etmeleriyle irsâl olunan câsus ve kâsıdların ahbâr-ı sahîhalarına nazaran merkûm Ağa Muhammed Han işbu sene-i mübârekede kışladığı Tahran'dan hareket ve Revan ve Gence ve Karabağ ve Tiflis memleketlerinin beyninde vâkı' ve her birine karîb Gökce Yaylağı demekle ma'rûf sahrâya işbu Ramazan-ı Şerîf evâhirinde azîmet birle işbu dört memleketden kangısını ibtidâ muhâsara etmeği istisvâb eder ise sahrâ-yı mezkûrdan ana göre şurû' ve mübâşeret edeceğin.

Hânân-ı mûmâ-ileyhimin vech-i muharrer üzre ittihâd ü ittifâkları ber-kemâl olduğundan merkûm Ağa Muhammed Han'ın sahrâ-yı mezkûra vürûdunda memâlik-i erba'a-i mezkûreden kangısını ibtidâ muhâsara eder ise cümlesi bi'l-ittihâd müdâfa'asına ibtidâr edecekleri eğerçi âşikâr olup lâkin mecmû'-ı İraniyân hân-ı merkûmun zîr-i hükûmetinde olmak hasebiyle asâkir-i külliyye ve tedârikât-ı kaviyye ile harb u peykâr ve iş uzar ise eli erişdiği yerlerden cedîd leşker istihzâr ederek bu husûsa sarf-ı iktidâr edeceği reviş ü reftârından zâhir ü bedîdâr olmağla hânân-ı mûmâ-ileyhim dahi satvet ü celâdet-i saltanat-ı seniyyeyi verâlarında bilüp bendeliklerine iğtirâren mezbûrdan yüz çevirmeyecekleri ve her birleri cism-i vâhid

gibice müttefik olup bir vechile mütâba‘at etmeyecekleri muktezâ-yı muvâfakatlarından bedîhî ise dahi yine herhâlde i‘ânet-i seniyye ve himâyet-i Devlet-i Aliyye'ye ihtiyâcları derkâr olduğuna binâ’en evvel emirde birbirleriyle yek-cihetîden ayrılmayup cümlesi ittifâk üzre hareket ve hân-ı mezkûrun müdâfa‘asına dikkat eylemeleri içün taraf-ı Devlet-i Aliyye'den evâmir-i aliyye ile tenbîh buyurulması niyâzları olduğun.

Revan memleketi serhaddât-ı hâkâniyeden Kars ve Bâyezid serhadları hudûdu ile mülâsık ve mu‘âmelât cihetinden Kars ahâlîsi ile karışık olup Revan dahi serhaddât-ı Rûmiyye'den ma‘dûd olduğundan ma‘âzallâhi te‘âla Revan memleketi harâb ve perîşân olmak lâzım gelse Kars ve Bâyezid ve Erzurum ve Van ve Çıldır vesâir serhaddât-ı pâdişâhî dahi müzâyakaya dûçâr olacakları zâhir ve Revan Kal‘ası gâyet metîn ü müstahkem ise dahi Revan'ın mevkı‘i sahrâ olmak hasebiyle lede'l-hâce il ve aşâyirin ve hayvânât ve nisvân ve sağâ’irinin tahassun edecekleri mahalleri olmadığından gerek mukaddemâ şâhlık da‘vâsında olan Zend Kerim Han'ın ve gerek Afganlı Âzâd Han ve gerek işbu Ağa Muhammed Han'ın babası Mehmed Hasan Han'ın Revan'a vürûdları hengâmında Revan'ın bi'l-cümle cenge elvermeyecek aşâyir ve kabâ’ili hem-hudûd olan Kars hudûduna güzâr edüp mâ‘adâ cengâverânı kalmış olduğu bedîhî ve bâhir olmakdan nâşî eğer merkûm Ağa Muhammed Han dahi Revan'ı muhâsara eder ise eslâfda olduğu üzre Kars hudûduna mürûrlarına mümâna‘at olunmayup ol vechile himâyet olunmak bâbında Çıldır vâlisine ve Kars muhâfızına ve Bâyezid mutasarrıfına vesâir vülât-ı izâma evâmir-i aliyye tasdîr ü tesyîr buyurulması cümlesinin niyâzları idüğin ve eğer bu vechile müsâ‘ade buyurulur ise merkûm Ağa Muhammed Han Revan'a avn-i Bârî ve yümn-i teveccüh-i tâc-dârî ile zafer-yâb olamayacağın eslâfda Revan aşâyirinin hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye mürûrlarına müsâ‘ade buyurulmuş olduğu ve bu müsâ‘ade, kadîm-i âdet-i seniyyeden olduğuna i‘timâd buyurulmaz ise tahkîk buyurulması eshel olduğun hattâ ol vakitlerde berü tarafa mürûr edenlerden rızâlarıyla berü tarafda kalmış re‘âyâ ve aşâyirden (…) çok hâne ve ahâlî el-yevm Kars'da mutavattın oldukları ma‘lûm olan keyfiyyâtdan olmağla lutf u ihsân buyurulup bu husûsa müsâ‘ade buyurulması ve bundan başka taraf-ı Devlet-i Aliyye'den müsâ‘ade ve i‘ânet birle himâyeye himmet olunması be-gâyet niyâzları idüğin merkûm Zeynel Ağa takrîr eder.

Şuşa ve Karabağ Hanı İbrahim Halil Han'ın arîzasiyle tevârüd eden Seyyid Abdullah Çelebi'nin takrîridir,

Mûmâ-ileyh İbrahim Halil Han yirmi beş seneden mütecâviz Devlet-i Aliyye'ye arîza takdîmi ile izhâr-ı bendegî ve rıkkıyyet eylediğinden başka, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi bi'd-defe‘ât evâmir-i aliyye irsâliyle mazhar-ı iltifât buyurulmuş olduğuna binâ’en hân-ı mûmâ-ileyh leyl ü nehâr devâm-ı devlet-i şâhâne ve kıyâm-ı fer u haşmet-i pâdişâhâne ed‘ıyesiyle evkât-güzâr ve sıdk u ihtisâsı ez-dil ü cân iltizâma ibtidâr etmeğle cemî‘-i hâlini atebe-i ulyâ-yı şâhâneye arz u iş‘âr etmesi muktezâ-yı ihtisâsından olduğundan hâlini ifâde içün bu kullarını arîzasıyla ma‘an irsâl etmiş olduğun.

İran'da teferrüd dâ‘iyesinde olan merkûm Ağa Muhammed Han ber-vech-i muharrer bu esnâda kesb-i istiklâl edüp Revan ve Gence ve Karabağ ve Şemhal ve Tiflis memleketlerini dahi teshîr içün işbu Ramazân-ı Şerif'in evâhirinde sâlifü'l-beyân Gökçe Yaylağı Sahrâsı'na vürûd ile Karabağ üzerine hücûm edeceğini câsuslar ve kâsıdlar sahîhan ihbâr edüp hân-ı merkûmun işbu hareketi gereği gibi tahkîk olunduğundan mârrü'z-zikr hânân birbirleriyle akd-i revâbıt-ı ittifâk edüp tertîb-i tedârikâta mübâşeret etmeleriyle hân-ı merkûmun Şuşa ve Karabağ üzerine hücûm eder ise Şuşa Kal‘ası'nın metânet ü resânetine nazaran eğerçi avn ü inâyet-i Bârî ve eser-i teveccüh-i tâc-darî ile zafer-yâb olamayacağı me’mûl olup ancak hîn-i muhâsarada ittifâkları olan gerek Revan il ve aşâyirinin ve gerek Karabağ aşâyirinin tahassun edecek mahalleri olmadığından ve eslâfda dahi bu vechile idüğinden hîn-i muhârebede hudûd-ı Devlet-i Aliyye'den Kars vesâir serhaddât hudûdlarına mürûrlarına mümâna‘at olunmamak içün sâlifü'l-beyân muhâfız ve vülât-ı izâm hazerâtına bâ-evâmir-i aliyye tenbîh ü te’kîd buyurulması vesâir vechile himâyet-i Devlet-i Aliyye'ye mazhar kılınması niyâzları olduğun.

Mûmâ-ileyh İbrahim Halil Han semt ü civâr olan sâlifü'z-zikr Dağistan hânları ve akrabâsından Ammi Han ile ber-vech-i muharrer yek-cihet olup cümlesi otuz kırk bin asâkir cem‘ edeceği zâhir ve bu kadar işe yarar asker ile lede'l-hâce hayli iş görülmek me’mûl idüği eğerçi bâhir olup ancak merkûm Ağa Muhammed Han dâimâ yanında kırk elli bin askeri eksik etmediğinden başka böyle i‘tinâ ile bir mahalle vürûdunda mevcûdunun iki üç katı asker ihzârına kudreti bedîdâr olmak hasebiyle hânân-ı mûmâ-ileyhimin i‘ânet-i Devlet-i Aliyye'ye ihtiyâcları ber-kemâl olmağla hâllerini bu vechile atebe-i ulyâ-yı Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'ye ifâde ve istirhâm edüp bundan sonra haklarında ne vechile emr ü irâde zuhûr eder ise muktezâsıyla hareket edeceklerin ve Rûm ve Acem ya‘ni kâffe-i nev‘-i benî âdemden âsitân-ı me’âlî-unvân-ı şehen-şâhîye ilticâ edenlerin rû-yi âmâllerine ebvâb-ı müsâ‘afe-i

pâdişâhî meftûh ve küşâde olageldiğinden hânân-ı mûmâ-ileyhimin dahi işbu mes'ûlâtlarına müsâ'ade buyurulmamak şân-ı vâlâ-nişân-ı Devlet-i Aliyye'ye revâ olmadığından mâ'adâ hem-hudûd olan bu misillü himâyet-dîdeleri haklarında istirhâm olunmuş iken tasahhub ve himâyet buyurulmamak ümniye ve âmâllerine münâfî olduğu hüveydâ olmağla evvel emirde hânân-ı mûmâ-ileyhimin medâr-ı tesliyet ve takviyetleri olmak içün birbirleriyle te'kîd-i ittifâklarına mübâderet eylemeleri içün tenbîhi hâvî kendülere ve hîn-i hâcetde mürûr edecek il ve aşâyirlerine mümâna'at olunmamak içün ber-vech-i muharrer muhâfızîn ve vülât-ı izâma evâmir-i aliyye ısdâr buyurulması iltimâsları idüğin merkûm Seyyid Abdullah Çelebi takrîr eder

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6748-A

46

İRAN'I ELE GEÇİREN AĞA MUHAMMED HAN'IN REVAN'A SALDIRISI DURUMUNDA DEVLET-İ ALİYYE'YE GÖÇ OLABİLECEĞİNE DÂİR

[*İran'ı ele geçiren Ağa Muhammed Han'a Revan Hanı Muhammed, Şuşa Hanı İbrahim ve Tiflis Hanı İrakli Han'lar dışında herkesin itaat ettiği, Ağa Muhammed Han'ın Revan'a saldırması durumunda Revan ahâlîsi fazla olduğundan kaleye sığmayarak Devlet-i Aliyye'ye göç edebileceğine ve bunun için izin istendiğine, ayrıca İrakli Han'ın güvenilir olmadığı husûsuna dâir Erzurum Vâlisi Yusuf Ziya Paşa'nın Selâm Ağası Memiş Ağa'nın* ***takrîri****.* ***]***

25 L.1209 (15 Mayıs 1795)

Hâlâ Erzurum Vâlisi ve Ma'âdin-i Hümâyûn Emîni Vezîr-i Mükerrem İzzetlü Yusuf Ziya Paşa Hazretlerinin Bu Def'a Dersa'âdet'e Vârid Olan Selâm Ağası Memiş Ağa kullarının Takrîridir,

Fî 25 L. sene 1209

Kulları müşârün-ileyhden müfârakat edeli bugün on dört on beş gün olup İran'da tegallüb ile şöhret-şi‘âr olan Ağa Muhammed Han'ın tahkîk-i hâli zımnında müşârün-ileyhin bu âna kadar gönderdiği mübâşirlerin takrîrine nazaran merkûm Ağa Muhammed Han kâffe-i İran'ı kabza-i tasarrufuna alup kendüye Revan Hanı Muhammed Han ve Şuşa Hanı İbrahim Han ve Tiflis Hanı İrakli'den gayrı mütâba‘at etmemiş kimesne olmadığı ve Revan ve Şuşa hânı mûmâ-ileyhimâ dahi bundan mukaddemce Dersa‘âdet'e gelen âdemleri vesâtatıyla müşârün-ileyhe gönderdikleri kâğıdlarında merkûm Ağa Muhammed Han'ın üzerlerine geleceğinden bahs ve ahâlî-i Revan kesret üzre olduğundan Kal‘a-i Revan'a tahassunları mümkün olamayacağını beyân ile hîn-i hâcetde Revan ahâlîsinden Devlet-i Aliyye toprağına geçmek niyetinde olanların mürûrlarına ruhsat ve himâyetlerine himmet olunması husûsunu tahrîr ve ricâ etmekle müşârün-ileyh dahi bu husûs irâde-i Devlet-i Aliyye'ye menût idüğini mûmâ-ileyhimânın âdemlerine ifâde etmiş olduğu ve merkûm Ağa Muhammed Han Revan üzerine gelmek üzre işbu îd-i şerîfden sonra Tebriz'e vürûd edüp el-yevm ol tarafda Revan üzerine geleceği muhakkak olduğunu mu’ahharan gelen câsuslar haber verdikleri.

Revan Sancağı'nda sâkin olup kal‘aya giremeyecek aşâyir vesâir re‘âyâ ber-vech-i tahmîn yirmi otuz bin mikdârı olup kal‘a-i Revan meşhûdum olduğuna göre sağîr ve bu kadar nüfûsu mütehammil olmadığından cümlesi merkûm Ağa Muhammed Han'ın Revan'a vürûdu esnâsında iyâl ü evlâd ve emvâl ü eşyâ ve hayvânâtlarıyla tahlîs-ı ırz u emvâl içün Kars ve Bâyezid ve Erzurum taraflarında olan Pasin sancakları câniblerine geçmeğe müheyyâ oldukları zâhir ve muhakkak ve bunların hîn-i hâcetde def‘ine kâdir ol taraflarda kimesne olmamak gerek idüği.

Merkûm Ağa Muhammed Han'ın birkaç yüz bin askeri olduğu eğerçi elsine-i enâmda rivâyet olunmakda olup ancak tahkîk olunduğuna göre merkûmun serdâr nasb ile bu def‘a kendüden mukaddemce Tebriz'e gönderdiği Süleyman Han ma‘iyyetinde otuz ve Mâzenderân taraflarına gönderdiği birâderi ma‘iyyetinde otuzbin ve kendi ma‘iyyetinde dahi altmış bin nefer askeri olduğu mahakkak ise dahi zemîn-i İran'da olan tegallüb ve istiklâline göre her tarafdan dilediği mikdâr asker getürtmek kendüye âsân olmak ihtimâli dahi derkâr olduğu.

Tiflis Hanı İrakli Han hîlekâr olduğundan Revan ve Şuşa hânları mûmâ-ileyhimâyı ağıza verüp gûyâ kendüsi dahi müttefikleri olmak sûretini göstererek Revan hânının Ağa Muhammed Han'a teba‘ıyyetini tecvîz etmeyüp binâ’en-aleyh ol dahi Ağa Muhammed Han kendüyü taleb eyledikde gitmeyüp mukaddem gönderdiği birâderi hâlâ Ağa Muhammed Han'ın yanında olduğu ve Şuşa hânının Ağa

Muhammed Han'a gönderdiği yeğeni mukaddemce firâr edüp Ağa Muhammed Han dahi verâsından âdem ta'yîniyle girift ve i'dâm olunmuş idüği ve el-hâletü hâzihî İrakli'nin mahall-i âhara istinâden Ağa Muhammed Han'dan havfı yoğise dahi Ağa Muhammed Han ısgâ etmeyüp İran'a Rusyalu karışmaz deyü asıl garazı Tiflis olduğu.

El-hâletü hâzihî Ağa Muhammed Han'ın işbu harekâtından mâ'adâ bir gûne niyeti mahsûs olmayup gerek hudûd-ı Devlet-i Aliyye'den ve gerek ol cânibden ebnâ-yı sebîl ve tüccâr Hoy üzerinden gidip gelmekde ve kemâ-fi's-sâbık alış veriş etmekde oldukları ve hattâ bu esnâda Tebriz'in altmış mikdârı ahâlîsi hacc-ı şerîf içün Ma'den toprağından mürûr eyledikleri ma'lûm-ı âlî buyuruldukda fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

BOA. ***Hatt-ı Hümâyûn,*** **nr. 6748-B**

47

TAHRAN'DAN HAREKET EDEN AĞA MUHAMMED HAN'IN CÂSUSLAR VASITASIYLA TAKİBİ VE HUDUD HALKINA ZARAR VERMEMESİ İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR

[Tahran'dan hareketinden itibaren Ağa Muhammed Han'ın durumundan haber almak için gönderilen câsusların verdiği mâlûmata göre Şuşa ve Karabağ civarındaki köylerin tahrib edildiği, Ağa Muhammed Han'ın daha sonra Tiflis'e hücum etmesi üzerine Tiflis hânının karşı koyamayıp kaçtığı ve nereye gittiğinin bilinmediği, hudud halkına zarar vermemesi için münasip birisinin hediye ile gönderilerek durumun tahkîk edilmesinin uygun olacağına dâir Çıldır Vâlisi Şerif Paşa'nın ***arîzası.]***

13 Ra.1210 (27 Eylül 1795)

Çıldır Vâlisi Vezîr Şerif Paşa Kullarının Kâimesidir.

Devletlü İnâyetlü Mürüvvetlü Merhametlü Atûfetlü Veliyyü'n-ni'am Celiyyü'l-kerem Efendim Sultânım Hazretleri,

Vukû'u zuhûr-yâfte olan havâdis ve vekâyi'in peyderpey inhâ ve iş'ârı lâzime-i hâl-i serhaddârîden olmak mülâbesesiyle Ağa Muhammed Han'ın hâl ü harekâtını istihbâr zımnında Tahran'dan hareket eyledikden berü sırren ve alenen cevâsîs

ib‘âsından hâlî olmayup ez-cümle hân-ı mûmâ-ileyh Şuşa Kal‘ası üzerinde iken hâssaten ordusuna tesyîr eylediğimiz câsuslar vârid olup merkûmların nutk u takrîrlerinde hân-ı mûmâ-ileyh muhâsara eylediği Şuşa ve Karabağ'ın etrâf u enhâsında vâkı‘ kurâ ve şenliklerinin küllîsini tahrîb ve kal‘a-i mezbûre üzerinde imrâr-ı evkât etmeyüp ordu ve hey’et-i mecmû‘asıyla hareket ve Tiflis üzerine irhâ-yı inân-ı sür‘at ve mukaddemâ Revan muhâsarasına ta‘yîn eylediği birâderi Ali Kulu Han Serdâr'a dahi âdem gönderüp serdâr-ı mûmâ-ileyh Revan hânının isti‘fâ ve isti’mânına mebnî hân-ı merkûmun karındaşını ve evlâd ü ıyâlini ve Revan ekâbirinden beş on kadar mu‘ayyen serkerdelerini rehn ü ahz ve Revan hânını kemâ-kân kal‘asında terk ve zevât-ı merkûmûnu Tebrîz tarafına isrâ ve kendüsü dahi kalkup Gence'ye karîb Şamkür nâm mahalde Ağa Muhammed Han'a mülâkât ve askeri dahi ordu-yı mezkûra lühûk ve ba‘dehû hân-ı mûmâ-ileyh hey’et-i mezbûresiyle doğru Tiflis Kal‘ası'na teveccüh ve hücûm ve Tiflis hânı dahi hân-ı mûmâ-ileyhin zuhûrundan çend rûz ilerüce ihtişâd eylediği askeriyle kal‘adan taşra altı sâ‘at mesâfe Hasan suyu ta‘bîr olunur mahalde otururken hân-ı mûmâ-ileyhe karşu duramayup der-akab tayy-i evtâd-ı ikâmet ve firâr semtine rû-gerdân ve il ve ülke-yi ra‘iyyeti dahi bir fırkası Kür Suyu'nu mürûr edüp çar tarafına vürûd ve bir fırkası dahi Kars ve Çıldır havâlîlerine münteşir oldukların cevâsîs-i merkûme kulları tâ Şuşa'dan Tiflis'e gelinceye dek ordu-yı mezbûr ile berâberce gelüp keyfiyyet-i hâl-i merkûmeyi bi'l-mu‘âyene görüp takrîr ve haber verdiklerinden sonra tekrâren Tiflis'e ba‘s eylediğimiz câsusun avdetinde Ağa Muhammed Han mâh-ı Rebî‘u'l-evvelin evâ’ilinde Tiflis'e duhûl ve kabza-i zabt u teshîre getürdüğü ve Tiflis hânı dahi gaybet edüp şimdiki hâl kangı tarafa gitdiği ma‘lûm olmadığı hâlâtı derece-i sıhhatde haber vermekle ve dahi hân-ı mûmâ-ileyh o misillü debdebe-i külliyyesiyle kurb-i mesâfeye nüzûl eylediği sûretde ber-muktezâ-yı serhadd ve ber-münâsebet-i civâriyyet sürrâkından hudûdumuzda mütemekkin fukarâ-yı ra‘iyyet kullarına gezend ü zararları isâbetinden emniyyet hâsıl etmeleri mülâhazası ve dahi hân-ı mûmâ-ileyhin mümkün mertebe rekîz-i derûn ve harekât-ı zâhiresini yoklamak zımnında hasbe'l-ihtiyât cânib-i kullarından hediyye-i bendegânem ile bir âdemim kullarının tersîli re’y-i sâdıkânemce istısvâb olunup tedârik ü ib‘âsı kaydında idüğimi vesâir merâsim-i hazm ü ihtiyât ve levâzım-ı tabassur u teyakkuza ri‘âyet ve ihtimâm eylemekden hâlî olmadığımı arz u inhâ siyâkında tastîr-i kâ’ime-i sadâkat-dâimeye ibtidâr olundu. Ol bâbda emr ü fermân devletlü inâyetlü mürüvvetlü merhametlü veliyyü'n-ni‘am efendim sultânım hazretlerinindir.

Fî 13 Ra. sene [1]210 Mühür

Mehmed

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6694

48

ŞUŞA HANI İBRAHİM HALİL İLE TİFLİS HANI İRAKLİ HAN'IN GENCE'YE HÜCÛM ETTİKLERİ

[*Revan Hanı Muhammed Han'ın, Eşik Ağası Mehmed Bey'le gönderdiği tahrîrâtında Ağa Muhammed Han tarafına gönderilmek üzere bir mücevher saatten bahisle iltimas talebi olduğu, lâkin Ağa Muhammed Han'ın Horasan'a gitmek isterken, Tiflis Hanı İrakli Han'ın Şuşa Hanı İbrahim Han ile müttefikan Gence üzerine hücûm etmelerinden dolayı Ağa Muhammed Han'ın askerlerinden yirmi bin kadarını birâderi Ali Kulu Han riyâsetinde Gence üzerine gönderdiği ve kendisinin de Gence civârına gelmek üzere olduğuna dâir Erzurum Vâlisi Yusuf Paşa'nın kapı kethüdâsına gönderdiği* ***şukka.]***

21 Za. 1210 (28 Mayıs 1796)

Erzurum Vâlisi Yusuf Paşa Kulları Tarafından Kapu Kethudâsına Vârid Olan Şukkadır.

Mürüvvet-kârâ dakîka-şinâsım sultânım,

Tatarımız bendeleri pâ-der-rikâb azîmet üzre iken hâlen Revan Hanı Muhammed Han'ın kapucılar kethudâsı makâmında Eşik Ağası ta‘bîr etdikleri âdemîsi Mehmed Bey savb-ı vefâ-dârîye vürûd ve hâmil olduğu tahrîrâtında gûyâ Ağa Muhammed Han tarafına irsâl olunmak üzre bir mücevher sâ‘at ve çend re’s şütürân matlûb ve iltimâs olunduğu münderic ve mastûr olmakdan nâşî o makûlelerin iltimâsına rû-yi müsâ‘afa erzânî kılınması şân-ı düstûriyyet ve râbıta-i uhde-i sadâkat olduğuna binâ’en sâye-i merâhim-vâye-i cenâb-ı tâc-dârîde hân-ı mûmâ-ileyhin tıbk-ı iltimâsı üzre sâlifü'z-zikr sâ‘at ib‘âs olunmak üzre olup ancak mûmâ-ileyh Ağa Muhammed Han'ın sûret-i keyfiyyeti hân-ı mûmâ-ileyhin sâlifü'z-zikr âdemîsi Mehmed Bey'den bi'l-münâsibe istis’âl ile istintâk olundukda mûmâ-ileyh Ağa Muhammed Han Mugan Sahrâsı'ndan nehzat ve Tahran'a azîmet ve çend eyyâm Tahran'da ikâmet ve tanzîm-i asâkir ve levâzım-ı seferiyye ve istirâhat-ı askerden

sonra Horasan'a azîmeti meczûm ve musammem iken Tiflis Hanı İrakli Han Rusyalu'dan celb eylediği birkaç bin Rusyalu ve kendüye mütâba‘at eden Kazak vesâir civârında olan tavâ’ifden cem‘ ü tedârik eylediği birkaç bin asâkir ile hâlâ Şûşa Hanı İbrahim Han ile bi'l-muhâbere müttefikan mûmâ-ileyh Ağa Muhammed Han'ın Tahran'a azîmetinden sonra Gence üzerine hücûm ve hasr u tazyîk ve dest-res oldukları ahâlîsini seby ü istirkâk edüp her ne kadar Gence'nin teshîrine fursat-yâb olamadıkları âşikâr ise dahi etrâf ü eknâfını nehb ü gârât ile tahrîb ü perîşân eylediklerine binâ’en bu keyfiyyet Gence hânı vesâir civârda vâkı‘ hânân taraflarından mûmâ-ileyh Ağa Muhammed Han tarafına bâ-tahrîrât arz u inhâ olunmakdan nâşî mûmâ-ileyh Ağa Muhammed Han dahi Azerbaycan havâlîsinden masûnü'l-gavâ’il olmak cihetiyle cânib-i Horasan'a azîmet niyetinde iken işbu hâlâtın vukû‘una mebnî Horasan'dan keff-i yed ile müctemi‘ olan asâkirinden yirmi bin mikdârını ifrâz ve birâderi Ali Kulu Han'ı asâkir-i merkûme üzerine serkerde nasbiyle Gence üzerine ta‘yîn ve kendüsü dahi asâkir-i mezkûreyi ta‘kîben Gence havâlîsine azîmet etmek üzre olduğunu ve mukaddemâ iş‘âr olunduğu üzre taraf-ı vefâ-şi‘ârîden mûmâ-ileyh Ağa Muhammed Han cânibine meb‘ûs âdemimiz Veli Ağa bendeleri Tahran'a vusûl ve hâmil olduğu tahrîrât ve hedâyâyı takdîm edüp bu vechile îfâ-yı şerâyit-i dostî ve civâriyyete i‘tinâ olunduğu hân-ı mûmâ-ileyhin kemâl-i mahzûzıyyeti olduğundan bahisle netîcesi mahz-ı hayr ve her vechile müstahsen ve ra‘nâ olacağını merkûm Mehmed Bey tahrîr etmekden nâşî bi-mennihî te‘âlâ âdemimiz merkûm Veli Ağa kullarının dahi îd-i udhiyyeye kadar vürûdu me’mûl olup merkûm kulları lede'l-vürûd isticlâb eylediği ahvâl ü âsâr ile hâmil olduğu tahrîrâtı aynen ve takrîri dahi iş‘âren ib‘âs ve ifâde olunacağı ma‘lûm-ı sâmîleri buyuruldukda ber-vech-i muharrer keyfiyyeti bi'l-münâsibe Bâb-ı Âlî'ye arz u takdîme himem-i seniyyeleri derkâr buyurulmak vâbeste-i himmet ve lâzime-i mürüvvetleridir.

Fî 21 Ra. sene [1]210 Mühür **Yusuf**

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6666

49

RUSLAR'IN AZERBAYCAN'A ASKER SEVK ETTİKLERİ

HABERİNİN PADİŞAH'A ARZI

[İrânî Ağa Muhammed Han ve Azerbaycan hanlarının ahvâli ile Tiflis Hanı İrakli Han'ın istidâsı üzerine Rusya'dan oraya sevk edilen asker keyfiyeti hakkında Erzurum Vâlisi Yusuf Paşa ile Çıldır Vâlisi Şerif Paşa tarafından gönderilen tahrîrâtın ayrı ayrı özetlenerek padişâha arz olunduğuna dâir ***tezkire.]***

(1210) (1796)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni‘metim Efendim Pâdişâhım,

İrani Ağa Muhammed Han vesâir hânân-ı Azerbaycan ahvâline dâir ve Tiflis Hanı İrakli Han ve mesfûr İrakli Han istid‘âsıyla Rusyalu'dan ol taraflara celb olunan asker keyfiyyâtına mütedâir bu def‘a Erzurum Vâlisi Yusuf Paşa ve Çıldır Vâlisi Şerif Paşa kulları tarafından başka başka tahrîrât vürûd etmekle tahrîrât-ı mezkûre başka başka hulâsa etdirilüp aynen mütâla‘aya muhtâc olduklarından zikr olunan iki takım tahrîrât manzûr-ı hümâyûnları buyurulmak içün hulâsalarıyla ma‘an huzûr-ı şâhânelerine arz u takdîm olunduğu ve bir vakt-i neşât-ı mülûkânelerinde mütâla‘alarına himmet-i şâhâneleri erzânî buyurulur ise tafsîlleri karîn-i ilm-i âlem-ârâ-yı pâdişâhâneleri buyurulacağı muhât-ı ilm-i sâmîleri buyuruldukda fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni‘metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Manzûrum olmuşdur.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 10520

50

TİFLİS HANI İRAKLİ HAN'IN GENCE'YE GİRMEK İSTEMESİ VESÂİREYE DÂİR HABERLER

[Hatem Han ve Abdullah adlı câsusların, Aktaş'da mukîm General Zipor'un Mugan Sahrası'nı istilâ niyetinde olduğu ve Tiflis Hanı İrakli

*Han'ın da Gence'ye girmek istediğinden birlikte hareket edecekleri, Lezgiler ve bazı Dağistan Hanlarının müttefiken Kumuk'ta Ruslar'ı yenilgiye uğrattıkları vesâireye dâir mâlûmatlarını hâvi Erzurum Vâlisi Yusuf Paşa'nın **takrîri**.]*

25 C. 1211 (26 Aralık 1796)

Erzurum Vâlisi Yusuf Paşa kulları tarafından cânib-i İran'a irsâl olunup avdet eden câsusların ihbâr eyledikleri ahbârdır.

Bundan Akdem Hâssaten Celb-i Havâdis Zımnında Gence ve Şamahı ve Derbend Taraflarına Meb'ûs Hatem Han ve Abdullah Nâm Câsusların Takrîrleridir.
Fî 25 C. sene [1]211

Câsûsân-ı merkûmân mukteza-yı me'mûriyetleri üzre Gence ve Şamahı ve Derbend taraflarında celb-i havâdis zımnında bir müddet ikâmet eyleyüp ol havâlînin kâffe-i ahvâline vukûf tahsîlinden sonra avdet eylemeleriyle Gence'den hurûc ve nezd-i bendegâneme vürûdları yirmi beş gün zarfında olduğun.

Bir müddetden berü Bâbü'l-hadîd Derbend nâm kal'ayı istîlâ eden Rusyalu'dan el-hâletü hâzihî kırk bin mikdârı taburu Eski Şamahı'dan hareket ve Şirvan'ın berü tarafında Aktaş nâm mahalde ve sekiz bin mikdârı taburu Gence'ye iki konak kalarak Mengecür nâm mahalde serkerdeleri Ospori nâm Gürciyyü'l-asl Moskovlu olup niyyet-i fâsidleri Gence Kal'ası'nı muhâsara idüğin.

Ve sâlifü'z-zikr Rusyalu cümleten yüz bin asker olarak müretteb olup on iki bin mikdârı Derbend'de ve yedi bin kadarı Kuba şehrinde ve altı bin kadarı Bakü şehrinde ve altı bin mikdârı dahi Şamahı'da olup me'mûriyetleri mukîm oldukları mahâll ü mevâzı'ı muhâfaza idüğin.

Sâlifü'z-zikr kırk bin asker ile Zipo nâm ceneral mukîm olduğu Aktaş'dan Mugan Sahrâsı'na azîmet niyetinde olup, Tiflis Hanı İrakli Han kâffe-i asâkiriyle Gence'ye lede'l-vürûd cümlesi bir mahalde birleşüp ba'dehû iktizâsına göre harekete ibtidâr eyleyecekleri, ordusunda mütedâvil olduğun.

Derbend tarafından müceddeden zuhûr eden otuz bin mikdârı asâkir ile top ve cebehâne ve hazîneleri vürûd etmek üzre iken esnâ-yı râhda müteferrik olan on altı bin mikdârı Rusyalu askeriyle Derbend Hanı Şeyh Ali Han ve Kumuk Hâkimi Hanbutay Han vesâir hânân otuz bin mikdârı Lezgi asâkiri ile Kumuk nâm mahalde keşmekeş-i muhârebe ve kıtâle ibtidâr birle nesîm-i nusret ü gâlibiyet cânib-i İslâmiyândan ve bâd-ı idbâriyyet sûy-i kefereden vezân olup beş yüz nefer Lezgi tâ'ifesi şehîd ve üç

bin mikdârı ve alâ-rivâyetin on binden mütecâviz Moskovlu [vâsıl-ı] bi'se'l-masîr olmalarıyla iki top ve beş araba hazîne zabt ve teshîr eylediklerin ve işbu muhârebe mukaddemâ Moskovlu, Lezgi'nin eslihalarını bütün bütün düşürmek kaydında olduğundan tâ'ife-i Lezgiyye dil-gîr olup miyânelerine husûmet ve mübâğaza derkâr olup bundan böyle ne Moskovlu, Lezgi'den ve ne Lezgi tâ'ifesi Moskovlu'dan emîn olmayacakları bî-iştibâh idüğin.

Şamahı Hanı Mustafa Han Rusyalu tarafından teklîf olunan hılâf-ı şer'-i mübîn ve mugâyir-i âyîn-i müslimîn evzâ'ına tahammül edemediğinden fakat ıyâliyle ba'zı zî-kıymet eşyâsını alup leylen Ağa Muhammed Han tarafına firâr eylediğin.

Şuşa Hanı İbrahim Han bundan mukaddem Moskovlu tarafına oğlunu göndermiş ise dahi Moskovlu kabûl etmeyüp bizzât kendüsini taleb etmiş olmağla hân-ı merkûm gitmeyüp Ağa Muhammed Han tarafına tevekku' eyleyeceğini.

Rusyalu peyderpey Tiflis tarafında zehâ'ir iddihâr etmekde olup bir gûne zehâ'ire ihtiyâcı olmadığın.

Ve tâ'ife-i Dağistan'ın bu gûne hareketlerinden gerek Rusyalu ve gerek Tiflis hânı ve ahâlîleri gâyet müte'essir olup hâb u râhatları meslûb olduğunu câsûsân-ı merkûmân takrîr ederler.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6699

51

NAHÇIVAN HANI KELP ALİ HAN'IN KARABAĞ KÖYLERİNİ YAĞMALADIĞI

[Lezgi taifesi ile Kumuk Hâkimi Hanbotay Han ve Derbend Hanı Şeyh Ali Han ve diğer hanların askerlerinden müteşekkil kuvvetlerin yaptıkları savaşta Rusları mağlub ettikleri; İran'da şahlık iddiasında olup bu yolda faaliyette bulunan Ağa Muhammed Han'ın, kardeşinin oğlu Süleyman Serdar'ı ve Hoy hanının kardeşi Cafer Kulu Hanı Rusya üzerine sefere gönderdiği; Nahçıvan Hanı Kelp Ali Han'ın Ağa Muhammed

Han'ın emriyle Şuşa hanının hükmünde olan Karabağ köylerini yağmalamaları husûsunda Erzurum Vâlisi Yusuf Ağa'dan gelen ***kâime*.]**

27 C.1211 (28 Aralık 1796)

Erzurum Vâlisi Yusuf Paşa Kullarından Gelen Kâ'imedir.

Devletlü İnâyetlü Âtıfetlü Re'fetlü Veliyyü'n-ni'am Kesîrü'l-himem Bermekî-şiyem Efendim Sultânım Hazretleri,

Bir müddetden berü memâlik-i İran'da teferrüd eden Ağa Muhammed Han ve Derbend nâm kal'ayı istîlâ ile Şamahı ve Samur ve Kuba nâm mahallere istî'âb eden Rusyalu mülâbesesiyle ol havâlînin sûriş ü ihtilâli zâhir ü bedîhî ve ber-fermûde-i seniyye dâimâ merâsim-i medd-i nigâh ve basîrete taraf-ı ubeydânemden i'tinâ olunduğu bâhir ve celî olup binâ'en-aleyh bundan akdem Gence ve Şamahı ve Derbend nâm mahâlle celb-i havâdis zımnında ba's olunan mevsûkul-kelim Hâtem Han ve Abdullah cevâsîs-i bendegânem bu def'a vârid olup hâmil oldukları havâdisât bend bend kaleme alınup merfû'-ı hâk-i pây-ı merâm-bahşâ-yı dâverâneleri kılınmış olduğu ve nâtık oldukları havâdisâtda el-hâletü hâzihî Rusyalu Zopof nâm ceneralleri ile Mugan Sahrâsı'na vürûd etmek üzre olup Tiflis Hanı İrakli Han ve diğer Gence Kal'ası'nı sekiz bin Rusyalu ile muhâsaraya me'mûr Kalfa Ospori Meyur ile Gence'de meclis-i şûrâ tertîb ve ba'dehû iktizâsına göre hareket eylemek menvî-i zamîr-i mefsedet-tahmîrleri idüği ve verâdan zehâ'ir ve cebehâne ve hazîne ile tevârüd eden otuz bin mikdârı Moskovlu'dan müfrez on altı bin kadar Rusyalu'ya otuz bin mikdârı Lezgi tâ'ifesiyle Kumuk Hâkimi Hanbotay Han ve Derbend Hanı Şeyh Ali Han ve hânân-ı sâire mukâbele ve keşmekeş-i muhârebe birle üç bin mikdârı ve alâ-rivâyetin on binden mütecâviz Moskovlu vâsıl-ı bi'se'l-masîr olmalarıyle el-ân Lezgiyân ile Rusyalu beynlerinde muhârebe ve nizâ' derkâr olduğu ve işbu câsûsân-ı merkûmân bir müddet ol havâlîde geşt ü güzâr ve vürûdlarında vakit imrâr etmiş olmağla bundan onbeş gün mukaddem diğer iki nefer câsus ba's olunmuş olmakdan nâşî vürûdlarında derhâl sıhhatı üzre keyfiyyât ref'-i hâk-i pây-ı devletleri kılınacağı ve bundan mukaddemce memâlik-i İran'ın celb-i havâdisi zımnında Hoy cânibine meb'ûs diğer iki nefer câsuslarım kulları merkûmlardan iki gün sonra tevârüd edüp hâmil oldukları havâdisâtda cânib-i İran'da müteferrid olan Ağa Muhammed Han el-hâletü hâzihî Tahran'da kemâl-i kuvvet ü miknet ve nihâyet-i satvet ve dikkat ile mukîm olup üç beş konak berü tarafda Zengân nâm mahalle tevârüd etmek der-zamîri idüği ve birâderzâdesi Süleyman Serdâr ve hâlâ Hoy hânının birâderi Ca'fer Kulu Han'ı otuz kırk bin asâkir ile Moskovlu'nun üzerine ta'yîn eylemiş olmağla Tebriz Kasabası'nda

ictimâ‘ üzre oldukları ve hânân-ı Azerbaycan dahi vaktiyle Moskovlu'nun üzerine bi'l-ma‘iyye me’mûr olmaları hasebiyle şimdiden asâkir ve mühimmât tedâriki kaydında idükleri ve hân-ı mûmâ-ileyh peyderpey tedârikât-ı kaviyye tehyi’esiyle meşgûl olup bundan akdemce İklîm-i Horasan ve tâ’ife-i Türkmânı serâpâ âverde-i kabza-i teshîr eylediğinden bi'l-cümle memâlik-i İran kendisine ser-fürû edüp infâz-ı emrine bezl-i makdûr etmekde olmalarıyla verâ-yı habâyâ-yı esrâr, nâ-ma‘lûm olduğu ve hân-ı mûmâ-ileyh Revan Kal‘ası'nda lâ-yenkatı‘ zehâ’ir ve külliyetlü hazîne cem‘ ve iddihâr etmekde olduğundan gayri etrâf u enhâya şimdiden beyân-nâmeler neşr ü i‘lâm etmekde olduğu ve sûy-i İran'da tefevvühât ve mevsûku'l-kelim müsinn kimesnelerin sahâ’ibine nazaran Ağa Muhammed Han'ın kuvvet ve devleti sinîn-i esbakda memâlik-i İran'da teferrüd eden şâhândan ezyed ve evfer olup, hattâ İklîm-i Horasan ve tâ’ife-i Türkmânı bundan mâ‘adâ feth ü teshîr etmiş olmadığı ve imtisâlen-li'l-emr ve tahsîlen-li-rızâ’ikümü'l-âlî ber-tıbk-ı irâde-i aliyyeleri bundan akdem vesâyâ-yı lâzimeyi hâmil olarak iki nefer âdemim kulları Avar Hâkimi Ammi Han tarafına ba‘s olunmuş olup karîben vürûdları melhûz olmağla hân-ı mûmâ-ileyhin cevâbı ve ol tarafların havâdisâtı merkûmları lede'l-istintâk tafsîl üzre hâk-i pây-ı hâcet-revâ-yı dâverânelerine takdîm kılınacağı ve bundan akdemce Ağa Muhammed Han'ın emriyle Nahçıvan Hanı Kelp Ali Han külliyetlü süvârî asâkir ile bâ-ılgâr Şuşa hânının zîr-i hükmünde olan Karabağı kurâsını nehb ü gâret eyleyüp külliyetlü emvâl ve üserâ ahz ve şâh-ı mûmâ-ileyh tarafına tesyîr eyledikleri ve çâkerleri ale'd-devâm ber-muktezâ-yı emr ü irâde-i sâmîleri isticlâb-ı havâdis zımnında sa‘y-i bî-şumâr üzre olduğum mülâbesesiyle peyderpey celb olunan havâdisât-ı sahîha ber-vech-i tafsîl hâk-i pây-ı devlet-ihtivâlarına ref‘ olunacağı beyânı vesîle-i ibrâz-ı ubûdiyyetim olmuşdur. İnşâ’allâhü te‘âlâ ledâ-eşrefi'l-vusûl keyfiyyet muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı hidîvâneleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 27 C. sene [1]211 Mühür

Yusuf

BOA. ***Hatt-ı Hümâyûn,*** **nr. 7093**

52

ŞUŞA KALESİ'Nİ İSTİLÂ ETTİKTEN SONRA ÖLDÜRÜLEN İRAN HANI FECR MUHAMMED HAN'IN VASİYYETİ

[**İran Hanı Fecr Muhammed Han'ın Şuşa Kalesi'ni istilâ ettikten sonra öldürülmesiyle memleket ve ordu içinde karışıklıklar çıkıp askerlerin birbirini kırdığı, Şiraz'da olan birâderzâdesi ve veliahdı Baba Han'a durumun bildirildiği ve Tahran'a doğru hareket ettiğinden bahisle, Fecr Muhammed Han'ın çıktığı sefer neticesinde bir kazâya uğrarsa veliahdı Baba Han Şiraz'dan gelmedikçe hiç kimsenin şehir içine girmesine müsâade edilmemesiyle ilgili vasiyyetini Tahran Beylerbeyi Mirza Mehmed Han'ın, Hacı İbrahim Han'a haber verdiğine dâir Bağdat Vâlisi Süleyman Paşa'nın **kâimesi.]

14 Ra 1212 (6 Eylül 1797)

Hâlâ Bağdad Vâlisi Süleyman Paşa kullarının İran havâdisine dâir kâ'imesidir. Fermân men-lehü'l-emrindir.

Devletlü İnâyetlü Mürüvvetlü Merhametlü Atûfetlü Veliyyü'n-ni'am Kesîrü'l-cûd vel-kerem Efendim Sultânım Hazretleri,

Hem-vâre vücûd-ı behbûd-ı âlem-sûd-ı hidîvâneleri âsîb-i rüzgârdan me'mûn ve sâye-i inâyet ve merhametleri be-tahsîs bu çâker-i şâkirü'n-nevâlleri üzerinde devâm ü pâyidârîye merhûn ola, âmin. Bundan akdem sâhib-i ihtiyâr-ı İran Fecr Muhammed Han'ın Şuşa Kal'ası'nı teshîr etdikden sonra derûn-ı memleketde şîşe-i hayâtı hıyânet-i gılmânî ile şikest olduğu ve der-akab keyfiyyet-i mezkûre Aras Suyu üzerinde olan ordusuna vâsıl oldukda ahâlî-i ordu miyânesinde ihtilâf-ı küllî târî olup yekdiğeri ile muhârebe ve Azerbaycan ve Irak-ı Acem asâkiri şikeste-beste yerlerine avdet ve Sâdık Hân-ı şikâkî dahi ordunun verâsından zed ü berde mübâderet ve ekser davarlarını nehb ve maktûl-i müşârün-ileyhin orduda te'hîr etdiği Şirazî Mu'temedü'd-devleti Hac[ı] İbrahim Han maktûl-i müşârün-ileyhin Şiraz'da olan birâderzâdesi ve velî'ahdı Baba Han'a keyfiyyeti tahrîr ve Tahran'a gelmek için tastîr ve tesyîr ve orduda olan havânîn-i Kaçâriyye ile ittifâk ve Fecr ve Mâzenderân ve Türkmân askerlerini istishâb ve Tahran'a doğru şitâb eyledikleri arz u i'lâm olunmuşidi. Sadık Hân-ı şikâkî dahi ta'kîblerinden keff-i yed etmeyüp Kazvin'e dek üç def'a muhârebeleri vâkı' her bir def'a ordu halkının bir vâfirini itlâf ve emvâl-ı vefîre iğtinâm edüp hân-ı mûmâ-ileyhin pençe-i ta'kîb[in]den tahlîs-i girîbân-ı necât ederek Kazvin'e vusûllerinde havânîn-i Azerbaycan ve mezbûr Sadık Han'ın maktûl-i müşârün-ileyh ahz ve Kazvin'de te'hîr etdiği rehinlerin alup Tahran'a azîmet ve Tahran'a vusûllerinde maktûl-i müşârün-ileyh Tahran'dan fekk-i râbıta-i ikâmet ve işbu sefere nehzat etdikde

bi-hasebi't-takdîr dûçâr-ı kazâ olur isem velî‘ahdım olan Baba Han Şiraz'dan gelmedikce ferd-i vâhidi derûn-ı şehre duhûle cevâz-dâde olmaya deyü vasiyyet etdiğini Tahran Beylerbeyisi Mirzâ Mehmed Han mûmâ-ileyh Hac[ı] İbrahim Han'a ihbâr ve duhûlden imtinâ‘ izhâr ve mûmâ-ileyhim dahi mûmâ-ileyh Baba Han'ın kudûmüne bîrûn-ı şehirde intizâr edüp mûmâ-ileyh Baba Han dahi Saferü'l-hayr'ın sekizinci günü Tahran'a vusûl ve bi'l-ittifâk derûn-ı şehre duhûl ve mesned-i hükûmete müsûl ve Fars u Irak-ı Acem ve Mâzenderân hânlarına istiklâl rakamları irsâl ve cümlesinin bir senelik mîrîlerin afv ve maktûl-i müşârün-ileyhin Ali Kulu Han nâm birâderi dahi serdârlık unvânıyla İrvan'da olmağla kazıyye-i mezkûre vukû‘unda ma‘iyyetinde olan asâkir ile çıkup ser-i hudûddan mürûr ve Hemedan üzerinden Tahran'a doğru azîmet ve el-ân Tahran'a karîb mahallerde olup, henüz Baba Han ile i’tilâf ve ihtilâf şıklarının kangı birisi sûret-pezîr olacağı ma‘lûm olmadı. Ve merkûm Sadık Han el-ân hey’et-i mecmû‘asıyla Kaz[v]in'e karîb mahallerde ve Baba Han Tahran'da ve ba‘zı tevârüd eden ahbâra göre maktûl-i müşârün-ileyhin Moskovlu keferesi miyânında olan Murtaza Kulu Han nâm birâderi dahi Esterâbâ[d] ve Mâzenderân taraflarına gelmiş henüz resîde-i mertebe-i tahkîk olmadı. Şimdilik bi-hasebi'z-zâhir âsâr-ı istiklâl Baban Han tarafında nümûdâr olmakla bi-mennihî te‘âlâ bundan sonra dahi avâkıb-ı umûrları neye müncer ve keyfiyyetleri kabûl-i suver eder ise arz u i‘lâm olunacağının ifâdesi vesîle-i arz-ı ubûdiyyetim olmuşdur. İnşâ’allâhü te‘âlâ ledâ-şerefi'l-vusûl muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı hidîvâneleri buyuruldukda ol bâbda emr ü fermân lutf u ihsân devletlü inâyetlü mürüvvetlü merhametlü atûfetlü veliyyü'n-ni‘am kesîrü'l-cûd ve'l-kerem efendim sultânım hazretlerinindir.

Fî 14 Ra. 1212 Mühür

Süleyman

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn,* nr. 6700

53

TİFLİS HANI İRAKLİ HAN'IN HASTALIĞI SEBEBİYLE ORTAYA ÇIKAN HAN TÂYİNİ MESELESİNİN HALLEDİLMESİ

[Azerbaycan'a haber toplamak için gönderilen şahsın ifadesine göre burada İran'la ilgili dikkate değer havâdis olmadığı, fakat Şuşa ve

Karabağ Hanı İbrahim Han'ın kızını Tahran'da şâhlık iddiasında bulunan Ağa Muhammed Han'ın birâderzâdesi Baba Han Serdarına verdiği, Tiflis Hanı İrakli Han'ın hasta olduğu, büyük oğlu Görgi'yi Tiflis'e han tayin etmesine diğer oğullarının razı olmamaları sebebiyle bazı dedikodular çıktığı, Devlet-i Aliyye'ye bağlılıklarının geçmişte olduğu gibi devam ettiği, Rusların müdâhale etmesine fırsat vermeyeceklerini taahhüd etmelerine rağmen kendisinin İrakli Han'ın oğullarından hiçbirine itimat etmemesi sebebiyle han tayini için Devlet-i Aliyye'nin cevabının gerekli olduğuna dâir Çıldır Vâlisi Sabit Paşa'nın ***kâimesi.]***

21 Ş. 1212 (8 Şubat 1798)

Çıldır Vâlisi Sâbit Paşa kullarının kâ'imesidir.

Devletlü İnâyetlü Mürüvvetlü Merhametlü Atûfetlü Veliyyü'n-ni'am Kesirü'l-lutf ve'l-kerem Efendim Sultânım Hazretleri,

Bundan akdem isticlâb-ı havâdis zımnında Azerbaycan havâlîsine ba's ü irsâl olunan âdemimiz kulları vürûd eyleyüp havâdis-i zemîn-i İran'a dâir bu esnâda arz u inhâya şâyân havâdis olmayup, fakat Şuşa ve Karabağ Hanı İbrahim Han kerîmesini hâlâ Tahran'da şâhlık iddi'âsıyla ikâmet üzre olan Ağa Muhammed Han'ın birâderzâdesi Baba Han Serdârına verdiğini ve hân-ı mûmâ-ileyh dahi kabûl edüp eyyâm-ı Nevrûzda Sultaniye nâm mahalle vürûd ve velîmeye mübâşeret edeceklerini ve İbrahim Han dahi hedâyâ ile oğlunu Baba Han Serdârına irsâl eylediğini haber verdiğinden mâ'adâ, Tiflis Hanı İrakli Han müddet-i vâfireden berü Kâhıt nâm mahalde hasta ve sâhib-i firâş olup hayâtından me'yûs olduğundan oğullarından Görgi nâmında kebîr oğlunu Tiflis'e hân nasb eylediğine diğer oğulları babalarının bu tedbîrine râzı olmadıklarından, miyânelerinde sûriş ü ihtilâl peydâ ve kîl ü kâlden hâlî olmadıklarından nâşî eyâlet-i bendegîye kurb ü civâr oldukları hasebiyle Devlet-i Aliyye-i dâimü'l-karâra arz-ı ubûdiyyet ve sıdk u istikâmet sûretleri rû-nümâ olarak fî-mâ-ba'd Rusyalu'dan ferd-i vâhidini Tiflis ve havâlîsine duhûl etdirmemek hâletlerini ta'ahhüd ve niyâz eylemeleriyle bu hılâlde hân-ı mersûm resîde-i dereke-i bi'se'l-masîr olup oğulları hânlık iddi'âsıyle birbirleriyle mu'âraza ve münâza'aya derkâr olacakları bedîdâr olmağla Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-karâra ilticâ ve cânib-i kullarından istimdâd içün hân-ı mersûmun oğullarından birisi cânib-i kullarına vürûd eylediği hâlde ta'ahhüd ve niyâzlarına milel-i âhar olduğundan bu kullarına i'timâd-ı kavî hâsıl olmadığından ve cânib-i bendelerinden ne vechile cevâb verilmesi istihsân

ve istisvâb-ı vâride-i seniyye-i veliyyü'n-ni'amâneleri ne gûne ta'alluk buyurulur ise bu çâker-i dîrînelerine emr ü fermân buyurulmak niyâzıyla tasdî'a ictirâ olundu. Ol bâbda ve herhâlde emr ü fermân ve lutf ü ihsân devletlü inâyetlü mürüvvetlü merhametlü atûfetlü veliyyü'n-ni'am kesîrü'l-lutf ve'l-kerem efendim sultânım hazretlerinindir.

Fî 21 Ş. sene [1]212 Mühür

Mehmed Sâbit

BOA. ***Hatt-ı Hümâyûn*****, nr. 1743**

54

TİFLİS HANLIĞI'NIN OSMANLI DEVLETİ'NE TÂBİİYYETİ DURUMUNDA DEVLET-İ ALİYYE'NİN TUTUMU

[*Şuşa ve Karabağ Hanı İbrahim Han'ın kızını İran'da şâhlık iddiasında bulunan Ağa Muhammed Han'ın birâderzâdesi Baba Han'a verdiği, Tiflis Hanı İrakli Han'ın hastalığı münâsebetiyle yerine oğlu Görgi'yi geçirmesinin diğer kardeşler arasında huzursuzluğa sebeb olduğundan bahisle, Tiflis Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne tâbî olması durumunda Devlet-i Aliyye'nin tutumunun ne olacağını soran İrakli Han'ın oğullarından birisine verilecek cevap hakkında Çıldır Vâlisi Sâbit Paşa'nın* ***kâimesi.]***

21 Ş. 1212 (8 Şubat 1798)

Çıldır Vâlisi Sâbit Paşa kullarının kâ'imesidir,

Sa'âdetlü Mürüvvetlü Mekremetlü Re'fetlü Karındaş-ı E'azz ü Ekremim Sultânım Ağa-yı Celîlü'ş-şân Hazretleri,

Hemâre zîb-i kâşâne-i sa'âdet ü ikbâl ve mazhar-ı tevfîkât-ı Hazret-i Cenâb-ı Müte'âl olmaları da'avâtı bi-hulûsi'l-bâl edâ ve ikmâl kılındığı siyâkında nümûde-i muhlis-i sâf-nihâdlarıdır ki, zât-ı mürüvvet-simâtlarıyla miyânemizde merbût ve müşeyyed olan rişte-i ihlâs-ı sıdk-ı taviyyet-ihtisâsım lâzimesi tab'-ı sa'âdetlerini tefakkud ve istiksâya vesîle-cûyân iken bundan akdem isticlâb-ı havâdis zımnında

Azerbaycan havâlîsine ba‘s ü irsâl olunan âdemimiz kulları vürûd eyleyüp havâdis-i zemîn-i İran'a dâir bu esnâda tahrîr ve inhâya şâyân havâdis olmayup, fakat Şuşa ve Karabağ Hanı İbrahim Han kerîmesini hâlâ Tahran nâm mahalde şâhlık iddi‘âsında olan Ağa Muhammed Han'ın birâderzâdesi Baba Han Serdârı'na verdiğini ve hân-ı mûmâ-ileyh dahi kabûl edüp, eyyâm-ı Nevrûz'da Sultaniye nâm mahalle vürûd ve velîmeye mübâşeret edeceklerini ve İbrahim Han dahi hedâyâ ile oğlunu Baba Han Serdârı'na irsâl eylediğini haber verdiğinden mâ‘adâ Tiflis Hanı İrakli Han müddet-i vâfireden berü Kâhıt nâm mahalde hasta ve sâhib-i firâş olup hayâtından me’yûs olduğundan oğullarından Görgi nâmında kebîr oğlunu Tiflis'e hân nasb eylediğinden diğer oğulları babalarının bu tedbîrine râzı olmadıklarından miyânelerinde sûriş ü ihtilâf peydâ ve kîl ü kâlden hâlî olmadıklarından nâşî eyâlet-i muhlisîye kurb ü civâr oldukları hasebiyle Devlet-i Aliyye-i dâimü'l-karâra arz-ı ubûdiyyet ve sıdk u istikâmet sûretleri rû-nümâ olarak ve fî-mâ-ba‘d Rusyalu'dan ferd-i vâhid Tiflis ve havâlîsine duhûl etdirmemek hâletlerini ta‘ahhüd ve niyâz eylemeleriyle bu hılâlde hân-ı mersûmu sarsar-ı bâd-ı ecel, hayât-ı çirk-âlûdunu resîde-i dereke-i bi’se'l-masîr etmekle oğulları hânlık iddi‘âsıyla birbirleriyle mu‘âraza ve münâza‘aya derkâr olacakları bedîdâr olmakla Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-karâra ilticâ ve hulûs-kârlarına istimdâd içün oğullarından birisi nezd-i muhlisîye vürûd eylediği hâlde ta‘ahhüd ve niyâzlarına milel-i âhar olduğundan ve cânib-i ihlâskârlarına i‘timâd-ı kavî hâsıl olmadığından iktizâ eden cevâbı irâde-i Devlet-i Aliyye'ye menût ve muhtâc olduğundan keyfiyyet-i mezbûre bir kıt‘a arzuhâl-i ubeydânemiz ile hâk-i pây-ı hazret-i veliyyü'n-ni‘amîye arz u takdîm olunmağla cenâb-ı vâlâ-yı kerîmânelerine dahi kâ’ime-i hulûs-nümâ tahrîr ve firistâde-i nâdî-i mürüvvet-masîrleri kılınmışdır. İnşâ’allâhü te‘âlâ ledâ-şerefi'l-vusûl ma‘lûm-ı mürüvvet-meczûmları buyuruldukda husûs-ı mezbûrda ne vechile irâde-i Devlet-i Aliyye ta‘alluk eder ise, cânib-i hulûs-verîlerine iş‘âr ve cenâb-ı mürüvvetlerinden me’lûf-ı himem-i seniyyeleri olduğuna binâ’en vukû‘-yâfte mültemesât-ı hâlisânemizin is‘âf ve revâsında himmet-i kerîmâneleri kemâ-kân derkâr ve bî-dirîğ buyurulmak me’mûl-i hâlisânemizdir.

Fî 21 Ş. sene [1]212 Mühür

Mehmed Sabit

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn,* nr. 1700-A

55

FETH ALİ BABA HAN'IN İSYAN EDEN ŞİRAZ HANI HÜSEYİN KULU HAN'A KARŞI HAREKETE GEÇTİĞİ

[İran'da şahlık iddiasında bulunan Feth Ali Baba Han'ın kendisine karşı isyan eden kardeşi Şiraz Hanı Hüseyin Kulu Han'a karşı Revan Hanı Muhammed Han, Serdar Süleyman Han ve kendisine tâbi diğer hânlarla birlikte harekete geçtiği, daha önce Feth Ali Baba Han'a isyan ederek Osmanlı Devleti'ne sığınan sâbık Hoy Hanı Cafer Kulu Han'ın Erzurum Gümrüğü'ne bıraktığı eşyalarını taleb eylemesi durumunda ne şekilde cevap verileceği hakkında ferman buyurulmasına dâir Erzurum Vâlisi Yusuf Ziya Paşa'nın ***kâimesi.]***

27 S.1213 (10 Ağustos 1798)

Devletlü İnâyetlü Merhametlü Atûfetlü Re'fetlü Mürüvvetlü Veliyyü'n-ni'am Vefiyyü'l-himem Efendim Sultânım Hazretleri,

Hıtta-i İran'da iddi'â-yı teferrüd eden Feth Ali Baba Han'ın külliyetlü asâkir ile Azerbaycan tarafına tevârüd eylediği ve sâbık Hoy hânı olan Ca'fer Kulu Han'ın müteferrid-i mûmâ-ileyhe isyânı sebebiyle mukâbeleye tâb-âver olamayup başında olan ahşâm ü ilâtıyle hudûd-ı hâkânîye dehâlet eylediği ve mûmâ-ileyh Ca'fer Kulu Han'ın ihzârı bâbında cânib-i Baba Hânî'den Mihr Ali Bey nâm sefîri yediyle gûyâ fermân unvânıyle bir kıt'a zebîresi tevârüd eylediği ve zebîre-i merkûmesinin iktizâ eden cevâbında taraf-ı çâkerânemden lâzım gelen ecvibesiyle sefîri merkûm kullarının i'âde olunduğu husûsâtına dâir vesâir havâdisât-ı İraniyyeyi müştemil bir kıt'a mufassal darâ'at-nâme-i bendegânem târîh-i arîza-i ubûdiyyetimden çend rûz akdemce takdîm-i atebe-i felek-mertebe-i veliyy'ün-ni'amîleri kılınmışidi. Hıtta-i İran'ın vukû'ât ve ahvâli kişver-sitân-ı sâire makîs olmayup subhu mesâsına ve emrûzu ferdâsına gayr-ı muvâfık serî'ü'l-inkılâbât bir ülke-yi acîbe olduğundan müteferrid-i mûma-ileyhin ne kadar hıtta-i merkûmede istiklâli derece-i tevâtüre resîde olmuş ise de, bir tarafdan işgâlini mûcib olur bir rakîbi zuhûr etmek ümniyeleriyle Revan Hanı Muhammed Han'ın mücerred isti'lâm-ı hâtırı reftârında mahsûsan bir tatarım kulları bundan mukaddem irsâl olunmuş olmağın bu def'a tatar-ı merkûm kulları mu'âvedet eyleyüp vukû'a gelen takrîrinde dâ'iye-i teferrüd eden Baba Han'ın küçük birâderi olup bundan akdemce müteferrid-i mûmâ-ileyh tarafından Şiraz hânı nasb ve irsâl olunan Hüseyin Kulu Han nâm birâderi alem-efrâz-ı isyân olarak cânib-i Şiraz'dan

hareket ve başına biraz haşerât cem‘ eyleyüp gûyâ Tahran'ı istîsâl dâ‘iyesiyle cânib-i Tahran'a doğru gelmekde olduğu Baba Han'ın mesmû‘ı olduğu gibi ikâmet üzre olduğu havâlî-i Hoy'dan fekk-i bisât-ı ikâmet ve Serdâr Süleyman Han'ı ve Revan hânı mûmâ-ileyh Mehmed Han'ı ve havânîn-i sâireyi ma‘iyyetinde alup mukâbele-i birâderine tevcîh-i veche-i azîmet eylediğini ve Hoy Hanı ve Tebriz Beylerbeyisi olan Hüseyin Kulu Han dahi ba‘zı ümerâ ve akrabâları tavassutuyla birâderi Ca‘fer Kulu Han'ın seyyi’âtından geçüp kendüsi Tebriz tarafına gidüp Ca‘fer Kulu Han'ı dahi Hoy'da yerine kaymakam unvânıyle ik‘âd eylemek üzre âdemi geldiğine mebnî der-akab Ca‘fer Kulu Han dahi başında olan ilât ve tevâbi‘iyle cânib-i Hoy'a mürâca‘at eylediğini ve bâlâda beyân olunan vechile Revan hânı mûmâ-ileyhin ma‘iyyet-i müteferrid-i müşârün-ileyhde azîmeti sebebiyle mülâkât edemeyüp bilâ-tahrîrât tehî-dest avdet eylediğini sahîhan ihbâr ve takrîr etmekle felâ-cereme bu makûle bağteten zuhûr etmiş böyle bir hâdise-i garîbenin inhâsında mecbûriyyet-i çâkerânem olduğu ancak mûmâ-ileyh Ca‘fer Kulu Han cânib-i Hoy'a lede'l-vürûd mukaddem Erzurum Gümrüğü'nde îdâ‘ eylediği altı haml eşyâsını taleb eyleyeceği rû-nümâ olmak mülâbesesiyle elbette emvâl-i merkûmenin sâhibi bulunduğundan def‘le cevâbı gayr-ı uhrâ bir ma‘nâ olmak takrîbi ne gûne cevâb iktizâ eder ise cânib-i veliyyü'n-ni‘amânelerinden emr ü işârete mevkûf olduğu ve bu keyfiyyet bu gûne zuhûr etmiş ise de ahvâl-i İran'ın her anda başka bir hâlde olduğundan yine isticlâb-ı havâdisât içün cânib-ı re’sü'l-hudûda müte‘âkıben tahrîr olunmakda idüği ve birâderi mûmâ-ileyhin ol vechile tevârüdü vâkı‘ mıdır ve vukû‘ı sûretinde müteferrid-i mûmâ-ileyhe mukâbele eyleyecek liyâkatı var mıdır ve havânîn ve aşâ’irden Hüseyin Kulu Han mûmâ-ileyhe teba‘ıyyet eder olur mu ve mukâbele etdikleri hâlde gâlibiyyet ve mağlûbiyyet kangı tarafda olur ve iki birâderin bu gûne fetretleri hengâmında hıtta-i İran'da başka bir sûret kesb eder mi yohsa herkes Tahran'da mahbûs bulunan vesakları havfiyle be-cûnbân-ı muhâlefet olamayup hâlet-i evvelîlerinde kalurlar mı tafsîli üzre istihbâr ve tahkîk olunarak verâdan mübârek hâk-i pây-ı merâhim-ihtivâ-yı aliyyelerine arz u takdîm olunacağı husûsâtın beyânı zımnında ve hâssaten tecdîd-i berât-ı ubûdiyyetimi hâvî işbu arîza-i bendegânem tesvîdine ibtidâr ve takdîm-i atebe-i gerdûn-ı merâhim-şi‘ârları kılınmışdır. İnşâ’allâhü te‘âla ma‘lûm-ı ilm-i âlem-ârâ-yı veliyyü'n-ni‘amîleri buyuruldukda ol bâbda ve herhâlde emr ü fermân devletlü inâyetlü merhametlü atûfetlü re’fetlü mürüvvetlü veliyyü'n-ni‘am efendim sultânım hazretlerinindir.

Fî 17 S. sene [1]213 Mühür
Yusuf

Merhamet-kârâ Bende-perverâ Çâre-sâzâ Veliyyü'n-ni'amâ Efendim Sultânım Hazretleri,

Bu eşyâ mâddesinde ne vechile cevâb verilmesi ve ne gûne tedbîre mevkûf idüği emr ü fermân buyurulması husûsu bundan akdem hâk-i pây-ı felek-fersâ-yı rahîmânelerine arz u inhâ olunmuş olup henüz ne vechile emr ü re'y-i Felâtûn-tedbîrleri olduğu haberi zuhûr eylemeyüp ve mâdde-i Baba Han dahi *li'llâhi'l-hamd ve'l-minne* böyle zuhûr etmekle hân-ı mûmâ-ileyh kulları eşyâ-yı merkûme[y]i taleb eyleyeceği bedîhî ve bâhir ve özr ü illet beyânına dahi mesâğ kalmadığı celî ve zâhir olmağla ne gûne emr ü irâde-i aliyye buyurulur ise bir an akdem fermân buyurulması bâbında emr ü fermân efendimizindir.

Fî 27 S. sene [1]213 Mühür

Yusuf

Erzurum Vâlisi Yusuf Ziya Paşa kullarının kâ'imesidir. Bâzı havâdis-i İraniyyeyi mübeyyin ve Cafer Kulu Han'ın bundan akdem Erzurum Gümrüğü'ne tevdî' eylediği eşyâ mutâlebe olundukda ne vechile hareket olunmak iktizâ eylediği suâlini mutazammın olmağla eşyâ-yı mevdû'a-i mezkûre lede'l-mutâlebe bundan sonra bir gûne kîl ü kâli mûcib olmayacak ve kavî sened olacak vechile tesellümü müş'ir bir sened ahziyle eşyâ-yı mezkûrenin teslîmi müşârün-ileyhe yazılacak cevâb-nâmede iş'âr olunacağı karîn-i ilm-i âlîleri buyuruldukda fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6722

56

BABA HAN SERDÂR'IN AZERBAYCAN HANLARINI ZORLA İTAAT ALTINA ALDIĞI VE HOY HANI CAFER KULU HAN'A SALDIRDIĞI

[Baba Han Serdâr'ın, Irak ve Azerbaycan hânlarını itaati altına aldığı, kendisine tâbi olmayan Hoy Hanı Cafer Kulu Han'ın üzerine oğlu Abbas Kulu Mirza ve Serdarı Süleyman Han'ı külliyetli bir kuvvetle

gönderdiği, Cafer Kulu Han'ın karşı koyamayarak Hoy'dan Van Sancağı yakınındaki Haydaranlu Aşiretine firar ettiği ve Acemler'in Cafer Kulu Han'ı takiben Osmanlı topraklarına tecavüz edebileceği, İran ile Osmanlı Devleti arasında sulh olduğunun bildirilmesi lüzûmuna dâir, Muhammed Emin'in ***şukkası.]***

(1214) (1800)

Sa‘âdet-kârâ Mürüvvet-şi‘ârâ Sultânım Hazretleri,

Bundan akdem İran'da teferrüd dâ‘iyesinde olan Baba Han Serdâr umûm Irak ve Azerbaycan hânlarını birer takrîb celb ü teshîr edüp fakat kurb [ü] civâr olan Hoy Hanı Ca‘fer Kulu Han adem-i itâ‘atinden nâşî iki seneye karîbdir ki, beynlerinde buğz [ü] adâvet ve rûz-be-rûz iştidâd-ı küdûretleri vâkı‘ ve bu sâl bahârında mûmâ-ileyh Baba Han Serdâr oğlu Abbas Kulu Mirzâ'ya Süleyman Han'ı serdâr nasb ve külliyetlü askeriyle merkûm Ca‘fer Kulu Han'ın te’dîb ü gûşmâli içün Tebriz'e ta‘yîn ve irsâl ve çend mâhdan berü Tebriz'de ikâmet ve bu hılâlde merkûm Ca‘fer Kulu Han'ın üzerlerine gelecekleri zâhiren şâyi‘ olup ve bu muhlis-i kadîmlerine Eyâlet-i Van tevcîh ü ihsân-ı hümâyûn buyurulduğu haberleri vürûd ve der-akab bir bahâne ve hemân tecessüs ve istihbâr içün mîrahurumuz Ahmed Ağa bendeleri Hoy'a ta‘yîn ve irsâl her dürlü keyfiyyât ve ahvâlâtına tahsîl-i vukûf ve işbu mübârek mâh-ı Rebî‘ü'l-evvel'in onikinci mübârek yevm-i isneyn tarafımıza gelüp mûmâ-ileyhimâ Abbas Kulu Mirzâ ve Süleyman Han sâir havânîn-i Irak ve Azerbaycan ve kırk binden mütecâviz A‘câm-ı bed-fercâm askeriyle Hoy'a beş sâ‘at ve Van'a üç merhale Salmas Kazâsı'na vürûd ve nüzûl ve nasb-ı hıyâm etdikleri hînde beş altı bin kadar süvâri Eyâlet-i Van'dan Hakkâri Sancağı dâhilinde olan Hoder, Çehrik ve Dirik Kal‘aları üzerlerine ta‘yîn Hoder Kal‘asını zabt, Dirik ve Çehrik Kal‘aları üzerlerinde oturup muhâsara ve merkûm Ca‘fer Kulu Han derûn-ı Hoy'da ikâmete cesâret edemeyüp birâderi Kâzım Bey'i Hoy'da bırakup bi'n-nefs kendüsü peder-mânde olan Kırbıs kal‘alarına gelüp ve andan sonra yine tâb-âver olamayup Van Sancağı'ndan Erciş ile Bâyezid Sancağı ittisâlinde Hapur beyninde Meydan nâm mahalde Haydaranlu Aşîreti derûnuna firâr eylediğini ve A‘câm askeri merkûm Ca‘fer Kulu Han'ı gerüden ta‘k[î]b ederek her ne mahalde olur ise üzerine gideceklerini ve şâhlık dâ‘iyesinde olan Baba Han Serdâr dahi külliyetlü asker ile Tebriz'e iki merhale kalarak geldiğini merkûm mîrâhurumuz takrîr vermelerinden başka Hakkâri ve Mahmûdî hâkimleri taraflarından vürûd eden âdemlerinin dahi takrîrleri mutâbık olup öteden berü A‘câmın hîle ve dekk

[ü] desîseleri meşhûd-ı âlemiyân olduğuna mebnî mûmâ-ileyhimâ Abbas Kulu Mirzâ ve Serdâr Süleyman Han'a Devlet-i Aliyye-i ebed-kıyâmın İran ile silm [ü] musâfâtı olduğu husûslara dâir taraf-ı hulûs-verîden bâ-tahrîrât elçi gönderileceği ve Kal'a-i Van'ın sâye-i hazret-i tac-dârîde hıfz [u] hırâsetlerine ihtimâm olunduğu ma'lûm-ı şerîfleri buyurula.

Mühür

Muhammed Emin

İşbu şukkanın aynı sûreti dahi sadr-ı a'zam inâyetlü veliyyü'n-ni'am efendimizin buhurdâncıları Hacı Halil Ağa ile Ordu-yı Hümâyûn tarafına irsâl olunduğu ma'lûm-ı şerîfleri buyurula.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6680-B

57

İRAN İLE AKDOLUNAN SULHUN DEVAMI İÇİN ARPA EMÎNİNİN TEBRİZ'DEKİ ABBAS MİRZA'YA GÖNDERİLMESİ

[*İran'la imzalanan sulhun devamının istendiği ve Kâhire'nin fethinin müjdelenmesi gayesiyle arpa emîninin Karabağ üzerinden Tebriz'de bulunan Şehzâde Abbas Mirza'ya gönderildiği ve şâh tarafından bir sefîrle cevabî bir nâme ile Abbas Mirza, Şuşa, Gence ve Azerbaycan hânlarının mektuplarının gönderildiği, Abbas Mirza'nın Makü'ye gelip Cafer Kulu Han'ı muhasara ederek kızı ile evlendikten sonra Hoy hânı olarak bıraktığı, Revan hânı ile ahâlisinin hediye ve emanlarını kabul etmediği vesâir teferruatla alâkalı olarak Çıldır Vâlisi Mehmed Sabit'in* ***takrîri**.**]***

1 Ra.1215 (23 Temmuz 1800)

Sa'âdetlü Devletlü Mürüvvetlü Atûfetlü Re'fetlü Dâver-i Vâlâ-şânım Sultânım Ağa-yı Celîlü'ş-şân Hazretleri,

Cânib-i İran'da serzede-i sâha-i zuhûr olan keyfiyyât bundan çend rûz mukaddem hâk-i pây-ı kaymakam-ı âlî-makâm-ı rikâb-ı hümâyûna ve cenâb-ı mürüvvet-nisâblarına tatarımız kullarıyla arz olunduğu üzre yine keyfiyyet cânib-i

mezkûre[y]i asl ü esâsıyla istiknâh ve tecessüs dâ'iyesiyle bîrûn ağavâtımızdan emîn-i şa'îrimiz bendeleri Karabağ ve Tebriz cânibine irsâl ve Devlet-i Aliyye-i dâ'imü'l-karâr ile Devlet-i İran beyninde mün'akid olan esâs-ı sulh u salâhın esbâb-ı resâneti ale'd-devâm matlûb-ı kat'iyy-i şâhâne idüğinden bahisle Tebriz'e vürûd eden Şehzâde Abbas Mirzâ ve Süleyman Serdâr'ına safâ-âmedî-i civâriyyeti hâvî ve evân-ı mezkûrede cânib-i Ordu-yı Hümâyûn'dan şeref-ârâ-yı vürûd olan beşâret-i feth-i Mısr-ı Kâhire'[y]i mutazammın emr-i celîlü'ş-şânın tebşîrini muhtevî mekâtib-i dostâne-i hâlisânemiz tesyîr olunmuşidi. Merkûm bendeleri Abbas Mirzâ ve Süleyman Serdâr'ıyla Tebriz'de mülâkât ve mekâtib-i hâlisânemizi îsâl eylediğinde bâ'is-i inşirâh u huzûz-ı derûnları olduğundan nezdinde meks ve mûmâ-ileyhimâya olan mekâtibimizi der-akab şâhları rikâbına irsâl ve takdîm ve haberi zuhûruna nazaran âdemimizi nezdinde meks ve şâhın bir kıt'a nâmesiyle Hüseyin Bey, nâmında bir sefîri mahall-i mezkûre zuhûr etmek hasebiyle nâme-i şâhî ve mûmâ-ileyhimânın nâmeleriyle vesâir vükelâsının ve Şuşa ve Gence hânlarının vesâir havânîn-i Azerbaycan'ın mekâtibiyle mûmâ-ileyhe terfîkan mezkûr Hüseyin Bey vâsıl-ı nezd-i hulûs-verî olmağla şâhın nâmesi ve Abbas Mirzâ ve Süleyman Serdâr'ının mektûbları aynıyla kaymakam-ı âlî-makâm-ı rikâb-ı hümâyûna takdîm olunmak içün kapu kethudâmız sa'âdetlü ağa senâ-kârlarına irsâl olunmağla isticlâb-ı hâdisât cevâbına muvaffak olduğumuz mücerred hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de sıdk-ı taviyyetimizden iktizâ etmiş idüği mu'tekad ü meczûm-ı hâlisânem olup şâhın Kâbil ve Kandahar'a dahi mâlik olduğu ferzendini otuz bin asâkir ile Gürcistan ve Şirvan ve Dağistan nizâmına me'mûr kıldığı ve devleteyn beyninde cây-gîr-i istihkâm olan bünyân-ı müvâlâtın teşyîdi lâzime-i zimmet-i salâh-endîşî-i cânibeyn idüği nâmelerinden müstebân ve şa'îr emînimiz bendelerinin takrîr eylediği ahbâr Şâhzâde Abbas Mirzâ ve Süleyman Serdâr ma'iyyetlerinde olan asâkir-i sâlifü'l-beyânıyla Makü üzerine gelüp Ca'fer Kulu Han'ı beş on gün mahsûr ve ba'dehû Ca'fer Kulu Han'ın kızını şâhzâde kendüye tezvîc edüp beynleri musâlaha ve hân-ı mûmâ-ileyhi kemâ-kân Hoy Hanlığı'yla bekâm ve Revan üzerine hareket etdiklerinden nâşî Revan'ın il ve ahâlîsinin ekseri Arpaçay ve Kars hudûdu olan Alaca nâm mahalle göçüp karâr ve Revan hânının şâhzâdeye ve serdâr-ı mûmâ-ileyhe bâ-hedâyâ giden sefîrinin avdet ve haberine nazaran Revan hânı ve ahâlîsi ikâmet üzre oldukları ve niyâz eyledikleri emânları kabûl olmadığının haberi zuhûr eylediği sûretde her biri bir cânibe firâr etmek kaydında olduklarını ve el-hâletü hâzihî şehzâde ve serdâr-ı mûmâ-ileyhin ma'iyyetinde otuz bin asker mevcûd idüği beynlerinde şöhret-yâb ise de hakîkati el-yevm yirmi bin mikdârı asâkir ancak mevcûd olup muğâyeretinde olan havânîni ibtidâ bir esâlîb ile te'lîf kaydında oldukları ve sarâhaten isyânlarını anlamadıkça peşîn külliyetlü asâkir ile Azerbaycan'ı tazyîkden tahazzür üzre olduklarını ve etrâfda

müretteb asâkir-i sâiresini cânib-i vâhidden kemâl-i mugâyeret vukû‘una mutarabbısan bir bir hıfz eylediklerini ve Revan'ı bir sûrete rabt etdikden sonra Gürcistan'ın tedbîrine şürû‘ edeceklerini ve Tiflis hânının birâderi Aleksandra dahi mûmâ-ileyhimâyı esnâ-yı râhda istikbâl edüp İslâmı kabûl etmek şartıyla Tiflis Hanlığı'nı iltimâs ve cüz’î asâkir ile Gürcistan'ı teshîr edeceğini ta‘ahhüd ve iltizâm ve el-hâletü hâzihî mersûm nezd-i mûmâ-ileyh[im]âda olduğu vesâir hâdisât-ı sâlifü'l-beyânın vech-i muharrer üzre olduğunu sırrâne istiknâh ve tahkîk eylediğini sahîhan takrîr etmekle el-hâletü hâzihî cânib-i mezkûrenin keyfiyyeti bu sûret üzre olup, bundan böyle dahi her ne hey’et kesb eder ise tashîh-kerde-i hâlisânem olduğu vechile arz u ifâde olunacağı ve işbu husûsât bir kıt‘a arîza-i bendegânem ile hâk-i pây-ı veliyyü'n-ni‘amîye arz u takdîm kılındığını inbâ ve tab‘-ı me‘âlî-nihâdların istiksâ siyâkında kâ’ime-i hulûs-alâme tahrîrine ibtidâr ve tatar-ı hazret-i kaymakamî ile firistâde-i nâdî-i mürüvvet-masîrleri kılınmışdır. İnşâ’allâhü te‘âla ledâ-es‘adi'l-vusûl ma‘lûm-ı mürüvvet-meczûmları buyuruldukda cânib-i muhlis-i (....) fu’âd-ı mekârim-nihâdlarından dûr ü ib‘âd buyurmamaları me’mûl-i hâlisânemizdir.

Fî Gurre-i Ra. [1]215 Mühür

Mehmed Sâbit

BOA. ***Hatt-ı Hümâyûn*****, nr. 6721. F, G**

58

İRAN AHVÂLİNİ ÖĞRENMEK ÜZERE ARPA EMÎNİNİN KARABAĞ VE TEBRİZ'E GÖNDERİLMESİ

[İran'la alâkalı havâdis öğrenmek maksadıyla Arpa Emîni Ahmed Ağa'nın Karabağ ve Tebriz'e giderek Şehzâde Abbas Mirza ve Süleyman Serdar'la görüştüğü. İran şâhının memnuniyetinden dolayı nâmesiyle birlikte Hüseyin Bey adlı bir sefîri arpa emîninin yanına gönderdiği, Şehzâde Abbas Mirza ile Süleyman Serdar'ın Makü'ye giderek Cafer Kulu Han'ı muhâsara ettikten sonra aralarında yapılan anlaşma gereği Abbas Mirza'nın Cafer Kulu Han'ın kızıyla evlenerek Cafer Kulu Han'ı Hoy hanlığında bırakarak kendisinin Süleyman Serdar ile beraber Revan

üzerine gittikleri ve Tiflis tarafındaki faaliyetleri hakkında Çıldır Vâlisi Mehmed Sabit Paşa'nın ***tahrîrâtının hulâsası.]***

29 Ra.1215 (20 Ağustos 1800)

Hâlâ Çıldır Vâlisi Sa'âdetlü Mehmed Sâbit Paşa Hazretleri Tarafından Vârid Olan Tahrîrâtın Hulâsasıdır,

Fî 29 Ra. sene [1]215

İsticlâb-ı havâdis-i İraniyye zımnında müşârün-ileyh arpa-emînini Karabağ ve Tebriz câniblerine irsâl ve Devlet-i Aliyye ile İran Devleti beyninde mün'akid olan esâs-ı sulh u salâhın istihsâl-i esbâb-ı resâneti matlûb-ı mülûkâne olduğunu mübeyyin Tebriz'e vürûd eden Şehzâde Abbas Mirzâ, ve Süleyman Serdâr'a dahi mahsûs mekâtîb tahrîr ve arpa emîni mûmâ-ileyh ile isbâl etmiş olduğuna binâ'en emîn-i mûmâ-ileyh mekâtîb-i mezkûreyi Tebriz'de mûmâ-ileyhimâ Şehzâde Abbas Mirzâ, ve Süleyman Serdâr'a lede'l-i'tâ bâ'is-i mahzûziyyetleri olarak mekâtîb-i mezkûreyi İran şâhına irsâl eylediklerinden sonra şâh-ı müşârün-ileyhin taraf-ı müşârün-ileyhe bir kıt'a nâmesi ile Hüseyin Bey nâmında bir sefîri Tebriz'e vürûd etmekle nâme-i şâhî ve mûmâ-ileyhimâ şehzâde ve serdârın nâmeleri vesâir vükelâsının ve Şuşa ve Gence hânlarının vesâir havânîn-i Azerbaycan'ın mektûbları ile sefîr-i merkûm arpa emîni mûmâ-ileyh ile ma'an taraf-ı müşârün-ileyhe vürûd etmeleriyle şâh-ı müşârün-ileyhin nâmesiyle mûmâ-ileyhimâ Şehzâde Abbas ve Süleyman Serdâr'ın mektûbları manzûr-ı âlî olmak içün bu def'a takdîm olunduğun ve şâh-ı müşârün-ileyh Kâbil ve Kandehar'a mâlik olduğu ve ferzendini otuz bin asker ile Gürcistan ve Şirvan ve Dağistan nizâmına me'mûr kıldığı ve devleteyn beyninde karar-gîr-i istihkâm olan bünyân-ı müvâlâtın teşyîdi lâzime-i zimmet-i tarafeyn idüği zikr olunan nâmelerinden müstebân olduğun.

Mûmâ-ileyhimâ Şehzâde Abbas ve Süleyman Serdâr ma'iyyetlerinde olan asker ile Makü üzerine gelüp Ca'fer Kulu Han'ı beş on gün muhâsara eyledikden sonra Ca'fer Kulu Han'ın kızını mûmâ-ileyh şehzâde kendüye tezvîc ile beynlerinde musâlaha rû-nümâ olmak hasebiyle hân-ı mûmâ-ileyhi kemâ-kân Hoy Hanlığı'yle bekâm ve Revan üzerine harekete ikdâm eylediklerinden nâşî Revan'ın il ve ahâlîsinin ekseri Arpaçay ve Kars hudûdu olan Alaca nâm mahalle göçüp karâr ve Revan hânının şehzâde ve serdâr-ı mûmâ-ileyhimâya bâ-hedâyâ giden sefîrinin avdet ve

haberine intizâren Revan hânı ve ahâlîsi ikâmet üzre oldukları ve niyâz eyledikleri emânlarının adem-i kabûlü haberi zuhûr eylediği sûretde her biri bir cânibe firâr etmek niyetinde idükleri ve el-hâletü hâzihî şehzâde ve serdâr-ı mûmâ-ileyhimânın ma'iyyetinde yirmi bin asker ancak mevcûd olup muhâlifleri olan hânânı te'lîf kaydında ve sarâhaten isyânlarını anlamadıkça peşîn külliyetlü asker ile Azerbaycan'ı tazyîkden tahazzür üzre oldukları ve etrâfda müretteb asâkir-i sâireyi cânib-i vâhidden kemâl-i mugâyeret vukû'una müterakkıben hıfz eyledikleri ve Revan'ı bir sûrete rabt eyledikden sonra Gürcistan'ın tedbîrine şürû' ve mübâşeret edecekleri ve Tiflis hânının birâderleri Alek[s]andra dahi şehzâde ve serdâr-ı mûmâ-ileyhimâyı esnâ-yı râhda istikbâl edüp İslâm'ı kabul etmek şartıyle Tiflis Hanlığı'nı iltimâs ve cüz'î asker ile Gürcistan'ı teshîr edeceğini ta'ahhüd ve iltizâm ile el-hâletü hâzihî mersûm nezd-i mûmâ-ileyhimâda idüği havâdisâtını sırrâne tashîh ve tahkîk etmiş olduğunu arpa emîni mûmâ-ileyh müşârün-ileyhe ifâde ve takrîr etmiş olduğu beyânıyle bundan böyle ne sûret kesb eder ise lede't-tahkîk Dersaadet'e iş'âr olunacağın.

Sefâret ile nezd-i müşârün-ileyhe vürûd eden mûmâ-ileyh Hüseyin Bey'in takrîr ve me'mûriyeti ve taraf-ı müşârün-ileyhden verilen ecvibe bir kâğıda terkîm ve bu def'a Dersa'âdet'e takdîm olunduğun müşârün-ileyh iki kıt'a kâ'imesinde tahrîr eder.

Çıldır Vâlisi kullarının bu def'a vârid olan tahrîrâtı hulâsasıdır. İran cânibinde şâhlık iddi'âsında olan Baba Han'dan bâ-tahrîrât müşârün-ileyhe gelen sefîre verdiği ecvibesi ba'de'l-istihsân fî-mâ-ba'd dahi bu üslûba ri'âyet ile Devlet-i Aliyye'leriyle İraniyân beyninde derkâr olan muvâlât ve musâfâtın te'kîd ve tezâyüdünü mûcib esbâbın istihsâline mübâderet eylemesi müşârün-ileyhe yazılacak cevâb-nâmede derc ve tastîr ve hân-ı mûmâ-ileyhin cânib-i müşârün-ileyhe vârid olan tahrîrâtında İran cânibinden serhaddât-ı hâkâniyyeye firâr ederi olur ise kabûl olunmayup geriye redd olunması muharrer ü mastûr olup bu husûs dahi Devlet-i Aliyye'leriyle İraniyân beyninde derkâr olan uhûd muktezâsından olmağla bunlardan hudûd-ı hâkâniyyeye firâr ederi olur ise kabûl olunmayup hüsn-i üslûb ile geri yerlerine i'âde olunmak zımnında gerek müşârün-ileyh ve gerek Kars muhâfızı vesâir lâzım gelenlere iktizâsına göre evâmir-i aliyye tasdîr olunacağı muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı mülûkâneleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Sefîr-i mûmâ-ileyhin takrîr ve me'mûriyetini mübeyyin
ve taraf-ı müşârün-ileyhden verilen
ecvibeyi mutazammın aynen
kırâ'ata muhtâc sâlifü'z-zikr

kâğıd
kıt‘a
1

Müşârün-ileyh Sabit Paşa Hazretlerine Vârid Olan Sâlifü'z-zikr Mekâtîb-i İraniyye'nin Hulâsa Vechile Tercümesidir,

Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd devâm ile İraniyân miyânında derkâr ve üstüvâr olan musâfat ve muhâlasat mukaddemâtından bahs ü beyân ve hân-ı mûmâ-ileyh Kâbil ve Kandehar memleketlerini ba‘de't-teshîr otuz bin nefer asker ile mûmâ-ileyh Abbas Mirzâ'yı Şirvan ve Gürcistan ve Dağistan taraflarına ta‘yîn ve tesyîr etmiş ve ol havâlîde olan ashâb-ı küfr ü şikâkın kahr u tedmîriyle terfîh ü âsâyiş-i ahâlî ve fukarâya dikkat eylemek üzre me’mûr eylemiş olduğu havâlî-i merkûmeden serhaddât-ı hâkâniyyeye firâr edenler olur ise ruhsat verilmemesi ümniyesinde idüği keyfiyyâtını temhîd ve dermiyân ederek havâlî-i merkûme serhaddâtında vâkı‘ turuk u me‘âbirin sedd ü bendi ve o makûle firâr edenler olur ise yol verilmeyüp i‘âde kılınması husûslarına vâli-i müşârün-ileyh tarafından iktizâ eden himmet ü ikdâmın icrâsıyla beyne'd-devleteyn erkân-ı i’tilâf ve muhâlasâtın teşyîdine i‘tinâ olunmasın hân-ı müşârün-ileyh, müşârün-ileyhe irsâl eylediği sâlifü'z-zikr mektûbunda tahrîr eder.

Vâli-i müşârün-ileyh tarafından mûmâ-ileyh Abbas Mirzâ ve Serdâr Süleyman Han'a Ahmed Ağa vesâtatıyle irsâl olunan mekâtîbin vusûlünden ve mekâtîb-i mezkûre mezâmîninden bast u temhîd kılınan muhâlesat ve beyne'd-devleteyn devâm ve tezâyüdü iş‘âr olunan mü[’]âlefet me’âsiri mûmâ-ileyhimânın vesîle-i kemâl-i mahzûziyyet ve inbisâtları olduğu tafsîlâtından bahs ü beyân ve bundan böyle dahi cânibeynden iktizâ eden mürâ‘âtın icrâsıyle esâs-ı dostî ve vidâd ve bünyân-ı hullet ü ittihâdın istihkâm ve tarsîni emelinde oldukları keyfiyyâtını temhîd ve dermiyân ederek bu esnâda vâli-i müşârün-ileyhe olarak Hüseyin Bey sefâretiyle şâhları tarafından vürûd eden mektûb sefîr-i merkûm ile irsâl ve husûsât-ı lâzime merkûmun takrîrine ihâle kılınmış idüği ve kendüleri otuz bin nefer asker ile kal‘-ı mâdde-i fesâd ve kam‘-ı ashâb-ı küfr ü inâd husûsuna me’mûren Gürcistan ve Şirvan ve Dağistan taraflarına müteveccih oldukları ve mûmâ-ileyh Ahmed Ağa itmâm-ı umûrile i‘âde kılındığı mûmâ-ileyhimâ Abbas Mirzâ ve Süleyman Han'ın müşârün-ileyhe olarak iki kıt‘a mektûblarında muharrerdir.

Manzûrum olmuşdur.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6721

59

BABA HAN ŞÂH'IN AZERBAYCAN HATTINA DÜZEN VERMELERİ HUSÛSUNDA OĞLU ABBAS MİRZA İLE SÜLEYMAN SERDAR'I GÖREVLENDİRDİĞİ

[*Baba Han Şâh'ın Azerbaycan mıntıkasına nizam vermeleri husûsunda görevlendirdiği oğlu Abbas Mirza ile Süleyman Serdar'ın Revan Kalesi'ni muhasara ettikleri ve Revan Hanı Muhammed Han'ın Osmanlı'ya iltica ettiği, Tiflis hânının kardeşi Aleksandr'ın Abbas Mirza'dan Gürcistan'ın kendisine verilmesi talebinde bulunduğu, Baba Han Şâh'ın Merağa Hanı Ahmed Han'ın kızını oğluna nikâhlayarak onun düğünüyle meşgul olduğu husûsuna dâir Kars Muhâfızı Numân Paşa'nın* ***kâimesi.]***

15 R.1215 (5 Eylül 1800)

Sa‘âdetlü Semâhatlü Mürüvvetlü Mahmidetlü Dâder-i E‘azzim Efendi-i Cemîlü'ş-şiyem Hazretleri,

Hemmâre müstedâm, erîke-i izz ü ikbâl ve karîn-i tevfîk-i ni‘amü'r-Refîk-i Vâhibü'l-âmâl olmak da‘avâtı ikmâl kılındığı siyâkında nümûde-i muhibbânedir ki zemîn-i İran'da iddi‘â-yı teferrüd eden Baba Han Şâh'ın sâbık Hoy Hanı Ca‘fer Kulu Han ile miyânelerinde olan buğz u adâvetleri ve hân-ı mûmâ-ileyhin te’dîbi ve hıtta-i Azerbaycan'ın nizâmına der-kâriyyet ile Süleyman Serdâr ve oğlu Abbas Mirzâ me’mûr kılındıkları bundan akdem cânib-i şerîflerine tahrîr kılınmışidi. Bundan evvelce mirzâ ve serdâr-ı mûmâ-ileyhimâ yirmi bin kadar asker ile vürûd ve hân-ı mûmâ-ileyhi Makü Kal‘ası'nda muhâsara ve tazyîk ve Bâyezid mutasarrıfıyla hân-ı mûmâ-ileyhin karâbet ve muhabbeti hasebiyle bir iki pâre karyesin gârât etdirüp hediyye nâmıyla bir vâfir akçe celb ve Ca‘fer Kulu Han ile dahi miyânelerinde musâfât vukû‘ buldukdan sonra gelüp Revan Kal‘asın bir mâh kadar muhâsara ve Revan Hanı Muhammed Han dahi tarafımıza ilticâlarında tarafımızdan mirzâ-yı mûmâ-ileyh tarafına çend def‘a âdem irsâl ve ricâ olundukda ülke-yi Revan'dan şâhân-ı İran'a resm olan matlûbların ahz ve bi-hamdihî te‘âlâ beldemize bir noksân

terettüb etmiyerek gerü Tebriz cânibine avdet eyleyüp hân-ı mûmâ-ileyh dahi kayd-ı muhâsaradan tahlîs-i girîbân eylediği bu def‘a rikâb-ı müstetâba olarak taraflarından tahrîr ve işbu kâ’ime-i hulûs-verîye leffen tesyîr olunan arîzalarından müstebân olur. Bundan mâ‘adâ Tiflis hânının, karındaşı Aleksan Mirzâ ile miyânelerinde bürûdet vukû‘ ve Aleksan Mirzâ mûmâ-ileyh Abbas Mirzâ tarafına varup ülke-yi Gürcistan'ın kendüye tevcîhi bâbında dâmengîr-i niyâz ve ilticâ ve anlar dahi asker terfîk ve tesyîr eyleyecekleri şöhret-şi‘âr olmağla işbu husûslar evvel-be-evvel cânib-i şerîflerine tahrîr ve ifâde lâzime-i umûrdan idüği emr-i müsellem ise de tabâyı‘-ı bây ügedâ-yı İraniyân muhtelif ve rûz-be-rûz bir tarz-ı âhar sûret-nümâ olacağı emr-i rûşenâ olup netîce-i kâra nazaran bu âna kadar tahrîrden kasr-ı hâme-i ifâde olunduğundan başka mirzâ-yı mûmâ-ileyhin tarafımıza vârid olan sefîrleri takrîrinden Bağdad vâlisi devletlü düstûr-ı celîlü'ş-şân hazretleri tarafından ber-muktezâ-yı civâriyyet hediyye irsâl buyurulmuş olmağla tarafımızdan dahi me’mûlleri olduğu fehm olunup hediyye tertîbine derkâr ve meşgûl olduğumuz te’hîre bâdî olup bu esnâda Revan hânının dahi mezkûr arîzası vârid olmağın tahrîr-i kâ’ime-i mevrûdeye mübâderet ve tatarımızla firistâde-i nâdî-i sa‘âdetleri kılınmışdır. İnşâ’allâhü te‘âlâ lede'l-vürûd arîza-i mezkûre bâlâya takdîme himem-i seniyyeleri derkâr ve tatarın bir an akdem i‘âdesine müsâ‘ade ve cânib-i muhibbânemiz da‘avât-ı hayriyye ile yâd buyurulmak me’mûl-ı hâlisâneleridir.

Fî 15 R. sene [1]215 Mühür

Nu‘man

Benim Karındaş-ı Dil-pesendim Hazretleri,

Müşârün-ileyh Baba Han Şâh bundan akdem Horasan'ın nizâmına azîmet etmişidi. Bugünlerde vürûd eden câsuslarımızın takrîrlerinde ülke-yi mezkûrenin nizâmın verüp Tahran'dan berü Kazvin ;nâm ülkeye vürûd ve Merağa Hanı Ahmed Han'ın duhterini oğluna nikâh ve ânın velîmesiyle meşgûl olduğunu inhâ eylemişdir. Fî-mâ-ba‘d mahall-i mezkûrdan ne tarafa müteveccih olurlar ise sahîhan iş‘âr olunur.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6679-A

60

TİFLİS HANININ KARDEŞİ ALEKSANDR'IN ABBAS MİRZA TARAFINA İLTİCA EDEREK GÜRCİSTAN'IN KENDİSİNE VERİLMESİNİ İSTEDİĞİ

[Baba Han'ın, Azerbaycan'ı nizâma koymaya memur ettiği oğlu Abbas Mirza ile Süleyman Serdar'ın Hoy Hanı Cafer Kulu Han'ı muhâsara ettikleri, Bayezid mutasarrıfının tasarrufu ile aralarında sulh olduğu, Tiflis hânının kardeşi Aleksandr'ın Abbas Mirza tarafına iltica ederek Gürcistan'ın kendisine verilmesi isteği ile, Baba Han'ın önce Horasan havâlîsini düzene koyup, bilâhare Kazvin'e gelerek Merağa Hanı Ahmed Han'ın kızını oğluna aldığına dâir Kars Muhâfızı Numan Paşa'nın ***tahrîrâtı hulâsası.]***

14 Ca. 1215 (3 Ekim 1800)

Kars muhâfızından havâdisi şâmil vârid olan tahrîrâtın hulâsa ve tercümesidir. Fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Halâ Kars Muhafızı Saâdetlü Nu'man Paşa Hazretleri Tarafından Vârid Olan Tahrîrâtın Hülâsasıdır.

Fî 14 Ca. sene [1]215

Zemîn-i İran'da teferrüd dâ'iyesinde olan Baba Han'ın hıtta-i Azerbaycan nizâmı zımnında yirmi bin mikdâr asker ile irsâl eylediği Süleyman Serdâr oğlu Abbas Mirzâ sâbıkâ Hoy Hanı Ca'fer Kulu Han'ı Makü Kal'ası'nda muhâsara eyledikde Bâyezid mutasarrıfının tavassutuyla beynleri ıslâh olundukdan sonra serdâr ve mirzâ-yı mûmâ-ileyhimâ Revan Kal'ası'nı dahi hasr u tazyîka ibtidâr eylediklerine binâ'en Revan Hanı Muhammed Han'ın vâkı' ilticâsına mebnî müşârün-ileyh tarafından bir kaç def'a âdem irsâl olunarak ülke-yi Revan'dan İran şâhlarına mahsûs olan rüsûmâtı ba'de'l-ahz etrâf ü eknâfa zarar ve ziyânları isâbet etmeksizin Tebriz cânibine avdet eyledikleri mûmâ-ileyhimâ Ca'fer Kulu Han ile Muhammed Han'ın Der'aliyye'ye irsâl olunan arîzalarından müstebân olacağın.

Mûmâ-ileyh Cafer Kulu Han'ın zikr olunan arîzası nâ-mevcû[d]dur.

Tiflîs Han[ı]'nın karındaşı Aleksan Mirzâ ile beynlerinde bürûdet tekevvününe binâ'en mirzâ-yı merkûm mûmâ-ileyh Abbas Mirzâ tarafına ilticâ ile ülke-yi

Gürcistan'ın kendüye tevcîhini iltimas etmiş olduğundan mûmâ-ileyh Abbas Mirzâ'nın dahi asker terfîk u irsâl eyliyeceği ol havâlîde şöhret-şi‘âr olduğun ve mirzâ-yı mûmâ-ileyhin müşârün-ileyhe ve vürûd eden sefîrlerinin takrîrlerinden Bağdâd vâlisi hazretlerinin civâriyet takrîbiyle hediyye irsâl etmiş olduğu münfehim olmakdan nâşî müşârün-ileyh dahi hediyye tertîb ve irsâl etmek üzre olduğun.

Müşârün-ileyh Baba Han'ın bundan akdem ülke-yi Horasan'a azîmet birle ol havâlîyi nizâma rabt etdikden sonra Tahran'dan berü Kazvin nâm ülkeye vürûd ve Merağa Hanı Ahmed Han'ın duhterini oğluna nikâh edüp velîme cem‘iyetiyle meşgûl olduğunu bu def‘a vürûd eden câsuslar takrîr eylediğin ve hân-ı müşârün-ileyh bundan böyle ne cânibe teveccüh eder ise lede't-tahkîk Der‘aliyye'ye iş‘âr olunacağı muhâfız-ı müşârün-ileyh bir kıt‘a kâ’imesinde tahrîr eder.

Revan Hanı Mûmâ-ileyh Muhammed Han,Tarafından Atebe-i Felek-mertebe-i Mülûkâneye Olarak Vârid Olan Fârisiyyü'l-ibâre Arîzanın Tercümesidir.

Mûmâ-ileyh Muhammed Han südde-i seniyye-i şevket-karâr-ı tâc-dârîye temhîdi iktizâ eden mukaddemât-ı ta‘zîm ü ubûdiyyet ve fıkarât-ı edebiyye-i sadâkatı zikr olunan arîzasında dibâce-nüvişt tezkîr ü beyân eyledikden sonra müşârün-ileyh Baba Han şâhzâde ve serdâr-ı mûmâ-ileyhimâyı asâkir-i külliyye ile Azerbaycan üzerine me’mûr ve Hoy Hâkimi Ca‘fer Kulu Han'ı muhâsaraya bezl-i makdûr edüp ba‘dehû mûmâ-ileyh Ca‘fer Kulu Han ile miyâneleri kârin-i salâh ü mü[’]âlefe olmağla mirzâ ve serdâr-ı mûmâ-ileyhimâ Revan Kal‘ası'nı dahi muhâsaraya i‘tinâ eylediklerinde Kars Muhâfızı Nu‘man Paşa Hazretleri şehzâde-i mûmâ-ileyh tarafından âdem irsâliyle miyâneden mübâyenet ve şikâkı ref‘ ve imhâ ve şehzâde dahi vezîr-i müşârün-ileyhin iltimâsını ısğâ birle asâkirini Revan üzerinden i‘âde ve isrâ eylediği ve bu bâbda vezîr-i müşârün-ileyhin zuhûra gelen himmet ve ikdâmından cümle ahâlî-i Revan ve umûmen İraniyân müteşekkir oldukları ve keyfiyyetin atebe-i mülûkâneye arz u inhâsına istid‘â eyledikleri keyfiyyâtından bahs ü beyân ve müşârün-ileyhin her cihetle hüsn-i sülûk ve etvâr-ı memdûhasını dermiyân ederek vezîr-i müşârün-ileyhin meşmûl-i merâhim-i âlem-şümûl-i hazret-i tâc-dârî buyurulması niyâzı idüğin mûmâ-ileyh Muhammed Han bir kıt‘a Farisiyyü'l-ibâre arîzasında tahrîr eder.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6679

61

SÂBIK HOY HANI CAFER KULU HAN'IN OSMANLI TOPRAKLARINDA İKÂMET İSTEĞİNİN KABUL EDİLMEDİĞİ

[İran'dan Bayezid'e gelen sabık Hoy Hanı Cafer Kulu Han'ın Osmanlı Devleti'nde oturma ruhsatı isteğinin şimdilik kabul edilmeyip Dersaadet'den gelen emre göre hareket edileceğinin elçisi Hacı Taki Bey'e münasib bir lisanla bildirildiği ve Çıldır Vâlisi Şerif Paşa ile Kars Muhâfızı Mehmed Paşa arasında vukûbulan soğukluğun giderildiğine dâir Erzurum Vâlisi Abdurrahman Paşa'nın ***kâimesi****.]*

17 L.1216 (20 Şubat 1802)

Devletlü İnâyetlü Mürüvvetlü Re’fetlü Atûfetlü Veliyyü'n-ni‘am Kesîrü'l-kerem Efendim Sultânım Hazretleri,

Sâbıkâ Hoy hânı olup bu evânda memâlik-i İrân'dan infikâk ve mîr-i mîrândan Bâyezid Mutasarrıfı Mahmud Paşa kullariyle miyânelerinde karâbetlikleri olmak hasebiyle nefs-i Bâyezid'e tevârüd eden Ca‘fer Kulu Han memâlik-i Osmaniyye'den bir mahalde ikâmete ruhsat istid‘âsiyle sâye-i hazret-i zıllullâhîde mahmî buyurulmak husûsunu hâvî tarafından Fârisiyyü'l-ibâre bir kıt‘a mektûbuyla Hacı Takî Bey nâm sefîri taraf-ı bendelerine vürûd eylediğinde hân-ı mûmâ-ileyhin ber-vech-i meşrûh sûret-nümâ olan keyfiyyâtına lâ ve ne‘am cevâbı verilmeyerek taraf-ı çâkerânemden şu vechile hân-ı mûmâ-ileyh tarafına tahrîr olundu ki senin bu niyâz-mend olduğun husûs irâde-i celîle-i şâhâneye mevkûf olmakdan nâşî indîce cevâb verilmesi vazîfeden hâric olmağla bâb-ı merâhim-me’âb-ı hazret-i gîtî-sitâniye arz u takdîm olundukda ne vechile emr ü irâde-i aliyye buyurulur ise tarafınıza tahrîr olunur deyü sefîr-i merkûm hân-ı mûmâ-ileyh tarafına avdet etdirildiği ve taraf-ı bendelerine vürûd eden bir kıt‘a Fârisiyyü'l-ibâre mektûbu dahi manzûr-ı ayn-ı inâyetleri buyurulmak için kethudâ-yı rikâb-ı hümâyûn sa‘âdetlü ağa bendeleri tarafına irsâl olunmuş olmağla mazmûnuna muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı veliyyü'n-ni‘amî buyuruldukda hân-ı mûmâ-ileyhin vukû‘-yâfte olan husûsâtına ne gûne emr ü fermân-ı celîle ta‘alluk buyurulur ise taraf-ı çâkerîye ihtâr ve iş‘âr buyurmaları ve bundan akdem hâlâ Vâli-i Çıldır sa‘âdetlü Şerîf Paşa bendelerinin Muhâfız-ı Kars izzetlü Mehmed Paşa kullarıyla miyânelerinde derkâr ve vukû‘ bulan garaz ve adâvetlerinin ref‘iyle miyâneleri sûret-i müsâlemeye bend olmasında lâzım gelen nush [u] vesâyâ taraf-ı

vezîr-i müşârün-ileyh bendelerine ve muhâfız-ı mûmâ-ileyh kullarına tahrîr-i bendegî olmağla ne hâleti iktisâb eder ise hâk-i pây-ı hazret-i veliyyü'n-ni'amîye arz u takdîm-i bendegânem olacağı husûsu cânib-i seniyyü'l-cevânib-i âsafânelerine ifhâm olunmuşidi. Bu esnâda vezîr-i müşârün-ileyh bendeleri tarafından tevârüd eden bir kıt'a kâ'imesi bu def'a derûn-ı arîza-i çâkerâneme melfûfen hâk-i pây-ı devletlerine irsâl olunmağla me'âli karîn-i ilm-i kerîmâneleri buyurulup müşârün-ileyh bendelerinin hakk-ı muhâfız-ı mûmâ-ileyh kullarında isnâd eylediği gasb-ı emvâl husûsu sâbıka Çıldır Vâlisi sa'âdetlü Mehmed Sâbit Paşa bendeleriyle vezîr-i müşârün-ileyh bendelerinin ma'rekeleri hengâmında olmağla ol vakt muhâfız-ı mûmâ-ileyh kulları dahi müşârün-ileyh Sâbit Paşa kullarının ma'iyyetinde olmak takrîbi ve asâkir-i muhtelifenin tarafeynde cem'iyetleri der-kâriyle Çıldır Eyaleti'nde ve gerek Kars havâlisinde olan fukarâ ve re'âyâ ve berâyânın sûret-i perîşâniyetleri emvâllerinin nehb ü gârâtı mücerred asâkir-i muhtelifenin kesretleri hasebiyle olduğu ve Kars muhâfızlığı uhde-i paşa-yı mûmâ-ileyh kullarına tevcîh ve ihsân-ı hümâyûn buyurulduğundan ilâ-hâze'l-ân hüsn-i etvârda müstakîm olmasıyle vezîr-i müşârün-ileyh bendelerinin hakk-ı paşa-yı mûmâ-ileyh kullarında dârende eylediği husûs fi'l-hakîka vezîr-i müşârün-ileyh Sâbit Paşa bendeleriyle vukû'-yâfte olan ma'rekeleri evânına tesâdüf edüp el-yevm havâlî-i Kars'da ve muhâfız-ı mûmâ-ileyh kulları tarafından vezîr-i müşârün-ileyhimânın ma'rekeleri evânında tecemmu' olunan asâkir-i muhtelifenin el-hâletü hâzihî adem-i vukû'uyla muhâfız-ı mûmâ-ileyh kullarının bir sû-yi harekâtı olmadığına muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı veliyyü'n-ni'amâneleri buyurulup husûs-ı sâlifü'l-beyânın taraf-ı çâkerîye ihtâr ve iş'ârı niyâziyle kâ'ime-i rıkkıyyet-nümâ tahrîr ve merfû'-ı hâk-i pây-ı kerîmâneleri kılındı. İnşâ'allâhü te'âlâ ledâ es'âdi'l-vürûd husûsât-ı mezkûrân vech-i muharrer üzre olduğu ma'lûm-ı âsafâneleri buyuruldukda ol bâbda ve herhâlde emr ü fermân lutf u ihsân devletlü inâyetlü mürüvvetlü re'fetlü atûfetlü veliyyü'n-ni'am kesîrü'l-kerem efendim sultânım hazretlerinindir.

Fî 17 L. sene 1216 Mühür

Abdurrahman

Erzurum Vâlisi Vezîr Abdurrahman Paşa'nın kâ'imesidir. Müşârün-ileyhin işbu kâ'imesine taraf-ı çâkerîden yazılacak cevab-nâmede memâlik-i mahrûseye vürûd eden İraniyân'ın cânib-i Devlet-i Aliyye'den kabûl olunmayup i'âde kılınmaları Devlet-i Aliyye ile İraniyân beyninde olan irtibât muktezâsından olup bu husûs senin dahi ma'lûmun olmak hasebiyle hân-ı merkûmun taraf-ı saltanat-ı seniyyeden kabûl olunmayacağı cevâbını vermek lâzimeden iken keyfiyeti irâde-i seniyyeye ta'lîk ile

hân-ı mûmâ-ileyhin sefîrini bu vechile i'âde eylemesi dirâyet u reviyyetine münâfî idüği tevbîhâtı ba'de'l-beyân hân-ı mûmâ-ileyhin ber-mantûk-ı musâfât kabûl olunmayacağını üslûb-ı hakîmâne ve hüsn-i sûretle hân-ı mûmâ-ileyhe iş'âr eylemesi tahrîr ve fî-mâ-ba'd İraniyân'dan bu makûle hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye tevârüd eden olur ise vechen-mine'l-vücûh kabul olunmayarak hüsn-i müdâfa'a ile def'leri esbâbının istihsâli ile vikâye-i musâfâta dikkat eylemesi iktizâsına göre tastîr olunacağı vesâir mevâddın lâzım gelen cevâbı dahi terkîm kılınacağı muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü fermân men-lehü'l-emr hazretlerinindir.

Manzûrum olmuşdur.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6686

62

NAHÇIVAN, ŞUŞA, GENCE, ŞAMAHI, NUHA, TİFLİS, REVAN VE DERBEND'İN EŞBETHAR ADLI BİR RUS TARAFINDAN İSTİLÂSI

[Eşbethar adlı bir Rus'un külliyetli bir kuvvetle Petersburg'dan Tiflis'e gelerek Şuşa Hakimi İbrahim Han ile Nuha Hâkimi Süleyman Han'ı tâbiiyetine aldığı, Şamahı Hâkimi Mustafa Han'ın Eşbethar'a tâbi olma isteğinin kabul edilmeyerek İbrahim Han'ın Şamahı'yı almak için Mustafa Han üzerine asker sevkettiği, Mustafa Han'ın kaçtığı ve halkın Şamahı'yı Ruslar'a teslim ettiği, Eşbethar'ın Acemlerle yaptığı savaşta önce şehzâdeyi daha sonra da şâhı bozguna uğrattığı ve şâhın firar ettiği, İrvan (Revan) Hanı Muhammed Han'ın da Eşbethar'a tâbî olduğu, böylece Gence, Şuşa, Şamahı, Nuha, İrvan (Revan), Nahçıvan, Tiflis ve Derbend'in Ruslar'ın eline geçtiği vesâireye dâir Kirkor adlı şahsın ***takrîri.]***

(1217) (1803)

Fârisî ibâre ile Vârid Olan Arîzanın Tercümesidir,

Tiflis'den Kirkor nâm şahıs Cemâziye'l-âhire'nin yirmi altıncı penc-şenbih günü Bağdad'a geldi ve Tiflis'den Bağdad'a gelince seksen altı gün müddet güzer edüp ol havâlî havâdisinden suâl olundukda şahs-ı mezkûr şu gûne söylemiş ki, mâh-ı Safer'de Petersburg'dan Eşbethar nâm serkerde ile Tiflis'e elli bin asker gelip mersûm Eşbethar tâ'ife-i Ermeni'den Ovannes nâmında bir kimesneyi elli nefer süvâri ile elçilik ünvânıyla Şuşa Hâkimi İbrahim Han'ın yanına gönderdi ki, şehri ve tevâbi'ini teslîm ve Rusya İmparatoru'nun ra'iyyetini kabûl ile her sâl mevâcib verip kendi istirâhat eyleye. İbrahim Han dahi rızâsıyla kabul edüp dört nefer evlâdı ve kendi elçi-i mersûm ile berâber Şuşa'dan kalkıp Gence'de Eşbethar'a geldi. Eşbethar dahi İbrahim Han'a ziyâde izzet ü ihtirâm eyledikden sonra altı yüz nefer saltat İbrahim Han'a verip bu asker Şuşa'da senin ma'iyyetinde kal'a ve bilâdın mustahfızı olsun deyü gönderdi ve Nuha Hâkimi Süleyman Han'a dahi kezâlik elçi ve kâğıd gönderdi ol dahi teklîfini kabul ile Eşbethar'ın yanına gelüp ba'de'l-ikrâm ona dahi yedi yüz nefer saltat verip Nuha'ya gönderdi ama Şamahı Hâkimi Mustafa Han Eşbethar'a kendi âdemini gönderüp sâirlerinin itibbâ'ı misillü biz sana tâbi'iz demiş ise dahi mersûm Eşbethar dinlemeyüp sen Şuşa Hanı İbrahim Han'a var ol ne derse bizim makbûlümüzdür deyü cevâb vermekle merkûm Mustafa Han dahi İbrahim Han'a âdem gönderdikde ol dahi kabûl etmeyüp biz Şamahı'yı zor ile aluruz deyü cevâb verdi. Zîrâ İbrahim Han ile Mustafa Han beyninde düşmanlık var idi. Ol esnâda bâlâ-yı Şamahı'ya yedi yüz nefer asker göndermekle Mustafa Han firâr edüp ahâlî-i şehr kal'ayı Moskovlu'ya teslîm etdiler. Moskovlu dahi serkerde nasbıyla ol mahallin muhâfazası içün yedi yüz nefer asker gönderdi. Ba'de-ez-ân mersûm Eşbethar Acem tarafında olan köprüye dörtyüz nefer saltat gönderüp Belbaşında karakol olmak üzre İbrahim Han dahi dört yüz nefer süvârî gönderdi ve mukaddemâ zikr olunan köprüye muhâfız olmak üzere iki yüz nefer saltat gönderilmiş olduğuna binâ'en İbrahim Han takımı olan dörtyüz nefer süvârî dahi onlara iltihâk eyledikden sonra Acem şâhzâdesi onlara mülâkî oldu ve cenk edüp altı yüz nefer bergeşte ve içinden üç nefer halâs olup firâr ve köprünün diğer tarafında olan dört yüz nefere varıp keyfiyyeti ihbâr etdiler. Onlar dahi ba'de'l-ıttılâ' ol tarafa iki top ile yüz nefer âdem gönderdiler ve küsûr üç yüz nefer dahi şâhzâdenin askeri önünden gelüp cenge mübâşeret etdiler. Şâhzâdenin askeri encâmının fenâ olduğunu görüp zikr olunan yüz nefer iki topla şâhzâdenin askerini ortaya alup yirmi dört sâ'at cenk vukû'undan sonra şâhzâde askerinden birazı suya gark ve bin neferi dahi bergeşte oldular. Bu haber şâha resîde oldukda şâh kendisi hareket ve ol tarafa azîmet edüp işbu haber Eşbethar'a vâsıl oldukda kendisi dört bin nefer saltat ile şâha karîb gelüp dört gün ceng ü cidâlsiz herkes mahallinde oturdular.

Ol esnâda Eşbethar şâha haber gönderdi ki biz sizinle cenk için geldik oturmağa, gelmedik siz merd-i büzürg ve şâhsız, hâzır olasız ki biz yarın cenk ederiz. Şâh dahi cenk etmeğe hâhiş edüp ol gece ağırlığını Tebriz'e ba‘de'l-irsâl kendi askeriyle ale's-sabâh cenge tutuşup tarafeynden bir cüz'î cenk oldu ve ahad-i tarafeyden bir kimesne maktûl olmadı. Âkıbet şâh Eşbethar'a haber gönderüp bugün cenk olmadı yarın cenk isterim deyü lede'l-ihbâr ol dahi kabûl etmişiken şâh, ordusunda meş‘aleler yakıp meş‘aleleri hâline terk ile leylen Tebriz tarafına firâr eyledi. Sabah ile Eşbethar bu hâlini müşâhede eyledikde askeriyle berâber Belbaşı'na gelüp anda mukîm oldular ve şâh-ı merkûm bozulup İrvan'a vardıkda İrvan Hanı Muhammed Han'a şâh-ı merkûm kürk giydirip ziyâde ihtirâm eylemiş ve İrvan Hanı dahi şâh kendinden sonra Eşbethar'a biz sana mutî‘ ve münkâdız deyü haber göndermiş, Eşbethar dahi hân-ı merkûmu kendi kal‘asına hâkim nasb edüp yanına iki bin nefer asker ta‘yîn eylemiş bu havâdislerin sıdk u kizbi ma‘lûm değildir ve Moskovlu yedinde olan Gence ve Şuşa ve Şamahı ve Nuha ve İrvan ve Nahçıvan ve Tiflis ve Derbend ve Badkûba ve Reşt ve Enzeli şehirleridir deyü mersûm Kirkor'un takrîri münderic ve mastûrdur.

Diğer kâğıdın tercümesidir,

Reşt ve Rusya cemâ‘atı ahvâlinden tebeyyün etmiş bir haber ki, haber-i mezkûr Kerbelâ'ya revâne olan Mirzâ Efâsî nezdinde olan mektûb müfâdından müstefâd olmuşdur ki mektûb-ı mezkûru ba‘zı görenlerden istimâ‘ olunmuşdur. Rusyalu'nun bin dört yüz nefer âdemi bir keştîye süvâr ile Bender-i Enzeli'ye gelmiş ve Mirzâ Musa dahi başında olan cem‘iyet ile Enzeli'den firâr ve Reşte'ye vârid olmuş ba‘de-ez-ân Rusya takımı anları te‘âkub ile Reşt'e iki fersah karîb olan Pürpazar nâm mahalle vürûd etmiş ve Pürpazar'da ahâlî-i Reşt ile üç da‘vâda ittifâk edüp da‘vâ-yı ulâ Mirzâ Mehmed Refî‘-i Reştî içün ve da‘vâ-yı sânî İskender Han-ı Kumnî ve da‘vâ-yı sâlis Mehmed Rıza Han-ı Deylemûnî içün olmuşdur. Ve ehl-i Reşt ve gayrinin karâr-ı müzâkeresiyle Rusya sipâhîlerinden bin yüz altmış nefer maktûl olup beri tarafdan dahi bir cem‘iyet maktûl olmuşdur ve bundan sonra Rusya takımı Pürpazar'dan yine Enzeli'ye rücû‘ edüp hân ve mirzâ-yı mûmâ-ileyhim dahi Reşt vücûhıyle ve Mirzâ Musa ile Enzeli'ye dek te‘âkub edüp Rusyalu mûmâ-ileyhimden altı bin tümen i‘tâsını talep birle ol kadar tümen verirler ise Enzeli'den dahi avdet edeceklerini ihbâr etmiş ise dahi ahâlî-i Reşt kabûl etmemişler ba‘de-ez-ân Rusyalu Enzeli'de bir mikdâr da‘vâdan sonra avdet etmiş Rusyalu'dan bir şahıs bir gülle ile helâk olup anların hareketinden sonra birkaç tane inci bulunmağla bazıları mürd olanı Rusyalu serdârı

demişler lâkin kim olduğu ma‘lûm olmamış, Rusyalu Enzeli'de gemiye süvâr olup gitmişler işbu menkûlât Mirzâ Efâsî ve Hacı Mehmed İbrahim'in kâğıdlarından mervî olup lâkin kâğıd-ı mezkûr bi-aynihî görülmemişdir ve sıdkı ma‘lûm değildir deyü diğer bir varakada mastûr ve muharrerdir.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6677-A

63

REVAN HANI MUHAMMED HAN'IN RUSLARIN DA YARDIMIYLA ABBAS MİRZA'YI BOZGUNA UĞRATTIĞI

[İran Şehzâdesi Abbas Mirza'nın Revan ve havâlisini zaptetmek istemesi üzerine, Ruslar'ın kendilerine biat eden Revan Hanı Muhammed Han'a yardımları sonucu İranlılar'ın bozguna uğradıkları, Rusların Kars Muhâfızı Mehmed Paşa'ya İran topraklarını ele geçirene dek Devlet-i Aliyye topraklarına sığınan Acem aşîretlerini burada tutması tekllifine ne gibi bir cevap verilmesi gerektiği husûsunda Mahmud Tayyar Paşa'nın ***takrîri**.]*

Selh-i Ra. 1219 (9 Temmuz 1804)

Ma‘rûz-ı Abd-i Sadâkat-mefrûzlarıdır ki,

Şehzâde-i İran Abbas Mîrzâ kırk elli bin kadar asker ile Tiflis ve Revan havâlîlerini zabt u teshîr hulyâlariyle Revan havâlîlerine vürûdu ve Kal‘a-i Revân'ı muhâsara eylediği ve ilât-ı A‘câmın istirdâdı mutâlebesiyle Nefd Ali Han nâmiyle sefîri taraf-ı bendegâneme geldiği bundan akdemce hâk-i pây-ı veliyyü'n-ni‘amânelerine arz u istîzâna ictisâr kılınmışidi. Celb-i ahbâr-ı etrâfa dikkat ü ihtimâm, vâcibe-i zimmet-i rıkkıyyetim ve merâsim-i hazm ü ihtiyâta ri‘âyeten lâzım gelen tedâbîr-i mülkiyyeye vaktiyle teşebbüs ü ikdâm, mefrûza-i uhde-i sadâkatim olmakdan nâşî ol havâlîlere câsuslar ta‘yîn ve celb-i havâdis ve tas[h]îh-i keyfiyyât eylemeleri Kars ve Van muhâfızları ve Bâyezid mutasarrıfı paşalar kullarına ve iktizâ edenlere tahrîr ve tebeyyün olunmuşidi. Sahîhan isticlâb-ı çâkerânem olan havâdis, şehzâde-i mûmâ-ileyh Revan Kasabası'nı dâhil-i kabza-i teshîri edüp kal‘asını

muhâsara eylediğinde nahvet-i cibilliyesi dü-bâlâ olup zu'm-ı bâtılasınca *menem, diger nîst* vâdîlerinde memâlik-i mahrûsetü'l-mesâlik-i aliyye'ye dest-dırâzlığa mübâderet ve elçi ta'bîriyle yedişer sekizer yüz süvârî ile mu'teber hânların Kars ve Bâyezid ve Kürdistan taraflarına göndermeğe mübâşeret edüp on bin kadar süvârî dahi el-yevm hizmetinde olan firârî Şerîf Paşa ve ba'zı mu'teber hânları ma'iyyetleriyle Tiflis havâlîlerine me'mûr etmişiken Rusyalu vâkıf olup A'câm-ı bed-fercâmın on bin kadar süvâri askerini Revan kazalarından Şuragel nâm mahalde mukâtele ve tasaddî-i mukâtele edüp der-ân asker-i A'câm perâkende ve perîşân olduğunu Kars muhâfızı tahrîr ve bu perîşâniyyetleri esnâlarında kurb-i civârında bulunan bir nefer câsusumuz asâkir-i münhezime-i İran'ı re'ye'l-ayn müşâhede eylemiş olduğundan on bin kadar asâkir-i A'câmdan beş altı yüz mikdârı semt-i selâmete çıkup bakıyyesi tu'me-i gülle-i top ve tüfeng-i âteş-feşân olduğunu takrîr eder. İşbu mâh-ı Rebî'u'l-evvel evâsıtında Rusyalu tertîb-i asker edüp mukaddemâ Revan Hanı Muhammed Han kendülere bî'at eylemiş olduğundan hem hân-ı mersûma mu'âvenet ve hem dahi aksâ-yı âmâli olan memâlik-i İran-zemîni tamâmen zabt u teshîrine mübâderet niyetiyle olduğu mahalden hareket ve Revan Kal'ası'nı muhâsara eden şehzâde-i mûmâ-ileyhi cihet-i erba'asından muhâsara edüp mâh-ı hâlin yirmi beş ve yirmi altıncı günleri ibtidâr-ı muhârebe edecekleri sûret-i mu'âhede ve karârlarında sâbit olmağın çend rûza kadar çi-gûnegî-i ahvâlleri bundan sonra ne sûretde cilve-ger olur ise arz u inhâya ictisâr olunacağı.

Mukaddemâ ilât-ı A'câm husûsunda şehzâde-i mûmâ-ileyh tarafına verilmesini ve ilât-ı merkûmenin Memâlik-i Aliyye'ye mürûr etdirilmemesi istisvâb buyurulup bu bâbda lutfen ve inâyeten ıtâre-i savb-ı çâkerî kılınan bir kıt'a emir-nâme-i veliyyü'n-ni'amâneleri mûcebince ilât-ı mezkûrenin adem-i imrârları husûsunda her ne kadar kûşiş ü ihtimâm olundu ise de lâ-ilâc bir mikdârı mürûr etmişler olup şehzâde-i mûmâ-ileyh dahi mârrü'z-zikr Nefd Ali Han nâm sefîrini gönderüp nâmesinde bir takım türrehât tahrîr ve sefîr-i mersûm dahi gâh Ca'fer Kulu ve gâh Sivas'a varıncaya kadar memâlik-i şâhîdir diyerek nîçe erâcif-i Kızılbaşâne takrîr eylediğinden derûn-ı ârzuhâl-i ubeydâneme mevzû' tesvîdin aynı olarak taraf-ı bendegânemden bir kıt'a mektûb tahrîr olunup sefîr-i mersûm i'âde olunmak murâd olundukda, ben hânân-ı Acemdenim, beni şehzâdemiz hizmet olarak ta'yîn etti ve hizmet-i mübâşiriyyemi, bi-hesâb-ı Rûmî kırk beş bin guruşdur, üç bin tümene kat' eyledi, ahz etmedikce gitmem deyü ısrâr u inâd eylemeğin bi-inâyetillâhi te'âlâ sâye-i hümâ-vâye-i hazret-i zıllullâhîde âsâr-ı baht-ı müsâ'id-i cenâb-ı cihân-dârî feyzu berekâtiyle gürûh-ı mekrûhe-i A'câm-ı bed-fercâm nezd-i kemterânemde düşman idâdından ma'dûd

olmayup bir meges kadar gelmez bu makûle tâ'ife-i bî-ârın bâr-ı imtinânı çekmek âfâk-gîr olan satvet-i kuvvet-i Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'l-karâra mugâyir olduğundan sefîr-i mersûma yedi yüz elli guruş i'tâ ve cebren menzil-süvâr i'âde olunup yine şehzâde-i mûmâ-ileyh tarafından vâfir süvârî ile ilât i'âdesine me'mûr olup çend müddetdir Kars Muhâfızı Mehmed Paşa kulları nezdinde bîhûde ikâmet üzre olan Abdullah Han'ın dahi i'âdesi paşa-yı mûmâ-ileyhe tahrîr olunduğu.

Ber-minvâl-i muharrer asâkir-i Rusya Şuregel nâm mahalde asâkir-i İraniyânı karîn-i inhizâm edüp Revan civârında der-halka-i muhâsara eylediği akîbinde Rusyalu askeri tarafından bir kıt'a mektûbiyle bir sefîri Kars Muhâfızı Mehmed Paşa tarafına gelüp me'âl-i mektûbu Revan ve İran'ı zabt edinceye kadar ilât-ı A'câmın bir tarafa verilmeyüp Rusya ile Devlet-i Aliyye-i ebed-kıyâm miyânesinde mü'eyyed ü müşeyyed olan dostî ve muhabbet lâzimesince alâ-tarîkı'l-emânet Memâlik-i Aliyye'de ikâmet olunup her ne vakit mutâlebe eder ise ol vakit verilmesi olmağın paşa-yı mûmâ-ileyh bendeleri dahi mektûb-ı mezkûreyi taraf-ı bendegâneme tesyâr ve ne gûne cevâb verilüp ne vechile hareket lâzım geldiğini istifsâr etmeğin gürûh-ı A'câm, Rusya askerine mukâvemet edemiyeceği zâhir ve A'câm gibi bir tâ'ife-i bî-esâs içün Rusyalu ile mukâteret tecvîz buyurulmayacağı emr-i bâhir olup bu bâbda irâde-i kerâmet-istifâde-i seniyye şeref-sünûh buyuruluncaya kadar Rusya tarafına sûret-i dostî ve mülâyemetde bulunmak hayırlu olacağı mütebâdir-i hâtır olduğundan hem Rusya tarafını taltîf ve ta'vîka ve hem dahi isticlâb-ı keyfiyyât-ı havâdise bir vesîle olmak mülâbesesiyle derûn-ı arzuhâl-i çâkerâneme mevzû' tesvîdin aynı olarak ser'asker-i Rusya tarafına taraf-ı bendegânemden bir kıt'a mektûb tertîb ve tahrîr olunup isticlâb-ı merâm ve keyfiyyât içün sûret-i mu'âmele-i hâle vâkıf ashâb-ı ferâsetden birisinin gönderilmesi münâsib olup hâtırlu bir kimesne gönderilse şâyed mûcib-i güft ü gû olarak bu havâlî sekene ve hükkâmı olan ekrâd-ı u'cûbe-nihâd vesâirler beynlerinde taraf-ı Rusya'ya elçi gitmiş nolsun bu tevâtüründen ihtirâzen hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan olup mektûbçuluk hizmet-i bendegânemde olan Ahmed Vesîm Efendi kullarının kıyâfeti tebdîl başına tatar kalpağı vaz'ile tatar mesleğinde irsâl u tavsîl olunmağın ilât-ı A'câm husûsunda ve mevâdd-ı sâirede Rusyalu tarafına ne gûne mu'âmele ve hareket olunmak ve mutâlebesinde ne vechile cevâb verilmek irâde buyurulur ise abd-i ehıbbâ-kerdelerin âgâh buyurulmak.

Me'mûr olduğum kâffe-i hidemât-ı müstevcibü'l-mübâhât-ı aliyyede tekmîl-i şân ü nâmus-ı hazret-i cihân-bânî ve tahsîl-i rızâ-yı yümn-irtizâ-yı gîtî-sitânî olur vesâ'ilin istihsâli fikr-i rûz ü şeb-i bende-gânem ve ıyâzen billâhi te'âlâ umûr-ı me'mûre-i ubeydânemde taraf-ı düşman ser-rişte-i münâfese olur bir halât verilüp

abd-i memlûki olduğum Devlet-i Aliyye-i ebed-kıyâm nezdinde ve cümle indinde bed-nâm olmamak sûretleri nuhbe-i âmâl-i çâkerânem ise de el-hâletü hâzihî Rusyalu ve İran'ın sûriş ü ihtilâline binâ'en ve her birlerinin zamîrlerinde mahfî ve müstetir nîce merâm-ı fâsidelerine ibtinâ'en me'mûr olduğum Erzurum Vâliliği makâm-ı ser'askerîde olmak takrîbi bunlar ise dâimâ irsâl-i mürâselâta muhtâc olunacağı âşikâr ve cemî'-i zamânda dost ve düşman miyânesinde mürâselâtın mazmûn-ı muhabbet ve adâvete mü'eddî olması ma'lûm-ı ulü'l-ebsâr olmakdan nâşî bu makûle makâm-ı ser'askerîde vakt-i ihtilâlde bulunan me'mûrîn ma'iyyetlerinde bir hüner-mend ve kâbiliyetlü kâtibin vücûdu a'zam-ı mühimmeden ma'dûd ve o misillü ehl-i ma'ârif bu günlerde taşralarda mefkûd ü nâ-mevcûd olduğundan mücerred inâyet-i aliyyeye menût olmağın her vakit olmaz ise de şu mâddeler faysal buluncaya kadar ma'iyyet-i bendegânemde istihdâm olunmak üzre mektûbî-i veliyyü'n-ni'amîleri kaleminden mahâreti zâhir ve elsine-i selâsede de bast-ı müdde'â-yı kitâbete kâdir bir bendeleri bâ-emr-i âlî ta'yîn buyurulmak niyâzı vesîle-i ubûdiyyetim olmuşdur. İnşâ'allâhü te'âlâ muhât-ı ilm-i âlem-ârâ-yı veliyyü'n-ni'amâneleri buyuruldukda bu bâbda ve herhâlde emr ü fermân veliyy-i ni'met-i bî-minnetim kesîrü'r-rahm ve'l-kerem efendim sultânım hazretlerinindir.

Fî Selh-i Ra. sene [1]219

Mühür
es-Seyyid Mahmûd Tayyâr

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6702-B

64

İRAN ŞÂHININ OĞLUNUN VE RUSLAR'IN, OSMANLI TOPRAKLARINA GEÇEN KÜRT VE OBALARIN İÂDESİ İSTEĞİ

[*Revan Hanı Muhammed Han üzerine sefere çıkan İran şehzâdesinin Devlet-i Aliyye topraklarına geçen Kürtler ve aşîretlerin iadesi için Nefd Ali Han adlı elçisini gönderdiği, Ruslar üzerine sevkettiği askerlerinin Ruslar tarafından hezîmete uğratılmaları sonucu Osmanlı topraklarına giren aşîretlerin, Ruslar tarafından da istenmesi üzerine muhârebe sonuna kadar iâde edilmemelerinin uygun olacağı ve bilâhere ne yapmak gerektiği husûsunda Mahmud Tayyar Paşa'nın **şukkası**.**]***

Selh-i Ra. 1219 (9 Temmuz 1804)

Tayyar Paşa Bendelerinin Bu Kullarına Olan Şukkasıdır.

Sa‘âdetkârım Sultânım Hazretleri,

İran Şâhzâdesi Revan Hanı Muhammed Han'ın üzerine külliyetlü asker-i A‘câm-ı bed-fercâm ile muhâcemesi ve eğerçi Revan Kal‘ası'nı kabza-i teshîrine alur ise Tiflis'de Rusyalu üzerine varup ahz-i intikâm-ı lâf-ı Acemânesi husûsları bundan akdem tafsîlen ve tasrîhan Bâb-ı Âlî'ye ve iktizâ edenlere ve cenâb-ı sa‘âdetlerine tahrîr ü iş‘âr olunup bundan sonra şâhzâde-i merkûmun ve Rusyalu'nun bu vechile zuhûra gelecek tavr u harekâtından ve husûsât-ı sâireden peyâpey isticlâb olunacak havâdis mütevâsılan der-bâr-ı ma‘delet-karâra arz u inhâ olunup ol bâbda şeref-nâtık olacak irâde-i Devlet-i Aliyye üzre amel olunmak emr-i vücûbu âşikâr iken şâhzâde-i merkûmun esnâ-yı râhda Nefd Ali Han nâm sefîri vürûduyla Revan Eyaleti'nden hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye güzerân eden Ekrâd ve ilâtın bundan sonra mürûrlarına perde-keş-i mümâna‘at ve el-yevm dâhil-i toprağımızda olan ilâtın istirdâdı husûsuna mu‘âhede-i meşrût üzre himmet ve mübâderet olunmak rakamlarından ve sefîr-i merkûmun takrîrinden müstebân olup ol esnâda şâhzâde-i merkûm bir mikdâr süvârî ordusundan ifrâz ile Rusyalu üzerine irsâl eyledükde Moskovlu âgâh olup muhârebelerinde hezîmet İraniyân üzerinde nümâyân olduğunu bundan akdem hâme-i averde-i inhâ olunmuş idi. Akşehirâbâd merhalesinde Kars Muhâfızı Mehmed Paşa'nın arîzasına mevzû‘ İran-zemîne me’mûr Rusyalu'nun cenerali ser‘askerinin kâğıdı vusûl bulup Revan üzerine şâhzâde muhârebesi kasdiyle hücûm etmek üzre olup Revân tarafından berü tarafa mürûr eden ilât bir tarafa teslîm olunmayup şimdilik muhârebeleri faysal buluncaya kadar tevkîf olunmasını ve Devlet-i Aliyye ile Rusyalu'nun silm ü musâfâtı mü’ebbed ü ebbed olduğunu varakası mefhûmundan ma‘lûm ve meşmûl olmağın mukaddem ve mu’ahhar şâhzâdenin husûsî ve Rusyalu'nun bu vechile hareketi isticlâb olunan havâdise nazaran Bâb-ı Âlî'ye bir kıt‘a takrîr-i ubûdiyyet-nâmemiz ile tefhîm ve bu def‘a mahsûs aceleten tatarımız ile irsâl kılınmış olduğu ve tafsîl-i mâdde, takrîr-i mezkûreden ma‘lûm-ı şerîfleri buyuruldukda İraniyânın bu vechile ilâtın mutâlebesinde ısrârları ve Rusyalu dahi mutâlebesi mâddesi ve husûsât-ı sâirelerde ne vechile amel ü hareket kılınacak hâlâtına irâde-i kâtı‘a-i Devlet-i Aliyye ta‘alluk eder ise mâddeleri serî‘an ve âcilen iktizâ edecek ecvibesini alup bir gün akdem tarafımıza tahrîr ü irsâl buyurmaları

lâzime-i mesâlih-i mühimme ve muktezî-i keyfiyyet-i vâkı‘a-i fürû‘ât-mukaddime olmağın ol vechile himmetleri mercûdur.

Fî selh-i Ra. sene [1]219 Mühür

Es-Seyyid Mahmûd Tayyâr

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6702-G

65

KENDİSİNİ İRAN'DA ŞÂH İLÂN EDEN FETH ALİ HAN'IN ŞÂHLIĞININ TANINMASI İSTEĞİNİN KABUL EDİLMEDİĞİ

*[Kendisini İran'da şâh ilan eden Feth Ali Han'ın, Devlet-i Aliyye'ce de tanınmak için elçi gönderdiği ancak saltanat-ı seniyyece şâhlığı tanınmayıp elçinin de îtimatnâmesi olmadığından verilecek cevapta "Şâh" lâkabının yazılmasından sarf-ı nazar edilerek uygun bir cevapla mezkur elçinin bir an önce gönderilmesi husûsunda sadrâzamın takrîri ve sâdır olan **hatt-ı hümâyûn**.]*

(1219) (1805)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni‘metim Efendim Pâdişâhım,

İran sefîrinin re’îs efendi kullarıyla mülâkâtında sebkat eden ifâdâtı mübeyyin ma‘rûz-ı huzûr-ı şâhâneleri kılınan takrîr-i çâkerî bâlâsına sefîr-i merkûmun elinde i‘timâd-nâmesi olmadığından sohbetleri istimâ‘a şâyân olmadığı ve ulemâ ve şu‘arâdan denilerek süfehâ-yı İstanbul'un başına üşdüğü beyânıyla getirdiği mektûbun cevâbı verilüp bir gün evvel def‘ olunması mazmûnunda hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn-ı mülûkâneleri şeref-rîz-i sudûr olmağla mefhûm-ı münîfi karîn-i iz‘ân-ı çâkerânem olmuşdur. Vâkı‘â sefîr-i merkûmun getirdiği kâğıd i‘timâd-nâme denilmeğe şâyân olmayup ancak el-hâletü-hâzihî sefîr-i merkûmun iddi‘âsına ve peyâpey mihmândârı vesâtatıyla gönderdiği haberlere göre Feth Ali Han İran-zemînde teferrüd ve şâh lakabıyla telakkub etmiş olup Belh ve Buhâra vesâir taraflardan âmed-şüd eden mürâselâtda İran Şâhı unvânı mütekarrar ve kendinin menşûr ta‘bîr etdikleri

kâğıdları dahi "fermân-ı şâhî" elkâbıyla münteşir olmağın, cânib-i saltanat-ı seniyyelerinden dahi şâhlığı tasdîk olunmak ümidiyle sefîr-i merkûmu Dersa‘âdet'e göndermiş ve sefâret-i resmiyye zımnında i‘timâd-nâme verilse şâh unvânıyla yazması iktizâ edüp ma‘a-hâzâ henüz taraf-ı Devlet-i Aliyye'lerinden şâhlığı musaddak olmadığından, bu tarafdan verilecek cevâbında şâh yazılmadığı takdîrce kendüye mûcib-i züll olacağı mutâla‘asına mebnî sefîr-i merkûmun yedine kendüsi nâme verememiş olduğunu inhâ ve birkaç def‘a mülâkât istid‘â edüp bâzı eşgâl vesîlesiyle def‘i kaydında olunmuş ve söyleyeceği ne ise mihmândâr vesâtatıyla ifâde ve cevâbını ahz eylemesi sûretine getirilmek murâd kılınmış ise dahi mülâkâtı iltizâm etmiş olmak hasebiyle min-gayri-resmin şöylece görüşmek gibi vâkı‘ olan mülâkâtında dahi şâhlık tasdîki maddesini zımnî olarak inbâ etmekle sathîce cevâb i‘tâsıyla ol mâddeden sarf-ı nazar olunmuş olup hattâ şâhlık lakabının adem-i tasdîkına mebnî Erzurum ve Bağdad vesâir memâlik-i mahrûseye gönderdiği tahrîrâtı veliyy-i ahdi ve vezîri makâmında olan mu‘temedü'd-devlesinin hatm ü imzâlarıyla yazılup taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi ol usûle ri‘âyet olunmakda idüği ve sene-i sâbıkada İraniyân tarafına tahrîrât yazılmak irâde buyuruldukda mu‘temedü‘d-devlesine yazılmış olduğu kaydına bi't-tetebbu‘ tebeyyün etdiğinden başka bu def‘a sefîr-i merkûmun bâ‘is-i sefâreti olmak üzre nâme diyerek Âsitâne'ye getürüp geçende tercümesiyle berâber arz ile manzûr-ı hümâyûnları buyurulan tahrîrât dahi minvâl-i merkûm üzre velî‘ahd ve mu‘temedü'd-devle taraflarından olduğundan yine cevâbları onlara yazılmak üzre iken bu esnâda Erzurum Vâlisi Yusuf Paşa kullarına dahi bir sefîr ile tahrîrât gelüp sefîr-i mezbûru müşârün-ileyh ol tarafda tevkîf ve isticvâb zımnında tahrîrat-ı merkûmeyi Dersa‘âdet'e tesyîr etmiş olmağla tahrîrât-ı mezkûre hulâsa etdirilüp arz u takdîm kılınmağın mukaddemce hâk-i pây-ı hümâyûnlarına inhâ olunduğu üzre Âsitâne'de olan sefîr-i merkûma iktizâ eden cevâb-nâme ile hemân i‘âde olunmakda olup bu usûle tatbîkan müşârün-ileyh Yusuf Paşa kullarına dahi iktizâ eden cevâb-nâme yazılmak üzredir. Kaldı ki Dersa‘âdet'e gelen sefîre kapuda olan kulları ve taraflarından hiç ferd gitmeyüp ve ilm ü şi‘r diyerek kezâlik me’mûrîn ve hademenin müstahdemlerinde âhar devlet me’mûruyla bilâ-irâde görüşür ve ülfet eder kimesne olmadığı ma‘lûm-ı âcizânem ise de me’mûr ve müstahdem olmayanlardan ve hâricden gitmiş var ise kapuda olanlar re’yiyle olmadığı muhât-ı ilm-i kâ’inât-şümûl-i mülûkâneleri buyuruldukda bu bâbda ve herhalde emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni‘metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Pehlivanlı Boybeyi Mahmûd Bey'in tarafına gönderilmesini müşârün-ileyh Yusuf Paşa Çaparzâde'ye tahrîr etmiş ise dahi lâ ve ne‘am bir haber zuhûr etmediği ve

Boyabad Voyvodası Genç Mehmed Ağa ve Sinob Muhtarı İbrahim Ağa haklarında hilâf-ı vâkı‘ vukû‘a gelecek inhâya i‘tibâr olunmayarak haklarında müsâ‘ade olunması müşarün-ileyhin tahrîrâtında mezkûr olup Mahmûd Bey mâddesi bundan akdem müşârün-ileyhe ve Çaparzâde'ye yazılmış ve gönderemiyeceğini Çaparzâde bu tarafa yazmış ise dahi bu def‘a yine tarafeyne te’kîd ve mezbûr Genç Mehmed Ağa ve İbrahim Ağa mâddesinin cevâbı dahi müşârün-ileyhe yazılacak cevâb-nâme iktizâsına göre derc olunacağı ma‘lûm-ı hümâyûnları buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Benim Vezîrim,

Tahrîrâtı gördüm. Usûl-i hâliye üzre Yusuf Paşa'ya iktizâ eden cevâb ve tahrîrât irsâl oluna. Yusuf Paşa ahvâl-i İrân'ı ve serhaddât-ı şarkıyyeyi güzel bilür. Herhâlde dikkat eylemesi te’kîd oluna. Bağdad vâlisine dahi etraflu tevbîh-nâme yazılsun.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 6720

66

ŞUŞA HANI İBRAHİM HAN İLE TİFLİS HANI İRAKLİ HAN'IN MÜTTEFİKEN GENCE ÜZERİNE YÜRÜDÜKLERİ

[*Ağa Muhammed Han'ın Horasan'a gitme kararını fırsat bilen Tiflis Hanı İrakli Han ile Şuşa Hanı İbrahim Han'ın müttefiken Gence üzerine yürüdüğü, Ağa Muhammed Han'ın kardeşi Ali Kulu Han'ı yardım için Gence üzerine gönderdiği, kendisinin de Tiflis'i zapt ettiği ve Bağdat Vâlisi Süleyman Paşa'nın fethi tebrik için Ağa Muhammed Han'a adam gönderdiği husûsunda* ***tahrirât****.***]**

(1221) (1807)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni‘metim Efendim Pâdişâhım,

Erzurum Vâlisi Yusuf Paşa kulları tarafından bu def‘a kapu kethudâsına vârid olan şukkada Ağa Muhammed Han'ın kapucılar kethudâsı makâmında olan eşik ağası ta‘bîr etdikleri âdemîsi Mehmed Bey müşârün-ileyh tarafına vârid ve hâmil olduğu tahrîrâtda Ağa Muhammed Han tarafına irsâl olunmak üzre mücevher sâ‘at ve çend re’s şütürân matlûb ve iltimâs olunduğu münderic olmakdan nâşî hân-ı mûmâ-ileyhin tıbk-ı iltimâsı üzre salifü'z-zikr sâ‘at ib‘âs olunmak üzre idüği ve mûmâ-ileyh Ağa Muhammed Han'ın sûret-i tavr u hareket ve keyfiyyeti âdemîsi merkûm Mehmed Bey'den bi'l-münâsebe istis’âl ile istintâk olundukda mûmâ-ileyh Ağa Muhammed Han Mugan Sahrâsı'ndan nehzat ve Tahran'a azîmet ve çend eyyâm Tahran'da ikâmet ve tanzîm-i asâkir ve levâzım-ı seferiyye ve istirâhat-ı askeriyyeden sonra Horasan'a azîmeti meczûm ve musammem iken Tiflis Hanı İrakli Han Rusyalu'dan celb eylediği birkaç bin Rusyalu kendüye mütâba‘at eden Kazak vesâir civârında olan tavâ’ifden cem‘ ü tedârik eylediği birkaç bin nefer asâkir ve hâlâ Şuşa Hanı İbrahim Han ile bi'l-muhâbere müttefikan mûmâ-ileyh Ağa Muhammed Han'ın Tahran'a azîmetinden sonra Gence üzerine hücûm ve hasr ü tazyîka ve dest-res oldukları ahâlîsini seby ü istirkâka mübâderet edüp her ne kadar Gence'nin teshîrine fırsat-yâb olamadıkları âşikâr ise dahi etrâf ü eknâfını nehb ü gâret ve tahrîb eylediklerine binâ’en bu keyfiyyet Gence hanı vesâir civârda vâkı‘ hânân taraflarından Ağa Muhammed Han tarafına inhâ olunmakdan nâşî mûmâ-ileyh dahi işbu hâlâtın vukû‘una mebnî Horasan'a azîmetden ferâgat ve yanında müctemi‘ olan asâkirinden yirmi bin mikdârını ifrâz ve birâderi Ali Kulu Han'ı asâkir-i merkûme üzerine serkerde nasbiyle Gence tarafına ta‘yîn ve kendisi dahi asâkir-i merkûmeyi ta‘kîben Gence havâlisine azîmet etmek üzre olduğunu ve mukaddemâ iş‘âr olunduğu üzre müşârün-ileyh tarafından Ağa Muhammed Han cânibine meb‘ûs âdemi Veli Ağa Tahran'a vusûl ve hâmil olduğu tahrîrât ve hedâyâyı takdîm edüp bu vechile îfâ-yı şerâ’it-i dostî ve civâriyyete i‘tinâ olunduğu hân-ı mûmâ-ileyhin kemâl-i mahzûziyyetini mûcib olduğundan bahisle neticesi mahz-ı hayr ve her vechile müstahsen ve ra‘nâ olacağını merkûm Mehmed Bey takrîr etmiş olduğu ve müşârün-ileyhin âdemi Veli Ağa dahi lede'l-vürûd isticlâb eylediği emvâl ile hâmil olduğu tahrîrâtı aynen Dersa‘âdet'e takdîm olunacağı mastûr olup mûmâ-ileyh Ağa Muhammed Han Tiflis'i teshîr eyledikde tebrîk-i feth ü zafer zımnında Bağdad Vâlisi Süleyman Paşa kulları tarafından tahrîrât ve âdem irsâl olunmuş olmağla irsâl olunan âdemi bu esnâda bir kıt‘a Türkiyyü'l-ibâre mektûb ile Bağdad vâlisi müşârün-ileyh tarafına avdet edüp lede'l-istintâk hân-ı mûmâ-ileyhe Halhal nâm mahalde tesâdüf ve makarr-ı hükûmeti olan Tahran'a berâber azîmet eylediğini ve Tahran'da iken hân-ı mûmâ-ileyhin ordusuna târî olan kaht ve vebâ hastalığı sebebiyle askerinin ekserîsi telef olduğundan tevakkufa imkânı kalmamağla etrâfdan cem‘-i asâkire mübâşeret ve mâh-ı Zilka‘denin yedinci günü Horasan üzerine nehzat etmek tasmîminde olduğunu takrîr etmiş

olduğun Bağdad vâlisi müşârün-ileyh bir kıt'a arîzasıyle ifâde ve inhâ ve hân-ı mûmâ-ileyhin kendüye vârid olan sâlifü'z-zikr Türkiyyü'l-ibâre mektûbu dahi Dersa'âdet'e ib'âs ve isrâ etmiş olmağla manzûr-ı şâhâneleri buyurulmak içün Erzurum vâlisi müşârün-ileyhin zikr olunan şukkası ve Bağdad vâlisi müşârün-ileyhin mârrü'l-beyân kâ'imesi huzûr-ı hümâyûnlarına arz olundu. Bağdad vâlisi müşârün-ileyhin âdemîsi merkûm ma'rifetiyle celb eylediği havâdis Erzurum vâlisi müşârün-ileyhin isticlâb eylediği havâdisden mukaddem olmak iktizâ edüp Erzurum vâlisi müşârün-ileyhin şukkasında mastûr olduğu vechile hân-ı mûmâ-ileyhin Gence üzerine gelmesi sahîh ve ağleb ihtimâl idüği ma'lûm-ı hümâyûnları buyuruldukda fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Manzûrum olmuşdur.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn,* nr. 6684

67

PADİŞAH İÇİN TERTİB EDİLEN CÜLÛS MERASİMİNİN DAĞISTAN VE HAVALİSİNDEKİ BÜTÜN YERLEŞİM BİRİMLERİNE DUYURULMASI

[Cülûs-ı hümâyûn töreni yapılacağından dolayı Dağistan Vâlisi Sürhay Han, Bâbü'l-ebvâb Hâkimi Şeyh Ali Han, Şeki ve Şirvan Hanı Selim Han vesâir hanlara gönderilen hükümde, cülûs-ı hümâyûnun daha önce bir fermanla Dağistan hanlarına haber verildiği, fakat duyulmayan yerlere de bir emirnâme yazılarak Dağistan'daki kasabalara ve ahalisine cuma ve bayram hutbelerinde duyurulması isteğine dâir nâme-i hümâyûn.]

Evâil-i Ra. 1228 (13 Mart 1813)

Battalı nâme sanduğunda mahfûzdur,

Hânân-ı Dağistan'dan olup bu def'a ser'askerlik unvânıyla kadrleri terfî' ü i'lâ kılınan Vâli-yi Dağistan Sürhay Han ve Hâkim-i Bâbü'l-ebvâb Şeyh Ali Han ve vesâir hânân *dâmet me'âlîhim*e hüküm,

Bihî, *tü'ti'l-mülke men teşâ'ü* fahvâ-yı inâyet-ihtivâsı üzre irâde-i Cenâb-ı Hayy-i lâ-yezâl ve eltâf-i bî-gâye-i Mâliki'l-mülk-i Zü'l-celâl ile nevbet-i hilâfet ü saltanat-ı Âl-i Osman bi'l-irs ve'l-istihkâk zât-ı mekârim-âyât-ı mülûkâneme intikâl edüp emr-i vâcibü't-ta'zîm-i hilâfet ü iclâlim bihî ve *innâ ce'alnâke halîfeten fi'l-arz* zîb ü zîneti ile müzeyyen ve tâc-ı ber-ibtihâc-ı devlet ü ikbâl-i ferhunde-fâlım bihî ve *ce'alnâke halâ'if* unvânıyla mu'anven olup dest-i meşiyyet-i lem-yezeliyye ile kılâde-i bihî *fahküm beyne'n-nâsi bi'l-adl* gerden-i istibhâl-i tâc-dârâneme ta'lîk ve ittifâk-ı ârâ-yı vüzerâ-yı izâm ve ictimâ'-ı ulemâ-yı kirâm ve inkıyâd-ı kâtıbe-i hâss u âmm ile bin iki yüz yirmi üç senesi Cemâ[zi]ye'l-âhiresinin dördüncü gününde serîr-i şevket-masîr-i cihân-bânî ve evreng-i hilâfet ü gîtî-sitânîye şeref ü ikbâl ve sa'âdet ü iclâl ile cülûs-ı meymenet-me'nûs-ı hümâyûnum vâkı' olmağın hutbe-i cum'a ve îdeyn menâbir-i cevâmi' u mesâcidde nâm-ı nâmî-i şâhâneme kırâ'at ve nukûd-ı derâhim ve denânîr ism-i sâmî-i pâdişâhânemle nakş-efgen ve unvân-ı ahkâm ü menâşîr tuğrâ-yı garrâ-yı şehen-şâhânemle müvaşşah ü müzeyyen olmakdan nâşî bu mevhibe-i uzmâ-yı Sübhâniyye ve atıyye-i kübrâ-yı ilâhiyyenin cemî'-i mü'minîne iş'ârı emr-i mütehattim olmağla bi's-sa'âdet-i ve'l-iclâl vâkı' olan cülûs-ı hümâyûnumun i'lânı târîh-i mezbûrda sudûr eden misâl-i şâhânemle hânân-ı Dağistan'a i'lân ve iş'âr olunmuş ise de zikr olunan misâl-i şâhânemin adem-i vusûlünden bahisle bu bâbda müceddeden bir kıt'a misâl-i şâhânemin şeref-sudûrunu Dağistan tarafından vürûd edüp bu def'a avdet eden meb'ûslar istid'â etmeleriyle i'lânen ve ifhâmen işbu misâl-i şâhânem dahî ısdâr ve mûmâ-ileyhim mu'âvenetleriyle irsâl olunmuşdur. İmdi siz ki hânân-ı müşârün-ileyhimsiz, âsitân-ı sa'âdet-unvân ve dûd-mân-ı müşeyyedü'l-bünyânıma olan vüfûr-ı ihlâs u ihtisâsınız lâzimesince taht-ı âlî-baht-ı kişver-sitânîye cülûs-ı hümâyûn-ı meyâmin-merhûnumun vâkı' olduğunu zîr-i hükûmetinizde kâin emâkin ve kasabât ahâlîsine i'lân u işâ'aya ve cum'a ve a'yâdda menâbir ve mehâfilde nâm-ı nâmî-i şâhânemin yâd u tezkârıyla devâm-ı ömr ü şevket ve kıvâm u fer ü devletim ed'iyelerine iştigâl ve muvâzabet olunmak bâbında misâl-i şâhânem sâdır olmuşdur.

Fî Evâ'il-i Ra. sene [1]228

BOA. *Nâme-i Hümâyûn Defteri*, nr. 10, s. 149-150

68

HANLIKLARDA MEKKE VE MEDÎNE'NİN TOSUN AHMED PAŞA TARAFINDAN HÂRİCÎLER'DEN KURTARILMASI SEBEBİYLE ŞENLİKLER DÜZENLENMESİ

[Mekke ve Medîne'yi basan Hâricîler'in Mısır Vâlisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Tosun Ahmed Paşa tarafından yapılan askerî harekâtta tesirsiz hale getirilerek Mekke, Medîne ve Cidde'nin kurtarılmasından dolayı Der'aliyye'de şenlikler yapıldığı, Dağistan hanlıklarında da top atılıp şenlikler yapılması husûsunda Dağistan Vâlisi Sürhay Han, Hâkim-i Bâbü'l-ebvâb Şeyh Ali Han, Şeki ve Şirvan Hanı Selim Han vesâir hanlara yazılan ***nâme-i hümâyûn****.]*

Evâil-i Ra. 1228 (13 Ocak 1813)

Hânân-ı Dağistan'dân olup bu def‘a ser‘askerlik unvânıyle kadrleri terfî‘ ve i‘lâ kılınan Vâli-i Dağistan Sürhay Han ve Hâkim-i Babü'l-ebvâb Şeyh Ali Han ve Şeki ve Şirvan Hanı Selim Han vesâir hânân *dâmet me‘âlîhim*e hüküm,

Eşref-i bilâd ü emsâr ve es‘ad-ı medâyin ü aktâr olan Haremeyn-i Muhteremeyn taraflarında bir müddetden berü ser-zede-i zuhûr olup ihdâs-ı mezâhib-i bâtıle ve izhâr-ı ahkâm-ı nâ-meşrû‘a ile kabâ’il-i urbânı iğfâl ve ıdlâl eden tavâ’if-i Hâriciyye'nin def‘ u izâleleriyle aktâr-ı Hicâziyye'nin bir an akdem levs-i vücûd-ı Hâriciyye'den tasfiye ve tathîri husûsu akdem-i âmâl ve e‘azz-i mehâmm-ı sa‘âdet-iştimâl-i şâhânemden olduğuna binâ’en işbu hizmet-i mûcibü'l-mefharete istiklâl-i tâmm ve ruhsat-ı mâ-lâ-kelâm ile cânib-i celîlü'l-menâkıb-i tâc-dârânemden hâlâ Mısır Vâlisi düstûr vezîrim Mehmed Ali Paşa *iclâlehû* me’mûr olarak müşârün-ileyhin uhde-i diyânet ve liyâkatine ihâle olunup müşârun-ileyh dahi işbu hidmet-i celîleyi kendüye sermâye-i sa‘âdet ve mübâhât bilerek oğlu Tosun Ahmed Paşa'yı tedârikât-ı lâzime ve asâkir-i mukteziye ile ta‘yîn ve irsâl ve verâdan (?) dahi esbâb-ı mu‘âvenet ve takviyeti istihsâl etmiş olduğundan müşârün-ileyh Tosun Ahmed Paşa dahi istimdâd-ı Cenâb-ı Hayrü'n-nâsırîn ve isti‘ânet-i rûhâniyyet-i Hazret-i Seyyidü'l-mürselîn ile muktezâ-yı me’mûriyyet ve lâzime-i hamiyyet ve salâbeti üzre dâmen-i gayreti miyân-ı hamiyyete bend ederek Yenbû‘ taraflarını ba‘de'z-zabt Medîne-i Münevvere *nevverallâhü te‘âlâ ilâ yevmi'l-âhire*ye varup varoş ve kal‘asını zabt birle

belde-i mübârekeyi levs-i vücûd-ı Havâric'den tasfiye ve tathîr eylediği haber-i meserret-eseri Mısır vâlisi müşârün-ileyh tarafından Dersa‘âdet'ime tahrîr ve miftâh-ı müstevcibü'l-felâhı tesyîr olunup hamden sümme hamden bâ‘is-i sa‘âdet-i dâreyn ve vesîle-i rahmeten li'l-âlemîn olan Peygamberimiz efendimiz *sallallâhü te‘âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinin belde-i tayyibelerinin eyâdî-i Havâric'den tasfiye ve tathîriyle miftâh-ı me‘âlî-iktinâhın zât-ı şevket-simât-ı şâhâneme vâsıl olması mahzâ mevhibe-i Rabbâniyye ve i‘ânet-i rûhâniyyet-i hazret-i Nebeviyye olmağla işbu atiyye-i ilâhiyye ve te’yîdât-ı Samedâniyyenin îfâ-yı lâzime-i tahdîs ve teşekkürü zımnında miftâh-ı sa‘âdet bi'l-cümle vüzerâ-yı i‘zâm ve ulemâ-yı a‘lâm ve ricâl-i devletim ile civâr-ı saltanat-ı seniyyemde vâkı‘ Ebî Eyyûb-i Ensârî *radiye anhü'l-Bârî* hazretlerinin türbe-i şerîfelerinden tertîb-i alayı vâlâ ile istikbâl ve sarây-ı hümâyûnuma celb birle bizzât cenâb-ı hilâfet-me’âbım dahi Saray-ı Hümâyûnum Bâbü's-sa‘âdesinden resm-i ta‘zîm ve ibcâli ba‘de'l-ikmâl îdeyn misillü Dersa‘âdet'imde yedi gün top şenlikleriyle izhâr-ı sürûr ü şâd-mânî olunmuş ve bu def‘a dahi Mekke-i Mükerreme ve Cidde-i Ma‘mûre tarafları zabt ü teshîr ve levs-i vücûd-ı Havâric'den tasfiye ve tathîr kılınmış olduğu haber-i meserret-eseri dahi Mısır vâlisi müşârün-ileyh tarafında Dersa‘âdet'ime tevârüd etmiş olmağla bihî *hâzâ min fadli Rabbî vallâhü zü'l-fadli'l-azîm* mahzâ atiyye-i ilâhiyye ve mevhibe-i Sübhâniyye olan işbu ahbâr-ı meserret-âsârın mensûbât-ı memâlik-i şâhânem olan ülke-yi Dağistan'a dahi neşr ü i‘lâniyle bi'l-cümle ümmet-i Muhammed'in hisse-yâb-ı sürûr ü mübâhât olmaları lâzime-i tahdîsten olmağla i‘lâmen ve ifhâmen işbu misâl-ı şâhânem ısdâr ve bu def‘a Dersa‘âdet'imden mu‘âvedet eden meb‘ûslar vesâtatleriyle irsâl olunmuşdur. İmdi zîver-i İslâm ile mütehallî olan kâffe-i ehl-i îmâna işbu inâyet-i aliyyenin neşri ve Dersa‘âdet'imde olduğu misillü yedi gün top şenlikleriyle izhâr-ı envâ‘-ı meserrât ü şâd-mânîye mübâderet ve devâm-ı ömr ü devlet ve kıvâm-ı fer ü şevketim da‘avâtına iştigâl ve muvâzabet cümle ümmet-i Muhammed'e lâzime-i zimmet idüği siz ki ser‘askerler vesâir hânân-ı müşârün-ileyhimsiz, ma‘lûmunuz oldukda işbu inâyet-i Sübhâniyyeyi dâhil-i hükûmetiniz olan mahaller ahâlîsine i‘lân ve işâ‘aya ve izhâr-ı meserrât ü şâd-mânî ederek imtidâd-ı eyyâm-ı ömr ü devletim da‘avâtına mübâderet olunmak bâbında misâl-i şâhânem sâdır olmuşdur.

Fî Evâ’il-i Ra. sene [1]228

BOA. *Nâme-i Hümâyûn Defteri,* nr. 10, s. 150

69

ŞEKİ VE ŞİRVAN HANI SELİM HAN VESÂİR HANLARA PADİŞAHIN BİR OĞLU OLMASI MÜNÂSEBETİYLE GÖNDERİLEN NÂME-İ HÜMÂYÛN

[*Şehzâde Sultan Abdülhamid'in dünyaya gelmesinden dolayı törenler icra edilmesi ve câmilerde dua edilmesi için Dağistan Hâkimi Sürhay Han, Şeyh Ali Han ile Şeki ve Şirvân Hanı Selim Han vesâir hanlara yazılan* ***nâme-i hümâyûn****.****]***

Evâil-i Ra. 1228 (13 Mart 1813)

Hânân-ı Dağistan'dan olup bu def'a ser'askerlik unvâniyle kadrleri terfî' ve i'lâ kılınan Vâli-i Dağistan Sürhay Han ve Hâkim-i Bâbü'l-ebvâb Şeyh Ali Han ve Şeki ve Şirvan Hanı Selim Han vesâir hânân *dâmet me'âlîhim*e hüküm,

Cenâb-ı Vâhibü'l-vucûd ve Müfeyyizü'l-hayri ve'l-cûd *tekaddeset zâtühû ani'l-vâlidi ve'l-mevlûd* hazretlerinin irâde-i ilâhiyye-i ezeliyye ve meşiyyet-i Samedâniyye-i lem-yezeliyyesiyle selâtîn-i izâm-ı nasfet-âyîn ve havâkîn-i kirâm-ı ma'delet-karînin zîver-efzâ-yı evreng-i hilâfet ve zînet-bahş-ı erîke-i saltanat olmaları bâ'is-i tevâlüd-i emn ü emân ve sebeb-i tezâyüd-i âsâyiş-i ibâd-ı Rahmân ve vesîle-i inkıtâ'-ı urûk-ı erbâb-ı bağy u tuğyân olmakdan nâşî pâdişâhân-ı adâlet-unvânın ittisâl-i zuhûr-ı nesl-i celîl ve bürûz-ı sülâle-i tâhire-i selîlleri müstelzim-i tertîb-i eczâ-i nizâmü'l-âlem ve müstahkim-i râbıta-i şîrâze-i ahvâl-i benî âlem olup, matlâ'-ı eşrâf-ı fürûz-ı ikbâl-ı saltanat ve dûdmân-ı felek-unvân-ı hilâfetimden bir şehzâde-i civân-bahtın zuhûr ve tulû'una ümîd-i âlemiyân dest-küşâ-yı mes'elet ve müteveccih-i dergâh-ı ehadiyyet olarak müterassıd-ı mevkı'-i terakkub ve intizâr iken hamden sümme hamden berekât-ı enfâs-ı ehl-i kulûb ile gonca-i matlabları bâlâ-yı şâh-ı gülbün-i emelde küşâde olup işbu bin iki yüz yirmi sekiz senesi mâh-ı Rebi'ü'l-evvel'inin üçüncü mübârek sebt günü semere-i şecere-i devlet ve nev-bâde-i ravza-i saltanatım Şehzâde Sultan Abdülhamîd *ammerahullâhü te'âlâ bi-feyzihi'l-mecîd* revnak-dih-i mehd-i vücûd ve cilve-rîz-i gühvâre-i şühûd olmak hasebiyle beşâret-i zuhûr-ı behcet-i nüşûrundan bi'l-cümle sükkân-ı makarr-ı hilâfet-nişânım hâ'iz-i şâd-mânî ve sürûr olduklarına binâ'en bu inâyet-i Sübhâniyye ve atiyye-i ilâhiyyeye teşekküren makarr-ı hükûmet-i mülûkânem olan İstanbul ve cevânib ü eknâfında rüsûm-ı îdeyn misillü yedi gün top şenlikleriyle icrâ-yı âyîn-i meserret olunup bu ni'met-i uzmâ ve mevhibe-i kübrânın etrâf-ı memâlik-i mahrûseme neşriyle kâffe-i ibâdullâhın hisse-yâb-ı envâ'-ı meserrât kılınmaları lâzime-i tahdîs-i ni'am-ı celîle-i Bârî olduğu ecilden kılâ' ve

husûndan top ve tüfenk şenlikleriyle îdeyn misillü yedi gün izhâr-ı meserrât u şâd-mânîye mübâderet eylemeleri memâlik-i mahrûsetü'l-mesâlik-i şâhânemde vâkı‘ bi'l-cümle mahallere bâ-evâmir-i aliyye tenbîh ü işâ‘at olunmuş ise de ülke-yi Dağistan memâlik-i pâdişâhânemden ma‘dûd ve zât-ı hilâfet-me’âbım emîrü'l-mü’minîn olup hutbelerde nâm-ı sâmî-i şâhânem yâd ü tezkâr olunmakda olduğundan bu beşâret-i hayret-irtisâmın Memâlik-i Dağistan'a dahi neşriyle kâffe-i müslimînin hisse-yâb-ı şevk u mesâr olmaları lâzimeden olmağla tebşîr-i velâdet-i şehzâde-i me‘âlî-menkabetim zımnında işbu misâl-i şâhânem ısdâr ve mukaddemce Dersa‘âdet'ime vârid ve bu def‘a ol cânibe âzim ve âid olan meb‘ûslar ile irsâl olunmuşdur. İmdi tezâyüd-i şân ü şevket-nişân-ı pâdişâhânem ve imtidâd-ı ömr ü âfiyet-i kurre-i ayn-ı hidîvânem içün hıtta-i Dağistan'da sâkin meşâyih u zühhâd vesâir ibâd-ı sadâkat-i‘tiyâd taraflarından mesâcid ve mahâfilde edâ-yı vezâyif-i du‘â ve tertîl-i envâ‘-ı mehâmid ü senâ ile izhâr-ı meserret ü şâd-mânîye mübâderet olunmak bâbında misâl-ı şâhânem sâdır olmuşdur.

Fî Evâi’l-i Ra. sene [1]228

BOA. ***Nâme-i Hümâyûn Defteri,*** **nr. 10, s. 151**

70

VEHHÂBÎLER'İN ELİNDEN KURTARILAN MEKKE, MEDÎNE, CİDDE VE TAİF ŞEHİRLERİ İÇİN DÜZENLENEN ŞENLİKLERİN DAĞİSTAN VE TEVÂBİİNDE DE KUTLANMASI İSTEĞİ

[Mekke, Medîne, Cidde ve Taif şehirlerini Vehhâbîler'in elinden kurtaran Mısır Vâlisi Mehmed Ali Paşa ve oğlu Tosun Ahmed Paşa'nın bu zaferlerinin Dersaadet ve civarında dinî bayramlar gibi şenliklerle kutlandığı, aynı şekilde Dağistan ve tevâbiinde de kutlanması yanında Sultan Mahmud ismine gâzi ünvanı ilâve edilerek hutbelerde okunması ve bunlara ait fetva alıntılarını hâvî Sürhay Han, Dağistan hanları ve Bâbü'l-ebvâb Hâkimi Şeyh Ali Han ile Şeki ve Şirvân Hanı Selim Han'a yazılan ***nâme-i hümâyûn.]***

Evâhir-i C. 1228 (29 Haziran 1813)

Hânân-ı Dağistan'dan olup ser‘askerlik unvânıyla kadrleri terfî‘ kılınan Vâli-i Dağistan Sürhay Han ve Hâkim-i Bâbü'l-ebvâb Şeyh Ali Han ve Şeki ve Şirvan Hanı Selim Han vesâir hânân *dâmet meâlîhim*e hüküm,

Eşref-i bilâd ü emsâr ve es‘ad-i medâyin ü aktâr olan Haremeyn-i Muhteremeyn taraflarında bir müddetden berü ser-zede-i zuhûr olup ihdâs-ı mezâhib-i bâtıla ve izhâr-ı ahkâm-ı nâ-meşrû‘a ile kabâ’il-i urbânı iğfâl ve ıdlâl eden tavâ’if-i Hâricî'nin ref‘ ü izâleleriyle aktâr-ı Hicâziye'nin bir an akdem levs-i vücûd-i Hâricî'den tasfiye ve tathîri husûsu akdem-i âmâl ve e‘azz-i mehâmm-i sa‘âdet-iştimâl-i şâhânemden olduğuna binâ’en işbu hizmet-i mûcibü'l-mefharete istiklâl-i tâm ve ruhsat-ı mâ-lâ-kelâm ile cânib-i celîlü'l-menâkıb-ı tâc-dârânemden hâlâ Mısır vâlisi düstûr vezîrim Mehmed Ali Paşa *iclâlehû* me’mûr olarak müşârün-ileyhin uhde-i diyânet ü liyâkatine ihâle olunup müşârün-ileyh dahi işbu hidmet-i celîleyi kendüye sermâye-i sa‘âdet ü mübâhât bilerek oğlu düstûr vezîrim Tosun Ahmed Paşa *iclâlehû*yu tedârikât-ı lâzime ve asâkir-i mukteziye ile ta‘yîn ve irsâl ve verâdan (?) dahi esbâb-ı mu‘âvenet ve takviyeti istihsâl etmiş olduğundan müşârün-ileyh Tosun Ahmed Paşa dahi istimdâd-ı Cenâb-ı Hayrü'n-nâsırîn ve imdâd-ı rûhâniyyet-i Hazret-i Seyyidi'l-mürselîn ile muktezâ-yı me’mûriyyet ve lâzime-i hamiyyet ü salâbeti üzre dâmen-i gayreti miyân-ı hamiyyete bend ederek Yenbû‘ taraflarını ba‘de'z-zabt Medîne-i Münevvere *nevverehallâhü te‘âlâ ile yevmi'l-âhire*ye varup varoş ve kal‘asını zabt ve belde-i mübârekeyi levs-i vücûd-ı Havâric'den tasfiye ve tathîr ve andan dahi Mekke-i Mükerreme ve Cidde-i Ma‘mûre'ye duhûl birle Tâif tarafları dahi teshîr olunduğu ahbâr-ı meserret-âsârı Mısır vâlisi müşârün-ileyh tarafından Dersa‘âdet'ime tahrîr ve mukaddemce Medîne-i Münevvere ve ba‘dehû Mekke-i Mükerreme'nin başka başka müte‘âkıben miftâh-ı sa‘âdetleri teshîr olunup hamden summe hamden bâ‘is-i sa‘âdet-i dâreyn ve vesîle-i rahmeten li'l-âlemîn olan Peygamberimiz Efendimiz *sallallâhü te‘âlâ aleyhi ve sellem* hazretlerinin belde-i tayyibelerinin ve kıblegâh-ı enâm olan Bekke-i Mübâreke'nin ve Bender-i Cidde'nin eyâdi-i Havâric'den tasfiye ve tathîriyle mefâtîh-i me‘âlî-iktinâhının zât-ı şevket-simât-ı şâhâneme vâsıl olması mahzâ mevhibe-i Rabbâniyye ve i‘ânet-i rûhâniyyet-i hazret-i Nebeviyye olmağla işbu atiyye-i ilâhiyye ve te’yîdât-ı Samedâniyyenin îfâ-yı lâzime-i tahdîs ve teşekkürü zımnında mefâtîh-i sa‘âdet-âyâtdan her birinin Dersa‘âdet'ime vürûdunda bi'l-cümle vüzerâ-yı izâm ve ulemâ-yı a‘lâm ve ricâl-i devletim ile Türbe-i Ebî Eyyûb-i Ensârî'den tertîb-i alây-ı vâlâ ile istikbâl ve Sarây-ı Hümâyûn'uma celb birle bizzât cenâb-ı hilâfet-me’âbım dahi Bâbü's-sa‘âde'den resm-i ta‘zîm ve ibcâli ba‘de'l-ikmâl îdeyn misillü

Dersa‘âdet'imde yedi gün top şenlikleriyle izhâr-ı sürûr ü şâd-mânî olunmuş olmağla bihî *hâzâ min fazli Rabbî vallâhü zü'l-fazli'l-azîm* fırka-i dâlle ve zümre-i Hâriciyye'nin kal‘ u kam‘larıyla arâzî-i kudsiyyenin vücûd-ı ilhâd-nümûdlarından tasfiye ve tathîri ve işbu gazâ-yı garrânın zamân-ı sa‘d-iktirân-ı şâhânemde zuhûru mahzâ inâyet-i aliyye-i ilâhiyye ve mevhibe-i Sübhâniyye olduğu bedîdâr ve işbu ni‘met-i uzmâ ve atiyye-i kübrânın tahdîs ve teşekkürü zımnında memâlik-i mahrûsetü'l-mesâlik-i şâhânemde vâkı‘ mahallerde îdeyn misillü kılâ‘ u husûndan top şenlikleriyle izhâr-ı rüsûm-ı meserret ü şâd-mânî icrâ olunmuş ise de bu meserret-i kübrânın mensûbât-ı memâlik-i şâhânemden olan Dağistan ülkesine dahi neşriyle kâffe-i ümmet-i Muhammed'in hisse-yâb-ı sürûr ü mübâhât olmaları lâzimeden olduğu beyâniyle işbu inâyet-i aliyyenin ülke-yi Dağistan'da dahi neşriyle yedi gün top şenlikleri izhâr ve envâ‘-ı meserret ü şâd-mânîye mübâderet olunmak husûsu siz ki ser‘askerler ve hânân-ı müşârün-ileyhim bundan akdemce size hitâben sudûr eden menşûr-ı şâhânemle beyân olunmuş olup, bu hidmet-i cemîle ve fütûhât-ı celîle içün sıdk-ı niyyet-i şâhânemle mülk-i mevrûs-ı pâdişâhânem olan Mısr-ı Kahire vâlisi müşârün-ileyhi techîz-i asâkir ve tertîb-i sefâyin ile me’mûr edüp mâ-bihi'l-iftihârım olan Haremeyn-i Muhteremeyn hidmetini kâffe-i husûsâta takdîm ile himmet-i vâlâ-nehmet-i şâhânemi sarf eylediğim bedîhî ve nümûdâr olduğuna binâ’en cânib-i şerî‘at-ı garrâdan verilen fetvâ-yı şerîfede Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere *şerrefehümallâhü te‘âlâ ilâ-yevmi'l-kıyâme* havâlîsinde tâ’ife-i urbândan Vehhâbiyye tesmiye olunur bir tâ’ife yedi sekiz seneden berü Haremeyn-i Şerîfeyn'e müstevlî ve ehl-i İslâm iddi‘âsında olup, ma‘a-hâzâ a‘mâl ü ef‘âlleri şerî‘at-ı mutahharaya muhâlif ü münâfî âyât-ı Kur’âniyye'ye kavâ‘id-i Arabiyyeden hâric re’y-i fâsidleriyle ma‘nâlar verüp tağyîr ve küfrü mûcib i‘tikâdât-ı bâtıla ile mu‘tekıdler olmalarıyla millet-i İslâmdan hâricler olduklarından mâ‘adâ Ehl-i Sünnet ve Cemâ‘at olan müslimîni tekfîr ve huccâc-ı zevi'l-ibtihâcın mâllarını nehb ü gâret ve hacc-ı şerîfden men‘ ve ol vechile tarîk-ı hacc mesdûd olduğundan ber-muktezâ-yı şer‘-i şerîf tâ’ife-i merkûmenin kıtâlleri vâcib olduğuna binâ’en a‘zâm-ı devlet-i dâreyn ve akdem-i sa‘âdet-i menzileyn olan feth ü küşâd-ı Haremeyn-i Muhteremeyn hidemât-ı mûcibetü'l-müfâhareti e‘azz-i metâlib ve aksâ-yı me’ârib-i mülûkânem olmakdan nâşî sultânü'l-enâm ve'l-müslimîn zıllullâhi fi'l-âlemîn es-Sultân el-Gâzî Mahmud Han *eyyedehullâhü te‘âlâ bi'n-nasri'l-mübîn* efendimiz hazretleri kemâl-i ikdâm ü ihtimâm buyurup beldeteyn-i müşerrefeteyn ve bâ-husûs dârü'n-na‘îm Ravza-i Mutahhara-i anber-şemîm-i Hazret-i Seyyidü'l-kevneyni ba‘de'l-muhârebe ve mukâtele ol tâ’ife-i Hâriciyye eyâdi-i menhûselerinden tahlîs ve şerr-i fesâdlarından te’mîn ile tarîk-ı

hacc-ı şerîfi küşâd buyurmalarıyla *men cehheze gâziyen fî-sebîlillâh fe-kad gazâ* hadîs-i şerîfinin mantûk-ı münîfi üzre gâzî ve hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn oldukları şer'an mütehakkık olmağla binâ'en-aleyh evâmir ü mehâfil ü menâbirde nâm-ı nâmî-i şâhâne ve ism-i sâmî-i tâc-dârâneleri *gâzî* unvânı izâfesiyle yâd ü tavsîf kılınmak emr-i meşrû' ü müstahsen olur mu, el-cevâb olur deyü mastûr ve ba'zı e'imme-i Buhârâ li'l-fetvâ fî cinsi hâzihi'l-mesâ'il *inne kâ'ile hâzihi'l-makâlât lev erâde'ş-şetme la ya'tekıdühû kâfiren lâ yükferü lev i'tekadehû kâfiren fehâtabehû binâ'en alâ-ennehû kâfirun küfrün li-ennehû lemmâ i'tekade'l-müslime kâfiren fekad i'tekade dîne'l-İslâmi küfren ve men i'tekade dîne'l-İslâmi küfren küfrün. Fusûleyn fi'l-fasli's-sâmin ve's-selâsîne idhâlü âyetil-Kur'âni fi'l-müzâhi ve'd-du'â bihî küfrün li-ennehû istihfâfün bihî. Bezzâziye fi't-tâsi' fî-mâ-yükâlü fi'l-Kur'ân el-kıtâlü ma'a ehli'l-ehvâ izâ zaharet bid'atühüm bi-haysü yûcibü küfren fe-innehû yübâhu katlühüm cemî'an Temhîdü Sâlimî el-Hanefi fi'l-Kavli fî Tekfîri Ehli'l-ehvâ* nakli dahi kütüb-i mu'teberede mukayyed ve mezkûr olmağla fî-mâ-ba'd nâm-ı nâmî-i ve ism-i sâmî-i şâhânem elkâb-ı gazâ ile mu'anven ve müzeyyen olup Âsitâne-i şevket-âşiyânemde kâ'in selâtîn-i izâm cevâmi'i ve mesâcid ü cevâmi'-i sâirede ve taşra memâlikde olan cevâmi' ü mesâcid ü menâbir ü mehâfilinde salât-ı cum'a ve îdeynde nâm-ı sâmî-i husrevânem *gâzî* unvânıyla kırâ'at ve tezkâr olunması bâ-evâmir-i aliyye lâzım gelenlere tenbîh olunduğundan mâ'adâ bu alây-ı vâlâ-yı behiyyetü'l-âsâr ve ni'amâ-yı uzmâ-yı seniyyetü'l-iftihârın bihî *ve emmâ bi-ni'meti Rabbike fe-haddis* fermân-ı belâğat-unvânı üzre ülke-yi Dağistan'da dahi işâ'at ü i'lânı bâ'is-i inşirâh-ı kulûb-ı İslâm ve bâdî-i inbisât-ı sudûr-ı enâm olmağla i'lâmen ve ifhâmen işbu misâl-i şâhânem ısdâr ve [...] ile irsâl olunmuşdur. İmdi işbu fütûhât-ı uzmâ ve beşâret-i kübrâ evâmir-i aliyyemle bi'l-cümle memâlik-i mahrûseme neşr olunarak kâffe-i ümmet-i Muhammed hisse-yâb-ı meserret ve nâm-ı şâhânem fî-mâ-ba'd elkâb-ı gazâ ile yâd ü kırâ'at olunması tenbîh ve işâ'at olunmuş olduğu ma'lûmunuz oldukda ülke-yi Dağistan'da dâhil-i hükûmetinizde kâ'in cevâmi' ü mesâcidde cum'a ve îdeynde nâm-ı sâmî-i pâdişâhânem *gâzî* izâfesiyle kırâ'at ve tezkâr olunmasını tarafınızdan lâzım gelenlere tenbîh ü tefhîme ve imtidâd-ı eyyâm-ı ömr ü şevketim ed'iyesine iştigâl ü muvâzabet eylemeniz bâbında misâl-i şâhânem sâdır olmuşdur.

Fî Evâhir-i C. [1]228

BOA. ***Nâme-i Hümâyûn Defteri,*** **nr. 10. s. 158-159**

71

OSMANLI DEVLETİ'NE İLTİCA EDEN SÂBIK ŞEKİ VE ŞİRVAN HÂKİMİ SELİM HAN'IN BURSA'DA ÇİFTLİK İSTEĞİNİN KABUL EDİLMEDİĞİ

[Osmanlı Devleti'ne ilticâ ettikten sonra Erzurum Gümrüğü'nden maaş bağlanarak Ankara'da ikâmet ettirilen sâbık Şeki ve Şirvan Hâkimi Selim Han'ın kendisine verilen maaşın arttırılması veya maaşına karşılık Bursa'da çiftlik verilmesi isteğinin kabul edilmediğine dâir ***hatt-ı hümâyûn****.]*

(1237) (1822)

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Veliyy-i Ni'metim Efendim Pâdişâhım ,

Ma'lûm-ı hümâyûn-ı mülûkâneleri buyurulduğu üzre sâbıkâ Şeki, Şirvan Hâkimi Selim Han bendeleri mukaddemâ Dağistan tarafından İran'a ba'dehû Erzurum tarafına vürûd ile sâye-i saltanat-ı seniyyelerine ilticâ etmiş ve mu'ahharan kendisine Erzurum Gümrüğü'nden mâhiye beş kîse akçe ma'âş tahsîsiyle Ankara'da ikâmet etdirilmiş olup bu def'a Dağistan ulemâsından yanında olan el-Hâc Mehmed Çelebi nâmında biri Bâb-ı Âlî'lerine bir kıt'a kâ'ime takdîm birle me'âlinde sâye-i şevket-vâye-i şehriyârîlerinde Ankara'da mu'azzezen ikâmet ve hakkında erzân buyurulan eltâf-ı aliyyenin edâ-yı teşekküründe âciz olarak rûz ü leyâl du'â-yı ömr-i şevket-i şâhânelerine müdâvemet ve muvâzabet üzre olup ma'âş-ı mezkûr masârif-i zarûriyyesine vâfî olmadığından zamm u ilâvesi ve efendi-i mûmâ-ileyhin takrîrine ihâle eylediği mes'ûlâtının is'âfı husûslarına müsâ'ade-i seniyye şâyân buyrulmasını inhâ ve istid'â etmiş ve efendi-yi mûmâ-ileyh dahi şifâhen vâkı' olan ifâdesinde zât-ı şevket-simât-ı şehen-şâhîleri imâmü'l-Müslimîn ve halîfe-i rû-yı zemîn olduklarından bir cum'a günü selâmlığa teşrîf-i hümâyûn-ı padişâhânelerinde uzakdan bir kere cemâl-i adîm'ül-misâl-i zıllullâhîlerini müşâhade ile tenvîr-i bâsıra-i İslâmiyyet eylemek arzûsunda olduğuna mebnî mücerred bu ümniye-i mahsûsasının husûlü zımnında Dersa'âdet'e gelüp bi'l-müsâfere beş on gün ikâmet ve Ankara'nın âb u havâsıyla imtizâc edemediğinden ma'âş-ı mezkûra bedel Bursa tarafından kendüye bir çiftlik ihsân buyurulur ise orada zirâ'at ve hırâset ile ta'ayyüş ederek sene-i âtiyede hacc-ı şerîfe azîmet ve ba'de'l-mu'âvede çiftliğinde ikâmet ile ilâ âhiri'l-ömr du'â-yı

devâm-ı saltânat-ı seniyyelerine müdâvemet etmek ehass-ı âmâli olduğunu şifâhen ifâde eylemiş olmağla kâ'ime-i mezkûre manzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı mülûkâneleri buyurulmak içün arz u takdîm kılındı. Mûmâ-ileyh bendelerinin husûl-i ümniye-i mezkûresi zımnında müsâfereten Dersa'âdet'e gelmesinde be'is olmadığına nazaran ol vech ile Dersa'âdet'e vürûdu ve ba'dehû defterdâr efendi kullarına sipâriş olunarak Bursa tarafında öyle bir münâsib çiftlik bulunur ise ma'âş-ı mezkûr kat' ile ma'âş bedeli olarak kendüye ihsân buyurulması husûsunun ol vakit iktizâsına bakılması husûsunda ne vechile irâde-i seniyye-i mülûkâneleri sünûh ve sudûr buyurulur ise emr ü fermân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim pâdişâhım hazretlerinindir.

Benim vezîrim,

İşbu takrîrin ve hân-ı mûmâ-ileyhin kâ'imesi manzûr-ı hümâyûnum olmuşdur. Müsâferet ile arâzî-i Devlet-i Aliyye'mize gelenler ben şurada oturayım buraya geleyim gibi şeylere tasaddî etmek münâsib görünmüyor. Şimdiye dek dürlü dürlü istid'âya teşebbüs ve bu def'a gelmeğe ruhsat istemesi birbirine uymadığından mahzûrdan sâlimdir denilemez.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 44593

72

AZERBAYCAN, GÜRCİSTAN VE İRAN AHVÂLİNE DÂİR BAZI MÂLÛMAT

[Ahilkelek'e dahil Mûdetepe'de Acem askerinin Kamerli Aşireti'nin evlerini ve Lori köylerinden birini yağmaladıkları, Tiflis'de General Beskoviç [Paskyeviç]in vekili Atotand'ın yanına gönderilen Ahishavî Yusuf'un geri döndüğü, Abadan'dan Üçkilise'ye gelen Rus askerinin İran şehzâdesi ile muhârebe ettiği, Rusların tekrar Revan'ı kuşatacağı, Üçkilise ahalisini korumak için Rus askerinin Tiflis'den Zalki'ye ve Tiflis'de ikâmet eden askerlerin de Karabağ'a gönderildiği, önceden Abbasâbâd Muhâfızı olan sâbık Revan Hanı Muhammed Han'ın birâderinin Tiflis'e geldiği ve Ruslar'a sâdık kalarak Tiflis'de bulunan tüccarlara, Devlet-i Aliyye ile Rusya'nın ahidlerini bozduğu söylentisinin doğru olması halinde kendilerinin de alâkalarını keseceklerini söylediği ve böyle bir meselenin olmadığı cevabını aldığı, Zalki taraflarına saldıran çetelerin şehzâdenin

*rızası hilâfına hareket ettiği husûslarına dâir Ahısha Muhâfızı Hakkı Paşa'nın Galip Paşa'ya gönderdiği **kâime**.]*

27 S.1243 (20 Eylül 1827)

Ahısha Muhâfızı Hakkı Paşa kullarının Gâlib Paşa bendelerine meb'ûs kâ'imesidir.

Devletlü İnâyetlü Übbehetlü Âtıfetlü Veliyyü'n-ni'met-i Bî-minnetim Efendim Sultânım Hazretleri,

Mukaddemce hâk-i pây-ı âlîlerine ifâde-i çâkerî vechile Ahilkelek hudûduna mülâsık Mûdetepe nâm mahalle gelen sekiz yüz Acem askeri Tiflis'in ol taraflara semt ve hayme-nişîn Kamerli Aşîreti'nden yüz kadar hâne bin kadar emvâl-i mevâşî ile nehb ü iğâre ve bir kol Acem askeri dahi Lori karyelerinden bir karyenin üserâ ve emvâlini gâret ve kendi hudûdlarından avdet etmiş oldukları ve Tiflis'de Ceneral Beskoviç [Paskyeviç] Vekîli Atotand tarafına meb'ûs Ahıshavî Yusuf târîh-i arîzam günü avdet ve takrîri mesfûr ile mülâkâtı hengâmında Beskoviç [Paskyeviç]in varakasını izhâr ve şu günlerde Abadan tarafından bir mikdâr askerimiz Üçkilise'ye gelirken şehzâde ile muhârebe etdiklerinde sekiz sâ'at bazâr-ı kârzâr ve gâmşend ve iki tarafdan üçer binden ziyâde asâkir helâk olup âkibet sûret-i kuvvet bu def'a dahi Rusyalu tarafında nümûdâr olduğu beyânıyle mukaddemlerde giriftâr-ı dest-i esîrleri olan Acemlerden şimdiki gavgada tutuldu diyerek iki yüz kadar üserâ göstermiş ve mukaddemce Revan'ın havası fenâca olup asâkirimiz tahammül edemediğinden bu günlerde Revan'ı tekrâr muhâsara edecekler deyü ibrâz-ı kibr ü gurûr ve üç beş yüz kadar araba mühimmât ve zehâyir Üçkilise'ye irsâl ve il ulusunu bundan sonra sârık ve çeteciden muhâfaza içün üç bin mikdârı Rusyalu askeri ve top ile Atotand Tiflis'den kalkup Zalki cânibine ve geçen sene şehzâde ile muhârib olan (...) ve şimdiye kadar derûn-i Tiflis'de ikâmet ve bu günlerde bir mikdâr asker ile Karabağ tarafına göndermişler bundan mâ'adâ mukaddem Abbasâbâd'da muhâfız olup şâha hîle ve kalâsını Rusyalu'ya teslîm eden sâbık Revan Hanı Muhammed Han'ın birâderi yirmi otuz atlu ile Tiflis'e gelüp İran'ın her bir semt-i inhizâmlarının sûret-i suhûletini ta'lîm ile Rusyalu'ya izhâr-ı sadâkat etmekde olduğu ve hudûd-ı İslâmiyye'den Tiflis tarafında bulunan tüccârân-ı merkûmu bulup hafîce su'âllerinde Devlet-i Aliyye ile Rusyalu'nun nakz-ı ahdleri olmuş deyü bir kaç gündür Rusyalu'nun aralarında söyleniyor sizde dahi bu havâdis var ise bu tarafdan kat'-ı alâka edelim demişler, merkûm cevâbında bu gûne sözlere kulak vermek nâ-revâ ve ol vechile fâhiş cevâb

istima‘ etmedikden başka İraniyân'ın neşr-i erâcîfleri olmalıdır deyü kat‘iyyen cevâb vermiş ve Atotand bir meclis-i su’âlinde Devlet-i Aliyye İranlu'ya mu‘âvenet edecek böyle mesmû‘umuz oluyor demiş ise de cemî‘ zamânda Devlet-i Aliyye'nin hafî kimesneye i‘ânesi ve muğâyir-i silm ü safvet mu‘âmelesi görülmemiş dedikde böyle olduğunu bizler de bilirüz İranlu'nun fahr u mübâhâtı böyle olduğu mesmû‘umuz olmuşdur. Ancak mâşâ’allâh Devlet-i Aliyye'nin ikbâline böyle giderse İranlu ile bizler birbirimizi döğünmekdeyüz. Tiflis gerek İran hudûd-ı Devlet-i Aliyye'ye ilhâk olunacağına şübhemiz yokdur demiş. Bunları tahrîrden murâd-ı çâkerânem gerek sefîr-i merkûm vesâir vâridânın takrîrleri leyl ü nehâr Rusyalu'nun fikr ü endîşe ve Devlet-i Aliyye tarafından havf u haşyetden hâlî değiller, Kartil ve Zalki kazâları ahâlîleri ve külliyen Açıkbaş ve Göriye ülkesi Rusyalu'dan teneffür ve İranlu dahi şâh ü şehzâdelerinden müteneffir oldukları hâk-i pây-ı veliyyü'n-ni‘amâya muhtâc-ı beyân olmayup inşâ’llâhü'r-Rahman kendü zanları gibi olacağı eltâf-ı ilâhiyyeden ümîd-i vâsık ve bî-iştibâhdır. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn sebeb-i izz ü rif‘at ve bâ‘is-i kıyâm u hayâtımız rûh-ı âlem şevketlü kudretlü kerâmetlü mehâbetlü velâyetlü veliyyü'n-ni‘metimiz pâdişâhımız efendimizi serîr-i şevket-masîr-i saltanatlarında kâ’im ve pâyidâr ve sâye-i tûbâ-pâye-i hümâyûnların cümlemiz üzerlerinde sâyebân ve ber-karâr eyleye, âmin. İran'ın i‘âde olunan sefîrine bir takrîr-i âcizânem dahi şu vechiledir ki, Zalki taraflarını celb etmek sevdâsındasınız. Bir tarafdan emvâl ve üserâsını nehb ü iğâre etmeniz selb-i emniyetlerine sebeb-i müstakildir. Cevâbında çete ve çapula şehzâdenin rızâsı olmayup bu def‘a çeteye gelen re’îsin gözlerini ihrâc ve te’dîb edecekdi.Lâkin ba‘zı hânların ricâsıyle afv edüp bundan sonra çeteye gidilmez vâkı‘ ise sûret-i i‘tidâlde Gürcistan'a Aleksandr ma‘rifetiyle el atmaları melhûz olacağı ve hasbe'l-vüs‘ emr-i muhâfaza ve tarafeyn keyfiyetlerine tahsîl-i vukûf ile hâk-i pây-ı âlîlerine tahrîrde ednâ kusûr olunmayacağı inşâ’allahü teâlâ mûhat-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda ol bâbda ve herhâlde emr ü fermân men-lehü'l-ihsânındır.

Fî 27 S. sene [1]243 Mühür

Es-Seyyid
İsmail Hakkı

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 40705

73

OSMANLI DEVLETİ İLE RUSYA ARASINDAKİ SULH AKDİNİ BOZMAYA YÖNELİK İRAN FAALİYETLERİ

*[İrân şâhı ve şehzâdelerinin çok sayıda askerle Hoy taraflarına gelip Gürcistan ve havâlisini kuşatacakları iddialarını araştırmak üzere Revan Hanı Hüseyin Han'a gönderilen Enderûnî Halil Ağa'nın verdiği malûmata göre İranlılar'ın Gürcistan, Göriye, Zalki ve Kartil taraflarını almak için Devlet-i Aliyye'den yardım istediklerini ve buraları Rusya'dan aldıkları taktirde Devlet-i Aliyye'ye bırakacaklarını söylediklerini, ancak bu ve benzeri vaatlerin Devlet-i Aliyye ile Rusya arasındaki sulh akdini fesh ettirmeye yönelik olduğuna dâir Anapa Muhâfızı Hakkı Paşa'nın Galib Paşa'ya gönderdiği **kâime.]***

27 S. 1243 (20 Eylül 1827)

Ahısha Muhâfızı Hakkı Paşa kullarının Gâlib Paşa bendelerine mersûl kâ'imesidir.

Devletlü İnâyetlü Übbehetlü Ma'deletlü Veliyyü'n-ni'met-i Bî-minnetim Efendim Sultânım Hazretleri,

Mukaddem hâk-i pây-ı devletlerine tahrîr olunduğu üzre İran Şahı Hoy tarafına gelmiş ve ma'iyyetinde ve gerek şehzâdeleri ma'iyyetlerinde külliyetlü asâkirleri bulunmuş ve bu gelişde her bir mahalli ihâta edecekler gibi türrehâtlar Revan'dan ve ordularından taraf taraf neşr olunarak Gürcistan semtlerine bile iftihâr-ı kâzibeleri isti'âb etmiş idüğünden sıdk u kizb-i mâddeye kesb-i vukûfiyyet ile savb-ı savâb-nümâ-yı âlîleri ihtâr olunmak mütehattim-i zimmet-i çâkeriyet olduğundan başka peyâpey isticlâb-ı havâdisât zımnında kerem-nâme-i seniyyeleri şeref-vürûd etmek mülâbesesi Enderûnî Halil Ağa kulları Saferü'l-hayrın on ikinci günü istifsâr-ı hâtırdan ibâret bir kıt'a tahrîrâtıyla Revan Hanı Serdar Hüseyin Han'a gönderilüp Şehzâde Mirzâ Abbas'a tesâdüf edüp tarafına götürdüğü sûrette bu havâlîlere nüzûlünüz istimâ' olunmadığından cenâbınıza tahrîrât verilmedi zemînlerinde ifâdeleri tefhîm olunmuşidi. Mâh-ı merkûmun on sekizinci günü Abadân ittisâlinde Kırkkulak ta'bîr ettikleri sahrâda şehzâde nasb-ı hıyâm ale't-tahmîn otuz bin kadar orduları Serdâr Han dahi şehzâde ile berâber bulunmuş ve tahrîrât-ı çâkerî Serdâr'a teslîminde bir iki sâ'at sonra şehzâde tarafından ağa-yı merkûm istenilüp

görüşdüklerinde tahrîrâtları olmadığı su'âllerine ifâde-i kemterânem üzre cevap verüp bir sâ'at kadar indlerinde alıkomuş ve İslâmiyet'den bahisle derûnen bize i'ânetleri olmasını paşadan me'mûl ederim yollu sözlerinde Devlet-i Aliyye, Devlet-i İraniye ile ne gûne silm ü musâfât üzre ise Rusyalu ile dahi kezâlik bu takdîrce İslâm birbirinin nusret ve zaferine du'âdan hâlî olmamak şe'âyir-i İslâmiyye'den idüğü derkâr ve hafî ve celî i'ânet olunması musâfâta dokunacağı âşikârından nâşî bu bâbda vukû' bulan i'tizârı kabûl buyurursunuz yollu sözler irâ'e etmiş tekrâr bir def'a dahi yanına götürüp nevâziş ü iltifât ve kendüsüne dahi bir şal ve biraz akçe vererek yanlarına emekdârlarından Revânî Hacı Mehmed Bey isminde sefîr terfîk ve bir kıt'a mektûb verüp ba'zan dahi takrîrât ihâlesiyle göndermişler. Mâh-ı merkûmun yirmi altıncı günü bu tarafa vürûd ve şehzâde mektûbunun bir kıt'a tercümesi hâk-i pây-ı faysal-fermâ-yı tûtyâ-sâyîlerine takdîm kılındığı ve sefîr-i merkûmun takrîr-i sarîhaları bu vechiledir ki merhûm Şerif Paşa vâliliği hengâmında Serdar Han külliyetlü asâkir ile Zalki taraflarını istîlâ ve ahâlîsini celb zımnında Ahilkelek Kal'ası pîşgâhına gelüp ba'zan nasb-ı hıyâm etdiklerinde müteveffâ-yı müşârün-ileyhin ba'zan ba'zan etvârından İranlu i'ânet me'mûlünde iken hafiyyen Gürcistan taraflarına haberler irsâli ile ordularına Gürcistan ahâlisi ile Rusyalu'nun şeb-hûn ve perâkende ettiklerine bâ'is olduğundan bu hadşe el-ân derûnlarından çıkmamış el-hâletü hâzihî Gürcistan ve Göriye ve Zalki ve Kartil ahâlîlerinin Aleksandr Han vâsıtasıyle kâğıd ve âdemleri gelüp şâh u şehzâde ile söyleşmişler ise de tarîk-ı âsânı Ahilkelek tarafından olduğundan mukaddemâ Serdar Han hakkında ol vechile keyfiyyet zuhûrunu müteveffâ-yı müşârün-ileyhe azv etdiklerinden şimdi dahi sûret-i mezkûr vâkı' olacağı ihtimâliyle bir def'a bendeniz ile li-ecli'l-istişâre söyleşilmesini re'y-i savâb gördüklerinden sefîr-i merkûmun vürûduna sebeb-i müstakil bu mâdde idüğü ve bir takım efvâh u va'd-i va'îd ve sûret-i nermle hud'a-i dil-firîb ibrâz ü izhâr ve zikr olunan mahaller Rusyalu'nun yed-i menhûselerinden nez' olunduğu hâlde taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye terk edecekleri gibi cevablar etmiş olup sefîr-i merkûma cevâb-ı nâçîzânemizde henüz Üçkilise ve Abadân ve Nahçıvan ve Abbasâbâd böyle ma'rûf mahaller a'dâ yedinde durup def'ine bakılmamış iken zikr olunan mahaller felâ-ekall yüz sâ'at Abadân'a ve Nahçıvan'a mesâfe olmağla bu gâ'ile kendü toprağınızdan def' olunmadıkça başka vilâyete el atmak ve sevk-i asker etmek husûsunu zevi'l-ukûl tecvîz etmez fi'l-hakîka zafer ve nusret-i askerînizde min-tarafi'llâh zuhûr edüp mülkünüzden düşman def' olunup verâsını görürsünüz ol vakit bi'n-nefs bu sûretlere bakılmakda be'is yok gibidir. el-Hâletü hâzihî bu kadar a'dânın mülkünüze tasallutu ke'ş-şemsi fî-vesatı'n-nehâr zâhir ve âşikâr iken böyle mâddeleri bizimle istişâreden

merâm nolsun bir kaç gün bu taraftasınız yine müzâkere olunur el-hak savâb olan sözlerdir ki evvelâ ifâde olundu ve intihâsı dahi böyledir. Sefîr-i merkûm cevâb tedârik edemeyüp kendüsi dahi sûret-i insâfda teslîmiyyet gösterdi. Ve bir kıt'a tahrîrâtları dahi Vahtinik Han'a olduğundan bir gün sonra nezd-i çâkerânemde hân-ı mersûm bulunduğu sûretde tahrîrâtı getürüp vermeleri tenbîh olundu. Ve Halil Ağa kullarının takrîrine nazaran şâh Hoy ile Tebriz aralarında el-ân ikâmet ve yetmiş bin kadar askeri beraberince olduğu tahkîkleri olmuş şehzâde ordusunda gördüğü asâkiri otuz bin kadar tahmîn eder altı bin kadar askeri dahi Üçkilise üzerinde sahîhan vardır. Ve Gümrü'ye binden mütecâviz Rusyalu gelmiş ise de Abadân üzerinde bulunan Rusyalu askerine Tiflis'den zahîre ve mühimmât sevk ederlermiş. Ol taraflardan Abadân'a varmağa İranlu'dan yol bulamayup yol küşâdına değin Gümrü'de oturmağa karâr vermişler. Yoksa hâssaten Gümrü'ye gelüp düşmana bir gâ'ile olalım merâmında olmadıklarını diyorlar. Ve Abadân'da Üçkilise'de mevcûd Rusyalu saldatlarından şehzâde ordusuna ba'zan gelen firârîleri takrîrlerinde bir kıyye nân beş ve altı guruş kıymetinde ve etrâfdan gelecek zehâyir yollarını İranlu askeri kesüp bu sûretle mahsûr ve müzâyakalarını ifâde eder oldukları ve beş yüz araba zahîre ve bir mikdâr mühimmât gelürken hafiyyen haberleşüp önlerine şehzâde merkûmân orduda iken asker ta'yîn etmişler. Revan'dan bu tarafa azîmetleri günü araba ve mühimmâtlarını ahz etdiklerini ber-vech-i sıhhat duymuşlar bir ifâdeleri böyle olmuşdur. İki gün akdem Tiflis tarafına göndermiş olduğumuz Yusuf Ağa, avdet etmiş ve istihsâl ettiği bu husûslara dâir keyfiyyât diğer arîza-i çâkerânemde mastûr olup Rusyalu müdîrlerininin cevâblarına nazaran Abadân'dan Üçkilise imdâdına gelen altıbin mikdârı Rusyalu ile vukû' bulan muhârebede şehzâde askeri münhezimen avdet etmiş ve sûret-i kuvvet Rusyalu'da göründüğü beyân olunmuş idi. Sonradan her tarafdan tevârüd eden mevs[û]ku'l-kelim kimesnelerden tahkîk olunan nefsü'l-emr mezkûr muhârebede tarafeynden müsâvât üzre altıbin kadar ihlâk ve dil telefi olmuş sûret-i kuvvet bir muhârebede İranlu'da görünmüş ma'a-hâzâ bu kadar mübâhât ve türrehât iki seneden beri karakol kavgası nev'inden bir nesneye mebnî neşr olunmuş İranlu'nun keyfiyyâtını ifâde ve beyân hâk-i pây-ı âlîlerini tasdî'dan ibâret olacağı ve sefîr-i merkûm acele avdetini istid'â etdiğinden isticlâb-ı havâdise bir vesîle addiyle mukaddem şehzâdeye tahrîrât yazılmadığından bu def'a iktizâsı vechile tenmîk ve dâire-i çâkerîden kulları berâber tesvîk olunduğu ve Vahtinik Han'a gelen şehzâde tahrîrâtının dahi tercümesi hâk-i pây-ı devletinize gönderildiği ve dâimâ endîşe ve hud'aları Devlet-i Aliyye ile Rusyalu'nun fesh-i sulhuna dâir bir mâdde tedârik etmekdir. Tahte'l-yed ba'zan aklı yetmeyen Çıldır Eyâleti'nde kimesnelere hafî

kâğıdlar irsâl ve va‘d-i va‘îd irâ’e ve dîn gayretine sevk ile şetâret verdikleri bi'l-cümle desîse ve hud‘alarına mahmûldür. Cüz'î bir nefeslenmek lâzım gelecek olsa bi-eyyi-hâl bu sene-i mübârekede Gürcistan ve Zalki taraflarına bir ihtilâl vermek için Aleksandr**i** ma‘iyyetiyle sevk-i asker ederler. Şimdiden bu san‘atları bol öğrenmek ve çâkerinizi anlamak gibi şeyler fehm olunuyor. Dâimâ hazm ü ihtiyâta ri‘âyet olunacağı ve arîza-i çâkerânem tahrîri esnâsında Van muzâfâtından Bâkiri Kal‘ası'nın sâbık Beyi Timur Bey bir müddetden berü Bâyezid Mutasarrıfı sa‘âdetlü Pehlül Paşa kulları yanında kalmış mukaddem hidmet-i çâkerîde bulunduğundan arzû edüp gelmiş olmağla takrîri Rusyalu'nun Abadân üzerindeki ordusu on iki bin mikdârı ve bir ordusu Revan ile Abadân'ın vasatı, Eşterek ve Uşegân nâmân karyeler beynindedir. Ve bir ordusu Nahçıvan'dadır. Şehzâdenin etrâfa neşr-i meserret etdiği muhârebeleri Uşegân Deresi'nde vâkı‘ olmuş ve ikibin mikdârı Rusyalu telef olmuş, Revan askeri ve serdârından şâh ü şehzâdelerinin emniyeti kesilüp Hoy serbâzını Revan Kal‘ası'na muhâfız ta‘yîn etmiş ve Hasan Han dahi el-yevm şâhın yanındadır. Şâh mukaddem Hoy'a kadar geldüğünde Şehzâdegân ve havânîn cem‘ olup bu âna kadar vukû‘ bulan muhârebelerde sûret-i inhizâm İranlu'da görünüp günbegün kuvvet Rusyalu'da rû-nümâ bu takdîrce tahtgâhınızı terk ile bu tarafda durmanız nihâyet mülkünüze mûcib-i halel olacağına mebnî avdet buyurunuz. Hasbe'l-vüs‘ gayretde kusûrlarımız olmaz cevâblariyle şâh Tahran'a avdet etmiş ve mîr-i merkûm Eleşgird'[d]en altı güne Ahısha'ya vusûl ve Zeylanlu Ağası Hüseyin Ağa'dan şehzâde asker isteyüp kendüsi Eleşkird Sahrâsı'nda bir mikdâr asker göndermek niyeti var ise de Hüseyin Ağa Erzurum'a gidecekdir. Ve İraniyân'ın tedbîrlerinde düşmana za‘af târî olacak bir nesneleri yokdur deyü takrîr eder. Halil Ağa'nın takrîri birazca kuvvetlüce ise de düşman üzerine varmağa cesâret edemediklerini söyler. Bundan sonra dahi tedârik olunan ahbâr ü havâdisât peyâpey hâk-i pây-ı âlîlerine tahrîr olunmakda kusûr olunmayacağı inşâ’allâhü te‘âlâ muhât-ı ilm-i âlem-fehm-i veliyyü'n-ni‘amîleri buyuruldukda ol bâbda emr ü fermân men-lehü'l-emr ve'l-ihsânındır.

Fî 27 S. sene [1]243 Mühür

es- Seyyid İsmail Hakkı

BOA. ***Hatt-ı Hümâyûn,*** **nr. 40705-E**

74

İRANLILAR VE RUSLAR ARASINDA YAPILAN SAVAŞLAR VE SULHUN NETİCELERİ

[*İranlılar'ın Ruslar'a karşı yaptıkları muhârebelerde günden güne geriledikleri, Rus Generali Paskyeviç'in Serdarâbâd Kalesi'nden sonra Revan Kalesi'ni de zapt ederek orada saklanmış bulunan Hasan Han'ı esir aldığı, Revan Serdârı Hüseyin Han'ın ise Makü Hanı tarafından yakalanarak mezkûr generale teslim edildiği, Rus askerlerinin Bakü üzerinden Tahran'a gittiklerinin söylendiği, Tebriz'deki İngiltere maslahatgüzârının teklifiyle Aras Nehri sınır kabul edilmek suretiyle sulh yapılması isteği kabul gördüğü takdirde Serdarâbâd, Revan, Nahçıvan ve Abbasâbâd Kalelerinin Ruslar'da, Tebriz ile Hoy'un ise İran'da kalacağı ayrıca Rusyalu'nun savaş tazminatı isteğinde bulunduğuna ve bunun sihhatinin henüz mâ-lûm olmadığına dâir Erzurum Vâlisi Gâlip Paşa'dan gelen* ***kâime****.****]***

23 Ra. 1243 (14 Ekim 1827)

Devletlü İnâyetlü Atûfetlü Re’fetlü Mürüvvetlü Veliyyü'n-ni‘am Kerîmü'ş-şiyem Efendim Sultânım Hazretleri,

İranlu'nun Rusya ile muhârebesinde günden güne gerileyüp Serdarâbâd Kal‘ası'nı Moskovlu'nun zabtı ve keyfiyyât-ı sâire mukaddemce hâk-i pây-ı âlîlerine inhâ olunmuşidi. Revan Serdârı Hüseyin Han taşrada olarak Makü tarafına gidüp karındaşı Hasan Han Serdârâbâd'dan firârında Revan Kal‘ası'na gitmiş olmağla Rusya Cenerali Paskovic [Paskyeviç) dahi kal‘a-i mezbûreyi aldıkdan sonra Revan Kal‘ası üzerine gidip biraz tazyîk ve gûyâ bir cânibini topla hedm birle bunun gibi İranlu'nun âhar tarafda işe yarar kal‘ası olmayarak müstahkem ve metîn iken derûnunda olan serbâz vesâiri ma‘rifetiyle Moskovlu'ya teslîm olunmuş olmağın pîşgâh-ı veliyyü'n-ni‘amîlerine inbâ zımnında çend rûz mukaddem Necîb Efendi bendeleri tarafına işâret kılınmış olmağın ceneral-i mersûm kal‘a-i merkûmeye bâ‘de'd-duhûl içinde olan bir kaç hanı tutup mezbûr Hasan Han alâ-kavlin penbe anbarına saklanmış ve alâ-hikâyetin bir câmi‘e sığınmış olarak ceneral-i mesfûr taharrîyle ânı dahi bulup habs ve bâ‘dehû krala göndermek sözüyle zikr olunan hanlarla ma‘an Tiflis'e göndermiş ve serdâr-ı merkûm dahi Makü'de olan akçesini kaldırmak içün ol tarafa vardıkda Makü hanı girift ve mukayyeden ceneral-i mersûma irsâlini Kars Muhâfızı sa‘âdetlü Osman Paşa hazretleri bendeleri istihbâr ve iş‘âr etmiş ise de mukaddem Erzurum'da olup birkaç aydan berü etrâfda geşt ü güzâr eden kâr-güzâr-ı İran Ağa Hasan'ın bu defa

ba‘zı maslahatı zımnında Bâyezid'den Erzurum'a gelen karındaşı Abdülkerim'in nakline göre ceneral-i mersûm Revan'ı bâ‘de'z-zabt serdâr ve birâderi mezkûrânın evvelce kendüye muharrer ba‘zı kâğıdlarını şehzâde-i İran'a gönderüp tarafeynden bunlar i‘dâm olunmadıkca râhat olmayacağını beyân etmiş ve şehzâde-i mûmâ-ileyh dahi serdâr-ı merkûmu ahz ü habs eylemiş olduğundan gayri İran şâhının bir müddetden berü sayt ü sadâsı olmayup Tahran'a avdeti söylenmekde ise de Bakü tarafından Tahran üzerine dahi bir takım Rusya askeri gitdiği havâdisi derkâr olduğundan öyle ise şâh-ı müşârün-ileyh Tahran'ı dahi aşmış ve ceneral-i mersûm Revan ahâlîsini te’lîf ve alâ-naklin Tebriz ve Hoy ahâlîsiyle dahi haberleşüp ve ittibâ‘a söz alup kendüsi Revan'da beş bin saltatla yeğenini tevkîf birle askerini istishâb ve Tebriz'e doğru zehâbında Tebriz'de olan İngiltere maslahatgüzârı karşı gelüp Nehr-i Aras'dan kat‘-ı hudûdla sulh teklîf edicek ceneral-i mersûm red ile cevâb verüp Tebriz'e varmağa me’mûrum anda şöyleşürüz demiş ve şehzâde-i mûmâ-ileyh askeriyle Hoy tarafında iken gûyâ muhârebe şâyi‘asıyla kalkup ve Hoy müdîri olan oğlunu ve vücûhunu dahi alup aşağı gitmiş olmak hasebiyle mukâvemete iktidârları kalmadığından ceneral-i mersûmun ol tarafa hareketini işidince Tebriz'de olan iyâl ü evlâdını kaldırmak içün azîmeti anlaşılmış ve mezkûr Abdülkerim'in kuluna nazaran şehzâde-i mûmâ-ileyh Nahçıvan'a sekiz sâ‘at bir mahalde olup ve ceneral-i mersûm dahi Abbasâbâd'a varup maslahatgüzâr-ı mesfûr vesâtatiyle musâlaha söyleşilmekde ve gûyâ nehr-i mezbûrdan kat‘-ı hudûdda tarafeyn râzı olup Rusyalu tazmîn-i masârıf-ı seferiyye zımnında dört yüz bin tümen istemiş ve berü tarafdan dahi yüz elli bin tümen verilecek olmuş olarak güft ü gûda oldukları görünmüş olmağla henüz sıhhati ne vechile olduğu nâ-ma‘lûm ise de şimdiki hâlde Rusyalu istediğini alur sözünü dahi merkûm îrâd eylediğinden eğer zikr olunan Nehr-i Aras'dan kat‘-ı hudûd ederler ise Moskovlu'nun menkûl olan maksûdu hâsıl olarak Serdarâbâd ve Revan ve Nahçıvan ve Abbasâbâd Kal‘aları Rusyalu'da kalarak Dağistan semtine fî-mâ-ba‘d İranlu ta‘arruzundan dahi berî olacağı ve Tebriz ve Hoy İranlu yedinde kalup Devlet-i Aliyye ile İran hudûdu fekat Hoy cânibi kalacağı nümâyân olmak mülâbesesiyle netîce-i hâl taharrîsine sa‘y-ı bî-hemâl kılınmakda olduğundan bundan böyle dahi ne vechile tahkîk olunur ise inhâya mübâderet kılınacağı serdâr ve karındaşı merkûmân hakkında Rusyalu'nun sâlifü'l-beyân mu‘âmelâtı mukaddem mahkî olan ittihâdları akvâline münâfî gibi görünür ise de hâlâ i‘tikâd-ı âcizânem şimdilik muvâza‘a olmasına mahmûl ve ceneral-i mersûmun Hasan Han kâğıdlarını irsâli ve serdârı i‘dâm teklîfi dahi meçhûl olup zîrâ Serdarâbâd ve husûsan Revan Kal‘ası'nın az vakitde bu vechile müte‘âkıben zabtı zann-ı âcizânemi te’yîd etmekde olmağla her ne ise bir müddet sonra ta‘ayyün edeceği beyânı vesîle-i arz-ı ihtisâsım olmuşdur. İnşâ’allâhü te‘âlâ ledâ-eşrefi'l-vusûl ol bâbda emr ü fermân devletlü inâyetlü âtûfetlü re’fetlü mürüvvetlü veliyyü'n-ni‘am kerîmü'ş-şiyem efendim sultânım hazretlerinindir.

Fî 23 R. sene [12]43 Mühür

Galib

Erzurum Vâlisi Galib Paşa kullarının kâ'imesidir. İranlu ile Rusyalu'ya dâir bâzı havâdis ve vukû'âtı mutazammın olmağla manzûr-ı me'âlî-mevfûr-ı mülûkâneleri buyurulmak içün arz u takdîm kılındığı rehîn-i ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Manzûrum Olmuşdur,

Rusyalu İranlu'yu hemen bitirme derecesine varmış olayor. Bu cihetle ol tarafda dahi kuvvet-i cedîde hâsıl etmiş ise de inşâ'allâh anın da min-tarafillâh zevâli karîbdir.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 34805

75

RUSYA SERKERDESİ PASKYEVİÇ'İN ERİVAN'I İSTİLÂ GİRİŞİMİ

*[Hoy tarafında toplanan askerlerin İran şehzâdesi tarafından terhis edildikleri haberi üzerine Rusya serkerdesi Paskyeviç'in Erivan'ı istilâya giriştiği, mezkûr kalenin muhâfazasına memur Merağa Hanı Ahmed Han'ın oğlu Cafer Kulu Han'ın yardımıyla Paskyeviç'in Erivan Kale'sini işgal ederek, Tebriz üzerine yürüdüğü ve oradaki durumu tahkîk için câsuslar tâyin ettiği husûsunda Baban ve Köy Sancakları Mutasarrıfı Mahmud Paşa'nın masraf kâtibine gönderdiği kâime ile ilgili Bağdat Vâlisi'nden kapı kethüdâsına gönderilen **kâime.]***

27 R. 1243 (17 Kasım 1827)

Bağdâd Vâlisi Kullarının Kapu Kethudâsına Meb'ûs Kâ'imesidir.

Sa'âdetlü Re'fetlü Fütüvvetlü Mekremetlü Karındaş-ı E'azz ü Ekremim Sultânım Mîr-i Celîlü'ş-şân Hazretleri,

Hem-vâre mesned-tırâz-ı sa'âdet ü ikbâl ve revnak-ı pervâz-ı mahfel-i makâsid ü âmâl ve rehîn-i telattufât-ı Kâdir-i Müte'âl olmak da'avâtı bi-hulûsi'l-bâl

zîver-i ser-cerîde edâ vü ikmâl kılındığı siyâkda nümâyende-i muhlis-i mihr-endûdları budur ki hâlâ Baban ve Köy Sancakları Mutasarrıfı mîr-i mîrândan Mahmûd Paşa'nın masraf kâtibimize Fârisiyyü'l-ibâre vürûd eden bir kıt‘a kâymesinde, şehzâde Hoy tarafında tecemmu‘ eden askeri tefrîk ve terhîs etdiği haberi Rusya keferesi serkerdesi olan Meskaviç [Paskyeviç]in ma‘lûmu oldukda Erivan'ın teshîrine mübâderet ve kal‘a-i mezkûrenin muhâfazasına me’mûr Merağa Hanı Ahmed Han'ın oğlu Ca‘fer Kulu Han'ın işâretiyle serkerde-i mesfûr kal‘a-i mezkûreyi teshîr ve andan Tebriz üzerine azîmet etmiş olduğunu istihbâr ile serkerde-i mesfûr kal‘a-i mezkûreyi teshîr etdikden sonra Tebriz tarafına vürûdunda ol havâlînin umûru ne sûret kesb etmiş ve ne hâl ve keyfiyyete müncer olduğunun tashîh ve tahkîki içün mahsûs cevâsîs ta‘yîn ve tesyîr edüp ol havâlînin ahbâr ve keyfiyyâtı ne sûret bulmuş ise der-akab mu‘temedi Abdülkâdir Ağa nâm kullarıyla mufassalan arz u i‘lâm edeceğini tahrîr ve işâret etmiş resîde-i nazar-ı mekârim-eserleri olmak içün paşa-yı mûmâ-ileyhin mezkûr kâyimesi derûn-ı hulûs-nâmeye tayyen ba‘s ü tesyîr olundu. Kefere-i mersûmenin bu dürlü ol havâlîye tasallut ve istîlâlarının ihbâr ve iş‘ârı muktezâ-yı maslahatdan olduğundan ber-muktezâ-yı sadâkat pîşîn tahrîrine mübâderet olundu. Bi-mennihî te‘âlâ der-akab ol havâlînin isticlâb olunan ahbâr ve havâdisi bilâ-tevânî ve te’hîr arz u işâret olunacağının ifâdesi istifsâr-ı keyfiyyet-i hâtır-ı mekârim-muzâhirleri inzımâmıyla kâ’ime-i muhâlesat-alâme tahrîr ve firistâde-i nâdiy-i sa‘âdet-mebâdîleri kılınmışdır. İnşâ’allâhü te‘âlâ ledâ-şerefi'l-vusûl karîn-i zihn-i safvet-rehîn-i kirâmîleri buyuruldukda fî-mâ-ba‘d dahi taraf-ı muhlis-i mihr-endûdların mübârek hâtır-ı şerîflerinden dûr ü ib‘âd buyurmamaları me’mûldür.

Fî 27 R. sene 1243

Mühür
Davud

BOA.* Hatt-ı Hümâyûn, *nr. 36116-A

76

TEBRİZ VE BABAN'I ZAPT EDEN RUSYA'NIN, SÜLEYMANİYE, KERKÜK VE ERBİL'İ DE ZAPT EDECEĞİNİN ANLAŞILMASI ÜZERİNE DURUMUN BÂB-I ÂLİ'YE BİLDİRİLMESİ

[Rusya'nın Azerbaycan ve Şehzâde Abbas Mirza'nın tasarrufundaki Tebriz'i ve Baban'ı zabt ettiği, Baban Mutasarrıfı Mahmud Paşa'nın

tasarrufundaki Süleymaniye, Kerkük ve Erbil'i de zabt edeceğinin anlaşılması üzerine durumun Bâb-ı Âli'ye bildirilmesi gerektiği, Saviçbulak Hâkimi Abdullah Han'ın Bağdad Vilâyeti'ne ilticâ ettiği ve bir kıta Farsça arîzasının vürûd ettiğine dâir Bağdad Vâlisi Davud Paşa'nın ***takrîri.]***

19 Ca. 1243 (8 Aralık 1827)

Sa'âdetlü Re'fetlü Fütüvvetlü Karındaş-ı E'azz ü Ekremim Sultânım Mîr-i Celîlü'ş-şân Hazretleri,

Hem-vâre mesned-tırâz-ı sa'âdet ü ikbâl ve revnak-ı pervâz-ı mahfel-i makâsıd u âmâl ve rehîn-i telattufât-ı Kâdir-i Müte'âl olmak da'avâtı bi-hulûsi'l-bâl zîver-i ser-cerîde edâ vü ikmâl kılındığı siyâkda nümâyende-i muhlis-i mihr-endûdları budur ki, Rusyalu keferesi Azerbaycan Ülkesi'ne dest-endâz-ı istîlâ olarak bu aralıkda Şehzâde Abbas Mirzâ'nın makarr-ı hükûmet ve müstakarr-ı asker ve edevâtı olan Tebriz memleketini âverde-i kabza-i zabt u tasarruf etdikleri hâlâ Baban Sancağı Mutasarrıfı mîr-i mîrândan Mahmud Paşa'nın arzından vâsıl-ı derece-i tahkîk olduğu çend-rûz mukaddem Haleb üzerinden taraf-ı mekârim-perverlerine zebân-güzâr-ı hâme-i tahrîr ü iş'âr olunmuş idi. Der-akab Tebriz ile Baban Sancağı miyânesinde tarafeyne üç-dört konaklık mesâfede kâ'in Saviçbulak Hâkimi olan Abdullah Han'ın taraf-ı hulûs-verîye ve kethudâmız bendelerine sâ'î yediyle Fârisiyyü'l-ibâre birer kıt'a arîzası vürûd edüp hulâsa-i mefhûmlarında memleket-i mezkûre ötedenberü memâlik-i hâkâniyyeden ma'dûd ve ahâlîsi dahi Ehl-i Sünnet ve Cemâ'atden ve ilâ-yevminâ hâzâ hutabâ nâm-ı nâmî-i pâdişâh-ı âlem-penâh ile tezyîn-i menâbir edegeldikleri ve Bağdad vâlilerinin vesâtatiyle taraf-ı saltanat-ı seniyyeden mültefit ve hüsn-i teveccühât-ı seniyyeyi hâvî âbâ vü ecdâdına şeref-sudûr bulan ferâmîn-i âlîşân mahfûz-ı pîş-tahte-i hıfz u mefharetleri olduğu ve bir müddetden berü tâ'ife-i Kaçariyye'nin tasallutlarından bu cânibe merbût olan rişte-i ta'alluk ve istinâdları berîde-i mikrâz-ı imtinâ' olmuş ise dahi el-ân mevâni' mürtefi' olduğundan ke'l-evvel teşyîd-i kavâ'id-i ihtisâs u istinâd, derûnî makâsıd ve murâdları olduğunu bast u beyân ile Rusyalu'nun ol havâlîye tasallut ve istîlâlarından reh-yâb-ı fikr ü dehşet olduğundan başka kefere-i mersûmenin şiddet-i buğz u adâvetlerinden fevren Baban mutasarrıfı mûmâ-ileyh Mahmud Paşa'nın el-ân makarr-ı hükûmeti olan Süleymaniye'yi ve bilâ-fâsıla Kerkük ve Erbil'i âverde-i kabza-i zabt edecekleri harekât-ı bâğıyânelerinden zâhir ü ayân ve tez elden taraf-ı saltanat-ı seniyyeden itfâ-i

şerâre-i cesâret ve gavâyetlerine tedbîr olunmaz ise ednâ gaflet ile def'-i gâyileleri müte'azzir olacağı mülâhazasıyle taraf-ı hulûs-verîden keyfiyyet-i mezkûrenin alâ-cenâhi'l-isti'câl Bâb-ı Âlî'ye arz u i'lâmı lâzime-i hâlden olduğu ve memleket-i mezkûre İran'a müte'allık olmayup kadîmî memâlik-i hâkâniyyeden olduğuna mebnî dahl ü ta'arruzlarının men'i bâbında Rusya Serkerdesi Meskaviç'e [Paskyeviç] hitâben bir kıt'a fermân-ı âlîşân ısdârı niyâzında olduğu ve vaktin vüs' u tahammülü olmadığından hâzırda taraf-ı hayr-endîşânemizden serkerde-i mersûme bir çukadâr ile tahrîr olunmak husûsu ber-vech-i tafsîl arz u iş'âr olunmuş resîde-i nazar-ı mekârim-eserleri olarak Bâb-ı Âli'ye arzolunmak içün hâkim-i mûmâ-ileyhin kâğıdları derûn-ı hulûs-nâmede ba's ü tesyîr olundu. Kefere-i mersûmenin İraniyân'a def'aten bu dürlü galebe ve tasallut ve bu taraflara bu derece tekarrübleri mevâdd-ı sâireye kıyâs olmayup bir illet-i sâriye olduğundan taraf tarafdan vürûd eden bu gûnâ ahbâr-ı mûhişeden cümleye fikr ü dehşet hâsıl olmağla ancak Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâm ile kefere-i mersûme miyânesinde râbıta-pezîr olan merâyir-i (?) silm ü musâfâtın ukûd ü uhûd ü şurûtuna adem-i ıttılâ'ımıza mebnî bu bâbda kefere-i mersûme ile ne dürlü mu'âmele ve ne gûne hareket iktizâ eder olduğun re'y ü vukûfumuz âciz ü kâsır olduğundan hâkim-i mûmâ-ileyhin niyâz-mend olduğu vech üzre serkerde-i mesfûra taraf-ı hayr-endişânemizden tahrîr ve âdem tesyîrine ictisâr olunmayup lâzime-i zimmet-i sadakâtkârî olduğu vech üzre keyfiyyet-i mezkûrenin ihbâr ü iş'ârına mübâderet olundu. *Salâh-ı memleket-i hîş husrevân dâned* veznince kefere-i mersûmenin bu taraflardan kat'-ı istîlâları re'y- i rezîn-i mülûkâneye râci' bir mâdde olduğunun ifâdesi istifsâr-ı keyfiyyet-i hâtır-ı mekârim-müzâhirleri inzimâmıyle kâyime-i muhâlesat-alâme tahrîr ve firistâde-i nâdî-i sa'âdet-mebadî-i kirâmîleri kılınmışdır. İnşâ'allâhü te'âlâ ledâ-şerefi'l-vusûl karîn-i zihn-i safvet-rehîn-i kirâmîleri buyuruldukda fî-mâ-ba'd dahi taraf-ı muhlis-i mihr-endûdların mübârek hâtır-ı âtır-ı mekârim-müzâhirlerinden dûr ü ib'âd buyurmamaları me'mûldür.

Fî 19 Ca.Sene 1243 Mühür

Davud

Bağdad Vâlisi Davud Paşa kullarının Kapu Kethudâsı Ali Necib Bey bendelerine vârid olan kâi'mesidir.Rusyalu'nun Tebriz'i istîlâsından dolayı Tebriz ile Baban Sancağı arâzîsi beyninde tarafeyne üçer-dörder konak mesafede olan memâlik-i İrâniye'den Saviçbulak Hâkimi Abdullah Han bu esnâda Rusyalu'dan havfinden nâşî vâli-i müşârün-ileyh tarafına dehâlet ve ilticâ göstermiş olduğunu mutazammın olmağla Tebriz'in istîlâsı havâdisine dâir diğer iki kıt'a kâ'ime ve şukkası ve

müşârün-ileyh işbu takım-ı tahrîrâtını Haleb Vâlisi Rauf Paşa kulları tarafına sâ'î ile irsâl ederek ol tarafdan göndertmiş olduğundan müşârün-ileyh Rauf Paşa bendelerine muharrer bir kıt'a şukka ve Rauf Paşa bendelerinin dahi diğer bir kıt'a şukkası ve mûmâ-ileyh Abdullah Han'ın Bağdad vâlisine ve kethudâsına olan iki kıt'a Fârisiyyü'l-ibâre mektûbunun tercümesiyle berâber mücerred meşmûl-i lühâza-i me'âli-ifâza-i mülûkâneleri buyurulmak içün arz u takdîm kılındı. Hâkim-i mûmâ-ileyhin ol vechile dehâlet ü ilticâsı hâlet-i ye's ve havfinden nâşî olması karîne-i hâlden münfehim ve vâli-i müşârün-ileyhin dahi bu sûretle iş'ârı ahvâl-i hâzıraya adem-i vukûfuna mebnî olup keyfiyyât-ı hâliye tafsîlâtı geçende ve mu'ahharan dahi Tayyibî Efendi kullarıyla gönderilen fermân-ı âlî ve tahrîrâtda yazılmış olduğundan şimdi husûs-ı mezkûr içün vâli-i müşârün-ileyh bendelerine bir kıt'a cevâb-nâme tahrîriyle me'âlinde şimdiki hâlde Rusyalu'nun İran taraflarına ziyâdece istîlâsı vukû' bulmuş ise de netîce-i muhârebeleri henüz bitmeyüp zikr olunan Saviçbulak arâzîsi a'sâr-ı kadîmede belki Devlet-i Aliyye zabtına geçmiş memâlikden ise de el-hâletü hâzihî İranlu'nun zabt u hükûmetinde olması cihetiyle böyle vakitden fırsat addiyle memleket zabtı sûret-i merâsim-i ihtiyâta uyar şey olmadığından başka bu makûlelerin kavl ü fi'illerinde hiç bir vakit sebât görülmeyerek dâimâ hıyel ü televvün üzre oldukları cihetle şimdi Bağdad vâlisi müşârün-ileyh bunları ta'kîb edecek olsa ilerde beyhûde sadâ' ve dağdağadan gayri fâidesi melhûz olmadığına ve hân-ı merkûm bir işe yarar âdem olsa şimdiki hâlde kendi devletinin gayret ve hizmetinde bulunması lâzım geleceğine nazaran Bağdad vâlisi müşârün-ileyh hân-ı merkûm tarafına münâsibi vechile hüsn-i müdâfa'a ve tesliyeti mutazammın cevâb vererek savuşdurup ve iktizâ eder ise bir aralıkda İran Devleti tarafına dahi bu mâddeyi arz-ı cemîle edercesine bildirüp herhâlde hakîmâne harekete dikkat ve hafaza'llâhü te'âlâ Moskovlu'nun oralardan Kürdistan'a kadar tecâvüzü her çend emr-i müsteb'id ise de ma'amâfîh Kürdistan ahâlîsi cerî ve cesûr ve külliyetlü bir kavim oldukları cihetle Bağdad vâlisi müşârün-ileyh tarafından hiç olmaz ise buradan kendisine gönderilen i'lân-nâme me'âlince keyfiyyet-i hâliyeyi Kürdistan ahâlîsine dahi bildirerek herhâlde cümlesi teyakkuz ve intibâh üzre olmalarını tenbîh ü istihsâl eylemesine dâir vesâyâ-yı münâsibe tahrîr ve tezkâr kılınması muvâfık-ı irâde-i seniyye-i şâhâneleri buyurulur ise emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emr efendimizindir.

Bağdad vâlisinin işbu kâ'imesi ve diğer tahrirâtiyle evrâk-ı sâire manzûr ve me'âlleri ma'lûm-ı hümâyûnum olmuşdur. Sürhde beyân olunduğu vechile iktizâsına göre vâli-i müşârün-ileyh'e vesayâ-yı lâzime tahrîr ve irsâl oluna.

BOA. ***Hatt-ı Hümâyûn*****, nr. 36116**

77

RUSYA'NIN ÇILDIR ÜZERİNE HÜCUM EDECEĞİNİN ÖĞRENİLMESİYLE ARDAHAN, ERZURUM, AHISHA, KARS VE BAYEZİD KALELERİNE ZAHİRE, MÜHİMMÂT VE TOPÇU NEFERİNİN GÖNDERİLMESİ

[*İran ve Azerbaycan ahalisinin Kaçar boyundan olup Veliahd Abbas Mirza ve diğer hanların zulümlerine mâruz kaldıkları ve Rusya'nın kış aylarında Çıldır üzerine hücum edeceğinin öğrenilmesi üzerine mühimmât ve asker yönünden takviyesi gereken Ardahan, Erzurum, Ahısha, Kars ve Bayezid Kalelerine acele olarak kafi mikdar zahire, mühimmât ve topçu neferâtının gönderilmesi husûsunda Erzurum vâlisinin* ***kâimesi.]***

23 Ca.1243 (12 Aralık 1827)

Erzurum vâlisi kullarının kâ'imesidir.

Devletlü İnâyetlü Âtıfetlü Re'fetlü Mürüvvetlü Veliyyü'n-ni'am Kerîmü'ş-şiyem Efendim Sultânım Hazretleri,

İranlu ve Rusya'nın keyfiyyâtı mukaddemce pîşgâh-ı âlîlerine inhâ olunmuş olup İran'ın ve husûsen Azerbaycan'ın ahâlîsi Kaçarî olan şâh-ı İran takımından ve be-tahsîs velî'ahdı Abbas Mirzâ'nın ve bi'l-fazla Revan Serdârı Hüseyin Han ve karındaşı Hasan Han'ın mezâlim ve ta'addiyât-ı mütenevvi'asından pek dil-gîr olarak âhardan kim olur ise varup kendilerini bunlardan kurtarmağa arzu-keş ve mütemennî oldukları mütehakkık ve zâhir ve hattâ İran seferi esnâsında Devlet-i Aliyye ordusunun ileri yürümesi görünmesine müterakkıb ve râgıb oldukları mütevâtir olmağla Rusyalu Cenerali Paskoviç[Paskyeviç], Revan Kal'ası'nı ba'de'z-zabt Tebriz üzerine hareketinde bilâ-mezâhim istikbâl-ı ahâlîyle duhûl ve Hoy üzerine varmaksızın bi'l-muhâbere yine Acem hanlarından birisini zâbit nasb ve bir mikdâr asker ta'yîn etmiş olmakdan nâşî Azerbaycan dest-i menhûs-i Rus'a girmiş olup şehzâde-i mûmâ-ileyh Rûmiye tarafına çekildiği haber alınmış ise de alâ-kavlin söyleşmek içün ceneral-i mersûm yanına gider iken vesvese ile avdet ve firâr etmişdir. ve Rusyalu'nun Çıldır Eyâleti'nden İzgor Kal'ası'na hudûdu çend sâ'at olup bundan akdem hastalık zımnında sınır başına karantina tertîbiyle Tiflis'e giden tüccâr-ı İslâmı gûnâgûn iz'âca

başladıklarından başka esfâr-ı sâbıkada sa‘b olan İzgor tarîkını amele cem‘iyle yapdırmağa mübâşeret etmiş ve ol tarafa bir mikdâr asker götürmüş idüğü vâkı‘dır. Ve alâ-naklin ceneral-i mersûm Tebriz'de İranlu ile sulha çalışmakda olup âlâ-hikâyetin Tiflis'e avdetle Devlet-i Aliyye ve İranlu ile muhârebe kendülere müşkil göründüğünden Revan ve Tiflis'den kangısına takviyet elzem olur ise ona bakmak kaydında olduğu sadedi Tiflis'de çıkmış ise dahi henüz sıhhati ma‘lûm olmayup tahkîka sa‘y olunmakdadır. Ancak Erzurum'da bulunan Tiflis tüccârı bu günlerde savuşmak içün ahz u i‘tâlarını uydurmak kaydında olup hattâ onlardan mu‘teber birisine Tiflis'de olan şerîkinden hafî gelen kâğıdlardan bi'l-vâsıta bir takrîb istihbâr olunduğuna nazaran Tiflis'den berü tarafa kâğıd gönderilmemesini Tiflis müdîri geçende men‘ ve ba‘dehû Erzurum'da vesâirinde Tiflis tüccârı kalmamasını tenbîh etmiş ve tertîb-i fâsidleri ibtidâ Çıldır üzerine sarkmak olduğunu şerîk-i mersûm karantinada eşyâm var bakayım diyerek sınıra gelüp gizlice tâcir-i mersûma yazmış olmağla mukaddem ve mu’ahhar sa‘âdetlü Çıldır vâlisi bendelerine taraf-ı çâkerîden vesâyâ-yı lâzime yazılmakdan ve îkâzdan hâlî olunmayup geçende ahvâl-i vakti mübeyyin ve tenbîhâtı mutazammın müşârün-ileyhe olarak taraf-ı çâkerîye mersûl emir-nâme-i sâmîleri dahi derhâl gönderilmiş idüğünden başka erbâb-ı vukûfdan tashîh olunduğu üzre Ahısha ve Erzurum beyninde caddede olan Ardahan Kal‘ası dahi sınıra yakın ve açık ve Ardahan Beyi'nin zahîresi var ise de top ve mühimmâtın müstevfî olmadığı cihetden mesmû‘ât-ı merkûme beyânıyla kal‘a-i merkûmenin dahi takviyesine dikkati müşârün-ileyhe yazılmış ve evvelce kılâ‘ içün bir mikdâr tüfenk istediğinden Erzurum Cebehânesi mevcûdundan mümkün mikdârı ifrâz ve tesyîr ve bundan akdemce hâk-i pây-ı âlîlerine inbâ olunduğu üzre Çıldır Eyâleti'nden fiyât-ı mu‘tedile ile kılâ‘ içün tertîbi sipâriş olunan zehâyiri on bin kîl-i İstanbulî tasmîm etmiş ise de yirmi beş bine iblâğı te’kîd kılındığından ol mikdâr tertîbi haberini göndermiş olduğuna mebnî fiyâtı ashâbına verilmek üzre iktizâ eden akçesi bir bendeleriyle tesbîl kılınmışdır. Ve sa‘âdetlü Kars muhâfızı hazretleri ve Van muhâfızı bendelerine dahi sâlifü'l-beyân emir-nâme-i âlîlerinden iki kıt‘a lede'l-vürûd der-ân irsâl olunup muhâfız ve vâli-i müşârün-ileyhimânın vâsıl olan cevâb-nâmesi takdîm olunduğundan gayrı Kars Kal‘ası içün mühimmât-ı cebehâne ve tophâne ve bir mikdâr piyâde asker muhâfızı taleb eylediğinden Erzurum mevcûdundan bulunan ve kâbil-i ifrâz olan mühimmât-ı mütenevvi‘a tesyâr ve serhaddât-ı şarkiyye içün ihtiyâten lüzûmu nâmıyla Erzurum Eyâleti'nin Karahisar Sancağı ve Ma‘den-i Hümâyûn'a merbût Kemah ve Gercanis ve Kuruçay ve Gümüşhâne'ye mülhak Kelkid Kazâlarından mâ‘adâ mevcûd dokuz kazasından tez elden altı yedi bin piyâde tertîb ve

mukaddem mübâşirler tesbîl olunmağla şimdilik Kars'a vesâir iktizâ eden mahallere erişdirilmeye ihtimâm olunacakdır. Ve sipâriş-i çâkerî üzre Kars Eyâleti'nden kal‘ası içün tertîb olunabilen on iki bin kîl-i İstanbulî hınta ve şa‘îrin muhâfız-ı müşârün-ileyh defterini gönderüp bir ucdan teslîm-i anbâr olunmakda idüğünü yazmağın fiyâtı ashâbına verilmek üzre kezâlik bir bendeleriyle irsâl olunmuşdur ve Bâyezid Kal‘ası'na mukaddem ve mu’ahhar iki bin mikdârı gülle ve barut ve mühimmât-ı lâzime-i sâ’ire gönderilmiş ise de geçende irsâl olunmuş olan toplar içün dahi iktizâsı mikdâr gülle ve neferâtının on beşer ve ustalarının yirmi beşer guruşdan şehriyeleri taraf-ı âcizânemden verilmek sûretiyle Erzurum topçularından on beş ve arabacılarından beş nefer mevcûdunun vâfir-i vefâtına mebnî bakiyyesinden gönderilebilmiş ve Bâyezid Kal‘ası içün bir mikdâr zahîre dahi uydurulmuşdur. Revan Kal‘ası içün matlûb barut ve fişenk ve ba‘zı mühimmât mümkün mikdârı Erzurum mevcûdundan ifrâz ü irsâl olunmak üzre olup, şitâ zuhur etmiş ise de Muş Sancağı'ndan ve gerek Malazgird'den Van'a gönderilmek üzre olan zehâyirden başka Erzurum'un Pasin Kazâsı'ndan mümkün mikdârı zahîre mübâya‘asıyla Van Kal‘ası'na nakli çâresine bakılmakdadır. El-hâsıl çâkerleri mümkün olabilen husûsâta ve vüs‘umdan ziyâde leyl ü nehâr çalışarak inşâ’allâhü'l-Mu‘în sâye-i âlîde kusûr etmeyeceğim müberhen ise de her tarafdan mühimmât ve zehâyir ve askeri Erzurum'dan istediklerinden ve bu tarafın mevcûdu dahi kalîl olduğundan mukaddemce takdîm olunan defter mûcebince mühimmât-ı mütenevvi‘a-i mukteziyenin Erzurum'a îsâli tedbîri vâbeste-i inâyet-i aliyyeleri olduğundan başka ma‘rûz-ı hâk-i pây-ı sâmîleri kılınmış olduğu vechile nefîr-i âmm askeri hiç işe yaramadığından bi-hikmetillâhi te‘âlâ nefs-i Erzurum ve kazâlarına ârız olan hastalıkdan mübâlağadan berî şimdiye dek elli altmış bin nüfûs telefi cihetiyle bu taraflardan asker tedâriki dahi gayr-i kâbil olduğundan Anadolu'dan iktizâ eden mahallerden asâkir ve zehâyir tertîbiyle bedele kat‘ ve tesyîri muvâfık-ı irâde-i seniyyeleri olmuş olduğu takdîrce husûlü vakte muhtâc olduğu müstağnî-i beyân ve düşmanın davranışına ve mu‘tâdına göre tahakkuk-ı seferde bahâra kalmayup kışın sarkındılık edeceği anlaşıldığından mecbûren şimdiden etrâfa aylıklu güzîde asker sipâriş edüp tevârüdde olmalarıyla alima'llâhü te‘âlâ vüs‘atim olsa tasdî‘ etmeyeceğim nümâyân ise de bunları ve masârif-i zuhûrât-ı sâireyi idâreye iktidârım olmadığı ayân ve vaktiyle iş görülmek beher-hâl akçeye mütevakkıf idüğü emr-i müstebân olmak mülâbesesiyle me’mûru vürûdunda muhâsebe-i sahîhası delâ’iliyle rü’yet olunmak üzre ta‘vîzan bir an evvel külliyetlü akçe ihsânına dahi müsâ‘ade-i behiyyeleri niyâz-ı bendegânem ve Erzurum'da kal‘anın ve sür‘atcilerin oldukca topçu ve arabacısı

mevcûd iken bir mikdârı fevt olduğundan başka Kars'da olan topçular işe yaramadığını muhâfız-ı müşârün-ileyh yazmış ve Ahısha Kal‘alarında ve Van'da olanlar dahi mevâciblerine dest-res olamadıklarından mevcûdu ve işe yaramaları nâ-ma‘lûm olmağla Erzurum ve Ahısha ve Kars ve Van ve Bâyezid kılâ‘ı içün kifâyet mikdârı topçu neferâtının serî‘an erişmek tenbîh-i âlîsiyle tertîb ve ihrâcına dahi müsâ‘afe-i seniyye-i vekâlet-penâhîleri derkâr buyurulmak müsted‘â-yı âcizânem olduğu beyânı vesîle-i te’kîd-i ihtisâsım olmuşdur. İnşâ’allahü te‘âlâ ledâ-eşrefi‘l-vusûl etrâfdan mütevârid evrâkdan iktizâ edenler dahi manzûr-ı veliyyyü'n-ni‘amîleri buyurulmak içün takdîm kılındığı muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda her hâlde emr ü fermân devletlü inâyetlü âtıfetlü re’fetlü mürüvvetlü veliyyü'n-ni‘am kerîmü'ş-şiyem efendim sultânım hazretlerinindir.

Fi 23 Ca. sene [12] 43 Mühür

Gâlib

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 36217

78

İRAN'A SAHİP OLMAK İSTEYEN İRAN ŞEHZÂDESİNİN RUS GENERALİYLE GÖRÜŞMESİ

[*İran'a bağlı Azerbaycan'ı Rusya'nın zabtından sonra Tebriz ve Hoy İran'a, Revan ile çevresi Rusya'ya kalmak ve savaş masrafları İran tarafından karşılanmak üzere sulh yapılmasının kararlaştırıldığı, İran Şehzâdesi Abbas Mirza'nın Rusya Sergerdesi General Paskyeviç ile görüştüğü, Paskyeviç'in Revan'a gelerek Kars taraflarını tehdit ettiği ve İran şehzâdesinin İran'a mâlik olmak düşüncesiyle Rusya'ya yakınlık gösterdiği yolunda istihbârat alındığından, Erzurum Vâlisi Galip Paşa'nın İran'ın genel durumu hakkında bilgi almak üzere İran şâhına yazacağı mektubun müsveddesinin kaleme alınıp taraf-ı hümâyûna arzı ve sonra tebliğ kılınarak gönderilmesi husûsunda* ***irâde*****.]**

11 C.1243 (30 Aralık 1827)

Devletlü İnâyetlü Âtıfetlü Re'fetlü Mürüvvetlü Veliyyü'n-ni'am Kerîmü'ş-şiyem Efendim Sultânım Hazretleri,

İran ülkesinden Azerbaycan'ı Rusyalu'nun zabtından sonra Nehr-i Aras'dan ya'ni Tebriz ve Hoy İranlu'ya ve Revan vesâiri Moskovlu'ya kalmak ve külliyetlü masârif-i seferiyye İran tarafından tazmîn olunmak üzre musâlahayı söyleşmekde oldukları ve İran Şehzâdesi Abbas Mirzâ'nın Rusya serkerdesi Paskoviç [Paskyeviç]Ceneral ile görüşmeğe gider iken vesvese ve avdeti havâdisi mukaddemce huzûr-ı veliyyü-ni'amîlerine inhâ olunmuşidi. Bu def'a Kars Muhâfızı sa'âdetlü Osman Paşa hazretleri bendeleri tarafından vârid olan tahrîrâtda şehzâde-i mûmâ-ileyh ne takrîb ise ceneral-i mersûma varup dehâlet ve kral yanına gitmeğe hâhiş izhârında kendüye ruhsat vermeyüp minvâl-i meşrûh üzre rabt-ı sulh ve şehzâde-i mûmâ-ileyhe Hoy ve Tebriz'de istihdâm içün sekiz bin saltat verüp fî-mâ-ba'd şehzâde-i mûmâ-ileyh piyâde taşımayup kendüye müte'allık Acem askeri süvârisi olmak ve barışık zımnında şehzâde-i mûmâ-ileyhin vereceği akçeyi dahi zikr olunan saltata sarf etmek üzre dehâleti sebebiyle bahş birle şehzâde-i mûmâ-ileyhin bir oğlu kral tarafına dahîlen gönderilmek vechile tanzîm ve gûyâ karâbet zımnında kralın kızı gidecek oğluna verilür deyü irâ'e etmiş olduğu ve ceneral-i mersûm işbu nizâmdan sonra Revan'a geleceğini müşârün-ileyhin câsusu Revan'ın mu'teber ve söz anlarından tashîh etmiş idüği ve işbu musâlahadan sonra şehzâde-i mûmâ-ileyh süvârisini tehyi'e etmesini ceneral-i mersûm teklîf ile çapul senden ve kal'a almak benden yollu söylemiş olduğunu müşârün-ileyh tahrîr ve ceneral-i mersûm Revan'a geldikde, berü tarafa tecâvüzü akreb ihtimâl olup Kars Kal'ası'nın ise perîşânlığı ve ahâlîsinin kılletiyle hod-be-hod düşmana mukâbele edemeyeceği beyânıyla takviyesini tastîr eder. Karâr-ı mezkûra dâir haber âhar taraflardan zuhûr etmeyüp fakat sulhları hikâyât-ı mütenevvi'a ile söylenmekde ve İran Şahı'nın musâlahaya ve husûsen akçe i'tâsına adem-i rızâsı kelimâtı cereyân etmekde ise de mukaddemâ mesmû' olduğuna göre hâk-i pây-ı âlîlerine inbâ olunduğu üzre Tiflis'de olan sâbık Moskov Cenerali Parmalof ile şehzâde-i mûmâ-ileyhin mukâvelesi ya'ni pederi kendüsünden dil-gîr olduğundan başka Azerbaycan ahâlîsi dahi müteneffir ve husûsen karındaşları vâfir idüğinden İran şâhının fevtinde velî'ahdlığı müsmir olmayacağı mütâla'asıyla Rusya i'ânetiyle İran'a mâlik olmak zu'm-ı fâsidi iktizâsına karâr-ı mezkûr muvâfık göründüğünden şehzâde-i mûmâ-ileyh hod-be-hod bu vechile sulha râbıta vermiş olması ve Rusya'ya teba'ıyyeti sahîha benzer lâkin musâlaha İran şâhının tasdîkıyla netîce-yâb olmak muktezî idüğünden vâkı' ise şehzâde-i mûmâ-ileyhin yalnız Azerbaycan içün musâlahası dikiş tutar şey olmayacağı azherdir hattâ ceneral-i

mersûm mutma'in olarak askerini üçer beşer bin iktizâ eden mahallere taksîminden sonra hânân-ı İran'dan birisi vâfir askerle Tebriz'i basup ahâlîsinin dahi ba'zısı i'âne ederek bulunan Rusyalu'yu kesr ile ceneral-i mersûm ve şehzâde-i merkûmun firârı havâdisi dahi çıkmışdır. Hazret-i Hudâ tasdîk eyleye, âmîn. Kaldı ki mukaddemce pîşgâh-ı sâmîlerine tahrîr kılındığı vechile İran sulhunun te'hîrine şâyed medâr olmak mülâhazasıyla şehzâde-i mûmâ-ileyhle bilâ-ser-rişte muhâbere menvî-yi çâkerî olarak taraf ve takrîbi aranmakda iken şehzâde-i mûmâ-ileyhin ceneral-i mersûm yanına gitmesi şâyi' olduğundan her ne olsa irâ'e ve ifâde edeceği mülâhazasıyla cesâret olunamayup şimdi mümkün olabilür ise İran şâhına bilâ-ser-rişte bir zemînle taraf-ı çâkerîden mektûb erişdirilmek ve hâlleri anlaşılmak cüst ü cûsunda olduğuma binâ'en ahvâl-i hâliyeye dâir muntazır olduğum ahbâr-ı vâkı'a savb-ı veliyyü'n-ni'amîlerinden bir müddetdir vürûd etmemiş ve düvel-i müttefika-i menhûsa elçileri Dersa'âdet'den gitmiş ve gidecekmiş akvâli dahi işidilmiş idüğinden mütehakkık ise cenâb-ı vekâlet-penâhîlerinden münâsibi vechile şâh-ı müşârün-ileyhe bir kıt'a nâme-i mahsûs dahi tezbîr ve ihtiyâten savb-ı bendegîye tesyîri mutâbık-ı muktezâ-yı vakt olur ise menût-ı re'y-i rezîn-i isâbet-karînleri olduğu ve çâkerleri vüs'um derece takviyye-i serhaddâta çalışmakda olup mühimmât ve zehâyir ve asâkir isteyenlere erişdirmesine ikdâm üzre isem de bi-hikmetillâhi te'âlâ el-yevm Erzurum Eyâleti'nde hastalık münkatı' olmadığından asker tedârik ve ihrâcında su'ûbet-i külliyye derkâr ve lâyıkıyla tahkîm-i serhaddât mutlakâ himem-i aliyyelerine muhtâc idüği âşikâr olmağla mukaddem ve mu'ahhar niyâz-mend olduğum husûsâta bir an akdem müsâ'ade-i seniyye-i re'fetleri bî-dirîğ ve evvel-be-evvel elzem olan akçe ve külliyetlü işe yarar topçu neferâtının tesyârına müsâ'afe-i behiyyeleri tesvîğ ve sezâvâr buyurulmak niyâz-ı ubeydânem olduğu ve evvelce inbâ kılındığı vechile Ahısha ve Kars ve Van ve Bâyezid taraflarına Erzurum'dan irsâli mümkün olan mühimmât ve gerek tertîb kılınan zehâyirden mâ'adâ Kars Eyâleti'nden râyiciyle tedâriki mümkün olan beş yüz simâr-ı Karsî ya'ni üç bin kîl-i İstanbulî hınta ve şa'îr ve muhâfız-ı müşârün-ileyh ma'rifetiyle Kars'da tabhı kâbil olabilen elli simârlık peksimedin mebâliği ve Bâyezid Kal'ası'na dahi Pasin'den alınan bir mikdâr zahîre ve Behlül Paşa bendelerinin istediği barut ve mühimmât-ı sâireden tekrâr mümkün mikdârı ve yakın mahalden piyâde asker ve Van Kal'ası'na dahi Muş Sancağı'ndan nakline imkân olan üç bin kîl-i İstanbulî hınta ve şa'îrden gayrı muhâfızı İshak Paşa bendeleriyle bi'l-muhâbere Van tarafından râyiciyle tedârik kılınan üçbin kîl-i İstanbulîye karîb hıntanın akçesi irsâl ve Malazgird Sancağı'ndan hâsıl olan ve gerek tedârik kılınan beş bin kîl-i İstanbulî mikdârı zahîre dahi Van Kal'ası'na nakl olunmak üzre idüği beyânı vesîle-i te'kîd-i ihtisâsım olmuşdur.

İnşâ’allâhü te‘âlâ ledâ-eşrefi'l-vusûl ol bâbda emr ü fermân devletlü inâyetlü âtıfetlü re’fetlü mürüvvetlü veliyyü'n-ni‘am kerîmü'ş-şiyem efendim sultânım hazretlerinindir.

Fi 11 C. sene [12] 43 Mühür

Galib

Erzurum Vâlisi Galib Paşa kullarının vârid olan kâ’imesidir. Mukaddemât-ı iş‘ârı İranlu ile Rusyalu'ya dâir bâzı havâdisât ve vukû‘âtı mübeyyin olmağla bir kıt‘a şukka ve kapu kethudâsına muharrer diğer bir kıt‘a şukka ve Mağazberd'li Şerif Ağa'dan tarafına gelüp göndermiş olduğu varaka ile berâber manzûr-ı hümâyûn-ı mülûkâneleri buyurulmak içün arz u takdîm kılındı. Müşârün-ileyh bendelerinin işbu kâ’imesi zîrinde iş'ârı vechile şu aralık İran sulhünün te’hîr ve tevkîfine medâr olmak üzre âtîye ser-rişte olmayarak ve siyâk-ı me’âlinden sarâhaten bir ahkâm çıkmayacak sûret ve bir münâsib zemîn ile İran şâhına taraf-ı çâkerîden sathîce bir mektûb yazılup vâli-i müşârün-ileyh kullarına gönderilmesi sûreti münâsib gibi mülâhaza ve tezkâr olunmuş ve müşârün-ileyh bendeleri akçe ve topçu neferâtı irsâli husûslarını dahi tezkâr etmiş ise de ma‘lûm-ı me‘âlî-melzûm-ı cihân-bânîleri buyurulduğu üzre geçenlerde kendisine ale'l-hesâb beş yüz kîse akçe dahi gönderilmiş ve bundan akdem bahren gönderilen mühimmâtdan başka geçenlerde Tophâne-i Âmire'lerinden mikdâr-ı kifâye süvâri ve piyâde topçu neferâtı tertîb olunarak bi-mennihî te‘âlâ evvel bahâra doğru ihrâc ve irsâl kılınacağı derkâr olarak sâye-i mekârim-vâye-i şâhânelerinde vâli-i müşârün-ileyh kullarına dâir lâzım gelen tedâbîr-i mukteziye şimdilik icrâ kılınmış olmağla ber-minvâl-i muharrer İran şâhına taraf-ı çâkerîden mektûb tahrîri husûsu muvâfık-ı irâde-i seniyye-i mülûkâneleri buyurulur ise evvel emirde müsveddesi bi'l-mülâhaza kaleme alınup ma‘rûz-ı huzûr-ı sâti‘u'n-nûr-ı şehen-şâhîleri kılınacağı muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Müşârün-ileyh Galib Paşa'nın işbu kâ’imesiyle diğer şukkaları manzûr ve ma‘lûm-ı hümâyûnum olmuşdur. Müşârün-ileyhin tahrîr ve iş‘âr eylediği husûsât bu tarafda icrâ olunmuş ve keyfiyet tarafına dahi bildirilmiş olmağla İran şâhına tarafından yazılacak mektûbun müsveddesi bi'l-mülâhaza kaleme alınup taraf-ı hümâyûnuma arz olunsun. Ba‘dehû tebyîz kılınarak gönderiver.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 34786

79

OSMANLI DEVLETİ'NE BAĞLILIKLARININ DEVAMINI SAĞLAMAK İÇİN DAĞİSTAN İLE GÜRCİSTAN HAN VE ÜMERÂSINDAN BAZILARINA HEDİYELER GÖNDERİLMESİ

[Devlet-i Aliyye'ye bağlılıklarının devamını sağlamak, Rusya aleyhine işler yaptırmak ve hanları bir arada tutmak için Şeki eski Müftüsü Çelebi Efendi, Dağistan ümerâsından Mehmed Said Bey, Gürcistan han ve ümerâsından münâsib olanlara, Dağistan hanlığı kendisine ihsan olunan Mahmud Bey'e, Erzurum'da oturan Tiflis Hanzâdesi Aleksandr'a, Açıkbaş Hanı Vahtık Han'a, Hâtunzâde Mustafa Bey vesâir ileri gelenlere verilmek üzere gönderilen samur kürk, kılıç, şal, akçe ve atların münâsib şekilde dağıtıldığına dâir Erzurum Vâlisi Galip Paşa'nın kâimesi üzerine Aleksandr Han'a gönderilen emrin de verilmiyerek iade edildiği, Açıkbaş Hanı Vahtık Han'ın istediği emr-i şerîfin gönderildiğine dâir sadrâzam'ın derkenârı ve padişahın ***hatt-ı hümâyûnu.]***

23 Z. 1243 (6 Temmuz 1828)

Devletlü İnâyetlü Âtıfetlü Re'fetlü Mürüvvetlü Veliyyü'n-ni'am Kerîmü'ş-şiyem Efendim Sultânım Hazretleri,

Şeki Müftüsü sâbık Çelebi Efendi dâ'îleriyle ümerâ-yı Dağistan'dan Mehmed Said Bey'in bundan akdemce Dersa'âdet'e vürûdlarında iktizâ edenlere hitâben tensîb buyurulan evâmir-i aliyye tasdîr ve mûmâ-ileyhimâya atiyye vesâir vechile taltîf ve tesyîr buyurulmuş olmakdan nâşî Dağistan tarafına olan evâmir-i celîlenin münâsibi vechile isrâ ve bu tarafda olanların kendülerine i'tâsı iktizâ etmiş ve Karslı Hâtunzâde Mustafa Bey'in Karapapak takımıyla istihdâmının re'y-i çâkerîye ihâlesi ve Dağistan ve Gürcistan hân ve ümerâsından münâsiblere verilmek içün bol yenli ve kontoş semmûr kürkler ve süyûf ve şallar irsâl buyurulmuş olduğuna binâ'en lâzım gelenlere i'tâsı ve bunlardan muktezî olanların ıkdârı bâbında şeref-res-i vürûd olan emir-nâme-i sâmî-i vekâlet-penâhîleri müfâd-ı münîfi dahi karîn-i idrâk-i bendegî olmuş ve zikr olunan atâyâ vusûl bulmuş olmağla mûmâ-ileyh Said Bey'in Dağistan'a olan evâmir-i şerîfe ile mahalline îsâli Anapa tarafına mütevakkıf ise de süfün-i düşman zuhûruyla hatar-ı deryâ olduğundan bir takrîb gönderilmek mümkün olup olmadığı sa'âdetlü Trabzon vâlisi hazretleri bendelerinden evvel emirde isti'lâm birle mûmâ-ileyh Çelebi Efendi Ardahan'a hânesine gidüp ümerâ-yı mûmâ-ileyhim Erzurum'da kalmış ve i'tâ-yı ta'yînât ve ri'âyet olunmuş ve şimdiki hâlde Anapa'dan tesyîrin tarîki olmadığı

cevâbı müşârün-ileyhden vürûdla mûmâ-ileyh Said Bey'in Dağistan'a imrârı bâ-avn-i hazret-i Hudâ Gürcistan'dan yol açılmağa tevakkuf etmiş olmakdan nâşî mîr-i mûmâ-ileyhin bu tarafda olan büyük birâderi Mahmud Bey'e ihsân buyurulan hanlık emr-i âlîsiyle pûşîde-i re's içün sâlifü'l-beyân şallardan birisi i'tâ ve bol yenli semmûrun birisi iksâ ve iki bin beş yüz guruş harcırâh ve beş re's esb verilüp Dağistan'a olan evâmir-i celîle dahi mûmâ-ileyh Said Bey'e tevdî'an Çıldır Eyâleti tarafına isrâ ve Erzurum'da olan Tiflis hânzâdesi Aleksandri Han'ın dahi bir kıt'a bol yenli kürk ve bir seyf ve bir şal ile tatyîbinden başka harcırâh içün şimdilik yedi bin beş yüz guruş ve esbler verilüp ve mûmâ-ileyh Hâtunzâde Mustafa Bey mukaddem hâk-i pây-ı âlîlerine inhâ olunduğu üzre Erzurum'da tevkîf olunmuş olduğundan başka Rusya seferi zuhûrunda hasbe'l-îcâb Kars'da olan karındaşlarının dahi celbi lâzım gelmiş idüğinden dört karındaşı Erzurum'a celb olunmuş ve kendü re'yleriyle Kars'dan hâneleri dahi Erzurum'a semt olan karyelerine çıkarılmış olmak hasebiyle Kars havâlîsinde Rusya üzerine istihdâmları in sahha ve in kezibe bâzı nukûl ile uymamış ise de Ahısha cânibinde istihdâmında pek mahzûr görünmeyüp mûmâ-ileyh Çelebi Efendi bunun hakkında ta'ahhüdler etmiş ve kendisi dahi isbât-ı sadâkat da'vâsında olmuş idüğinden mîr-i mûmâ-ileyhe hitâb olan fermân-ı âlî verilmesiyle kontoş kürkün birisi ilbâs ve teng-destliği cihetiyle bin beş yüz guruş harçlık dahi i'tâ olunup bunların cümlesi Çıldır Eyaleti'nde olan Karapapak vesâir ilâtı mahallinde efendi-i mûmâ-ileyh ma'rifetiyle cem' ve Tiflis semtlerine Rusya aleyhine i'mâl etmek üzre ol tarafa ta'yîn ve bu husûsda kendülere mu'âvenet zımnında Çıldır beylerbeyisi bendelerine taraf-ı âcizânemden tahrîr ve tebyîn olunmuş ve mersûm Aleksandri Han'a hitâb olan emr-i âlîde ale'l-ıtlâk Gürcistan musarrah olup ma'a-hâzâ Gürcistan denilen çend ülkeden ibâret olarak Açıkbaş ve Göril ve Dadyan hanları başka ve mersûmun fi'l-asl makarrı Tiflis olduğundan gayri Ahısha'da mukîm olup çokdan beri Açıkbaş tevâdlarıyle bi'l-muhâbere ekserîsini taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye celb ve imâle etmiş olan Açıkbaş hânzâdesi Vahtık Han'ın ve Göril ve Dadyan'ın mesâlihine uymayacağı mülâhaza olunmak ve Göril'e dahi başkaca hanlık emr-i şerîfi irsâl buyurulmuş olmak mülâbesesiyle Aleksandri Han'a olan emr-i âlî verilemeyüp mukaddemce taraf-ı çâkerîden inbâ kılındığı vechile Açıkbaş içün mesfûr Vahtık Han'a başka ve mersûm Aleksandri Han'a dahi Tiflis Sancağiçün başka evâmir-i celîle muktezî göründüğünden ol emr-i âlînin i'âdesine ictisâr ve size fermân-ı âlî dahi gelecekdir deyü mersûma tezkâr ve mesfûr Vahtık Han'ın doğrusu bir müddetden berü sadâkat ve gayreti meşhûd ve kendüye asker terfîkı mümkün oldukda Açıkbaş'ı zabt ve Devlet-i Aliyye'ye ubûdiyyet edeceği rû-nümûd olduğundan ana dahi bir bol yenli kürk ve bir seyf ve bir şal gönderilmiş ve rehin misillü Erzurum'da olan karındaşının re's-i iftihârına bir şal sarılmış idüğinden mâ'adâ Göril müdîresi olan Sofya ricâlden ziyâde şecî'a ve sâdıka olduğuna mebnî oğluna bir seyf ve bir şal tahsîs ve kendüsüne dahi bu tarafda kıymetdâr bir cârşal tedârik birle taltîf ve tergîbi mutazammın cânib-i

çâkerânemden mersûmeye bir kıt‘a mektûb tastîr ve Göril'e askerle duhûl üzre olan Acaralı Kapucubaşı Ahmed Bey'in yanında bulunup askerinin zinhâr çete ve çapul ve talana sapdırılmamasına nezâret etmek üzre dâ’ire-i bendegîden bâ-buyuruldu ta‘yîn olunan mu‘temed bir bendelerine tevdî‘an tesyîr olunduğunu müte‘âkıb mersûmenin dahi oğluna kılıç ve kaftan istid‘âsını hâvî Ahısha'ya gelen kâğıdı bu cânibe gönderilmiş olduğundan tevâfuk etmiş olduğu ve Bâyezid tarafında olup Behlül Paşa bendeleriyle uyuşamadığından Muş semtine nakli lâzım gelmiş olan Sebîkî Aşîreti Ağası Süleyman Ağa sâire nisbetle müstakîm ve aşîreti erbâb-ı harbden olmakdan nâşî bu tarafa celb ve taltîf ve hil‘at ve harçlık i‘tâsıyle müte‘ahhid olduğu bin neferle Kars'a sa‘âdetlü Sivas vâlisi hazretleri ma‘iyyetine ta‘yîn kılındığından gayri Bâyezid tarafında olan Zeylanlı Ağası Hüseyin Ağa ol tarafda olan aşâyire başbuğ tahsîs olunduğu sûretde Revan'a doğru gidüp hidmet edeceğini inhâ ve kürk ve esb istid‘â etmiş olmak hasebiyle ana ve semtinde olan bir takım Haydaranlı Ağası Ferhad Ağa'ya birer kürk ve birer esb irsâl ve merkûm Hüseyin Ağa serkerde ta‘yîn ve mûmâ-ileyh Behlül Paşa münâsib görür ise çâkerlerinin Bâyezid'de olan tüfenkci neferâtından dahi terfîkla Revan'a doğru bunlara çapul etdirmesi paşa-yı mûmâ-ileyhe yazılup neferât-ı merkûmenin binbaşısı dahi mahsûs irsâl olunmuş olmağın kesr-i düşmanı mûcib esbâb-ı mümkineye teşebbüsde kusûr olunmadığı beyânı vesîle-i arz-ı ihtisâsım olmuşdur. İnşâ’allâhü te‘âlâ ledâ-eşrefi'l-vusûl ol bâbda emr ü fermân devletlü inâyetlü âtıfetlü mürüvvetlü re’fetlü veliyyü'n-ni‘am kerîmü'ş-şiyem efendim sultânım hazretlerinindir.

Fî 23 Z. [12]43 Mühür

Galib

Erzurum vâlisi kullarının kâ’imesidir. Fezleke-i me’âli ma‘lûm-ı hümâyûn-ı mülûkâneleri buyurulduğu üzre mukaddemce Dersa‘âdetlerine vürûd eden Şeki Müftüsü sâbık Çelebi Efendi dâ‘îleri ve ümerâ-yı Dağistan'dan Mehmed Said Bey bendeleriyle Dağistan içün gönderilmiş olan evâmir-i aliyyenin münâsibi vechile mahallerine isrâ ve i‘tâsına ve Dağistan ve Gürcistan han ve ümerâsından münâsiblerine li-ecli'l -i‘tâ gönderilen kürkler ve kılıç ve şallara dâir yazılan mektûb-ı çâkerînin vusûlünü ve ol bâbda icrâ eylediği usûl-i mukteziyenin keyfiyyetini ve Göril'e başkaca hanlık emr-i şerîfi gönderilmiş olduğuna binâ’en Aleksandr Han'a olan emr-i şerîf verilemiyerek li-ecli't-tebdîl i‘âde ve tesbîl olunmuş olduğunu mutazammın olmağla manzûr-ı me‘âlî-mevfûr-ı şâhâneleri buyurulmak içün arz u takdîm kılındığı ve mersûm Açıkbaş Hanı Vahtık Han içün müşârün-ileyhin bundan akdemce iş‘ârına mebnî istediği emr-i şerîf tasdîr ve tesyîr kılınmış olmağla i‘âde etmiş olduğu emr-i âlî bi't-tebdîl mesfûr Aleksandr Han'a dahi Tiflis Sancağı içün başkaca emr-i şerîf ısdâr ve tesyâr kılınacağı ve kendüsüne dahi münâsibi vechile

cevâb-nâme tahrîriyle bunların günbegün cânib-i Devlet-i Aliyye'lerine germiyet üzre temâyülleri içün iktizâsı vechile taltîfleri esbâbının istihsâline himmet eylemesi husûsları tahrîr ve tezkîr olunacağı ve müşârün-ileyhin iş‘âr eylediği kimesnelerin istihsâl-i celb ü istimâletlerine dâir tedâbîri isâbet kabîlinden olup ezcümle Göril müdîresine şal ve oğluna şal ve seyf irsâli ve Acaralı Ahmed Bey'i bu tarafdan tekrâr te’kîde hâcet kalmaksızın Göril'e ba‘s ve idhâli münâsib olmuş ise de Göril müdîresinin oğlu David Han'a taraf-ı eşref-i şehen-şâhîlerinden bugün ihsân-ı hümâyûnları buyurulan altun gılâflı seyf-i husûsî mahz-ı kerâmet ve ana ve oğlunun fevka'l-gâye bâ‘is-i mesrûriyet ve mübâhâtları olacak bir keyfiyyet olmakdan nâşî tıbk-ı sâniha-i ilhâm-lâyiha-i zıllulâhîleri üzre seyf-i mezkûrun taraf-ı eşref-i pâdişâhânelerinden hân-ı mûmâ-ileyhe li-ecli't-taltîf ihsân-ı hümâyûnları buyurulduğu yazılacak müzehheb fermân-ı âlîye dahi derc olunarak irsâl olunması pek münâsib olacağı bugün nezd-i çâkerîde ser‘asker paşa vesâir me’mûrîn kulları hâzır oldukları hâlde tezekkür ve istihsân ve du‘â-yı devâm-ı ömr ü şevket-i şâhâneleri vird-i zebân kılındığı muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Galib Paşa'nın işbu kâ’imesi manzûr ve me’âli ma‘lûm-ı hümâyûnum olmuşdur. Sürhde beyân olunduğu vechile iktizâsına göre vâli-i müşârün-ileyhe cevâb tahrîr ve irsâl olunsun. Sübhânallâh, vâli-i müşârün-ileyhin ol tarafda tutmuş olduğu usûl ve tedbîri bu tarafda tutulan usûle tevâfuk eylemiş. İnşâ’allâh Devlet-i Aliyye'miz hakkında mukaddime-i hayırdır.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr. 36138

80

AZERBAYCAN'A ÜÇ MADENCİ GÖNDERİLMESİ

[Dersaadet'de bulunan İran Elçisi Mirza Cafer Han tarafından padişaha sunulan mektupta Azerbaycan madenleri için Gümüşhâne Mâden-i Hümâyûnu'ndan birkaç madenci gönderilmesi talebinde bulunulması üzerine, Gümüşhâne Mâden-i Hümâyûn Emîni ve Trabzon Vâlisi Osman Paşa hazretlerine tahrîrât gönderilerek iki veya üç

madencinin yollanması için lâzım gelenlere harcırâh ve yevmiyelerinin tesviyesi husûsunda gerekenin yapılmasına dâir ***irâde.]***

(1255) (1840)

İran Devleti Elçisinin Mektûbu Tercümesidir,

Memleket-i Azerbaycan ma‘denleriçün çend nefer ma‘dencinin irsâli husûsuna müsâ‘ade-i seniyye istihsâli İran Devleti tarafından cânib-i âcizâneme iş‘âr olunmuş olduğuna mebnî Gümüşhâne Ma‘deni'nden üç dört nefer mahâretli ve üstâd ma‘denci intihâb birle ücret-i mu‘tedile ve malzeme-i sâirelerine taraf-ı âcizîden gönder[il]ecek âdem ile bi'l-mukâbele karâr vererek hemân Azerbaycan tarafına i‘zâm olunmaları husûsu ma‘den-i mezkûr emînine tahrîr ve tenbîh buyurulması mütemennâdır deyü muharrerdir.

Hâk-i Pây-ı Devletlerine Ma‘rûz-ı Bendeleridir ki,

Dersa‘âdet'de mukîm İran Devleti elçi-i muhtârı atûfetlü Mirzâ Ca‘fer Han hazretlerinin leffen takdîm-i hâk-i pây-ı âlîleri kılınan bir kıt‘a mektûbu tercümesi me’âlinden ma‘lûm-ı âlîleri buyurulacağı vechile Azerbaycan ma‘denleri içün devlet-i müşârün-ileyhâ cânibinden Gümüşhane Ma‘den-i Hümâyûnu'ndan çend nefer ma‘denci gönderilmesi taleb olunmuş ve Devlet-i Aliyye ile devlet-i müşârün-ileyhâ beyninde derkâr olan muhâdenet-i kâmile iktizâsınca bu makûle iltimâsâtın is‘âfı lâzimeden bulunmuş olmağla ber-mûceb-i istid‘â mezkûr ma‘dencilerin irsâl kılınması hakkında ne vechile emr ü irâde-i seniyyeleri müte‘allık buyurulur ise icrâ-yı iktizâsına ibtidâr olunmak üzre keyfiyyetin sûy-i çâkerîye iş‘ârı bâbında emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Ma‘rûz-ı Bendeleridir ki,

Me’âl-i tezkire-i devletleri ve elçi-i mûmâ-ileyhin mektûbu tercümesi mü’eddâsı rehîn-i îkân-ı âcizânem olmuş ve Devlet-i Aliyye ile devlet-i müşârün-ileyhâ beyninde derkâr olan muhâdenet-i kâmile iktizâsınca bu makûle iltimâslarının is‘âfı lâzimeden ise de beyândan müstağnî olduğu üzre ma‘âdin-i

hümâyûn-ı şâhânenin müceddeden nizâm-ı müstahseneye rabtı zımnında Bec tarafından çend nefer ma'denci celb olunmakda idüği derkâr ve bu cihetle ma'denci amelesinin ziyâde lüzûmu olacağı âşikâr ve bu takrîb amele-i merkûmeden bir neferinin hârice gönderilmesi hayyiz-i imkânda olmayacağı vâreste-i kayd-ı iş'âr ise de çünki devlet-i müşârün-ileyhânın iltimâslarının is'âfı müstelzim bulunduğundan çend nefer amelenin dîrîğ olunması pek de tecvîz olunmayacağından iltimâs olunduğu vechile Gümüşhâne Ma'deni'nde bulunan ameleden iki nihâyet üç nefer ma'denci amelesinin gönderilmesi zımnında lâzım gelen harcırâh ve ücret-i yevmiyyeleri bilâ-cevr ü ezâ tamâmen yedlerine i'tâ olunmak ve müddet-i istihdâmları bilinüp ana göre senede rabtıyla ol vechile mahall-i mezkûra gönderilmesi içün Gümüşhâne Ma'den-i Hümâyûnu Emîni ve Trabzon Vâlisi atûfetlü Osman Paşa hazretlerine tahrîrât-ı sâmiye tastîr ve tesyîriyle tesviyesi veyâhud keyfiyyet-i meşrûha îrâd olunarak cevâb verilmesi husûsunda ne vechile tensîb-i âlîleri buyurulur ise ol vechile icrâsı bâbında emr ü irâde efendimindir.

BOA. *Hatt-ı Hümâyûn*, nr.37039-A, B

81

VAN'DA İKÂMET EDEN NAHÇIVAN HÂNEDANINDAN ŞİRİN BEY'İN SİVAS'A NAKLİ

*[Nahçıvan hânedânından olup Osmanlı Devleti'ne ilticâ eden ve Van'da ikâmet ettirilen Şirin Bey'in ailesi ve tebeasıyla burada ikâmet etmesi sakıncalı olduğundan, yine tâyinâtı verilerek Sivas'a nakli husûsunda Anadolu Ordu-yı Hümâyûn müşirine gönderilen **irâde.**]*

1 M.1273 (2 Eylül 1856)

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Nahçıvan hânedânından olup taraf-ı eşref-i saltanat-ı seniyyeye dehâletle Van'da ikâmet etmekde olan Şirin Bey'in familya ve tebe'asıyla berâber mahall-i âhara lüzûm-ı nakline dâir Anadolu Ordu-yı Hümâyûnu müşîri devletlü paşa hazretlerinin

tevârüd eden bir kıt‘a tahrîrâtı ol bâbda olan tezkire-i behiyye-i ser‘askerî ile berâber manzûr-ı âlî buyurulmak içün arz u takdîm kılındı. Vâkı‘â müşîr-i müşârün-ileyhin inhâsı vechile bunların orada ikâmetleri mahzûrdan sâlim olamayarak içerülere nakli muvâfık-ı hâl ü maslahat göründüğünden muhassas olan ma‘âş ve ta‘yînâtı yine i‘tâ kılınmak üzre mîr-i mûmâ-ileyhin familya ve tebe‘asıyla berâber Sivas'a nakliyle oraya ikâme olunması husûsunun müşîr-i müşârün-ileyhe bildirilmesi zımnında ser‘asker-i müşârün-ileyhe havâlesi hakkında her ne vechile emr ü fermân-ı hazret-i pâdişâhî müte‘allık ve şeref-sünûh buyurulur ise ana göre hareket olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

Fî 28 Z. sene [12]72

Ma‘rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Zîver-i dest-i tekrîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle zikr olunan tahrîrât ve tezkire manzûr-ı me‘âlî-mevfûr-ı hazret-i mülûkâne buyurulmuş ve istîzân-ı âlî-i sadâret-penâhîleri vechile husûs-ı mezkûrun müşîr-i müşârün-ileyhe bildirilmesi zımnında ser‘asker-i müşârün-ileyhe havâlesi şeref-pîrâ-yı sünûh u sudûr buyurulan emr ü irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehriyârî muktezâ-yı münîfinden olarak mârrü'l-beyân tahrîrât ve tezkire yine savb-ı sâmî-i âsafîlerine i‘âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî Gurre-i Muharrem sene [12]73

BOA. *İrade-Dâhiliye,* nr.23218

82

ŞİRVAN ULEMÂSINDAN İBRAHİM EFENDİ'YE MAAŞ TAHSİSİ

[Şirvan ulemâsından olup Anadolu Ordu-yı Hümâyûnu'na girmiş olan İbrahim Efendi'nin ilim ve fazîlet erbâbından olduğunun anlaşılması üzerine Ordu-yı Hümâyûn'un tahsîsât-ı fevkalâdesinden daha önce

*verilmiş olan altı yüz kuruş maaş ve tâyinâtın ibkâsı ve gereğinin Mâliye Nezâreti'ne havâlesi hakkında **irâde.]***

26 L.1274 (9 Haziran 1858)

Ma‘rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Şirvan ahâlî ve ulemâsından olup mukaddemâ zîr-i cenâh-ı saltanat-ı seniyyeye dehâlet etmiş olan İbrahim Efendi'ye emsâli vechile ma‘âş tahsîsi husûsuna dâir cânib-i Ordu-yı Hümâyûn'dan taraf-ı çâkerîye vürûd eden tahrîrât makâm-ı celîl-i sadâret-penâhîlerine takdîm olunmuş ise de henüz mazhar-ı âtıfet-i seniyye olamayup dûçâr-ı acz ü sefâlet olduğundan bahisle isti‘tâfı hâvî mûmâ-ileyhin i‘tâ eylediği müzekkire Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye lede'l-havâle tahrîrât-ı mezkûre kaydına nazaran efendi-i mûmâ-ileyh fuhûl-i ulemâ ve mü’ellifînden olduğu hâlde şeref-himâye-i saltanat-ı seniyyeyi arzu ederek Anadolu Ordu-yı Hümâyûnu'na dehâlet eylemiş ve emsâline Ordu-yı Hümâyûn'ca tahsîsât-ı fevkalâdeden şehrî altı yüz guruş ma‘âşla birer süvârî ta‘yîni tahsîs kılınmış olduğundan mûmâ-ileyh dahi emsâline tevfîkan mazhar-ı inâyet-i seniyye olmak üzre cânib-i Ordu-yı Hümâyûn'dan Dersa‘âdet'e gönderilmiş ise de mezkûr müzekkiresi müfâdına nazaran henüz nâil-i a‘tâf-ı seniyye olamadığından dûçâr-ı acz ü zarûret olup, kendüsü ise muhâcirînden olmak ve bu misillülerden zîr-i cenâh-ı saltanat-ı seniyyeye dehâlet edenlerin taltîfi emsâli iktizâsından bulunmak hasebiyle efendi-i mûmâ-ileyh dahi fi'l-hakîka beyân ü iş‘âr olunduğu üzre fuhûlînden bulunduğu sûretde kendüsünün sâye-i merâhim-vâye-i mülûkânede emsâli vechile taltîf ve ıkdârı şân-ı mekârim-nişân-ı âlî îcâbından ve derece-i fazl u ilminin hakîkaten ma‘lûm olmaklığı ise evvel emirde cânib-i vâlâ-yı fetvâ-penâhîden isti‘lâma tevakkuf edeceği vâzıhadan bulunmuş olmağla keyfiyyetin taraf-ı âlî-i meşîhat-penâhîden bi'l-isti‘lâm fazl u ehliyeti tasdîk buyurulduğu hâlde ana göre tesviye-i muktezâsı husûsunun hâk-i pây-ı mu‘allâ-yı vekâlet-penâhîlerine arz u iş‘ârı lâzım geleceği ifâde olunarak tezkire-i mezbûre leffen takdîm kılınmış ve icrâ-yı îcâbı emr ü irâde-i aliyye-i âsafânelerine mütevakkıf bulunmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 27 Ş. sene [12]74

Ma‘rûz-ı Bende-i Dîrîneleridir ki,

Şirvan ulemâsından olup mukaddemâ Anadolu Ordu-yı Hümâyunu'na dehâlet etmiş olan İbrahim Efendi'nin emsâli misillü inâyet-i seniyyeye mazhariyeti zımnında

evvel emirde derece-i fazl u ilminin bilinmesi lüzûmuna dâir devletlü ser‘asker paşa hazretlerinin tezkiresi manzûr-ı âlî-i meşîhat-penâhîleri buyurulmak üzre melfûf müzekkire ile berâber leffen irsâl kılınmış olmağla efendi-i mûmâ-ileyhin hâl ü keyfiyyetinin ve sûret-i mesrûriyeti hakkında olan re’y-i sâmî-i fetvâ-penâhîlerinin iş‘ârı bâbında emr ü irâde hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 10 N. sene [12]74

Ma‘rûz-ı Dâ‘î-i Kemîneleridir ki,

Müfâd-ı emr ü iş‘âr-ı sâmî-i sadâret-penâhîleri ve devletlü ser‘asker paşa hazretlerinin tezkire-i behiyyeleri ile melfûf müzekkire mü’eddâları ma‘lûm-ı âcizî olarak efendi-i mûmâ-ileyhin ahvâli lede't-tahkîk fi'l-hakîka ulemâdan bir zât idüği anlaşılmış mezkûr tezkire ve müzekkire leffen i‘âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü irâde hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 26 N. sene [1]274 ***Arif***

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Şirvan ulemâsından olup mukaddemâ Anadolu Ordu-yı Hümâyûnu'na dehâlet etmiş olan İbrahim Efendi'nin tatyîbi hakkında bir kıt‘a tezkire-i behiyye-i sipeh-sâlârî ol bâbda taraf-ı vâlâ-yı meşîhat-penâhî ile muhâbereyi şâmil tezkire ile berâber manzûr-ı âlî buyurulmak üzre arz u takdîm kılındı. Mûmâ-ileyh zîr-i cenâh-ı saltanat-ı seniyyeye sığınmış ve şâyân-ı âtıfet-i aliyye bulunmuş olmasıyla berâber fi'l-hakîka erbâb-ı ilm ü fazldan bulunduğu dahi cevâb-ı vâlâ-yı fetvâ-penâhîden anlaşılmağla Ordu-yı Hümâyûn-ı mezkûr tahsîsât-ı fevkalâdesinden olarak mukaddemâ i‘tâ kılınmış olan altı yüz guruş ma‘âş ve ta‘yînâtın uhdesinde ibkâsı zımnında hazînece icrâ-yı muktezâsının Mâliye Nezâret-i Celîlesi'ne havâlesi hakkında her ne vechile irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâne müte‘allık buyurulur ise ana göre hareket olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 25 Şevval sene [12]74

Ma‘rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Enmile-pîrâ-yı tekrîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i âsafâneleriyle mezkûr tezkireler manzûr-ı şevket-mevfûr-ı hazret-i şehriyârî buyurulmuş ve istîzân-ı sâmî-i sadâret-penâhîleri vechile zikr olunan ma‘âş ve ta‘yînâtın efendi-i mûmâ-ileyh uhdesinde ibkâsı zımnında icrâ-yı muktezâsının nezâret-i müşârün-ileyhâya havâlesi müte‘allık ve şeref-sudûr buyurulan emr ü irâde-i seniyye-i cenâb-ı tâc-dârî iktizâ-yı âlîsinden bulunmuş ve mârrü'l-beyân tezkireler yine

savb-ı sâmî-i âsafîlerine i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 26 L. sene [12]74

BOA. *İrâde-Dâhiliye,* nr.26705

83

ŞUŞA VE BAKÜ'DE ERMENİLERİN MÜSLÜMANLARI KATLİ ÜZERİNE MÜSLÜMANLARIN PADİŞAHIN HİMAYESİNİ İSTEME KARARI ALDIKLARI

*[Ermenilerin Şuşa ve Bakü'deki Müslümanları katletmeleri üzerine Tiflis'de bir toplantı yapan Müslüman ahâlînin Rusya Hükûmeti tarafından hakları korunmaz ise İran şâhı ve padişah hazretlerinden himâye isteyecekleri husûsunda bir karar aldıklarına dâir Tiflis Başşehbenderliği'nin telgrafı ve Hâriciye Nezâreti'nin tezkiresini padişaha takdim eden **Sadâret tezkiresi.**]*

9 B. 1323 (9 Eylül 1905)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne fî 7 Eylül sene [1]905 târihiyle Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan telgraf-nâmenin tercümesidir.

Ermeniler "Şuşa" ile tekrâr Bakü'de Müslümânları katl ü itlâf etmekde olduklarından burada ahâlî-i İslâmiyye miyânında bir takım ictimâ'ât akd olunmuş ve bu ictimâ'âtda hâzırûndan ba'zıları Rusya Hükûmeti'nin kendilerini sûret-i mükemmelede müsellah bulunan Ermenilerin ta'arruzâtına ma'rûz bırakmakda olmasına mebnî himâye-i lütufkârîlerini taleb ve istirhâm etmek üzere zât-ı şevket-

simât-ı hazret-i pâdişâhî ile İran şâhı hazretlerine telgraf-nâmeler takdîmini teklîf eylemişlerdir. Hitâm-ı ictimâ‘âtda evvel emirde imparator hazretlerine bir telgraf-nâme irsâl olunmasına ve şâyed haklarında lâzime-i adâlet icrâ ve eser-i himâyet ibrâz olunmayacak olursa ol vakit merâhim ü eşfâk -ı hazret-i pâdişâhîye mürâca‘at edilmesine karar verilmişdir.

Bâb-ı Âlî
Dâ’ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemi
Aded
1994

Huzûr-ı Sâmî-i Hazret-i Sadâret-penâhîye

Ma‘rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir,

Ermenilerin "Şuşa"da ve tekrâr Bakü'de Müslümanları katl ü itlâf etmekde olduklarından Tiflis'de ahâlî-i İslâmiyye miyânında bir takım ictimâ‘ât akd olunarak bu ictimâ‘âtda hâzırûndan ba‘zıları Rusya Hükûmeti'nin kendilerini sûret-i mükemmelede müsellah bulunan Ermenilerin ta‘aruzâtına ma‘rûz bırakmakda olmasına mebnî himâye-i lutufkârîlerini taleb ve istirhâm etmek üzre zât-ı şevket-simât-ı hazret-i pâdişâhî ile İran şâhı hazretlerine telgraf-nâmeler takdîmini teklîf eylediklerini ve hitâm-ı ictimâ‘âtda evvel emirde imparator hazretlerine bir telgraf-nâme irsâl olunmasına ve şâyed haklarında lâzıme-i adâlet-icrâ olunmayacak olur ise ol vakit merâhim ü eşfâk-ı hazret-i pâdişâhîye mürâca‘at edilmesine karar verildiğini müş‘ir Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan 7 Eylül sene [1]905 tarihli telgraf-nâmenin tercümesi leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 8 Receb sene [1]323,
ve
Fî 26 Ağustos sene [l]321

Hâriciye Nâzırı
Tevfîk

Bâb-ı Âlî
Dâ’ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn

1411

Ermeniler'in Şuşa'da ve tekrâr Bakü'de Müslümanları katl ü itlâf etmekde olduklarından Tiflis'de ahâlî-i İslâmiyye miyânında ictimâ'ât akd olunarak bu ictimâ'âtda hâzırûndan ba'zıları Rusya Hükûmeti'nin kendülerini sûret-i mükemmelede müsellah bulunan Ermenilerin ta'arruzâtına ma'rûz bırakmakda olmasına mebnî himâye-i lutufkârîlerini taleb ve istirhâm etmek üzre zât-ı şevket-simât-ı hazret-i pâdişâhî ile İran şâhı hazretlerine telgrafla takdîmini teklîf eylediklerini ve hitâm-ı ictimâ'âtda evvel emirde imparator hazretlerine bir telgraf-nâme irsâl olunmasına ve şâyed haklarında lâzime-i adâlet icrâ ve eser-i himâyet ibrâz olunmayacak olur ise ol vakt [merâhim] ü eşfâk-ı hazret-i pâdişâhîye mürâca'at edilmesine karâr verildiğini mutazammın Tiflis Başşehbenderliği'nin telgraf-nâmesi Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin ol bâbdaki tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılındı efendim

Fî 9 Receb sene [1]323 Sadr-ı a'zam
Fî 27 Ağustos [1]321 **Ferid**

BOA. *Yıldız Sadâret Husûsî Mâruzâtı,* nr. 492/96

84

BAKÜ'DE DEVAM EDEN KATLİÂMA KARŞI
HALKA TÜFEK DAĞITILDIĞI

*[Bakü'de katliâm devam edip, Rus askerlerinin top kullandığı ve hasarın çok büyük olup, kuyuların tamamının harab olduğuna ve Batum şehrinin tehdîd altında bulunmasından dolayı guvernorün her türlü ihtimâle karşı halka tüfek dağıttığına dâir Batum Başşehbenderliği'nin telgrafı ve Hâriciye Nezâreti'nin tezkiresini padişaha takdim eden **Sadâret tezkiresi**.]*

10 B. 1323 (10 Eylül 1905)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye

Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne fî 9 Eylül [1]905 târîhiyle Batum Başşehbender-liği'nden vârid olan telgraf-nâmenin tercümesidir.

Bakü'de kıtâl devâm etmekde ve asâkir top isti'mâl eylemekdedir. Hasârât üç yüz milyon rubleyi mütecâvizdir. kuyuların cümlesi harâb olmuşdur. Kafkasya heyecân içinde ve Batum taht-ı tehdîdde bulunduğundan guvernör her bir ihtimâle karşı tüfenk tevzî' ediyor.

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemi
Aded
2012

Huzûr-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîye
Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,
Bakü'de kıtâl devâm etmekde ve asâkir top isti'mâl eylemekde olduğunu ve hasârât üç yüz milyon rubleyi mütecâviz olup kuyuların cümlesi harâb olduğunu ve Kafkasya heyecân içinde ve Batum taht-ı tehdîdde bulunduğundan guvernörün her bir ihtimâle karşı tüfenk tevzî' etmekde olduğunu müş'ir Batum Başşehbenderliği'nden vârid olan 9 Eylül [1]905 târîhli telgraf-nâmenin tercümesi leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 9 Receb sene [1]323 Bende
Fî 27 Ağustos sene [1]321 Hâriciye Nâzırı
Tevfîk

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
1421

Bakü'de kıtâl devâm etmekde ve asker top isti'mâl eylemekde olup hasârâtın üç yüz milyon rubleyi mütecâviz ve kuyuların cümlesi harâb olduğuna ve Kafkasya heyecân içinde ve Batum taht-ı tehdîdde olmasına mebnî guvernörün her ihtimâle karşı tüfenk tevzî' eylemekde bulunduğuna dâ'ir Batum Başşehbenderliği'nin

tercümesi Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin ol bâbdaki tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 10 Receb [1]323
Fî 28 Ağustos [1]321 Sadr-ı a‘zam
Ferid

BOA. ***Yıldız Sadâret Husûsî Mâruzâtı,*** **nr. 492/103**

85

ŞUŞA'DA ERMENİLERİN MÜSLÜMANLARI KATLETTİKLERİ

[Elizabetipol [Gence] Eyâleti'nin Şuşa Kasabası'nda Ermenilerin Müslümanlar üzerine hücûm ederek, birçok Müslümanı katlettikleri, hükûmetin âsâyişi temin için asker sevkettiği, Şuşa'da zuhûr eden yangının büyük hasar yaptığı ve talgrafla muhâberenin kesildiğine dâir Tiflis Başşehbenderliği'nin telgrafı ve Hâriciye Nezâreti'nin tezkiresini padişaha takdîm eden ***Sadâret tezkiresi]***

4 Ş. 1323 (4 Ekim 1905)

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 31 Ağustos [1]905 târîhiyle Tiflis Başşehbender-liği'nden vârid olan 114 numaralı tahrîrâtın tercümesidir,

İstihbârât-ı âcizâneme göre Ermeniler Elizabetipol [Gence] Eyâleti'ne mülhak Şuşa Kasabası'nda Müslümanlar üzerine bi'l-hücûm seksen bir nefer Müslümanı katl eylemişlerdir. Hükûmet tarafından âsâyişi i‘âde için kuvâ-yı askeriyye sevk olunmuşdur. Sober'de (?) "Elizabetipol"den alınan bir telgraf-nâmeye nazaran "Şuşa"da zuhûr eden harîk hasâr-ı küllîyi mûcib olmuş olup muhâberât-ı telgrafiyye münkatı‘ olmuşdur. Emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.
Bâb-ı Âlî

Dâire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemi
Aded
2251

Huzûr-ı Sâmî-i Hazret-i Sadâret-penâhîye

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki,

Elizabetipol [Gence] Eyâleti'ne mülhak Şuşa Kasabası'nda Ermenilerin Müslümanlar üzerine bi'l-hücûm seksen bir Müslümânı katl eyledikleri istihbâr kılındığını ve hükümet tarafından âsâyişi i'ade için kuvâ-yı askeriyye sevk edildiğini ve mahall-i mezkûrdan çekilen bir telgraf-nâmeye nazaran Şuşa'da zuhûr eden harîk hasâr-ı küllîyi mûcib olup, muhâberât-ı telgrafî münkatı' olduğunu mutazammın Tiflis Başşehbenderliği'nden ahz olunan 21 Ağustos 1905 târîhli ve 114 numaralı tahrîrâtın tercümesi leffen takdîm kılınmakla emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 3 Şa'bân sene [1]323
ve
Fî 19 Eylül [1]321

Hariciye Nâzırı
Tevfîk

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
1613

Elizabetipol [Gence] Eyâleti'ne mülhak Şuşa Kasabası'nda Ermenilerin Müslümanlar üzerine bi'l-hücûm seksen bir Müslümânı katl eyledikleri istihbâr kılındığını ve hükûmet tarafından âsâyişi i'âde içün kuvâ-yı askeriyye sevk edildiğini ve mahall-i mezkûrdan çekilen bir telgraf-nâmeye nazaran Şuşa'da zuhûr eden harîk hasâr-ı küllîyi mûcib olup muhâberât-ı telgrafî münkatı' olduğunu mutazammın Tiflis Başşehbenderliği'nden alınan tahrîrât tercümesinin gönderildiğini hâvî Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin tezkiresi melfûfuyla berâber arz u takdîm kılındı efendim.

Fî 4 Şa'bân sene [1]323
ve
Fî 20 Eylül [1]321

Sadr-ı a'zam
Ferid

BOA. ***Yıldız Sadâret Husûsî Mâruzâtı,*** **nr. 493/110**

86

GENCE'DE ERMENİLERİN MÜSLÜMANLARIN EVLERİNİ YAKTIKLARI VE MALLARINI YAĞMALADIKLARI

[Gence'de Ermenilerin Müslüman hânelerini yakarak mallarını yağmaladıkları ve Müslüman ahâlînin müdâfaaya kalkışması üzerine de topçu ve süvârilerin halkın üzerine ateş ettiklerine dâir ***Sadâret tezkiresi.]***

26 L. 1323 (24 Aralık 1905)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Tercüme Odası
Aded

Hâriciye Nezâreti'ne 22 Kânûn-i Evvel sene [1]905 târîhiyle Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden vârid olan telgraf-nâmenin tercümesidir,

Tiflis Başşehbenderimizden aldığım 22 Kânûn-ı Evvel sene [1]905 târîhli ve 963 numaralı telgraf-nâme ber-vech-i âtî derc olunur:

"Gence"den gelmiş ba'zı Müslümanların ifâdesine göre Ermeniler takrîben üç yüz Müslümân hânesi ihrâk ve Ermeni mahallelerinde kâ'in İslâm hânelerini nehb ü gârât eylemişlerdir. Ahâlî-i İslâmiyye müdâfa'aya kıyâm etdiklerinde topçu ve süvârîler bunların üzerine ateş ediyorlar. Ahâlî-i İslâmiyye'nin hâl-i felâket-iştimâlinin nazar-ı dikkat ü ehemmiyete alınmasını istirhâm ederim.

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Hâriciyye
Mektûbî Kalemi
Aded
3100

Huzûr-ı Sâmî-i Hazret-i Sadâret-penâhîye

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir,

25 Şevvâl sene [1]323 târîhli tezkire-i çâkerîye zeyldir. Gence'den gelen ba'zı Müslümanların ifâdesine göre Ermenilerin takrîben üç yüz Müslümân hânesini ihrâk ve Ermeni mahallelerinde kâin İslâm hânelerini nehb ü gârât eylediklerini ve ahâlî-i İslâmiyye'nin müdâfa'aya kıyâm etmelerine mebnî topçu ve süvârîlerin bunların

üzerine ateş etmiş olduklarını ve ahâlî-i merkûmenin hâl-i felâket-iştimâlinin nazar-ı dikkate alınması istirhâmını hâvî Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan telgraf-nâmeyi hâkî Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden alınan 22 Kânûn-ı Evvel sene [1]905 târîhli telgraf-nâmenin tercümesi leffen takdîm kılınmış ve bu bâbda Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'ne vesâyâ-yı lâzime icrâ olunmuş olmağla emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 26 Şevvâl sene [1]323
ve
Fî 10 Kânûn-ı Evvel sene [1]321

Hâriciye Nâzırı
Tevfîk

Bâb-ı Âlî
Dâ’ire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
2221

Gence'den gelen ba‘zı Müslümanların ifâdesine göre Ermenilerin takrîben üç yüz Müslüman hânesini ihrâk ve Ermeni mahallelerinde kâ’in İslâm hânelerini nehb ü gârât eylediklerini ve ahâlî-i İslâmiyye'nin müdâfa‘aya kıyâm etmelerine mebnî topçu ve süvârîlerin bunların üzerine ateş etmiş olduklarını ve ahâlî-i merkûmenin hâl-i felâket-i iştimâlinin nazar-ı dikkate alınması istirhâmını hâvî Tiflis Başşehbenderliği'nden vârid olan telgraf-nâmeyi hâkî Londra Sefâret-i Seniyyesi'nden alınan telgraf-nâme tercümesi Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'nin ol bâbdaki tezkiresiyle berâber arz u takdîm kılınmış ve bu bâbda Petersburg Sefâret-i Seniyyesi'nden vesâyâ-yı lâzime icrâ olunduğu nezâret-i müşârün-ileyhânın cümle-i iş‘ârından bulunmuşdur efendim.

Fî 26 Şevvâl sene [1]323
ve
10 Kânûn-ı Evvel sene [1]321

Sadr-ı a‘zam
Ferid

BOA. ***Yıldız Sadâret Husûsî Mâruzâtı,*** **nr. 497/70**

87

BAKÜ MÜSLÜMANLARININ EDİRNE'DE İNŞA OLUNAN DÂRÜ'L-EYTÂMA YARDIMLARI

*[Bakü Müslümanlarından Hacı Zeynel Abidin Takiyof ile Ağa Musa Nakiyof'un Edirne'de inşa olunan dârü'l-eytâma beşer bin ruble teberrûda bulundukları, ayrıca Hacı Zeynel Abidin'in Sultan Selim Câmi-i Şerîfi'ne konulmak üzere üç ciltten oluşan "Keşfü'l-Esrâr" adlı tefsîr-i şerîfi hediye ettiğine dâir **Sadâret tezkiresi**.]*

29 Rebîu'l-evvel 1332 (25 Şubat 1914)

Bâb-ı Âlî
Dâ'ire-i Sadâret
Tahrîrât Kalemi
Aded
2002

Bakü ahâlî-i İslâmiyyesinden iki zât tarafından vukû' bulan teberru'ât hakkında

Mahremâne

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne
Devletlü Efendim Hazretleri,

Bakü ahâlî-i İslâmiyyesi hamiyyet-mendân ve ağniyâ-yı meşhûresinden Hacı Zeynel Âbidin Tâkiyof cenâblarıyla Ağa Musa Nakiyof taraflarından Edirne'de der-dest-i inşâ bulunan dârü'l-eytâm masârifine medâr olmak üzre beşer bin ruble ile Hacı Zeynel Âbidin cânibinden başkaca şehr-i mezkûrda kâ'in Sultan Selim Câmi'-i Şerîfi içün üç cildden mürekkeb *Keşfü'l-Hakâyık* nâmında bir tefsîr-i şerîf dahi ihdâ olunduğu me'zûnen Dersa'âdet'de bulunan Bakü Şehbenderi Kemal Bey tarafından beyân olunmuş ve mûmâ-ileyhimâ tarafından teberru' olunan on bin ruble ile tefsîr-i mezkûrun nezâret-i celîlelerine tevdî'i lüzûmu şehbender-i mûmâ-ileyhe teblîğ edilmiş olmağla iktizâsının îfâsı siyâkında tezkire-i senâverî terkîm kılındı efendim.

Fî 29 Rebî'u'l-evvel [1]332
ve
12 Şubat [1]329

Sadr-ı a'zam nâmına
Müsteşâr
Emin

Dâhiliye Nezâreti

Edirne Vilâyet-i Aliyyesine **(Mahrem)**

Edirne'de der-dest-i inşâ bulunan dârü'l-eytâm masârifine medâr olmak üzre Bakü ahâlî-i İslâmiyyesi hamiyyet-mendânından iki zât-ı muhterem tarafından i'tâ olunan on bin rublenin mukâbili olan bin yüz altmış iki Osmanlı lirasıyla lira yüzden yetmiş dokuz guruş ve Sultan Selim Câmi'-i Şerîfi'ne vaz' edilmek üzre ihdâ kılınan üç cildden mürekkeb *Keşfü'l-Hakâyık* nâmındaki tefsîr-i şerîf postaya teslîmen savb-ı âlîlerine irsâl kılındı, ol bâbda.

24 Şubat sene [1]329

Dâhiliye Nezâreti

Edirne Vilâyet-i Aliyyesine

Diğer tahrîrât-ı resmiyye ile postaya teslîm kılındığı beyân olunan bin yüz altmış iki Osmanlı lirası ile lira yüz guruşdan yetmiş dokuz guruş nâm-ı âlîlerine Osmanlı Bankası'na bi't-teslîm çeki leffen savb-ı âlîlerine irsâl kılındı, ol bâbda.

26 Şubat sene [1]329

BOA. *Dâhiliye, Kalem-i Mahsûs,* nr. 17/7

88

DAĞİSTAN, BAKÜ, ERİVAN, GENCE, TİFLİS VE ÇERKEZİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN, RUS, ERMENİ VE GÜRCÜLERİN NÜFÛSUNU GÖSTEREN HARİTA

*[Dağistan, Bakü, Erivan, Gence, Tiflis ve Çerkezistan'daki Müslüman, Rus, Ermeni ve Gürcülerin nüfuslarını ve yerleşim bölgelerini gösteren 1914 tarihli Rus resmî Kafkasya salnâmesine göre yapılmış **harita** ile Osmanlı Ordu-yı Hümâyûnu Başkumandanlığı Vekâleti'nin bu rakamların doğru olmadığına dâir hazırladığı **raporu**.]*

1332 (1914)

Osmanlı Ordu-yı Hümâyûnu
Başkumandanlığı Vekâleti

Mülâhazât:

1- Dağistan Vilâyeti'ndeki kabâ'ilin kısm-ı a'zamı Türk ve Lezgiler'den mürekkebdir. Vilâyet-i mezkûrenin Müslüman nüfûsu hemân bir milyondan ziyâde olup, Zakatal Kazâsı'nın Müslüman nüfûsu ise yüz bini mütecâvizdir. Çeçenler haritada gösterilen mıntıkanın daha cenûblarına doğru vâsi' bir sâhayı işgâl eylemekdedirler ve bunların garb cihetlerinde İnguş Müslüman kabîlesi bulunmakdadır.

2- Bakü, Erivan ve Gence vilâyetlerinde Rusların Tatar ve Tacik nâmlarıyla gösterdikleri ahâlî kâmilen sünniyyü'l-mezheb ve Türkdürler. Gence Vilâyeti'nin kısm-ı garbîsi ise şimâle doğru Tiflis Vilâyeti dâhiline kadar olmak üzre Kürdler ile meskûndur.

3- Sohum Kazâsı'nın şark havâlîsinde Gürcüler'in mikdârı yüzde beş kadardır.

4- Çerkezistan'da gösterilen kabâ'il-i muhtelife-i müslime ise daha geniş bir sâhada bulunmakda olup ve mikdâr-ı nüfûsları dahi cedvelde irâ'e olunan mikdârdan pek ziyâdedir. Sûret-i umûmiyyede Kafkasya'da sâkin bütün Müslümanların mecmû'u ber-vech-i âtî sûretde hemân yedi milyona bâliğ olmakdadır:

Bakü Vilâyeti	1.500.000
Kars "	300.000
Karadeniz"	30.000
Sohum Kazâsı	44.000
Gence Vilâyeti	1.500.000
Dağistan "	1.450.000
Zakatal Kazâsı	150.000
Batum Vilâyeti	161.000
Erivan "	700.000
Terski (?) "	500.000
Tiflis "	200.000
Kütayis "	25.000
Kuban "	300.000
Yekûn	**6.860.000**

BOA.* Harita Kataloğu, *nr. 80-A

BELGELERDE GEÇEN TERİMLERE DÂİR AÇIKLAMALAR

Arîza

Küçük rütbelerde bulunanların bir üst veya büyük rütbede bulunan makamlara yazdıkları yazı.

Berat

Osmanlı devlet teşkilâtında bazı vazîfe, hizmet ve memuriyetlere tayin edilenlere vazîfelerini yapmak yetkisini tevdî etmek üzere, padişah tuğrası ile verilen me'zûniyet ve atama emirleri.

Buyuruldu

Sadrâzam, Vezir, Beylerbeyi, Kaptanpaşa gibi yüksek dereceli devlet görevlilerinin yazılı emri. Sadâret'ten bir emri tebliğen yazılan buyuruldular, re'sen yahut tezkire üzerine veya mazbatalara tezyîlen dîvâni hat ile yazılırdı.

Dîvân-ı Hümâyûn

Osmanlı Devleti'nde bugünkü kabineye muâdil olan teşkilattır. Birinci ve ikinci derecedeki siyâsî, idârî, askerî, şer'î, mâlî işler ile her çeşit şikâyet ve dâva burada görüşülür, karara bağlanırdı. Dîvân-ı Hümâyûn'dan çıkan karar ve emirler, defterlere kaydedilerek berat ve ferman şeklinde yayımlanmıştır.

Ferman

Bir işin yapılıp yapılmamasını padişah adına emreden yazıdır. Konusunu; mühim hususlar, imtiyazlar ve fevkalâde bir memuriyetin tevcîhi teşkil eder. Dîvânî hat ile yazılır ve tuğralanır. Tanzimat'tan sonra kullanılması muayyen meselelere inhisar etmiş ve yerini *"İrâde"* usûlüne bırakmıştır.

Hatt-ı Hümâyûn

Padişahların kendi el yazıları ile bir maslahat zımnında ısdar ettikleri yazılar. Genellikle sadrâzamların telhis ve takrîrleri üzerine yazılırken

Sultan II. Mahmud zamanında bu şekil terkedilerek arz tezkirelerine Mabeyn Başkâtibi vasıtası ile padişah adına cevab yazmak, yani *"İrâde"* tarzı usûl ittihaz olunmuştur.

Hüküm

Dîvân-ı Hümâyûn'dan ferman şeklinde yayımlanan karar ve emirlerin diğer adıdır. Fermanlar, ilgili makama gönderilmeden önce dîvân ve mâliye defterlerine *"...hüküm ki"* ifadesi ile kaydolunmuştur.

İrâde

Padişahın emri. Ferman, Berat, Hatt-ı Hümâyûn gibi yazı türleri irâde izhârını Osmanlı diplomatiğinde (belge ilmi) değişik yazışma şekli olarak görülmektedir.

Kalgay

Kırım Hânının veliahdı.

Mâbeyn

Saray'da, Harem Dâiresi'yle dış dâireler arasında bulunan kısım. II. Mahmud'un son zamanlarından itibaren sarayın dışarısı ile her türlü muhâberât ve münâsebâtını temin ve idare eden dâire.

Meclîs-i Mahsûs

Nâzırlar ve bazı komisyon-ı âlî reislerinin sadrâzam başkanlığında toplanarak özel ve mühim meseleleri görüşüp karara bağlayan ve bu kararı bir zabıtla Sadâret'e bildiren meclisdir.

Meclîs-i Vâlâ

Islahat hareketlerinin îcab ettirdiği yeni nizâmnâmeleri hazırlamak, memurların muhakemesiyle meşgul olmak ve lüzûm görülen devlet işlerinde rey vermek üzere 1253 (1837) senesinde teşkîl olunan meclisin adıdır.

Nâme-i Hümâyûn

Osmanlı Padişahları tarafından yabancı devlet ve hükûmet başkanları ile Osmanlı Devleti'ne bağlı Mekke Şerîfi, Erdel Kralı, Eflâk ve Boğdan Voyvodaları'na, Kırım, Dağıstan vs. bölge hanlarına gönderilen mektuplara denilir. Aynı muhtevada gelen yazılara ise *"Nâme"* adı verilmektedir.

Nezâret

Son dönem Osmanlı idârî teşkilatında bugünkü *"Bakanlık"* karşılığı olarak kullanılmıştır. Nezâretlerin başında bulunan idarecilere *"Nâzır"* denilmiştir.

Nureddin

Kırım Hânının II. veliahdı.

Sadâret

Bugünkü *"Başbakanlık"*ın karşılığı olup nezâretler ve müstakil idarelerle padişah arasındaki mâruzât ve evâmirin arz veya tebliğini sağlayan ve nâzırların yetkili olmadıkları konularda müracaat ettikleri makam.

Şemhâl

Dağıstan bölgesinin baş hâkimine verilen ünvan.

Tahrîrât

Taşradaki veya ülke dışındaki vilâyet, sefâret vs.ye bağlı dâirelerden gelen yazılar için kullanılan bir tabirdir. Tezkireden ayırdedici bir özelliği mühürlü olmasıdır.

Taht-ı Algan

Kırım'da, savaşlarda çok önemli başarılar kazanmış kişilere verilen rütbe, mareşallik.

Telhis

Sadrâzam, defterdar ve diğer bazı makamlardan padişah'a iznini, görüşünü veya emrini almak için takdîm edilen yazıdır.

Tezkire

Genel anlamda aynı şehir ve kasabada bulunan resmî dâireler arasında yapılan yazışmalara verilen isimdir. Mühürsüz olup kaleme alan makamın imzasını taşır. Sadâret'in mülkî işlere dâir sunduğu tezkirelere *"Arz Tezkiresi"* denilmektedir.

Usumi

Kaytak beylerine verilen ünvan.

BİBLİYOGRAFYA

BALA, Mirza, "Bakü", *İA*, II, 259-261

BALA, Mirza, "Erivan", *İA*, IV, 311-315

BALA, Mirza, "Gence", *İA*, IV, 762-766

BALA, Mirza, "Hoy", *İA* /1, 571-573

BALA, Mirza, "Karabağ", *İA*, VI, 212-217

BALA, Mirza, "Kuba", *İA*, VI, 924-927

BARTHOLD, W., "Şirvan", *İA*, XI, 571-573

BARTHOLD, W., "Şirvanşah", *İA*, XI, 573-575

DANİŞMEND, İsmail Hâmî, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, IV, İstanbul 1972

GÖKÇE, Cemal, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979

KAFESOĞLU, İbrahim, "Selçuklular", *İA*, X, 353-416

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1989

KRAMERS, J.H., "İran", *İA*, V/2, 1013-1030

KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara 1948

MİNORSKY, V., "Nadir", *İA*, IX, 21-31

MİNORSKY, V., "Nahçıvan", *İA*, IX, 34-35

MİNORSKY, V., "Şeki", *İA*, XI, 401-404

PARMAKSIZOĞLU, İsmet- İLGÜREL, Mücteba, "Türkler (Osmanlılar)", *İA*, XII/2, 308-342

SARAY, Mehmet, "Dış Türkler", *İA*, XII/2, 408-445

SARAY, Mehmet, *Kafkas Araştırmaları I*, İstanbul

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy, Teşkilât, Destanları*, Ankara 1967

TOGAN, Zeki Velîdi, "Arran", *İA*, I, 596-598

TOGAN, Zeki Velîdi, "Azerbaycan", *İA*, II, 91-118

UZUNÇARŞILI, İsmali Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III/1 Ankara 1951; III/2, Ankara 1954; IV/1, Ankara 1978; IV/2, Ankara 1959

YAZICI, Tahsin, "Safevîler", *İA*, X, 53-59

YAZICI, Tahsin, "Şah İsmail", *İA*, XI, 275-279

İNDEKS

Abadân 206, 207, 208
Abbasâbâd 203, 206, 210
—Kalesi 210, 211
Abbas Kulu Mirzâ, Tahmasb sülalesinden İran şehzadesi, Baba Han Serdâr'ın oğlu 77, 164, 165, 166, 167, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 182, 205, 213, 216, 220,
Abdullah, Yusuf Paşa'nın câsusu 152, 154
Abdullah Çelebi, Karabağ Hanı İbrahim Halil'in elçisi 140
Abdullah Han, Saviçbulak Hâkimi 183, 213, 215
Abdullah Paşa, Erzurum Vâlisi 132
Abdurrahman Paşa, Erzurum Vâlisi, vezir 178
Abdülhamîd I 139, 195
Abdülkâdir Ağa, Baban Sancağı mutasarrıfı Mahmud Paşa'nın mutemedi 212
Abdülkerim, İran kârgüzarı Ağa Hasan'ın kardeşi 209, 210
Acara Sancağı 118
Acem 71, 111, 114, 180, 203
—askeri 202, 220
—aşiretleri 111
—hanları 217
—Şahı 55
—şehzâdesi 180
Açıkbaş 89, 203, 225
Adil Giray Mirzâ, Kırım Han'ı Mehmed Giray'ın kardeşi 42
Ağa Hasan, İran kârgüzarı 209
Ağa Muhammed Han, Esterâbâd Hanı Muhammed Hasan Han'ın oğlu, Kaçar Hanedanından İran Şâhı 134, 136, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 160, 189, 190,
Ağa Musa Nakiyof, Bakû müslümanlarından 241
Ahısha 87, 89, 97, 117, 208, 217, 219, 222, 225, 226
—Kaleleri 219
Ahıshavî Yusuf 202
Ahilkelek 94, 108, 202, 206
—Kalesi 117
—Sahrâsı 108
Ahmed Ağa, Çıldır Vâlisi'nin görevlisi 171
Ahmed Ağa, mîrahur 165
Ahmed Bey, Acaralı, Kapucubaşı 225, 227
Ahmed Bey, Derbent Hâkimi Feth Ali Han'ın muteberânından 111
Ahmed Han, Conketay Hâkimi 110, 128
Ahmed Han, Dağistan Hanı 80, 81

Ahmed Han, Hoy Hanı 72, 79, 91, 94, 99, 100, 102, 108, 110
Ahmed Han, Merağa Hanı 134, 175, 212
Ahmed Paşa, Van Muhâfızı 68
Ahmed Paşa, Vezîr, Diyarbakır Vâlisi 49, 52
Ahmed Paşa, Vezîr, Erzurum Seraskeri 59
Ahmed Vesîm Efendi, Padişah'ın mektupçusu 184
Akkuşa kadısı 64, 107, 108
Akşehirâbâd 186
Aktaş 152
Alaca 167, 169
Aleksandr Mirzâ Han, Tiflîs Hanı'nın kardeşi 167, 170, 173, 175, 204, 206, 207, 224, 225, 226
Ali Efendi 67, 111
Ali Kulu Han, Ağa Muhammed Han'ın kardeşi 147, 150, 190
Ali Murad Han, İran mülkünün vekîli 71, 72, 79
Ali Necib Bey, Bağdad Vâlisi, Davud Paşa'nın Kapu Kethudâsı 214
Ali Paşa, vezir, Revan cânibi seraskeri 56
Ali Sultan, Ahmed Han'ın biraderi, Conketay Hâkimi 107, 108, 128
Alicanlı Mehmed Saîd Han, Karabağ serkerdelerinden 61
Ammi Han, Dağistan Hanlarından, Avar Hakimi 107, 108, 111, 116, 120, 121, 133, 142, 144, 155
Anadolu 138, 219
—Ordu-yı Hümâyûnu 230, 232
Ananur 67, 76, 79, 88, 109
Anapa 224
Ankara 200, 201
Aras Nehri 156, 210, 220
Ardahan 224
—Beyi 217
—Kalesi 217
Arpaçay 167, 169
arpa emîni 169
Âsitâne-i Aliyye 79
—Saâdet 46
Atotand, Rus Generali Paskyeviç'in vekili 202, 203
Avrupa 107, 110
Âzâd Han, Afganlı 142
Azerbaycan 63, 64, 66, 67, 69, 71, 72, 77, 79, 81, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 94, 107, 123, 126, 134, 156, 160, 161, 167, 169, 172, 174, 175, 213, 216, 217, 220, 221, 228
—ahâlîsi 221
—askerleri 119
—Hanları 63, 64, 67, 71, 73, 78, 80, 82, 84, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 102, 104, 105, 107, 110, 111, 113, 124, 125, 127, 128, 129, 136, 151, 155, 157, 164, 166, 169
—hududu 92

Baba Han, İran Hanı Ağa Muhammed Han'ın birâderzâdesi 156, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 170, 172, 174, 175
Baban Sancağı 213, 215
Bâbü'l-hadîd, Derbend 152
Badkûba 180

Bağdad 179, 188
—vâlisi 173, 175, 189, 190, 191, 211, 213, 215, 216
Bakû 152, 210, 234, 235, 236, 243
—İslâm ahâlîsi 241, 242
Batum 236, 237
—Başşehbenderliği 236, 237
Bâyezid 78, 94, 96, 98, 139, 142, 146, 176, 182, 209, 222, 226
—Kalesi 218, 219, 222
—mutasarrıfı 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 172, 174, 182
—sancağı 75, 165
Behlül Paşa, Bayezid Mutasarrıfı 207, 222, 226
Belh 187
Beli oğlu Mehmed Ağa, Ilısu reislerinden 107
Bender-i Cidde 198
Benpek 98
Buhâra 187
Bursa 201

Cafer Kulu Han, Hoy Hanı, Merağa Hanı Ahmed Han'ın oğlu 155, 161, 162, 163, 165, 167, 169, 172, 174, 175, 176, 183, 212
Câr 111
Carutale 85, 107, 110
—reîsleri 108
Cebel-i Ananur 72
Cebel-i Seng 86
Cevad Han, Gence Hanı 141
Cidde 194, 197

Çaparzâde, İran'a gönderilen görevli 189
Çeçen 81
Çeçenler 243
Çehrik Kalesi 165
Çelebi Efendi, Kapu Kethudâsı 71, 106
Çelebi Efendi, sâbık Şeki Müftüsü 224, 225, 226
Çerkes 84, 87, 88, 89, 110
—ahâlîleri 87
—beyleri 114
—Vilâyeti 88
Çerkezistan 243
Çıldır 82, 83, 98, 104, 117, 119, 121, 139, 142, 148, 217, 225
—Eyâleti 116, 117, 120, 121, 177, 207, 217, 218, 224, 225
—havâlîsi 121
—Mutasarrıfı 99
—Vâlisi 61, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 117, 118, 120, 121, 143, 217

Dadyan 225
Dadyan hanları 225
Dağistan 55, 67, 69, 76, 81, 85, 92, 94, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 120, 121, 126, 167, 169, 171, 192, 194, 196, 198, 199, 200, 210, 224, 226

—ahalisi 107, 111
—askeri 67, 119, 120, 121, 132
—hanları 63, 66, 84, 107, 119, 121, 125, 127, 128, 129, 130, 192
—küberâsı 64
—müslüman kabileleri 55, 58
—tâifesi 153
—ümerâsı 48, 51, 59, 60, 113
—Vilâyeti 243
Dağistanlılar 57
Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'ye 231
Dârü'l-eytâm, Edirne'de 241, 242
David Han, Gürcü Hanlarından 227
Davud Bey, 64
Davud Han, Şirvan Eyâleti Hâkimi 43, 45, 49
Davud Paşa, Bağdad Vâlisi 214
Defterdâr 101, 119
Demürkapu 42
Deraliyye 65, 91, 100, 101, 107, 110, 111
Derbend 152, 154, 180
Dere Sancağı 118
Dergâh-ı Muallâ kapucıbaşıları 44, 52
Dersaâdet 78, 84, 94, 95, 96, 98, 201, 221, 224, 226, 228
Derviş Muhammed (Dergâh-ı Mu'allâ kapucı başılarından) 44, 47, 50, 52
Devlet-i Aliyye 44, 47, 49, 50, 55, 57, 58, 63, 64, 66, 67, 70, 71, 76, 78, 79, 80, 82, 84, 85, 91, 92, 97, 98, 105, 107, 108, 110, 114, 115, 116, 123, 124, 159, 210, 215, 217, 225, 226, 228
—ordusu 217
Dirik Kalesi 165
Diyâr-ı Rûm ahâlîsi 139
Diyarbekir 52
—Eyâleti 49, 118
—Eyâleti halkı 96

Ebû Eyyûbî Ensarî türbesi 194, 198
Edirne 242
Eflâk başbuğu 118
Ehl-i Sünnet 43, 45, 49, 51, 55, 56, 58, 63, 193, 213
Ejderhan 46
Ejderhan (Heşterhan) Deryası 114
Eleşgird 208
—Sahrâsı 208
Elhâs Bey, Avar Hâkimi Ammi Han'ın adamlarından 111
Elizabetipol (Gence) Eyâleti 237, 238
Elmas Mirzâ 64
Emin Ağa, silâhdâr 97
Emîr, Mehmed, Tatar, Avar Hâkimi Ammi Han'a gönderilen ulak 78, 120
Enderûnî Halil Ağa (Revan Hanı'na giden elçi) 205
Enzeli 180, 181
Erbil 214
Erciş 165

Ermeniler 234, 235, 237, 238, 239, 240
Ermeni mahalleleri 239, 240
Erzurum 83, 86, 104, 117, 131, 135, 139, 142, 146, 188, 200, 208, 209, 217, 218, 219, 222, 224, 225
—Cebehanesi 218
—Eyâleti 117, 118, 121, 218, 222
—Gümrüğü 162, 163, 200
—Gümrüğü Emîni 73
—Vâlîliği 184
—vâlisi 44, 46, 96, 102, 118, 137, 191, 216, 226
Eski Şamahı 152
Eşbethar, Rus serkerdesi 179, 180
Eşterek karyesi 208

Faş 104
Fecr Muhammed Han, İran Hanı 156
Ferhad Ağa, Haydaranlı Aşireti Ağası 226
Feth Ali Han, Derbend ve Kuba Hanı 77, 110, 111, 114, 120, 121, 129, 161, 187

Gâlib Paşa, Erzurum Vâlisi 202, 205, 211, 223, 227
Gâzi, Tâbeseran Hâkimi 42
Gence 50, 52, 57, 64, 67, 142, 143, 147, 149, 150, 152, 154, 179, 180, 190, 191, 239, 240, 243
—ahâlîsi 63, 111
—Hanları 166, 169
—Kalesi 63, 64, 67, 111, 152, 154
—Vilâyeti 243
Genç Mehmed Ağa, Boyâbad Voyvodası 188, 189
Gercanis 218
Gîlan 134
Gökce Yaylağı 142, 143
Gökçe Yaylağı Sahrâsı 143
Görgi, Tiflis Hanı İrakli Han'ın oğlu 158, 160
Göril 225, 226, 227
Göriye 203
Göriye ahâlisi 206
Gulâm Ali Han, Revan Hanı 74, 94, 95, 102
Gümrü 206, 207
Gümüşhane 218
—Madeni 107, 228, 229
Gürcistan 71, 80, 108, 167, 169, 170, 171, 173, 175, 204, 205, 206, 207, 224, 225, 226
—ahâlisi 206
—hâkimleri 71
Gürcüler 73, 243

Hacı Halil Ağa, Buhurdancı 165
Hacı İbrahim Han, Şirazî 156
Hacı Mehmed Bey, Revan'lı sefir 205
Hacı Mehmed İbrahim Bey 181

Hacı Takî Bey, İran sefiri 176
Hacı Zeynel Âbidin Tâkiyof, Bakû müslümanlarından 241
Hakkâri hâkimleri 165
—Sancağı 165
Hakkı Paşa, Ahısha Muhafızı 205
Haleb 213
Halhal 190
Halil Ağa, Revan Hanı'na gönderilen elçi 205, 206, 208
Halil Efendi, ulemâdan 110
Halil Paşa 107
Hallâc Abdullah, Ilısu reislerinden 107
Hanbotay Han, Kumuk Hâkimi 152, 154
Hapur 165
Haremeyn-i Muhteremeyn 193, 197, 198, 199
—Şerîfeyn 198, 199
Hâricî tâifesi 193, 197, 198, 199
Hâriciye Nezâret-i Celîlesi 233, 235, 236, 237, 238, 239, 240
Hasan Han, Revan Serdarı Hüseyin Han'ın kardeşi 208, 209, 210, 216
Hasan Suyu 148
Hatem Han, Yusuf Paşa'nın câsusu 152, 154
Hâtunzâde Mustafa Bey, Karslı 224, 225
Haydaranlu Aşîreti 165
Hazîne kâtibi 84
Hınıs mutasarrıfı 118
Horasan 77, 134, 149, 150, 155, 175, 190
Hoy 75, 79, 86, 96, 134, 154, 165, 206, 208, 210, 212, 217, 220
—ahâlîsi 210
—Hanı 77, 95, 96, 97, 100, 101, 102, 176
—Hanlığı 167, 169
Hudâdâd Han, Tebriz Hanı 129
Hüseyin Ağa, Zeylanlu Ağası 208, 226
Hüseyin Ali Bey, Hoy Hanı'nın Dersaadet'e gönderdiği adamı 94, 97, 100, 101
Hüseyin Ali Han, Revan Hanı 74, 94
Hüseyin Bey, İran sefiri 166, 167, 169, 170, 171
Hüseyin Han, Revan Serdârı 205, 209, 216
Hüseyin Kulu Han, Hoy Hanı 129, 134, 162

Ilısu 107
Irak 164

İbrahim Ağa, Sinob Muhtarı 188, 189
İbrahim Bey, Hazine kâtibi 63, 64, 66
İbrahim Efendi, Şirvan ulemasından 231, 232
İbrahim Halîl Han, Şuşa ve Karabağ Hanı 61, 84, 110, 111, 114, 116, 120, 121, 125, 131, 132, 133, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 149, 153, 157, 160, 179, 180, 190
İbrahim Paşa, vezir, Gence muhâfızı 44, 46, 55, 56
İngiltere maslahatgüzârı 210
İnguş kabilesi 243

İrakli Han, Tiflis Hanı 61, 63, 64, 66, 67, 74, 76, 79, 86, 87, 88, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 104, 105, 107, 109, 114, 123, 126, 138, 141, 145, 146, 151, 152, 153, 154, 158, 160, 190
İran 57, 61, 64, 67, 71, 76, 78, 86, 90, 91, 98, 104, 123, 134, 136, 138, 140, 141, 143, 146, 154, 162, 163, 164, 166, 170, 172, 174, 176, 182, 183, 184, 187, 200, 203, 204, 209, 214, 215, 216, 220, 221, 223, 228,
—ahâlîsi 89, 137
—askeri 183, 207
—Devleti 169, 215, 228
—Hanları 57, 66, 76, 104, 105
—hudûdu 92, 105, 210
—sefîri 187
—Şahı 71, 174, 187, 205, 209, 216, 221, 223, 234, 235
—Şehzâdesi 185, 209
İranîyan 214
İranlu 203, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 215, 216, 217, 220, 222
İrvan 122, 136, 138, 180
İsfahan 134
İshak Paşa, Bayezid Mutasarrıfı 75, 78, 91, 94, 95, 96, 97, 102, 130, 222
İshak Paşa, vezîr 64
İskender Han-ı Kumnî 181
İslâm ahâlîsi 234, 235, 239, 240,
—askeri 42
—Hanları 106
—tüccarı 217
İsmi Han, Revan Hanı 74
İzgor 217
—Kalesi 217

Kâbil 167, 171
Kaçar 213, 216
—Hanları 156
Kafkasya 236, 243
Kâhıt 107, 110, 111, 158, 160
—Eyâleti 88
Kamerli Aşireti 202
Kandehar 167, 169, 171
Kanık Nehri 107
kapucular kethudâsı 88, 97, 100, 101
Karabağ 55, 61, 132, 138, 142, 143, 144, 147, 155, 160, 166, 169, 203
Karacadağ 134
Karahisar Sancağı 218
Karapapak 224, 225
Kars 46, 74, 87, 96, 117, 134, 139, 142, 143, 146, 148, 167, 169, 177, 182, 218, 219, 222, 225, 226
—ahâlîsi 142
—Eyâleti 49, 117, 121, 122, 218, 222
—Kadısı 135
—Kalesi 135, 218, 221
—Muhâfızı 94, 95, 96, 97, 98, 102, 170, 177, 182, 218

—Mutasarrıfı 94
Kartil 203
—ahâlisi 206
—Boğazı 108
Kaytak Hâkimi Usumî 42
Kâzım Bey, Cafer Kulu Han'ın birâderi 165
Kazvin 157, 175
Kelkid 218
Kelp Ali Han, Nahçıvan Hanı 155
Kemah 218
Kemal Bey, Bakû Şehbenderi 241
Kerbelâ 181
Kerkük 214
Keşfü'l-Hakâyık, Tefsir 241, 242
Kırbıs kaleleri 165
Kırım 114, 126, 127, 129
—Hanları 44, 47
Kırkkulak 205
Kısık 88
Kızılbaş 43, 45, 49, 51, 55, 114, 183
Kızlar Kalesi 114, 120, 121
Kîl-i İstanbulî 218, 222
Kirkor, Tiflisli bir Ermeni 179
Kirman 141
Kuba 152, 154
Kuban 127
—Hanı 127, 128
—Nehri 127
Kuds-i Şerîf 87
Kûh-ı Elburz 64, 108, 120
Kumuk 152
—tâifesi 46
Kurav 88
Kuruçay 218
Kürdistan 182, 215
—ahâlîsi 215
Kürdler 243
Kür Nehri 87, 148

Lezgi askeri 85, 94, 108, 110, 111, 152
—tâifesi 61, 72, 73, 88, 94, 106, 107, 110, 111, 154, 243
Londra Sefâret-i Seniyyesi 239, 240
Lori karyeleri 202
Lutf Ali Han, Kirman'da Ağa Muhammed Han'ın rakîbi 141

Maden 146
Maden-i Hümâyûn 218
Mağazberdli Şerif Ağa 222
Mahmud Bey, Dağistan ümerâsından olup kendisine Dağistan Hanlığı verilen kişi 224
Mahmud Bey, Pehlivanlı Boybeyi 188, 189

Mahmud Han (II. Mahmud) 199
Mahmud Paşa, Baban ve Köy Sancakları Mutasarrıfı 212, 213
Mahmud Paşa, Bâyezid Mutasarrıfı 176
Mahmud Tayyar Paşa 185
Mahmudî hâkimleri 165
Maksûd Paşa, Muş Sancağı Mutasarrıfı 75
Makü 167, 169, 209
—Kalesi 172, 174
Malazgird 218
—Sancağı 222
Mâliye Nezâret-i Celîlesi 232
Maraş Eyâleti 118
Masûm, Tâbeseran Hâkimi 42
Mâzenderân 134, 156
Medîne-i Münevvere 193, 197, 198
Mehmed Ali Paşa, Mısır Vâlisi 193, 197
Mehmed Bey, Eşik Ağası 149, 189
Mehmed Çelebi, Dağistan ulemâsından 200
Mehmed Efendi, Akkuşa Kadısı 128
Mehmed Giray Han, Kırım Hanı 41
Mehmed Han, Gazi Kumuk Hâkimi, Sürhay Hanzâdesi 59, 128
Mehmed Hasan Han, Ağa Muhammed Han'ın babası 142
Mehmed Kulu Han, Rûmiye Hâkimi 134
Mehmed Paşa, Kars Muhâfızı 177, 183, 186
Mehmed Rıza Hân-ı Deylemûnî 181
Mehmed Sâbit Paşa, Çıldır Vâlisi 160, 168, 171, 177
Mehmed Said Bey, Dağistan ümerâsından 224, 226
Mehmed Sâlih Bey, Silahşör-i Hâssa 120
Mekke-i Mükerreme 194, 197, 198
Memiş Ağa, Selâm Ağası 145
Mengecür 152
Merağa 79
Meşk u Anber Sahrâsı 134
Mısır 69
Mısr-ı Kâhire 87, 198
Mirzâ Cafer Han, İran elçisi 228
Mirzâ Ebu'l-Hasan, Hoy Hanı'nın âdemi 94, 96, 98
Mirzâ Efâsî 181
Mirzâ Görgin, İraklı Han tarafından Revan'a gönderilen kişi 96, 98
Mirzâ Mehmed Bey, Karabağ Hanı'nın İstanbul'a gönderdiği adamı ve nüvîsendesi 84, 111, 131
Mirzâ Mehmed Efendi, Mirzâ Mehmed Bey'in refîki 131
Mirzâ Mehmed Refi–î Reştî 181
Mirzâ Musa 181
Moskov 132
—Çarı 46, 49, 57
—Devleti 79
—Generali 88
—keferesi 126, 127
—Kralı 57

—tüccârı 49
—Vilâyeti 46
Moskovlu 67, 79, 86, 87, 88, 110, 111, 114, 116, 120, 121, 127, 132, 153, 154, 155, 179, 180, 186, 209, 210, 215, 220
Mûdetepe 202
Mugan Sahrâsı 152, 154, 190
Muhammed Han, Revan Hanı 95, 99, 102, 122, 124, 128, 134, 136, 140, 141, 145, 149, 153, 162, 172, 174, 176, 180, 182, 185, 196, 203
Muhammed Hasan Han, Şeki ve Şirvan Hâkimi, 61, 111, 128, 141, 185
Murad Giray, Kırım Hanı Mehmed Giray'ın yeğeni 41
Musa Han 77
Mustafa Efendi, kethudâ-yı sâbık 95, 104
Mustafa Han, Şamahı Hâkimi 153, 179
Mustafa Han, Şemhal Hanı 141
Mustafa Kulu Han, Karacadağ Hâkimi 129, 134
Mustafa Paşa, Kars Muhâfızı 95, 96
Mustafa Paşa, Soğucak Başbuğu 127
Mustafa Paşa, Şirvan Serdarı 41
Mustafa Paşa, vezîr 41, 49
Muş 226
—Sancağı 75, 218, 222
Nâdir Şâh 64
Nahçıvan 180, 206, 208, 210
—Hanedânı 229
—Kalesi 210
Nasârâ milleti 43
Nazar Ali Hanzâde Nasrullah Han, Erdebil Hanı 129
Necîb Efendi 209
Nefd Ali Han, İran sefiri 182, 183, 186
Numan Paşa, Kars Muhâfızı 134, 174, 175
Nuha 180
nüzül emîni 119

ocağ-ı âmire 118
Ordu-yı Hümâyûn 127, 166
ordu ağası 119
Osman, sâbıkâ Hâssa Bostancıbaşı 56
Osman Ağa, Sâbık Erzurum yeniçeri zâbiti 83
Osman Paşa, Gümüşhane Maden-i Hümâyûnu Emîni ve Trabzon Vâlisi 229
Osman Paşa, Kars Muhâfızı 209, 220
Osmanlı Bankası 242
—Devleti 55, 58
Ospori Meyur, İrakli Han ile beraber Gence Kalesini muhâsaraya me'mûr edilen Gürcü asıllı Moskovlu 152, 154
Ovannes, Ermeni elçisi 179

Parmalof, Moskov Generali 221
Pasin 222
—sancakları 146

Paskyeviç (Beskoviç, Paskoviç, Meskaviç), Rus generali 120, 202, 209, 211, 212, 214, 217, 220
Petersburg 179
—Sefâret-i Seniyyesi 240
Pürpazar 181

Rauf Paşa, Haleb Vâlisi 215
Ravza-i Mutahhara 199
Refî‘ oğlu İbrahim Ağa, Acem tâifesinden 107, 111
Reşt 180, 181
—ahâlîsi 181
Revan (Erivan) 49, 50, 52, 57, 75, 86, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 124, 134, 135, 136, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 167, 169, 172, 174, 175, 182, 183, 186, 203, 205, 207, 208, 209, 210, 212, 217, 220, 221, 226, 243
—ahâlîsi 95, 96, 98, 102, 145, 167, 175, 210
—aşâyiri 143
—Eyâleti 186
—Hanı 79, 94, 95, 96, 99, 124, 137, 147, 167, 169, 173
—Kalesi 63, 66, 94, 95, 96, 98, 111, 123, 142, 145, 146, 155, 172, 174, 175, 182, 183, 185, 208, 209, 210, 217, 218
Rıdvan Ağa, Kars Muhâfızı Mustafa Paşa’nın hazinedârı 96, 98
rikâb-ı hümâyûn 99
Rûm serhaddi 123, 124
Rumeli 43
Rûmiye 134, 217
Ruslar 76, 217, 243
Rusya 61, 76, 84, 99, 106, 109, 111, 114, 120, 126, 136, 184, 209, 212, 216, 221, 225
—askeri 61, 63, 76, 85, 88, 183, 203, 206, 210
—cemâatı 181
—Devleti 90
—elçisi 80
—generali 84
—Hükûmeti 234, 235
—İmparatoriçesi 71, 110
—İmparatoru 179
—kuvveti 75
—Seraskeri 184
Rusyalu 63, 64, 66, 67, 71, 72, 86, 90, 91, 103, 104, 105, 107, 120, 121, 151, 152, 153, 159, 181, 182, 184, 186, 190, 203, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 213, 214, 215, 217, 220, 221, 222
Rüstem Bey, Dağistan ümerâsından 129

Sâdık Han 156, 157
Said Bey, Dağistan ümerâsından 224
Sâlih Bey, Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşılarından ve silâhşörân-ı hâssadan 69, 70, 82, 120
Samur 154
Saru Mustafa Paşa Kalesi 61
Saviçbulak arâzîsi 215
Sebîkî Aşireti 226, 254
seksonculuk pâyesi 83

Selim Han, Şeki ve Şirvan Hanı 191, 193, 195, 197, 200
Selmas Kazâsı 165
Serdarâbâd 209, 210
—Kalesi 209
Seyyid Abdullah Çelebi 144
Simar-i Karsî 222
Sivas 183, 230
—vâlisi 226
Sober 237
Sofya 225
Sohum 104, 243
Sultan Selim Câmi‘-i Şerîfi, Edirne'de 241, 242
Susi 78
Süleymaniye 213
Süleyman Ağa, Sebîkî Aşîreti Ağası 226
Süleyman Han, Ağa Muhammed Han'ın serdarı 146, 155, 162, 165, 166, 167, 169, 171, 172
Süleyman Han, Nuha Hâkimi 179
Süleyman Paşa, Çıldır Vâlisi, 66, 70, 79, 81, 82, 83, 84, 91, 93, 100, 101, 105, 115, 190
Süleyman Paşa, Erzurum Vâlisi 97, 102
Sülüman, Açıkbaş Hanı 76, 88, 104, 105
Sürhay Han, Şirvan Hanı, Dağistan Vâlisi 53, 54, 58, 191, 193, 195, 197

Şahbaz Giray Han, Kuban Hanı 127, 129
Şamahı 50, 55, 57, 152, 154, 179, 180
—Hanı 92
Şamkür 147
Şeki 67
—Hanı 61
Şemhal, Kumuk Hâkimi 41, 64, 143
Şemseddînlü Ali Sultân 64
Şerîf Paşa, Çıldır Vâlisi 151, 177, 182, 205
Şeyh Ali Han, Derbend Hanı 152, 154, 191, 193, 195, 197
Şeyh Mansûr, Dağistan bölgesinde Ruslara karşı ilk direnmeyi başlatan şahıs 81
Şiraz 71, 134, 156, 162
Şirvan 41, 43, 44, 50, 54, 61, 152, 167, 169, 171
—ahâlîsi 231
—Eyâleti 43, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 92
—Hanı 49, 51, 90
—ulemâsı 231, 232
Şuragel 182, 183
Şuşa 132, 144, 146, 147, 148, 160, 179, 180, 234, 235, 237, 238
—Hanı 155, 166, 169
Şuşa Kalesi 144, 147, 156

Tacik 243
Tahran 141, 142, 147, 149, 150, 154, 157, 160, 162, 163, 175, 190, 208, 210
Tâif 197
Tatar askeri 42
Taymas, Borgun (?) Hâkimi 42
Tayyibî Efendi, Bağdat'a gönderilen görevli 215

Tebriz 79, 134, 145, 146, 166, 169, 172, 180, 206, 210, 212, 213, 214, 215, 217, 220, 221
—Hanları 77, 86
Tepebaşı 98
Tevkiî Çelebi Efendi, kapı kethudâsı 88
Tiflis 57, 75, 76, 78, 79, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 94, 96, 98, 102, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 120, 121, 130, 133, 136, 142, 143, 146, 147, 148, 153, 158, 159, 179, 180, 182, 186, 190, 202, 203, 206, 207, 209, 217, 221, 225, 234, 235,
—ahâlîsi 87
—Başşehbenderliği 233, 234, 235, 237, 238, 239, 240,
—Hanı 46, 57, 72, 79, 85, 94, 95, 96, 102, 105, 107, 111, 116, 121, 132, 148, 170
—Hanlığı 167, 170
—havâlisi 182
—hudûdu 76, 107, 110
—Kalesi 108, 147
—reâyâsı 87
—Sancağı 225, 226
—Seraskerliği 116
—tüccârı 217
—Vilâyeti 243
Timur Bey, Bâkiri Kalesi'nin Beyi 207
Timur Paşa, Erzurum Vâlisi 79, 104
Tophane-i Âmire 223
Topkaraağaç Kalesi 107
Tosun Ahmed Paşa, Mısır Vâlisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu 193, 197
Töki, Taman (?) Hâkimi 42
Trabzon Eyâleti 49
—vâlisi 224
Tuman, Tiflis'e gönderilen câsus 86
Tusal, Ora (?) Hâkimi 42
Türk 243
Türkî 84
Türkiye 84
Türkmen askerleri 156
Türkmen tâifesi 155

Usumi Ahmed Han, Kaytak Hâkimi 59, 60
Usumi Hamza Han, Kaytak Hâkimi 128
Usumi Han, Kaytak Hâkimi 64
Uşegân 208
Uşegân Deresi 208

Üçkilise 202, 203, 206, 207
Üsküdar 69

Vahtinik (Vahtık) Han 206, 207, 225, 226
Van 104, 139, 142, 165, 218, 219, 222, 224
—Eyâleti 165
—Kalesi 165, 218, 222
—muhâfızı 182, 218

—Sancağı 165
Vehhâbi 198
Veli Ağa, Erzurum Vâlisi Yusuf Paşa'nın adamı 150, 190
Veli Paşa, Hınıs Sancağı Mutasarrıfı 118

Yedikule 127
Yenbû' 193, 197
yeniçeri ağası 119
Yusuf, mîrâhûr-ı sânî 53
Yusuf Ağa, Tiflis'e gönderilen görevli 207
Yusuf Paşa, Serdâr-ı Ekrem 127
Yusuf Paşa, vezîr, Çıldır Vâlisi 59
Yusuf Ziya Paşa (Ağa), Erzurum Vâlisi 64, 145, 149, 151, 152, 154, 163, 188, 189

Zakatal Kazâsı 243
Zalki 203, 204, 205, 207
—ahâlisi 206
Zend Kerim Han 142
Zengân 154
Zeynel Bey (Ağa), Revan Eşik Ağası 138, 143
Zeynelâbidîn Bey, Birâderzâde-i Şeyhülislâm, Revan Hanının görevlisi 122
Zipo, Rus generali 152
Zopof, Rus generali 154
Zozan Bey, Dağistan ümerâsından 128